Документ подписан простой электронной подписью
Информация о владельце:
ФИО: Сыров Игорь Анатольевич
Должность: Директор
Дата подписания: 30.10.2023 15:09:25
Уникальный программный ключ:
b683afe664d7e9f64175886cf9626a198149ad36

СТЕРЛИТАМАКСКИЙ ФИЛИАЛ
ФЕДЕРАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО
УЧРЕЖДЕНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ
«УФИМСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ НАУКИ И ТЕХНОЛОГИЙ»

Факультет ***Башкирской и тюркской филологии***
Кафедра ***Татарской и чувашской филологии***

Рабочая программа дисциплины (модуля)

дисциплина ***Б1.О.21 История родной (татарской) литературы***

обязательная часть

Направление

44.03.05 ***Педагогическое образование (с двумя профилями подготовки)***
код наименование направления

Программа

Родной (татарский, чувашский) язык и литература, Иностранный язык

Форма обучения

Очная

Для поступивших на обучение в
2023 г.

Разработчик (составитель)
кандидат филологических наук, доцент
Мансуров И. С.
ученая степень, должность, ФИО

Стерлитамак 2023

1. Перечень планируемых результатов обучения по дисциплине, соотнесенных с установленными в образовательной программе индикаторами достижения компетенций 3

2. Цели и место дисциплины (модуля) в структуре образовательной программы 3

3. Объем дисциплины (модуля) в зачетных единицах с указанием количества академических или астрономических часов, выделенных на контактную работу обучающихся с преподавателем (по видам учебных занятий) и на самостоятельную работу обучающихся 4

4. Содержание дисциплины (модуля), структурированное по темам (разделам) с указанием отведенного на них количества академических часов и видов учебных занятий 4

4.1. Разделы дисциплины и трудоемкость по видам учебных занятий (в академических часах) 4

4.2. Содержание дисциплины, структурированное по разделам (темам) 7

5. Учебно-методическое обеспечение для самостоятельной работы обучающихся по дисциплине (модулю) 74

6. Учебно-методическое и информационное обеспечение дисциплины (модуля) 167

6.1. Перечень учебной литературы, необходимой для освоения дисциплины (модуля) 167

6.2. Перечень электронных библиотечных систем, современных профессиональных баз данных и информационных справочных систем 169

6.3. Перечень лицензионного и свободно распространяемого программного обеспечения, в том числе отечественного производства 170

7. Материально-техническая база, необходимая для осуществления образовательного процесса по дисциплине (модулю) 170

1. Перечень планируемых результатов обучения по дисциплине, соотнесенных с установленными в образовательной программе индикаторами достижения компетенций

Формируемая компетенция (с указанием кода)	Код и наименование индикатора достижения компетенции	Результаты обучения по дисциплине (модулю)
ПК-1. Способен использовать теоретические и практические знания для постановки и решения исследовательских задач в предметной области и в области образования	ПК-1.1. Знает о знаково-символической природе и генезисе языковых и литературных явлений, факторах их исторического развития для объяснения актуальных проблем и тенденций развития языка и литературы.	Обучающийся должен: знать историю родной литературы в ее поступательном развитии и в персоналиях.
	ПК-1.2. Умеет интерпретировать лингвистические, историко-литературные, культурно-мировоззренческие явления и процессы в контексте общей динамики развития языка и литературы с учетом их использования для решения исследовательских задач.	Обучающийся должен: уметь ориентироваться в способах и формах усвоения художественной традиции в истории литературы; анализировать художественные произведения татарских писателей, принадлежащих к различным художественным эпохам; собирать, структурировать и излагать материал по проблемам истории татарской литературы.
	ПК-1.3. Владеет навыками комплексного поиска, анализа и систематизации информации по изучаемым проблемам языка и литературы с использованием научных и текстовых источников, научной и учебной литературы, информационных баз данных.	Обучающийся должен: владеть филологическим подходом к литературно-художественному материалу в его историческом развитии в макро- и микроуровневых параметрах, определением функционирования художественных приемов в произведениях поэзии, драматургии, прозы.

2. Цели и место дисциплины (модуля) в структуре образовательной программы

Цели изучения дисциплины:
Дисциплина «История родной (татарской) литературы» относится к части, формируемой участниками образовательных отношений. Дисциплина изучается на 1-5 курсах.
Целью учебной дисциплины «История родной (татарской) литературы» является формирование у студентов комплексного представления об истории развития татарской литературы; познакомить студентов с основными фактами жизни и творчества ведущих представителей татарской литературы, определить направление их творческой эволюции и идейно-эстетических особенностей, поэтики их наиболее значительных произведений.

Дисциплина изучается на 1, 2, 3, 4, 5 курсах в 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10 семестрах

3. Объем дисциплины (модуля) в зачетных единицах с указанием количества академических или астрономических часов, выделенных на контактную работу обучающихся с преподавателем (по видам учебных занятий) и на самостоятельную работу обучающихся

Общая трудоемкость (объем) дисциплины составляет 26 зач. ед., 936 акад. ч.

Объем дисциплины	**Всего часов**
	Очная форма обучения
Общая трудоемкость дисциплины	936
Учебных часов на контактную работу с преподавателем:	
лекций	130
практических (семинарских)	254
другие формы контактной работы (ФКР)	7,4
Учебных часов на контроль (включая часы подготовки):	139,2
экзамен	
дифференцированный зачет	
зачет	
курсовая работа	
Учебных часов на самостоятельную работу обучающихся (СР):	405,4
курсовая работа	

Формы контроля	**Семестры**
экзамен	2, 8, 9, 10
дифференцированный зачет	3, 4
зачет	7
курсовая работа	9

4. Содержание дисциплины (модуля), структурированное по темам (разделам) с указанием отведенного на них количества академических часов и видов учебных занятий

4.1. Разделы дисциплины и трудоемкость по видам учебных занятий (в академических часах)

№ п/п	**Наименование раздела / темы дисциплины**	**Виды учебных занятий, включая самостоятельную работу обучающихся и трудоемкость (в часах)**			
		Контактная работа с преподавателем			**СР**
		Лек	**Пр/Сем**	**Лаб**	
1	**Раздел 1. Древняя и средневековая татарская литература**	**16**	**32**	**0**	**60**
1.1	Древнетюркская литература	4	6	0	12
1.2	Литература булгарского периода (X – середина XIII века)	2	4	0	10
1.3	Литература периода Золотой Орды (с середины XIII века до	6	10	0	16

	середины XV века)				
1.4	Литература периода Казанского ханства	2	6	0	10
1.5	Татарская литература XVII-XVIII веков	2	6	0	12
2	**Раздел 2. Татарская литература XIX в.**	**21**	**28**	**0**	**59,8**
2.1	Татарская литература первой половины XIX в.	0	1	0	2
2.2	Татарская поэзия первой половины XIX в.	1	1	0	2
2.3	Творчество А.Каргалыя, Х. Салихова	2	1	0	2,8
2.4	Творчество Ш. Заки и Кол Мухаммеда	2	2	0	4
2.5	Творчество Багави и Г. Кандалыя	2	2	0	4
2.6	Татарская литература второй половины XIX в.	2	2	0	4
2.7	Знаменитые татарский просветители и их деятельность	0	2	0	4
2.8	Татарская поэзия второй половины XIX в.	1	1	0	4
2.9	Творчество Мифтахеддина Акмуллы и Гали Чокрыя	2	2	0	4
2.10	Творчество Я.Емельянова и А.Уразаев–Курмаши	2	2	0	4
2.11	Творчество татарских поэтесс XIX века	0	2	0	5
2.12	Татарская проза второй половины XIX в.	0	2	0	4
2.13	Творчество М.Акъегет и З.Бигиева	2	2	0	4
2.14	Творчество Р.Фахретдинова и Ф.Карими	2	2	0	4
2.15	Творчество З.Хади и Ш.Мухахамедова	2	2	0	4
2.16	Первые образцы татарской драматургии. Творчество Г.Ильяси и Ф.Халиди	1	2	0	4
3	**Раздел 3. Татарская литература начала XX века**	**11**	**20**	**0**	**40**
3.1	Татарская поэзия начала XX века	1	2	0	4
3.2	Творчество Габдуллы Тукая	2	4	0	8
3.3	Творчество Мажита Гафури	2	4	0	6
3.4	Творчество Сагита Рамеева	2	4	0	4
3.5	Творчество Дэрдменда	2	2	0	6
3.6	Творчество Нажиба Думави	1	2	0	6
3.7	Творчество Шайхзады Бабича	1	2	0	6
4	**Раздел 4. Татарская проза начала XX века**	**20**	**44**	**0**	**115,8**
4.1	Творчество Гаяза Исхаки: проза, драматургия, публицистика	4	6	0	20

4.2	Творчество Фатиха Амирхана: проза, драматургия, публицистика	2	6	0	12
4.3	Творчество Галимджана Ибрагимова: проза, драматургия, публицистика	4	8	0	15,8
4.4	Творчество Шарифа Камала	2	6	0	16
4.5	Зарождение татарского театра и его влияние на развитие татарской драматургии	2	4	0	10
4.6	Творчество Галиасгара Камала	2	6	0	16
4.7	Творчество Гафура Кулахметова	2	2	0	10
4.8	Творчество Мирхайдара Файзи	2	6	0	16
5	**Раздел 4. Татарская литература 20-х годов (1917-1929 гг.)**	**10**	**22**	**0**	**40**
5.1	Творчество Мажита Гафури	2	4	0	8
5.2	Литературная и общественная деятельность Галимджана Ибрагимова	2	6	0	10
5.3	Творчество Хади Такташа	2	4	0	7
5.4	Творчество Карима Тинчурина	2	4	0	7
5.5	Творчество Фатхи Бурнаша	1	2	0	4
5.6	Творчество Махмута Галяу	1	2	0	4
6	**Раздел 5. Татарская литература 30-х годов (1930-1941 гг.)**	**10**	**22**	**0**	**39,7**
6.1	Творчество Шарифа Камала и Тази Гиззат	2	4	0	6
6.2	Творчество Кави Назми и Гаделя Кутуя	2	4	0	8
6.3	Татарская литература периода Великой отечественной войны (1941-1945 гг.)	2	4	0	8
6.4	Творчество Мусы Джалиля	2	6	0	9,7
6.5	Творчество Фатиха Карима	2	4	0	8
7	**Раздел 6. Татарская литература 40-65-х годов XX века**	**10**	**22**	**0**	**4**
7.1	Поэзия 40-65-х годов	2	6	0	2
7.2	Проза 40-65-х годов	4	8	0	1
7.3	Драматургия 40-65-х годов XX века	4	8	0	1
8	**Раздел 8. Татарская литература 65-85-х годов XX века**	**16**	**32**	**0**	**22**
8.1	Поэзия 65-85-х годов XX века	4	4	0	4
8.2	Проза 65-85-х годов XX века	4	6	0	5
8.3	Драматургия 65-85-х годов XX века	4	6	0	5
8.4	Пути и основные тенденции развития татарской литературы конца XX века	1	4	0	2
8.5	Татарская поэзия в контексте общественно-исторических реалий	1	4	0	2

8.6	Новые направления в татарской прозе конца XX века	1	4	0	2
8.7	Драматургия и театр конца XX века	1	4	0	2
9	**Раздел 9. Современная татарская литература**	**16**	**20**	**0**	**24**
9.1	Современные тенденции развития татарской поэзии	6	6	0	8
9.2	Разнообразие литературных направлений и течений в татарской прозе	6	8	0	8
9.3	Основные тенденции и закономерности развития татарской драматургии	4	6	0	8
	Итого	**130**	**242**	**0**	**405,3**

4.2. Содержание дисциплины, структурированное по разделам (темам)

Курс лекционных занятий

№	Наименование раздела / темы дисциплины	Содержание
1	**Раздел 1. Древняя и средневековая татарская литература**	
1.1	Древнетюркская литература	Гомумтөрки (борынгы төрки) әдәбият. Борынгы төркиләр. Аларда язу барлыкка килү мәсьәләсе. Туран (һун), рун һәм уйгур графикалары. Барлык төрки халыкларның уртак мирасы дип каралган «Орхон – Енисей» язмалары. Мәхмүд Кашгариның «Диване лөгатет–төрк» (1073–1074) китабы. Йосыф Хас Хаҗиб Баласагуниның 1069–1070 елларда язылган «Котадгу белег» дидактик поэмасы. Әхмәд Йүгнәки (XII йөз). Аның дидактик характердагы «Һибәтел–хакаик» («Хаклыклар бүләге») поэмасы. Әхмәд Ясәви (1166 елда үлә) һәм Сөләйман Бакырганый (вафаты 1186 елда) – төрки суфыйчылык шигъриятенең күренекле вәкилләре.
1.2	Литература булгарского периода (X – середина XIII века)	Болгар–хәзәр чоры. Кол Гали һәм аның “Кыйссаи Йосыф” дастаны. Болгар мифологиясе һәм халык авыз иҗаты үрнәкләре: риваять–легендалар, мәкаль–әйтемнәр, җырлар. Болгарның борынгы Русь белән мөнәсәбәтләренә бәйләнешле риваятьләр. Болгар чоры язма әдәбиятының мәшһүр шагыйре Кол Гали һәм аның «халыкка җан азыгы булган кыйммәтле әдәби җәүһәре «Кыйссаи Йосыф» дастаны (поэмасы).
1.3	Литература периода Золотой Орды (с середины XIII века до середины XV века)	Алтын Урда чорында әдәбият. Суфыйчылык әдәбияты. Алтын Урда дәүләте чорында кыпчак һәм угыз, болгар телләре нигезендә уртак тел оеша башлау, язма әдәбият вәкилләренең төрле төрки төбәкләрдән чыгуы. Иҗат ияләренең башлыча гарәп һәм фарсы телле Көнчыгыш классикларына йөз тотуы. Котб, Харәзми, Сәйф Сараи кебек шагыйрьләрнең Хәйям, Фирдәүси, Әбүгалисина, Низами, Сәгъдиләрдән килә торган дөньяви мотивларны

		үстерүе. Мәхмүд бине Гали Әл–Болгари, Хисам Кятиб кебек язучыларның Газзали, Фәридеддин Гаттар иҗатыннан килгән суфичылык традицияләренә иярүләре. Суфичылык һәм аны барлыкка китергән сәбәпләр. XlV нче йөзләрдә Идел–Урал буе төрки–татар әдәбиятында дини–мистик рухлы агымның көчәюе, моның социаль–тарихи сәбәпләре, идея–эстетик чыганаклары, «Диване Хикмәт», «Бакырган китабы» дигән җыентыклар, «Кисекбаш», «Кыйссаи Сәкам», «Нәсыйхәт–әс–салихин» кебек дини–дидактик, дини–суфичыл, дини–каһарманлык дастаннары барлыкка килү, аларда ислам диненең бөеклеген исбатларга омтылу. Рабгузыйның "Кыйссасел–әнбия" китабы. Котб "Хөсрәү вә Ширин" әсәре. Дастанның саклану һәм өйрәнелү тарихы, хәзергә кадәрге басмалары. Котб дастанының язылу урыны һәм шартлары. «Хөсрәү вә Ширин» дастанының сюжеты, композицион төзелеше, образлар системасы. Поэманың оптимистик рухы. Шагыйрьнең поэтик осталыгы. Харәзми "Мәхәббәтнамә" поэмасы. Поэманың язылу һәм саклану тарихы, кулъязма нөсхәләре. Әсәрнең сюжет үзенчәлеге, композицион төзелеше. Мәхмүд Болгари (Мәхмүд бине Гали) "Нәһҗел–фәрадис" әсәре. Әсәр күчермәләренең табылган урыннары, фәнни яктан өйрәнелү тарихы. Авторның кайсы төбәктән чыккан булуы, әсәрнең язылу вакыты һәм урыны. Идел–Урал буе төрки әдәбиятында хикәячелек жанрын үстерүдә «Нәһҗел–фәрадис» әсәренең урыны һәм роле, аның традицияләре. Хисам Кятиб "Җөмҗөмә солтан" дастаны. Хисам Кятибнең «Җөмҗөмә солтан» (1370) әсәренең язылу урыны һәм шагыйрь биографиясенең ачык булмавы. Дастан күчермәләренең таралу төбәкләре, басма нөсхәләре турында мәгълүмат. Әсәрнең шигъри төзелеше, поэтик нәфисләү чаралары, тасвир алымнарында халык эпосы традицияләре: сыйфатны сан зурлыгы (күләм) белән ачарга омтылу, шигырьдә мәкаль һәм әйтемнәрне иркен куллану. Сәйф Сараи "Гөлестан бит–төрки" әсәре "Сөһәйл вә Гөлдерсен" дастаны. Сәйф Сараиның «Сөһәйл вә Гөлдерсен» (1394 ел) поэмасы. Әсәр сюжетының реаль җирлеге булу ихтималы, авторның «чынлык» тенденциясен алга сөрүе. Шагыйрь мирасының әһәмияте. Сайядинең «Дастан Бабахан» әсәренең таралу даирәсе, саклану һәм өйрәнелү тарихы. «Дастан Бабахан»ның татар әдәбияты үсешенә зур йогынты ясавы. Сайяди дастанының композициясе, сюжеты, образлар системасы, әдәби эшләнеше.
1.4	Литература периода Казанского ханства	Казан ханлыгы чоры татар әдәбияты. Мөстәкыйль дәүләт буларак, Казан ханлыгының барлыкка килүе. Казан шәһәре һәм казанлылар турында тарихи чыганаклар, риваятьләр, легендалар. Җирле

		халыклардан җырчы–чичәннәр, музыкантлар, рәссамнар, төрле әдип–шагыйрьләр һәм галимнәр үсеп чыгуы. (Гарифбәк, Колшәриф, Мөхәммәдшәриф, Касыйм, Нух, Мөхәммәдьяр). Көнчыгыш белән бәйләнештә Казанның роле. Бу чорда башка төбәкләрдәге төрки телле әсәрләрнең Идел–Урал буенда киң таралыш табуы (азәрбайҗан, үзбәк, госманлы, төркмән әдип һәм шагыйрьләреннән Әхмәди, Мир Хәйдәр, Дүрбәк, Лотфи, Мөхәммәд Чәләби, Вафи, Физули һәм Нәваи әсәрләре). Госманлылар, комыклар, татарлар һәм башкортлар үз шагыйре итеп санаган Өмми Камал (чын исеме Исмәгыйль) әсәрләренең Идел–Урал буенда яратып укылуы. Аның әсәрләренең идея–эстетик асылы, Казан татар әдәбиятына тәэсире. Мөхәммәдъяр “Нәсыйхәт” әсәре, “Төхфәи мәрдан”, “Нуры содур” поэмалары. Мөхәммәдьяр әсәрләренең табылу һәм саклану тарихы. Аның иҗатын өйрәнүче әдип һәм галимнәрнең эшчәнлеге (И.Березин, М.Иванов, Н.Исәнбәт, Ш.Абилов, Х.Миңнегулов һ.б.). Шагыйрь шәхесе турында мәгълүмат.Татар поэзиясен үстерүдә Мөхәммәдьяр иҗатының роле. Кадыйр Галибәк “Җәмигъ эт–тәварих” җыентыгы. Кадыйр Галибәкнең «Җәмигъ эт–тәварих» (1602) әсәре. Аның тәрҗемә әсәре булуы һәм оригинальлеге мәсьәләсе. Бу әсәрне өйрәнүгә өлеш керткән хәзерге галимнәрнең эшчәнлеге турында мәгълүмат. «Җәмигъ эт–тәварих»ның башка төрки халыклар культурасына мөнсәбәте. Әсәрдә гомумватанчылык идеясе; Борис Годуновка мәдхия җырлау; рус монархиясе кулы астында үзәкләшкән феодаль дәүләтне яклау.
1.5	Татарская литература XVII-XVIII веков	XVII йөз татар әдәбияты. Мәүлә Колый иҗаты. XVI йөзнең ахырында һәм XVII йөздә татар халкының иҗтимагый–сәяси хәле һәм мәдәнияте. Суфичылык идеяләренең яңадан җанлануы, моның сәбәпләре. Мәүла Колый әсәрләренең саклану тарихы, кулъязма нөсхәләрнең таралуы һәм аларны фәнни өйрәнүгә өлеш керткән әдип–галимнәрнең эшчәнлеге (Фазыл Туйкә, Г.Сәгъди, Г.Ибраһимов, Х.Хисмәтуллин, Х.Госман, К.Дәүләтшин, Г.Хөсәенов һ.б.). Мәүла Колый хикмәтләренең тематикасы, каршылыклы идея–эстетк табигате. Мәүла Колый хикмәтләренең лирик герое. 1990 елларда табылган ике поэмасы: «Берекәннәр сыйфаты» һәм «Хәләл ризык эстәгәннәр сыйфаты». Аларның идея–эстетик үзенчәлеге. XVIII йөздә татар халкының иҗтимагый тормышы. Халык тормышы һәм көнкүрешнең авыз иҗаты әсәрләрендә чагылышы: «Лашманчы зары» һәм «Лашман бәете», «Солдат бәете», «Никрутлар бәете», «Пугачев бәете», «Салават Юлай» һәм «Салават бәете». Елъязмалар тибындагы әсәрләр, сәяхәтнамәләр, васыятьнамәләр; «Исмәгыйль ага сәяхәтнамәсе», «Мөхәммәд Әмин сәяхәтнамәсе»; Гаделшаһ бине

		Габдулла һәм Габдерахман бине Туймөхәммәд васыятьнамәләре; Аксак Тимернең Болгар шәһәрен җимерүе турындагы елъязмалар, Акай кузгалышы һәм Пугачев сугышы, Екатерина II нең Казанга килүе турында язмалар. Мөхәммәдрәхим бине Рәфыйк Казани тарафыннан төзелгән һәм күчереп язылган «Мәҗмугыл–хикәят» җыентыгы. Таҗетдин Ялчыгол (1768–1838). Тормыш юлы, иҗат мирасы, күпкырлы эшчәнлеге (педагог, текстолог, тарихчы, рухани, табиб һ.б.). Әдипнең Суфый Аллаяр иҗат иткән «Сөбател гаҗизин» китабын «Рисаләи Газизә» исеме белән шәрехләве (1806). XVIII гасырда татар прозасының тематикасы киңәюе һәм форма ягыннан төрләнүе. Габдрәхим Утыз Имәни иҗаты. Габдрәхим Утыз Имәнинең (Габдрәхим бине Госман бине Сәрмәки бине Кырым әл–Болгари) – XVIII–XIX гасыр чикләрендә иҗат иткән күренекле шагыйрь, энциклопедик белемле галим һәм җәмәгать эшлеклесе булуы. Аның тормыш юлы, иҗат мирасы турында мәгълүмат. Шагыйрьнең иҗатын өйрәнүгә өлеш керткән әдип–галимнәрнең эшчәнлеге. Аның шигъри әсәрләрендә фикер азатлыгы, гыйльми–мәгърифәт мәсьәләләре. Мәсәлән: «Тәхфәт–ел–гьөрабаә вә ләтаиф–ел–гьәзае» (Горбәтлектә йөрүчеләргә бүләк һәм аларның хурлыкка калу вакыйгалары). «Горбәтнамә» (Читтә йөрүче хикәясе). «Гавариф–эз–заман» (Замана бүләкләре), «Тәнәиһ–ел–әфкяр фи Нәсаих–ел–әхйар» (Фикерләрне пакъләндерүче файдалы киңәшләр», «Мөһиммәт–эз–заман» (Заманның мөһим билгеләре) әсәрләренең идея–проблематик тирәнлеге. Аерым шигырьләренең үзәгенә авторның үз шәхесе, үз тормышы, үзе кичергән вакыйгалар килеп керүе; үзенчәлекле лирик герой гәүдәләнеше. Утыз Имәни иҗатына Габдулла Тукай мөнәсәбәте. Шагыйрь Габдрәхим Утыз Имәнигә багышланган хезмәтләр.
2	**Раздел 2. Татарская литература XIX в.**	
2.2	Татарская поэзия первой половины XIX в.	Әдәбиятның, нигездә, шигъри характерда үсеше һәм аның төп юнәлешләре: а) дини–әхлакый; б) суфыйчыл; в) дөньяви. Аларың еш кына үзара керешен китүе. Поэзиядә публицистик яңгырашның көчәюе (Г.Утыз Имәни «Гавариф–әз–заман»). Чорга хас социаль вакыйгаларның киңрәк урын алуы («Иляһи бәетләр»). Әхлаксыз, надан дин әһелләрен, залим түрәләрне сатирик фаш иткән әсәрләр язылу («Мүкән кантун», Г.Кандалый «Тотынышып кулың кулга»). Крестьянның авыр тормышына, социаль тигезсезлеккә, хатын–кыз язмышына игътибар арту («Илаһи бәет. Уделный», Г.Кандалый «Сәхибҗәмал»). Фольклорга тартым мавыктыргыч дастан–кыйссаларның активлашуы («Бүз егет», «Тутыйнамә»). Либераль аристократия карашларын чагылдыручы әсәрләр (Гомәр Мөхәммәд улының «Тәзкирәи мөфти

		Габдессәлам» (1832), «Сәфәрнамәи шаһзадә Александр» (1837) поэмалары). Бу чор әдәбиятында жанр төрлелеге (мәдхия, мәрсия, мөнәҗәт, шигъри хат, шигъри хикәят, шигъри сатира, мәсәл, күңел лирикасы һ.б.). Сурәтләү алымнары. Җанлы сөйләмгә нигезләнгән әсәрләрнең киңрәк урын ала баруы. XIX гасыр урталарына таба татар поэзиясендә дөньяви мотивларның, реализм элементларының һәм күпчелеккә аңлаешлы телдә язылган шигырьләрнең урын ала баруы. Татар тормышының реаль күренешләрен тасвирлый башлау.
2.3	Творчество А.Каргалыя, Х. Салихова	Әбелмәних Каргалый (1782–1833 елдан сон}. Әсәрләре. Сәяхәтнамә һәм лирик мөнәҗәтләре. Шигырьләрендә дөньяви мәсьәләләр. Пейзаж һәм күңел лирикасы. Лирик мөнәҗәтләре. Әсәрләрендә суфичылык мотивлары. Иҗатының әһәмияте. Һибәтулла Салихов (1794–1867). Беренче мәрсияләре. «Тәндә җаным...» шигыре. Дини–суфичылык мотивлары. Әсәрләрендә әхлак, тәрбия, шәхес һәм тирәлек мәсьәлә–ләре. Тел–стиль һәм идея–художество үзенчәлекләре.
2.4	Творчество Ш. Заки и Кол Мухаммеда	Шәмсетдин Зәкинең (1821–1865) тормышы һәм иҗат мирасы. Фәлсәфи рухтагы шигырьләре. Шагыйрьнең образлы фикерләү үзенчәлекләре, поэтик осталыгы. Әсәрләренең сәнгатьчә эшләнеше. Кол Мөхәммәд (1775.– 1845) Тәрҗемәи хәле һәм иҗади мирасы. Поэмаларында әхлаки мәсьәләләр. Шигырьләрендәге фәлсәфи фикерләве, дини тематикага өстенлек бирелүе.
2.5	Творчество Багави и Г. Кандалыя	Баһавиның «Бүз егет» (1842) дастаны. Әсәр сюжетында дөньяви күренешләрнең фантастик алымнарда бирелүе. Кешенең бәхеткә, шәхси иреккә хокукы, хатын–кыз язмышы һ.б. мәсьәләләрнең инсани планда хәл ителүе. Габделҗәббар Кандалый (1797–1860) Тормышы һәм шәхесе турында мәгълүматлар. Иҗади мирасын туплау һәм өйрәнү. Әдипнең башлангыч чор иҗаты. Мәхәббәт лирикасы. Иҗатының төп яңалыклары. Шигырь техникасын баетуы. Иҗатының әһәмияте.
2.6	Татарская литература второй половины XIX в.	Гасыр уртасында җәмгыять үсешендә туган каршылыклар. 1861 елда крепостное право бетерелүе һәм Рәсәйнең, шул исәптән татар халкының, капиталистик үсеш юлына чыгуы. Азатлык хәрәкәтенең яңа этабы. Крестьян восстаниеләре. Тарихи социаль–икъдисади үзгәрешләрнең, иҗтимагый фикернең халыкларга тәэсире. Төрки халыкларда уяну хәрәкәтенә юл салучы эшлеклеләрнең мәйданга чыгуы: Азәрбайҗанда – Ахундов М.Ф., Казахстанда – Ч.Вәлиханов, А.Кунанбаев, татарларда – Х.Фәезханов, К.Насыйри һ.б. Рус җәмгыятендә демократик көчләрнең татарлар

		тормышы белән кызыксынуы. «Современник» журналында П.И.Пашино мәкаләләре басылып чыгу. Казанда Татар укытучылар мәктәбе ачылу (1876). Аның педагогик кадрлар әзерләүдәге роле. Бу мәктәптә төрле елларда белем алган күренекле шәхесләр (Х.Ямашев, Г.Исхакый, С.Максуди, Г.Коләхмәтов һ.б.). Казан университеты каршында оештырылган «Археология, тарих һәм этнография» җәмгыяте (1878) эшчәнлегендә рус һәм татар галимнәренең катнашуы (Н.Катанов, Ш.Мәрҗани, К.Насыйри Һ.б.). Татар телендә вакытлы матбугат чыгаруга омтылышлар һәм аларның тормышка ашмау сәбәпләре (И.Запольский, М.Никольский, П.Пашино, Х.Фәезханов, К.Насыйри, З.Бигиев, Ш.Әхмәров һ.б.).
2.8	Татарская поэзия второй половины XIX в.	Поэзиянең татар әдәби традицияләренә таянуы һәм шулай ук чынбарлыкка, халыкны борчыган мәсьәләләргә итүе. Тормыштагы үзгәрешләргә бәйле мәгърифәтчелек идеяләренең шигъриятькә тирән үтеп керүе. Халыкның үткәненә, олы шәхесләргә мөрәҗәгать итү көчәю (Г.Чокрый, Акмулла). Шәхеснең уй–кичерешләрен үзәккә кую аша белемлелек, әхлакый сыйфатлар макталу, социаль каршылыкларны күрсә-түнең публицистик яңгыраш алуы (Акмулла, Б.Вәисев). Яңа традицияләр эзләп рус поэзиясенә мөрәҗәгать итү (Я.Емельянов). Тәрбия, гаилә мәсьәләләренә игътибар арту һәм аның бигрәк тә шагыйрәләр иҗатында актив яңгыраш алуы (Г.Сәмитова, Бибигөлҗамал һ.б.). Дастан жанрының яңа биеклеккә күтәрелүе (Ә. Уразаев–Кормаши). Бу чор поэзиясенең яңа сыйфат үзгәрешләренә әзерлек чорын кичерүе. XVII йөз шагыйре Мәҗлисинең «Сәйфелмөлек» сюжеты нигезендә яңа Сәйфелмөлек дастаннары барлыкка килүе. Йосыфбик һәм М.Юмачиков дастаннары. «Эрбет бәете». «Мәкәрҗә бәете»нең (1860) язылу, басылу тарихы. Тормышны Мәкәрҗә ярминкәсе белән чагыштыру. Халыкның фәкыйрьлектә, авыр тормышта яшәвен реаль күренешләрдә тасвирлау. Моның өчен түрәләр гаепле дигән фикер үткәрелү. «Яхшыга бәхет, начарга җәза» фәлсәфәсенең яклануы. Гади халык яклауга мохтаҗ дигән нәтиҗә ясалу. Моның халык сабырлыгы, патшага тугрылыгы дигән фикер артына яшерелүе. Әсәрнең әһәмияте.
2.9	Творчество Мифтахеддина Акмуллы и Гали Чокрыя	Мифтахеддин Акмулланың (1831–1895) татар, казакъ, башкорт халыкларының уртак әдибе, мәгърифәтче, олы фикер иясе булып танылуы. Аның катлаулы тормыш һәм иҗат юлы, шәхесе. Әсәрләрендә мәгърифәтчелек идеяләре («Бәгъдәссәлам, Нургали мулла...» һ.б.). «Дамелла Шиһабеддин хәзрәтнең мәрсиясе»н дә гыйлем, әхлак мәсьәләләренең романтик рухта сурәтләнүе. Төрмәдә язган шигырьләрендә социаль мотивларның

		чагылуы. Лирик герой хис–кичерешләрендә тормыштагы гаделсезлекнең бирелүе («Урыным – зиндан...», «Гаҗәб: һәр кем гани булса...», «Минем кебек булыр микән бәхетсез» һ.б.). Әдипнең чын гыйлемлекне әхлакый сафлык белән бәйләп каравы («Иң әүвәл пакьләү кирәк эчнең керен...») һәм наданлыкка, комсызлыкка сатирасы («Бәланың күбе чыга эчемездән...», «Башка илне без күрәбез...»). Акмулла – чичән шагыйрь. Сәнгати осталыгы белән әдәбиятка ясаган йогынтысы. Гали Чокрыйның (1826–1889) тормышы, әдәби мирасы. Иҗатында дини–суфыйчыл традицияләрнең дөньяви мотивлар белән үрелеп баруы. «Шәмгыз–зыя» (1883) китабында заманының күренекле шәхесләренә, руханиларга мөрәҗәгать итүе. Алар эшчәнлегенең әһәмиятен билгеләп, киләчәкнең шундый кешеләргә бәйле булуын күрсәтү. «Мәдхе Казан» (1889) китабында белем йорты, мәдәни учак буларак Казанның макталуы. «Хаҗнамә»дә (1876–1879) әдипнең фәлсәфи–публицистик уйланулары, фән–техника прогрессын яклавы чагылу. Туган як турындагы хис–кичерешләренең үзенчәлекле бирелеше. «Фосуле әрбага» циклында табигать күренешләренең кеше яшәешенә, аның рухи халәтенә бәйле сурәтләнүе.
2.10	Творчество Я.Емельянова и А.Уразаев–Курмаши	Яков Емельяновның (1843–1898) тормыш юлы, әдәби мирасы. Гади халыкның авыр тормышын, аянычлы көнкүрешен реалистик детальләрдә сурәтләве («Ярлы тормыш», «Кайгы» һ.б.). Шигырьләрдә үзара ярдәмләшүгә, изге гамәлләр кылуга, ата–ананы, өлкәннәрне хөрмәт итәргә чакыру һәм һәртөрле әхлаксызлыкны, усаллык–яманлыкны тәнкыйтьләү («Улыма», «Санлау», «Саран бай», «Әләк» һ.б.). Әдипнең яңа традицияләр эзләп рус поэзиясенә (И.Никитин иҗатына) мөрәҗәгать итүе. Шигырьләренең вакыйгачылыкка нигезләнүе. Җанлы сөйләм теленә таянган «сөйләм» жанрын үстерүе. Емельянов поэзиясенең үзенчәлекле сыйфатлары: теленең халыкча, тасвирның гади, ачык булуы. Шигырьне ритмик яктан баету һәм төрләндерү тәҗрибәсе. Халык авыз иҗаты белән бәйләнеше. Шагыйрьнең татар поэзиясендә тоткан урыны. Әхмәт Уразаев–Кормаши (якынча 1855–1883) иҗатында романтик мәхәббәт сюжетына нигезләнгән дастан–кыйсса жанры үсеше. Баһави дастанына ияреп иҗат ителгән «Кыйссаи Бүз егет» (1874). Шигырь аралаш проза белән язылган «Кыйссаи Таһир илә Зөһрә» дә (1876) Сайяди әсәренең яңача үстерелеше. Шәхес азатлыгы, саф мәхәббәт өчен көрәшүче Таһир һәм Зөһрәнең кара көч символы булган ханга, аның властена капма– каршы сурәтләнүе. Коръәннән, Урта гасыр әдәбиятыннан килүче сабырлык, гаделлек, игелеклелек

		кебек сыйфатларның яклануы. Дини эчтәлек белән реаль вакыйгаларның үзара бәйләнеп килүе. Әсәрдә сурәтләү чаралары.
2.13	Творчество М.Акъегет и З.Бигиева	Муса Акъегетзаденең (1864–1923) тормыш һәм иҗат юлы. Аның Европа әдәбияты тәэсирендә булуы. «Хисамеддин менла» (1886) әсәре. Жанры (повесть – роман) турында бүгенге фәндәге карашлар. Әсәрдә кадимчелек һәм җәдитчелек каршылыгы үзәккә куелуы. Күтәрелгән төп мәсьәләләр: шәхес, мәхәббәт иреге һәм милләт мәнфәгате; гаилә тәрбиясе һәм мәдрәсәдә укыту; халыкчылык идеясе. Аларның Хисамеддин, Әбүзәр Дәүләтгилдиев, Гайса Зурколаков, Мохтар образларының эш–хәрәкәтендә хәл ителеше. Авторның шәхес ирегенә омтылу мәсьәләсен күтәрүдәге кыюлыгы, кешене горур итеп күрергә теләү мотивын сурәтләве. Хатын–кыз язмышының Хәнифә образына бәйле рәвештә бирелеше. Тискәре геройларны берьяклы гына сурәтләү. Романның композициясе һәм сюжет үстерелеше. Мәхәббәт, көнкүреш һәм иҗтимагый–социаль каршылыкларның үзара бәйләнештә бирелүе. Аның рус–Аурупа әдәбиятлары йогынтысында язылуы. Әсәрдә иҗтимагый мәсьәләләрнең шәхси һәм тормыш–көнкүреш күренешләре белән аралашып килүе. Публицистик һәм лирик чигенешләрнең төп идеягә хезмәт итүе. Портрет, пейзаж кебек алымнарның, этнографик детальләрнең роле. Тел–сурәтләү чараларын кулланудагы үзенчәлекләр. Геройларның эчке дөньясын ачу алымнары, психологик анализ яралгылары. Татар әдәбиятында беренче реалистик роман буларак әһәмияте. Заһир Бигиевнең (1870–1902) тормышы һәм иҗат эшчәнлеге. Көнчыгыш һәм Көнбатыш әдәбиятларын яхшы белгән шәхес буларак формалашуы. Берничә кульъязмасының әлегәчә табылмавы. Туганы дин белгече Муса Бигиевнең эшчәнлеге һәм язмышы турында мәгълүмат. «Өлүф, яки Гүзәл кыз Хәдичә» (1887) романы. Аның татар әдәбиятында детектив жанрдагы тәүге әсәрләрнең берсе булуы. Җинаять эшен тикшерү мәсьәләсенең гаилә, әхлакый сыйфатлар, хатын–кыз язмышы белән бәйлелектә бирелүе. Акча (Меңнәр) өчен көрәшүче Муса һәм Габденнасыйр каршылыгының чишелешендә әхлакый хөкемнең тантана итүе. Зөләйха һәм Хәдичә образларында хатын–кыз бәхете, ирек мәсьәләсенең М.Акъегетзадә фикеренә каршы планда хәл ителеше: ата–ана фатихасын алмаган Зөләйханың бәхетсезлеккә дучар булуы, өлкәннәр сүзеннән чыкмаган Хәдичәнең бәхеткә ирешүе. Әсәрдә суд һәм тикшерү органнарында эшләүчеләрнең каршылыклы бирелеше һәм аларның образ буларак ачылу дәрәҗәсе. Хикәяләү

		вакыйгалылыкка корылган романда психологик анализның йомшак булуы. Җәмгыять асылының романда объектив рәвештә реалистик чагылышы. Әсәрдәге фаҗигаларның сәбәпләренә язучының мәгърифәтчел карашлары. Әсәрнең композицион үзенчәлеге һәм теле. «Зур гөнаһлар» («Гөнаһе кәбаир», 1890) романында вакыйгаларның ике сюжет сызыгы буенча үстерелеше. Габделгафурның җинаяткә килү юлын гаилә тәрбиясе һәм мәдрәсә тормышы фонында күзәтү. Маһруйны «зур гөнаһларга» китергән сәбәпләрне реалистик планда, җәмгыятьтәге шартларга бәйләп ачу. Җиһангир – уңай герой идеалы. Әлеге ике образда «Коръән»нән һәм Урта гасыр татар әдәбиятыннан килгән карашларның яклануы. Романда Ягъкуб һәм Ибраһим Галиевлар, акушерка карчык, Мәмәт образлары. Эш–хәрәкәтләренең ышандыру көченә күбрәк ия булуы. Әсәрнең сәнгатьчә эшләнеше. «Мавәраэннәһердә сәяхәт» (1893) әсәренең язылу тарихы. Сәяхәтнамәдә заманга бәйле иҗтимагый, мәдәни, милли, дини, сәяси, әхлакый мәсьәләләрнең куелышы һәм шулар аша мәгърифәтчелек карашларын пропагандалау. Әдип үзе булган, күргән, чагыштырып бәя биргән күренешләрнең лирик–публицистик уйланулар белән кушылып килүе. Әсәрнең татар публицистикасы һәм сәяхәтнамә жанры үсешендәге урыны. З.Бигиев иҗаты турында Г.Тукай, Ф. Әмирхан, Г.Исхакый, Г.Ибраһимов һ.б.
2.14	Творчество Р.Фахретдинова и Ф.Карими	Күренекле мәгърифәтче, дин галиме, тарихчы, педагог, журналист һәм әдип Ризаэддин Фәхреддиннең (1859–1936) тормышы һәм мәдәни–гыйльми эшчәнлеге. Белем–тәрбия, әхлак («Тәрбияле ава» (1898), «Тәрбияле бала» (1898), «Шәкертлек әдәбе» (1899), тарих («Болгар вә Казан төрекләре», «Алтын Урда ханнары» һ.б.) мәсьәләләренә караган һәм биобиблиографик характердагы күптомлык «Асар» («Эзләр») һ.б. хезмәтләре. Татарлар өчен китапханә һәм газета кирәклеген яклавы. Р.Фәхреддин мөхәррирлек иткән атаклы «Шура» (1908–1917) журналының татар халкы тормышындагы роле. «Сәлимә, яки Гыйффәт» (1898) повестенда иҗтимагый тормышның әһәмиятле мәсьәләләре күтәрелү. Татар шәкерте һәм идеаллаштырылган Сәлимә образында намуслы, дөрес яшәеш кешегә бәхет китерә дигән фикернең яклануы. Әсәрнең, синкретик характеры. Сурәтләү чаралары. «Әсма, яки Гамәл вә җәза» (1903) повестеның маҗаралы сюжеты. Конфликтның искелек–яңалык, яхшылык–явызлык каршылыгына нигез–ләнүе. Габбас хәзрәт, Гайшә абыстай, Әсма образлары. Аларның эш–гамәленнән чыга торган нәтиҗәләр. Сәлим бабай, Салих

		бай, Шәкерт (мөгаллим) кебек эпизодик образларга салынган эстетик йөкләмә. «Тәрәкъкый тормозлары»ның гамәлгә күрә җәза алуы. Күтәрелгән мәсьәләләрнең, геройлар язмышының мәгърифәтчелек идеологиясе кысаларында хәл ителүе. Р.Фәхреддин әсәрләренең философик нигезләре. «Милләт анасы» төшенчәсе һәм шул яктылыкта хатын–кыз образларының гәүдәләнеше. Язучы иҗатының әһәмияте. Фатих Кәриминең (1870–1937) тормыш юлы һәм әдәби–публицистик эшчәнлеге. Әсәрләренең синкретик характеры (әдәби хикәяләү, тасвир һәм публицистик, педагогик фикерләрнең, тарихи–географик мәгълүматларның бергә үрелүе. Аның иҗатына рус һәм Аурупа әдәбияты, фәлсәфәсе йогынтысы. Оренбургта «Вакыт» газетасында мөхәррилек итүе. Мәхәббәт, гаилә кору мәсьәләләрен үз эченә алган, аларны гуманистик планда һәм романтик чаралар ярдәмендә хәл иткән «Салих бабайның өйләнүе» (1897) әсәрләре. «Шәкерт илә студент» (1899), «Җиһангир мәхдүмнең авыл мәдрәсәсендә укуы» (1898), «Нуреддин хәлфә» (1900) повесть–хикәяләрендә иске тип мәдрәсәләрне, әдәпсезлек–әхлаксызлыкны, кадимчелекне тәнкыйтьләү һәм яңача укытуны, башка халыклардан үрнәк алуны, дөньяви белемне, «европача» яшәүне яклау, мәхәббәт һәм гаилә турында гуманистик идеяләр. Романтик мәхәббәтне сурәтләүгә багышлаган «Морза кызы Фатыйма» (1901) әсәре. Аның татар әдәбиятында беренче документаль–биографик повесть булуы. Әсәрләрдә чор җәмгатьчелегендә бәхәсләр уяткан «Коръән» тәгълиматын дөрес аңлау, мөселманлыкның асылы, милләтнең бүгенгесе һәм киләчәге турында уйланулар. Романтик утопия жанрында язылган «Хыялмы? Хакыйкатьме?» (1908) әсәрендә мөселман бердәмлегенә бәйле И.Гаспралы фикерләренең яклануы. «Аурупа сәяхәтнамәсе» (1902), «Кырымга сәяхәт» (1903) әсәрләрендә мәгърифәтчелек карашлары. Әдипне борчыган мәсьәләләрнең әдәби–публицистик планда бирелүе.
2.15	Творчество З.Хади и Ш.Мухахамедова	Закир Һадиның (1863–1933) тормыш юлы һәм иҗаты. «Бәхетле кыз», «Бәхетсез кыз» хикәяләрендә тормыш–көнкүреш картиналарының реалистик планда бирелүе. «Бәхетле кыз»да хатын–кыз язмышына бәйле иске гореф–гадәтләрне, әхлаксызлыкны, надан руханиларны тәнкыйть итү. Искелек тарафдарлары булган Ибәт абызагай, Сәлим муллаларга капма–каршы рәвештә Габбас мулла һәм Гайшәнең идеаллаштырылган образларын бирү. М.Акъегетзадә идеяләре белән аваздашлык. «Бәхетсез кыз» да Хәнифә фаҗигасе сәбәпләрен ата–ана тәрбиясенә һәм руханиларның үз вазифаларын тиешенчә башкармаулары аркасында

		гаиләнә–тирәдә хөкем, сөргән начар гадәтләргә бәйле ачу. Әдипнең тәрбия һәм мәгърифәт көченә тирән ышануы. «Мәгъсүм» (1906) хикәясендә иске тип мәдрәсәләрне фаш итү. Мәгъсүмнең фаҗигале үлеменә китергән сәбәпләрне кеше һәм тирәлек мөнәсәбәтендә реалистик ачу. Әсәрдә тасвирлылык һәм психологизм. Пейзажның, әдәби һәм этнографик детальләрнең роле. «Яңа әсхабе кәһәф» (1908) – кадими уку йортларына сатира. Сәфәргали, Миңлешаһ, Тимербайның язмышына, эш–гамәленә бәйле шул чор татар тормышын, яшәү рәвешен күрсәтү һәм милләт фаҗигасен аңларга омтылу. Җәмгыятьтәге үзгәрешләрне идеаллаштырып бирү. «Җиһанша хәзрәт» (1908) повестенда З.Һадиның биографизм принцибына мөрәҗәгать итүе. «Ясаган тар юлы заманга ярашмас» булган Җиһанша ишан образы. Автор идеалы чагылышы буларак Хәсән мулла. Төп геройларның Фәхрелбәнатка мөнәсәбәттә бәяләнүе. Әсәрдә типиклаштыру алымнары. Язучы әсәрләре телендә ирония һәм сарказм. З.Һади иҗатында реализм тенденцияләренең ныгуы. Шакир Мөхәммәдевнең (1865–1923) тормышы, күпкырлы иҗаты. Әдип һәм журналист буларак уңышлы эшләве. Сатирик «Карчыга» (1906–1907) журналы мөхәррире. «Җәһаләт, яхуд Галиәкбәр агай» (1901) повестенда беренче тапкыр татар сәүдәгәре тормышы сүрәтләнү. Искелек, наданлык, әхлаксызлыкның нәтиҗәсен гыйбрәт буларак тасвирлау. Галиәкбәр «эшчәнлеген» фаш итүдә әдәби детальләрнең роле. «Яфрак асты, яки Мәкәрҗә ярминкәсе» (1901) повестенда сәүдә буржуазиясе вәкиле булган Әхмәтсафаның банкротлыкка чыгу сәбәпләрен тормыштан артта калу белән аңлату. Фән–техника прогрессының һәм мәгърифәтле булуның яклануы. Әдипнең мәгърифәтчелек идеалын чагылдырган Гали Акчурин образы. Тормыш–көнкүреш вакыйгаларының төп идеяне ачуга хезмәт итүе. «Япон сугышы, яки доброволец Батыргали агай» (1905) повестенда сатирик планда Батыргалинең «патриотизмын» ачу. Вакыйгаларның капма–каршылыкка бәйле бирелеше. Төп геройны төрле яклап характерлаганда кулланылган алымнар (үз–үзенә бәя бирү, башкаларның бәя бирүе, гадәттән тыш арттыру һ.б.). Авторның рус–япон сугышының чын асылын аңлап бетерә алмавы. «Япон сугышы...» – татар прозасында беренче сатирик повесть. Татар демократик сатирасының үсешендә әсәрнең роле. Кеше образын тудыру, сюжет кору һәм әсәрләрен композицион яктан оештыруда Ш.Мөхәммәдевнең үзенчәлеге. «Яңа бәдәвам китабы» исемле шигъри тупланмасы

		(1903). Шартлы сюжетка нигезләнгән «Хан кызы» (1904) әсәре. Новелла һәм кечкенә фельетоннары. Язучының теле. Әдипнең журналистик һәм публицистик эшчәнлеге. Ш.Мөхәммәдев – әдәби сатирага нигез салучыларның берсе. Иҗатының әһәмияте.
2.16	Первые образцы татарской драматургии. Творчество Г.Ильяси и Ф.Халиди	XIX йөзнең соңгы чирегендә әдәбиятта драма төре барлыкка килү. Аның шактый соңарып формалашу сәбәпләре (иҗтимагый фикернең акрын үсүе; төр үзенчәлекләренә бәйле әдипләрдән билгеле бер осталык, тәҗрибә соралу; татар театры булмау). Бу чорда драма төренең мәйдан яулый башлавына этәргеч ясаган шартлар (иҗтимагый, икътисади тормыштагы үзгәрешләр, мәгърифәтчелек хәрәкәте җәелү; әдәбияттагы эчке хасият һәм сыйфат үзгәрешләренең логик нәтиҗәсе; халык авыз иҗатына һәм җырлы–биюле уеннарга, диалог–монологларга киң урын биргән әдәби әсәрләргә таяну; Казан рус театрының уңай йогынтысы). Мәгърифәтчелек хәрәкәтенең сәнгатьләр үсешендә җанлану уятуы, нәтиҗәдә өй театрлары, җәдит мәдрәсәләрендә сәхнәләр корылуы. Казан укытучылар мәктәбендә һәм «Мөхәммәдия» дә укучы яшьләрнең театрга омтылышлары. Театр эшенә әзерлек чаралары турында рус матбугаты. Касыймда һәм Бакчасарайда беренче спектакльләр уйналу. И.Кудашев–Ашказарский эшчәнлеге. Беренче ачык спектакльләр куелу: а) 1906 елның 21 апрелендә Уфада Г.Исхакыйның «Өч хатын белән тормыш»ы; б) 1906 елның 5 маенда Казанда «Кызганыч бала», «Гыйшык бәласе» (Г.Камал һәм Г.Кәрәм тәрҗемәләре); в) 1906 елның 22 декабрендә шул ук пьесалар. Милли театрның драматургия үсешендәге роле. Милли театр өчен пьесалар язу ихтыяҗы туу. Г.Ильяси («Бичара кыз», 1887), Ф.Халиди («Рәдде «Бичара кыз», 1888), Минһаҗеддин Әл–Казаный («Ихтыярлы кыз ихтыярсыз улмыш», 1898), Г.Камал («Бәхетсез егет», «Өч бәдбәхет», 1900), Г.Исхакый («Өч хатын белән тормыш», 1900), Ярулла Вәли («Оят яки Күз яше», 1902) пьесалары дөнья күрү. Төрекчәдән «Хөсет баба» (1893), «Кызганыч бала» (1900), «Гыйшык бәласе» (1902), русчадан «Комедия Чистайда» (1895), «Ревизор» (1902), «Өйләнү» (1903), «Наданлык илә галимлек» (1905) әсәрләре тәрҗемә ителү. Беренче драма әсәрләрендә гаилә кору, хатын–кыз язмышы, социаль, милли тигезлек мәсьәләләренең үзәккә куелуы. Конфликтның әхлакый яссылыкта хәл ителүе. Әсәрләрнең сәнгатьлелек ягыннан йомшак булуы. Беренче татар пьесаларының үз чоры өчен әһәмияте. Габдрахман Ильясиның (1856–1895) тормышы, әдәби–мәдәни эшчәнлеге. «Бичара кыз» (1887) пьесасының

		сюжеты. Яңалык һәм искелек көрәшенә нигезләнгән конфликтның әхлакый планда һәм схематик хәл ителеше. Маһитапның мәҗбүри никахтан котылып, теләгән кешесенә кияүгә чыгуы – М.Акъегетзадә карашларының яңа тормыш материалында һәм әдәби төр кысаларында чагылышы. Төп геройларның эш–хәрәкәте, характер буларак ачылу дәрәҗәсе. Хатын–кыз азатлыгы проблемасы. Маһитап образы, аның уй–кичерешләрендә ирекка, яктыга омтылу чаткылары, консерватив татар байларын, семьядагы деспотизмны күрсәтүдә Биктимер образы. Конфликтның характеры һәм чишелеш үзенчәлеге. Җантимерне комик сурәтләү. Җанбай образы. Белемле, актив шәхес концепциясе. Сюжетның схематик булуы. Каршылыкларны хәл итүдә логик эзлеклелекнең җитмәве. Образларга хас сыйфатларның автор сөйләве аша ачыклануы. Беренче драма әсәре буларак әһәмияте. Фатих Халиди (1850–1923). Тормышы һәм иҗаты. Аның тәрҗемәләре («Мең дә бер кичә»,»Ләйлә вә Мәҗнүн кыйссасы», «Былбыл кошы» һ.б.) һәм календарьләре. «Рәдде «Бичара кыз» (1881) әсәрендә хатын–кыз бәхете мәсьәләсенә яхшылык һәм начарлык төшенчәсеннән чыгып якын килү. Әсәрдә шәһәр ярлылары һәм сәүдәгәрләре тормышын күрсәтүдә реализм элементлары. Бу пьесаның «Бичара кыз» әсәренә мөнәсәбәте, уртак һәм аермалы яклар. Автор идеалын гәүдәләндерү ягыннан Хәлимә образы. «Яхшыга – бәхет, яманга – җәза» концепциясе. Закир образы. Ф.Халидинең Г.Ильяси карашлары белән каршылыкка керүе. «Рәдде «Бичара кыз»ның театр тәнкыйте рәвешендә язылуы. Әсәрнең реалистик нигезе һәм уңай идеалның хыял дөньясы аша бирелүе. Хәлимә образын сурәтләгәндә, Кол Гали традицияләренә таянуы. Геройларның эш–гамәлләрен психологик нигезләүнең, мотивлашты–руның йомшак булуы. Сәнгатьчә сурәтләүдән бигрәк, хикәяләүнең өстенлек итүе. «Морад Сәлимов» (1905) драмасында мәгърифәт белән наданлык» тәрбиялелек белән әхлаксызлык каршылыгының Морад һәм Якуп бай улы Сабир эш–хәрәкәтләрендә ачылуы. Әдәпле булуны, максатка ирешүне белем нәтиҗәсе итеп аңлату. «Яманга – җәза» фикеренең яклануы. Морад Сәлимов – идеаллаштырылган образ. Әсәрдә сабырлык сыйфатының макталуы. Баланы тәрбияләүдә ата–ана роле. Кыз баланың бәхете ата–ана фатихасына бәйле булу идеясен яклау. Драманың сәнгатьчә эшләнеше. Ф.Халидинең «Саран, надан Теллә бай» (1906) пьесасында Теллә бай һәм Байтирәкнең эш–гамәлләренә бәйле наданлык, саранлык кебек сыйфатларның тәнкыйтьләнүе. Җамал ярдәмендә Теллә бай кызларының теләкләренә ирешүе. Иганәчелекнең, белемгә омтылышның яклануы. Конфликтның

		зәгыйфьлеге, бик җиңел хәл ителүе. «Мәхрусә ханым» (1906) әсәрендә наданлык–әхлаксызлыкның мәгърифәткә, әдәп–әхлакка каршы куелып, конфликтның мәгърифәтчел принципларда хәл ителүе. «Мең дә бер сәхәр» (1903–1904) исемле кысалы кыйссасы. Ф.Халиди иҗатының әһәмияте. «Комедия Чистайда» (1895) әсәрнең рус әдәбияты үрнәгендә язылган булуы. XIX йөз ахыры мещан тормыш–көнкүреше сурәтләнү. Кызының бәхете, киләчәге турында кайгыртмыйча, аны мескен хәлдә калдырган Хәйрибикәнең сатира объекты итеп алынуы. Асрау Хөснинең башкаларга караганда акыллырак булуы. Конфликтның комедиячел характеры. Ибраһим, Әфләтун, Мәрфуга образларының берьяклы гына ачылуы. Әсәрнең теле, гуманистик асылы. Әсәрнең чагыштырмача уңышлы теле, татарларда беренче комедия буларак әһәмияте.
3	**Раздел 3. Татарская литература начала XX века**	
3.1	Татарская поэзия начала XX века	XX йөз башы татар әдәбияты курсының предметы, максат-бурычлары, хронологик чикләре. Чор әдәбиятының өйрәнелү тарихы, этаплары. Татар шигъриятенең күпгасырлык тарихы, традицияләре. Шигърияткә Г.Тукай, Н.Думави, М.Укмаси, З.Бәшири, М.Гафури кебек шагыйрьләрьнең килеп керүе. 10 елларда татар поэзиясенә шагыйрьләрнең икенче буыны килү: С.Сүнчәләй, З.Ярмәки, М.Фәйзи, Н.Исәнбәт, Ф.Бурнаш, Г.Сәмитова. Ш.Бабич, С.Сүнчәләй, М.Фәйзи, һ.б.
3.2	Творчество Габдуллы Тукая	Шагыйрь, прозаик, балалар язучысы, әдәби тәнкыйтьче, публицист, журналист, методист, җәмәгать эшлеклесе. Шагыйрь иҗатын чорларга бүлү мәсьәләсе. Җ.Вәлиди, Г.Ибраһимов, Ф.Әмирхан, Г.Сәгъди, Я.Агишев, М.Гайнуллин, И.Нуруллин, Г.Халит, Р.Ганиева һ.б. карашлары. 1905-1907 елгы инкыйлаб елларында Тукайның шагыйрь буларак формалашуы. Журналистлык эшчәнлеге. Тукайның башлангыч чор иҗатында мәгърифәтчелек идеяләренең, үгет-нәсихәтчелекнең чагылышы, мәгърифәтчелек романтикасы өстенлек итү. Тукайга Казан әдәби мохитенең йогынтысы. «Әль-ислах», «Яшен», «Ялт-йолт», газета, сатирик журналларында эшчәнлеге. Тукай шигырьләрендәге лирик геройның рухи дөньясы катлаулану, кайгы-хәсрәт, төшенкелек, өметсезлек мотивлары килеп Шагыйрь иҗатында күзәтелгән романтизмның чыганаклары, эстетик табигате, Урта гасыр татар, рус һәм Аурупа поэзиясенең традицияләре. Тукай сатирасының иң югары ноктага күтәрелүе, идея-тематик һәм сәнгатьчелек ягыннан төрлеләнүе. Г.Тукайның дини-шәригать кануннарына, Аллага, Коръәнгә мөнәсәбәте. Тукайның һәр дәвер иҗатында

		Корън, Ислам мәдәниятеннән килгән мотивларның күзәтелүе. Тукайның татар шигъриятен реалистик юнәлештә үстерүе. Шагыйрь лирикасында төрки-татар поэзиясе, халык авыз иҗаты, рус һәм Көнбатыш Аурупа әдәбиятлары традицияләренең синтезлашуы һәм аларның милли җирлектә үстерелеше.
3.3	Творчество Мажита Гафури	Әдипнең тормыш юлы. Талантлы шагыйрь, прозаик һәм публицист. Башлангыч иҗатының тематикасы. Шигъриятендә тарихи барышка мөнәсәбәтнең, социаль мотивларның тирәнлеге, реалистик «аклылык, публицистик аһәң көчәю. М.Гафуриның оста аллегорик-мәсәлче булып танылуы. М.Гафуриның 1908-1913 нче еллар лирикасында идея-эстетик үзгәрешләр: тематик киңлек, хис-кичерешләр тирәнлеге, күңел һәм фәлсәфи лириканың өстенлек итүе, лирик геройның күңел дөньясы романтик сурәтлелеккә төрелеп бирелү, шагыйрь поэзиясенең дидактизм, үгет-нәсихәттән арынуы. Авторның шигърияткә параллель рәвештә прозада уңышлы эшләп килүе. Милли әдәбиятка гади халык, авыл, шәһәр ярлыларының, көнлекчеләрнең авыр тормышын, ачлык темасын сурәтләүне алып килүе. М.Гафури иҗатында жанр байлыгы, тел үзенчәлеге.
3.4	Творчество Сагита Рамеева	С.Рәмиев - романтик шагыйрь, прозаик һәм драматург, публицист һәм тәнкыйтьче, журналист һәм җәмәгать эшлеклесе. Журналистлык эшчәнлеге. С.Рәмиевиең башлангыч чор иҗаты. «Таң вакыты» шигыре. Лирик геройның кайгыру, борчылу сәбәпләре, бу хәлдән чыгу юллары турындагы уйланулары. Әсәр исеменең символик мәгънәсе. С.Рәмиевнең реакция еллары шигъриятендә ярсу йөрәкле, шашкын, бунтарь, гыйсъянчы, лирик геройның бирелеше. С.Рәмиевнең үз каләм көчен драматургия төрендә сынап каравы. «Яшә Зәбәйдә, яшим мин» пьесасы. С.Рәмиевнең унынчы елларда прозага мөрәҗәгать итүе. «Нәҗметдин агай бәйрәме», «Галәветдин хаҗи корбаны – Җаек Хәдичә» хикәяләре. Әдипнең автобиографик характердагы тәгәлләнми калган «Ул исерек түгел иде» повесте.
3.5	Творчество Дэрдменда	Талантлы шагыйрь, тыйнак һәм укымышлы зыялы, милләт хадиме. Иҗатының әдәби-эстетик юнәлеше һәм әдипнең үзенчәлекле иҗтимагый хәле. Дәрдемәнднең татар поэзиясендә классик романтик шагыйрь буларак танылуы. 1902-1903 елларда шигырь һәм хикәя жанрында беренче тәҗрибәләр ясавы. Дәрдемәнд лирикасының төп хасиятләре: шигъри таланты, кинаяле сөйләмгә, фикри тирәнлеккә, символик сурәтлелеккә осталыгы сиземләнү. Әсәрләрендә кеше һәм вакыт, урын (пространство), дөньяның бакыйлыгы, гомернең фанилыгы (чикләнгәнлеге), гомер агышы, тәкъдир, яшәү һәм үлем турында фәлсәфи уйлануларның әдип иҗатында кызыл җеп булып сузылуы «Кораб» шигырендә гәүдәләнеше. Шагыйрь иҗатының экзистенциализм фәлсәфәсе һәм импрессионистик стиль

		билгеләре белән бәйләнеше. Дәрдемәнднең робагый; фәрд, газәл, мәдхия, мәсәл кебек жанрларда эш итүе. Шагыйрь поэзиясендә мәгънәви тирәнлек, шигъри нәфислек, сүзләрне файдалануда үзгә осталык, кыскалык, сурәтләү чараларының муллыгы.
3.6	Творчество Нажиба Думави	Н.Думавиның катлаулы тормыш юлы. Аның лирик һәм эпик төрдәге уңышлы иҗаты. Әдәби тәнкыйть, публицистика өлкәсендәге эшчәнлеге. Н.Думави шигырьләрендә социаль контрастлар, тәнкыйди башлангычның көчәюе, чынбарлыкка мөнәсәбәтнең субъектив гәүдәләнеше күзәтелү. Шагыйрь иҗатының экспрессионистик агымга мөнәсәбәте. Н.Думавиның 10-елларда төрле фәлсәфи, мәдәни-тарихи мәктәпләргә мөрәҗәгать итүе: Көнбатыш һәм Көнчыгыш фәлсәфәсен, позитивизм философиясен өйрәнүе, аңа романтизм һәм экспрессионизм кебек әдәби юнәлешләрнең тәэсире, яшәешкә, акыл көченә шик белдерүе, рухи чистарыну кебек толстойчылык һәм руссоистик карашларны яклавы һ.б. Сугыш темасының әдип иҗатында чагылышы. «Ватан каһарманы яки агач аяк» (1916) хикәясе. «Сугыш» (1908), «Сугыш тәэссораты» (1916), «Головка» (1917) әсәрләре. Әдипнең тарихи риваять, хикәя-легендаларга нигезләнеп иҗат ителгән «Су кызы» (1915), «Болгар кызы Тойгы туташ» (1915) хикәяләре. Соңгы хикәясендә Идел буе болгарларының тормышы, гореф-гадәтләре, йолалары, уен-бәйрәмнәре җанландырылу. Н.Думавиның әдәби, фәлсәфи, гыйльми карашларын чагылдырган мәкаләләре. Аның иҗатын өйрәнүче галимнәрнең хезмәтләре.
3.7	Творчество Шайхзады Бабича	Шәехзадә Бабич - талантлы шагыйрь, үткен телне публицист, оста педагог, фольклорчы. Ш.Бабичның шигъри иҗаты. Иҗатында жанрлар төрлелеге, идея-тематик киңлек Бабичның шигъриятендә сәнгатьчә фикерләүнең романтик төре өстенлек итү. Шагыйрь поэзиясендә Тукай темасының зур урын тотуы. Ш.Бабич иҗатында юмор һәм сатира, аның иҗтимагый-социаль эчтәлеге тирәнәю, максат-бурычларының киңәюе. «Кандала» (1916) поэмасының сюжеты, идея-эчтәлеге. «Газазил» (1916) әсәре. Поэманың эпик киңлеге, образларның конкретлылыгы, ирония һәм сарказмның үткенлеге, фантазиягә байлыгы. Ш.Бабичның публицистик мәкаләләре, аларда күтәрелгән проблемалар.
4	**Раздел 4. Татарская проза начала XX века**	
4.1	Творчество Гаяза Исхаки: проза, драматургия, публицистика	Яңа реалистик татар әдәбиятына нигез салучы күренекле прозаик, драматург, ялкынлы публицист, журналист, тәнкыйтьче, җәмәгать эшлеклесе һәм сәясәтче. Әдип иҗатын чорларга бүлү мәсьәләсе. «Тәгаллемдә сәгадәт яки гыйлем үгрәнүдә рәхәт гомер», «Кәләпүшче кыз», «Бай углы» әсәрләре. «Өч хатын белән тормыш» драмасы, «Ике гыйшык» пьесасы һәм «Очрашу яки Гөлгыйзар» повесте. Әсәрләренең жанр

		төрлелеге һәм сәнгатьчә фикерләү үзенчәлеге. «Ике йөз елдан соң инкыйраз» повесте, жанры, сюжет-композициясе, проблематикасы, стиль үзенчәлеге. Татар халкының милләт буларак бетү, юкка чыгу куркынычы, аның сәбәпләре, милләтнең бүгенге хәле һәм киләчәге турында уйланулар. Г.Исхакыйның иҗтимагый-сәяси карашларында һәм әдәби-эстетик фикерендә чагылган борылыш. «Зиндан» повесте. «Алдым-бирдем» драмасы. «Тартышу», «Мөгаллим» драмалары. «Теләнче кыз» романы «Калош», «Фамилия сәгадәте», «Сөннәтче бабай» хикәяләрендә гаилә, кеше бәхете мәсьәләләре. «Мәдрәсә җимеше», «Шәкерт абый» кебек хикәяләрдә психологизм. «Тормышмы бу?» романы. Әсәрдә күтәрелгән проблемалар. «Мулла бабай» романы «Зөләйха» фаҗигасе «Ул икеләнә иде», «Ул әле өйләнмәгән иде» әсәрләрендә милләтара никахлар, мәхәббәт, гаилә мәсьәләләре. «Локман Хәким», «Көз», «Өйгә» таба» һ.б. әсәрләре, аларның жанр үзенчәлекләре, идея эчтәлеге. «Дулкын эчендә» пьесасында дөнья сугышы, сыйнфый, инкыйлаби вакыйгаларның кеше язмышы, бәхете, гаилә тормышы мәсьәләләре. «Җан Баевич» комедиясендә милли мәсьәләсе. «Олуг Мөхәммәд» драмасы, аның жанр үзенчәлеге. Г.Исхакыйның татар әдәбияты тарихы һәм әдәби тәнкыйть өлкәсендәге эшчәнлеге. Г.Исхакый һәм XX йөз татар әдәбияты.
4.2	Творчество Фатиха Амирхана: проза, драматургия, публицистика	Талантлы әдип, тәнкыйтьче һәм публицист, журналист һәм җәмәгать эшлеклесе. Ф.Әмирханның тормыш юлы. Аның журналистлык эшчәнлеге. «Гарәфә кич төшемдә» хикәясе. «Бәйрәмнәр» әсәре. «Фәтхулла хәзрәт» повестенда көлү һәм фаш итү объектлары. «Хәзрәт үгетләргә килде», «Габделбасыйр гыйшкы», «Сәмигулла абзый» һ.б. хикәяләре. «Картайдым» хикәясе. Әдипнең «Урталыкта» романы. Ф.Әмирхан иҗатында хатын-кыз темасының гәүдәләнеше: «Татар кызы» нәсере; «Хәят» повесте. «Ай өстендәге Зөһрә» кыз» романтик рухлы хикәясе. «Хәкарәт саналган мәхәббәт», «Бер харабадә», «Сүнгәч» хикәяләре. Аларның идея эчтәлеге. «Яшьләр», «Тигезсезләр» драмалары. Аларның жанр, сюжет, төзелеш үзенчәлеге.
4.3	Творчество Галимджана Ибрагимова: проза, драматургия, публицистика	Г.Ибраһимовның тормыш юлы, гаҗәеп күпкырлы эшчәнлеге турында белешмә: әдип, әдәбият галиме һәм тәнкыйтьче, публицист һәм журналист, тарихчы һәм тел белгече, методист һәм педагог, җәмәгать эшлеклесе һәм сәясәтче. Әдипнең иҗатын чорларга бүлү мәсьәләсе. Язучының 1907-1912 еллардагы әдәби эшчәнлеге. «Зәки шәкертнең мәдрәсәдән куылуы» хикәясе. «Татар хатыныниләр күрми» (вариантлары) повесте. Язучының иҗатында психологизмга, әдәби геройларның эчке дөньясын, хис-кичерешлөрен, табигать, пейзаж, хатын-кыз матурлыгын, рухи мәхәббәт темаларын сурәтләүгә игътибарның көчәюе, Гареб романтизмының әдип

		иҗатында Шәрык традицияләре белән үрелеп үсүе. «Яз башы», «Дингездә», «Сәю-сәгадәт» һ.б. хикәяләре. «Карак мулла» әсәре. «Яшь йөрәкләр» романы. Әдәби метод, әдәби юнәлеш ягыннан катлаулануы: реалистик юнәлештә үсеп китүе, реализм белән романтизмның синтезы күзәтелү, реализмның романтик алымнар, чаралар белән баетылуы. «Карт ялчы», «Көтүчеләр» хикәяләре. «Безнең көннәр» романы. Аның катлаулы сюжеты, төзелеше һәм образлар системасы. Г.Ибраһимовның тәнкыйди, гыйльми, педагогик-методик эшчәнлеге. «Татар шагыйрьләре» хезмәтендә күтәрелгән мәсьәләләр. Авторның бәхәсле карашлары.
4.4	Творчество Шарифа Камала	Әдипнең тормыш юлы. «Вакыт», «Шура» газета-журналларында эшчәнлеге. «Сулган гөл», «Уяну», «Буранда», «Сукбай», «Бәхет эзләгәндә» һ.б. әсәрләре. «Бер картның тойгылары», «Нәфисә», «Эч пошулы» һ.б. инсаният идеясенең сурәтләнүе. Ш.Камал иҗатында психологизм. «Уяну», «Буранда», «Сулган гөл», «Курай тавышы», «Буранда», «Бер картның тойгылары», «Козгыннар оясында» хикәяләре. «Акчарлаклар» повесте. Аның вакытлы эшчеләр (балыкчылар) тормышын сурәтләве. Ш.Камал иҗатында сатира һәм юмор үрнәкләре. «Сәмруг кош», «Депутат» фельетон-хикәяләре. Ш.Камалның татар драматургиясен үстерүгә керткән өлеше. «Хаҗи эфәнде өйләнә» комедиясе
4.5	Зарождение татарского театра и его влияние на развитие татарской драматургии	Татар драматургиясе тарихын чорларга бүлү мәсьәләсе: 1887-1905 еллар; 1906-1911 еллар; 1912-1917 еллар. Яшь көчләр килүе. Драматургиянең тарихи темаларга мөрәҗәгать итүе, идея эчтәлеге баеуы, жанрлар системасы төрләләнүе. Милли профессиональ театр барлыкка килү һәм татар драматургиясенең, тагын да ныгып, яңа баскычка күтәрелеше, бу уңайдан рус һәм Гареб драматурглары иҗатына мөрәҗәгать итү. “Сәйяр”, “Нур” театрларының барлыкка килүе.
4.6	Творчество Галиасгара Камала	Г.Камал - реалистик татар драматургиясенә нигез салучы, хикәяче һәм шигырьләр авторы, тәнкыйтьче, публицист, журналист, тәрҗемәче, рәссам, театр эшлеклесе. Камалны драматургиягә алып килгән алшартлар. Драматургның әдәби иҗаттагы беренче тәҗрибәләре «Бәхетсез егет», «Өч бәдбәхет» пьесалары һәм «Сабир хәзрәт» хикәясе. Г.Камалның әдәби һәм журналистлык эшчәнлеге «Уйнаш» драмасы. «Беренче театр» комедиясе. Әсәрнең төп һәм ярдәмче конфликтлары. «Бүләк өчен», «Банкрот» комедияләре. «Өйләнәм... ник өйләндем» трагикомедиясе. Г.Камал драма һәм комедияләренең бай сәхнә тарихы. Аның әдәби тәнкыйди эшчәнлеге
4.7	Творчество Гафура Кулахметова	Тормыш юлы. Аның инкыйлаби эшчәнлеге, марксистик тәгълиматны өйрәнүе. Милли телдә марксистик әдәбият, инкыйлаби матбугат тудыруда аның роле, Аның милли театрны оештыруга, үстерүгә керткән

		өлеше, педагогик эшчәнлеге. Г.Коләхмәтовның әдәби мирасы. Аның проза һәм драма төрләрендә эшләве, әсәрләрендә пролетариат әдәбиятының нигезе салыну. «Ике фикер» фәлсәфи драмасы. Пьесада күтәрелгән мәсьәләләр. «Яшь гомер» драмасы. Аның конфликты. Әдипнең эпик әсәрләре. «Уалган мол» нәсере. «Ник уйгандым» хикәясе. Хикәянең дини-мифологик сюжетка корылуы.
4.8	Творчество Мирхайдара Файзи	Татар әдәбияты тарихында драматург буларак танылуы, шигырь һәм хикәя жанрларында да мирас калдыруы. Аның тормыш сукмаклары. Татар драматургиясе өлкәсендә, беренче тәҗрибәләре: «Татар туе», «Ике Хәсән» пьесалары. Беренче шигырьләре. «Минем шигырьләрем», «Яшь күңел» шигырь китаплары. Шагыйрь поэзиясендә романтик иҗат принциплары. М.Фәйзинең драматургия төрендәге эшчәнлеге. «Яшьләр алдатмыйлар» водевиле. «Кызганыч» романтик драмасы. «Тәкъдирнең шаяруы», «Авыл бәйрәме» пьесасы. «Галиябану» музыкаль драмасы. Пьесаның жанр үзенчәлеге, сюжеты, композиция бөтенлеге, камиллеге. Драманың образлар системасы: Драманың сәнгатьчә эшләнеше.
5	**Раздел 4. Татарская литература 20-х годов (1917-1929 гг.)**	
5.1	Творчество Мажита Гафури	Башкортостанның халык шагыйре, татар һәм башкорт әдәбияты классигы буларак М.Гафури. М.Гафуриның шигырьләрендә көн темаларына мөрәҗәгать итүе. «Бетсен империалистлар сугышы», «Икмәк», «Хөрриятькә каршы торучыларга», «Аждаһа» кебек шигырьләрендә Вакытлы хөкүмәтне, аның халыкка каршы политикасын фаш итүе. Изүчеләрне халык хөкеменә тарту пафосы белән сугарылган «Хисап көне», «Бай абзый» шигырьләре. М.Гафуриның идея-эстетик үсешен күрсәтү ягыннан «Эшче» поэмасының беренче һәм икенче вариантлары. Татар опера сәнгатенә нигез салудагы роле. М.Гафури – прозаик. Нигездә реализмга өстенлек бирүе. «Кара йөзләр» повесте. Әсәрнең төп проблемасы. Галимә образының типиклыгы, халыкчан характеры. Әсәрдә дини фанатизм белән аек акылның конфликтка керүе. Сәнгатьчә эшләнештә психологизмны оста файдалану. Персонажларның һәм хикәяләүченең индивидуаль теле. Әсәрнең тәнкыйди рухы. «Тәрҗемәи хәлем», «Шагыйрьнең алтын приискасында» повестьларында яшь кеше образлары. Капиталистик чынбарлыкта түбән катлау яшьләренең авыр хәлен күрсәтеп бирү. Эшчеләр белән прииска хуҗаларын капма-каршы итеп сурәтләү. «Тормыш баскычлары» повесте. Вахит Җәгъфәровның революцион чынбарлыкта актив көрәшче булып җитешүе. Нури Сәгыйтов, Ефимов, Нәгыйм Әминев образлары. Уңай образларны сурәтләүдәге җитешсезлекләр. Мәхмүт образы, аның типиклыгы.

		Хезмәт ияләренең авыр тормышын дөрес күрсәтү. М.Гафуриның публицистикасы. М.Гафури иҗаты турындагы фәнни әдәбиятка күзәтү.
5.2	Литературная и общественная деятельность Галимджана Ибрагимова	Г.Ибраһимовның тормыш һәм иҗат юлы. Г.Ибраһимовның совет чоры әдәбияты үсешенә ясаган тәэсире. «Кызыл чәчәкләр» повесте. Социаль чыгыш һәм революциягә мөнәсәбәт мәсьәләсенең образларда дөрес ачылуы. Шаһбаз, Солтан, Гыйлаҗи образларына каршы куелган Фазыйл белән Гали. Кызыл чәчәк образының символик булуы. Әсәр тукымасының халык авыз иҗатына якын яклары. Дуслык, намуслы хезмәт белән тормышны матурлау идеяләре. «Тирән тамырлар» романы. Сыйнфый көрәшнең яңа формалары. Фәхри һәм Вәли Хәсәнов образы. Кеше концепциясенең яңаруы. Шәхес һәм җәмгыять мөнәсәбәте. Сюжет-композиция үзенчәлекләре. Символик образларның роле. “Алмачуар” хикәясе. Кеше һәм табигать мөнәсәбәте, әхлакый мәсьәләләрне күтәрүе. “Адәмнәр” повесте натуралистик сурәтләрдә ачлык фаҗигасын тасвирлау. Г.Ибраһимовның язучы буларак осталыгын күрсәткән «Казакъ кызы» романы. Тормыш материалының яңалыгы. Тугандаш казакъ халкының тарихи үткәнен реаль итеп сурәтләү. Карлыгач-Сылу, Арсланбай образларының реальлеге һәм романтиклыгы. Г.Ибраһимов – татар әдәбияты классигы, галим һәм җәмәгать эшлеклесе. Февраль һәм Октябрь инкыйлабларыннан соңгы иҗтимагый эшчәнлеге. “Яңа кешеләр” пьесасы. Сыйнфый көрәш һәм яңа хакимияткә мөнәсәбәт. Г.Ибраһимовның язучы, галим булып җитлегүендә башка халыклар әдәбияты, фәне, мәдәнияте тәэсире.
5.3	Творчество Хади Такташа	Иҗатының беренче чорына (1916-1922) хас үзенчәлекләр. Җәмгыятьтәге явызлыкны, рәхимсезлекне ләгънәтләү, аларга каршы чыгу протестының абстрактлыгы. Романтик сурәтләү, бунтарьлык рухы өстенлек итү. Дини-мифологик, символик образларның үзәктә торуы һәм шулар аша җир тормышын, яшәү мәгънәсен аңларга омтылу («Газраилләр», «Күктән сөрелгәннәр», «Янар таулар», «Җир уллары трагедиясе»). Мәхәббәттә янучы лирик герой («Урман кызы», «Таң кызы», «Зәңгәр күзләр»). Гомумкешелек кыйммәтләрен яклавы, фәлсәфи эчтәлек («Мәңгелек әкият»). Иҗатының икенче чорына (1923-1931) хас үзенчәлекләр. Реалистик сурәтләү өстенлек итү. Гыйсъянчы лирик герой («Такташ үлде», «Син дә үл инде», «Әйдә, энем»). Чынбарлыкка, яңа җәмгыятькә бәя, мөнәсәбәт бирелү («Болай... гади җыр гына», «Ак чәчәкләр», «Мокамай»). Объектив һәм субъектив эчтәлек, форма яңалыгы,

		иҗтимагый тормыштагы социаль-психологик каршылыклар («Киләчәккә хатлар», «Бүгенге матурлык»). Яшьлек, мәхәббәт, гаилә мәсьәләләренә мөрәҗәгать итү («Алсу», «Мәхәббәт тәүбәсе», «Югалган матурлык»). Халыкчанлык, тел бизәкләре байлыгы, юмор («Нәни разбойник»). Еш кына романтизм белән реализм үрелеп килү; сөйләм шигыренең уңышлы формаларын табуы. Һ.Такташ иҗатының новаторлыгы. Һ.Такташ – драматург һәм прозаик. «Күмелгән кораллар», «Камил», «Югалган матурлык» драмалары. «Таң җиле» романының язылган кадәресе. “Караборынның дусты”, “Кияү” хикәяләре. Әсәрләренең проблематикасы. Хәзерге татар совет шигъриятенә Һ.Такташ иҗат мәктәбенең тәэсире.
5.4	Творчество Карима Тинчурина	К.Тинчурин иҗатының үзенчәлеге, характерлар тудырудагы, сюжет корудагы аермалы яклары. К.Тинчуринның «Мәрҗәннәр» китабы, әсәрдә авторның прозаик буларак ачылуы. Драматургиядә К.Тинчурин тудырган традицияләр, аларның башка авторлар тарафыннан үстерелүе. Музыкаль драма жанры үсешенә зур өлеш кертүе («Зәңгәр щәл», «Сүнгән йолдызлар», «Ил»). Иҗат үзенчәлекләре: беренче иҗат тәҗрибәләрен «Сәйяр» труппасында артист булып эшләгәндә ясый: «Хәләл кәсеп», «Беренче чәчәкләр», «Назлы кияү», «Соңгы сәлам» һ. б.;
5.5	Творчество Фатхи Бурнаша	Ф.Бурнашның романтик поэзиясе. Героик-патриотик поэзияне үстерүдә Ф.Бурнаш иҗаты. Аның әсәрләренең романтик характеры, халык иҗатына якынлыгы. Ф.Бурнашның революцион матбугаттагы эшчәнлеге. “Чәчәктән һәйкәл”, “Гөлчәчәк”, “Сахра каны”, “Ак каен”, “Әҗәл” поэмалары. Шигырьләре. “Таһир-Зөһрә” трагедиясе һәм “Яшь йөрәкләр” драмасының Ф.Бурнашны талантлы драматург итеп танытуы. Ф.Бурнашның шигърияттә сатирик юнәлешне үстерүгә керткән өлеше.
5.6	Творчество Махмута Галяу	М.Галәүнең тормыш юлы. Вакытлы матбугатта актив катнашуы. Тәрҗемә өлкәсендәге эшчәнлеге. Дәреслекләр төзүдә, уку-укыту кулланмалары язуда, аң-белем таратуда катнашуы. М.Галәүнең хикәяләре, драма әсәрләре. «Канлы тамгалар» эпопеясы. Әсәрнең беренче һәм икенче кисәкләре – «Болганчык еллар» («Ил тыныч чакта»), «Мөһаҗирләр» (Ил өреккәндә») романнары. Аларның темалары, күтәргән проблемалары, сурәтләнгән образлар. М.Галәү иҗаты турында фәнни хезмәтләр.

6	**Раздел 5. Татарская литература 30-х годов (1930-1941 гг.)**	
6.1	Творчество Шарифа Камала и Тази Гиззат	Шәриф Камалның тормыш һәм иҗат юлы. Ш.Камал – прозаик. «Матур туганда» романы. Ш.Камалның публицистикасы, аның актуальлеге Ш.Камал – татар әдәбияты классигы, татар совет әдәбиятына нигез салучыларның берсе булуы. Язучының башлангыч чор иҗатында идея-эстетик эволюциясе. Ш.Камал – прозаик. «Матур туганда» романы. Драматургның тормыш юлы. «Тәрҗемәи хәлем», «Мин ничек артист һәм драматург булдым» исемле язмалары. Т.Гыйззәтнең драматург буларак үсеш этаплары, аның иҗатындагы төп темалар. 1917 елга кадәрге татар авылы, андагы стихияле ңәм оешкан сыйнфый көрәшне тасвирлау. Тарихи-революцион драмалары: «Наемщик», «Чаткылар», «Ялкын», «Ташкыннар», «Бишбүләк» һ.б. Тулаем алганда бу әсәрләрдә татар крестьяны үткән юлның тарихи эзлеклелектә бирелүе.
6.2	Творчество Кави Назми и Гаделя Кутуя	Язучының тормышы һәм иҗаты. К.Нәҗминең иҗтимагый эшчәнлеге. Яңа әдәби юнәлешләр белән кызыксынуы. «Чыныгу» (1923), «Иң соңгысы» (1924), «Шобага» (1925), «Миңлебикә кодагыйның кайгысы» (1926), «Таштугайга кайтмыйбыз!» (1928) кебек хикәяләре һәм аеруча хезмәт ияләренең революция, гражданнар сугышы аша социализмга килүен, яңа тормыш төзи башлавын реалистик картиналар һәм образлар аша сурәтләгән «Яр буенда учаклар» (1928), «Якты сукмак» (1929), «Кояшлы яңгыр» (1930) повестьлары. Бөек Ватан сугышы елларында К. Нәҗми. Әдип совет кешеләренең тылдагы һәм фронттагы батырлыгын, ватандарлык хисләрен әдәби образларда чагылдырган «Хәят апа» (1941), «Сагыну хаты» (1942), «Снайпер Мәрдән» (1943), «Фәридә» (1943-1944) кебек поэмаларын һәм күп санлы патриотик шигырьләре. «Язгы җилләр» исемле тарихи-революцион романы. Утызынчы еллардагы идея-эстетик үсеше, шуның күрсәткече буларак, «Җавап», «Шатлык җыры» пьесалары. Әдипнең барлык жанрлар өлкәсендә дә актив эшләве. Шигырь (“Иртәнге уйлар” һ.б.), поэма (“Талантлар ватаны” һ.б.), повесть (“Тапшырылмаган хатлар”, нәсер (“Без – сталинградчылар” һ.б.) очерк (“Берлин юлында очрашу”), тәрҗемә (Лермонтовның “Маскарад”ы, Маяковскийның “Сул марш”ы һ.б.), «Солтанның бер көне», «Нишләргә?», «Вөҗдан газабы» хикәяләре, аларда сурәтләнгән интеллигенция вәкилләре образлары. «Тапшырылмаган хатлар» повесте.
6.3	Татарская литература периода Великой отечественной войны	Бөек Ватан сугышы елларында татар әдәбияты. Чор һәм әдәбият. Аңа хас үзенчәлекләр. Әдәбиятның агитатор һәм пропагандист вазифаларын үти башлавы: төп

	(1941-1945 гг.)	максат-бурычы: халыкны изге көрәшкә чакыру, бердәмлеккә өндәү, җиңүгә ышаныч тәрбиләү, фашизмга нәфрәт хисе уяту һ.б. Татар язучыларының күпчелеге фронтка китүе; 30 дан артыгы сугыш кырында яисә дошман әсирлегендә һәлак булуы (М.Җәлил, А.Алиш, Ф.Кәрим, Г.Кутуй, К.Басыйров, М.Гаяз, Р. Ильяс, Х.Мөҗәй, Д.Фәтхи һ.б.). 1942 елдан башлап төрле фронтларда 16 исемдә татарча газета чыгуы. Аларда Г.Кутуй, А.Шамов, Ә.Ерикәй, Р.Ишморат, Г.Әпсәләмов, И.Гази, Ш.Маннур, Ә.Фәйзи, Ш.Мөдәррис, М.Хөсәен һ.б. әдипләрнең журналист булып хезмәт итүе. ВКП(б) ҮКның 1944 ел 9 август карары нигезендә татар әдәбиятында һәм сәнгатендә тарихи темаларны яктыртуга зур киртә куелуы. Сугыш чоры таләпләренә иң тиз яраклашучы төрнең лирика булуы, төп мотивлар. Әдәбиятның агитатор һәм пропагандист вазифаларын үти башлавы: төп максат-бурычы: халыкны изге көрәшкә чакыру, бердәмлеккә өндәү, җиңүгә ышаныч тәрбиләү, фашизмга нәфрәт хисе уяту һ.б. Татар язучыларының күпчелеге фронтка китүе; 30 дан артыгы сугыш кырында яисә дошман әсирлегендә һәлак булуы (М.Җәлил, А.Алиш, Ф.Кәрим, Г.Кутуй, К.Басыйров, М.Гаяз, Р. Ильяс, Х.Мөҗәй, Д.Фәтхи һ.б.).1942 елдан башлап төрле фронтларда 16 исемдә татарча газета чыгуы. Аларда Г.Кутуй, А.Шамов, Ә.Ерикәй, Р.Ишморат, Г.Әпсәләмов, И.Гази, Ш.Маннур, Ә.Фәйзи, Ш.Мөдәррис, М.Хөсәен һ.б. әдипләрнең журналист булып хезмәт итүе. ВКП(б) ҮКның 1944 ел 9 август карары нигезендә татар әдәбиятында һәм сәнгатендә тарихи темаларны яктыртуга зур киртә куелуы. Сугыш чоры таләпләренә иң тиз яраклашучы төрнең лирика булуы, төп мотивлар Поэзиядә жанрлар торышы. Традицияләрне баетырга омтылу. Бу өлкәдәге бәхәсләр. Прозада хикәя, очерк, повесть кебек жанрлар алгы планга чыгуы. Прозада жанр төрлелеге. Хикәя (Г.Әпсәләмов. Ватан улы. Үлемнән көчлерәк; Ә.Еники. Бала. Ана һәм кыз; И.Гази. Алар өчәү иде). Повесть (Ф.Кәрим. Язгы төндә. Разведчик язмалары). Маҗаралы повесть (Г.Кутуй. Рөстәм маҗаралары). Нәсер (Г.Кутуй. Сагыну. Без – сталинградчылар). Фронт көндәлеге (Х.Мөҗәй. Сугышчы язмалары). Драматургиядә халык героизмын, патриотизмын, партизаннар хәрәкәтен чагылдырган драмалар дөнья күрү (М. Әмир. Партизан Иван; Т.Гыйззәт. Төнге сигнал; Н.Исәнбәт. Мәрьям). Халыкның тылдагы фидакарь хезмәтен сүрәтләү (Р.Ишморат. Кайту; М.Әмир. Гөлҗамал. Миңлекамал). Тарих һәм заман темасына бәйле олы шәхесләрнең мәһабәт образлары тудырылу (Н.Исәнбәт. М.Вахитов; М.Гали, Х.Уразиков. К.Насыйри).
6.4	Творчество Мусы	Иҗатының башлангыч чорында әсәрләрендә күтәрелгән

	Джалиля	проблемалар. Азат тормышка, хезмәткә дан җырлау, яңа әхлакны яклау, яшьләрне социалистик төзелешкә рухландыру. Кызыл Армияне данлау, иске тормышны фаш итү. “Барабыз” (1925), “Иптәшкә” (1929) җыентыклары. “Бәхет”, “Үткән юллар”, “Кызыл каһарман”, “Сугышта” һ.б. әсәрләрендә яшәү һәм көрәш мәгънәсе турында уйланулар. Егерменче елларда шагыйрьнең эзләнүләре, иҗат кыенлыклары. Аның поэзиягә алып килгән яңалыгы, шигъри осталыгы камилләшүе. “Орденлы миллионнар”, “Шигырьләр һәм поэмалар”, “Шигырьләр” җыентыклары. Егерменче-утызынчы еллар яшьләренең героик-романтик рухын чагылдырган әсәрләре: “Походка”, “Батыр егет турында җыр”, “Унсигез”, “Сәрби әби”, “Күк юрга”, “Комсомолларга”, “Яшьләр”, “Урожай”, “Походка”, “Арыш кырында”, “Яшьлек”, “Колхоз кызына”, “Зәйнәп”. “Хат ташучы” поэмасының темасы һәм идеясе. Сәнгатьчә эшләнеше. Тимербулат һәм Фәйрүзә образлары, әсәрнең идеясен ачуда аларның әһәмияте. Поэмада халыкчан традицияләренең оста файдаланылуы. Халык-ара тормышка, дөнья эшче сыйныфы бердәмлегенә багышлап язылган “Парчалар”, “Еларгамы-көләргәме”, “Джем” әсәрләре. М.Җәлилнең татар опера театрын оештыруда күрсәткән хезмәтләре. “Алтынчәч”, “Илдар” либреттолары. “Алтынчәч” героик-романтик драмасының идея-эстетик кыйммәте. Әсәрнең сәхнә тарихы. М.Җәлилнең әдәбият-сәнгать мәсьәләләренә багышлап язган мәкаләләре. Бөек Ватан сугышы елларында М.Җәлилнең көрәше һәм иҗаты. “Тупчы анты” (1942) җыентыгына кергән әсәрләренең төп пафосы, сәнгатьлелек дәрәҗәсе, актуальлеге. М.Җәлил – хәрби корреспондент, сугышчы, шагыйрь. М.Җәлилнең әсирлек шартларындагы шигъри һәм гражданлык батырлыгы. “Моабит дәфтәре” җыентыгы. Шигырьләрендә патриот шагыйрьнең лирик образы. Әсәрләрдәге конфликт, аларның кискенлеге. Биредә тупланган әсәрләрнең темасы – коммунист шагыйрьнең туган илгә, халыкка биргән антына тугрылыгын, рухи көчен күрсәтү. “Җырларым”, “Ышанма”, “Кичер, илем”, “Кошчык”, “Ирек” әсәрләрендә кичерешләр, коммунистик идеялелеген күрсәтүдә “Егет көче”, “Үлемгә”, “Катыйльгә” һ.б. әсәрләре. “Ана бәйрәме”, “Сандугач һәм чишмә” балладаларының идея-эстетик көче. Аллегорик образлар тудыруда М.Җәлилнең новаторлыгы. Лирик герой уйларындагы фәлсәфи тирәнлек. Фашизмның ерткыч асылын, кешелек дошманы булуын аяусыз фаш итүдә “Бүреләр”, “Вәхшәт”, “Сакчы” һ.б.

		әсәрләре. Совет солдатының гуманизм һәм фашистларның кабахәтлеген ачуда шагыйрь кулланган контрастлык чаралары. “Моабит дәфтәре”ндә интернационализм идеясе. Шагыйрьнең киләчәккә ышаныч белән каравын белдергән “Сугыштан соң”, “Төзүче”, “Яңа ел теләкләре”, “Шатлыкны каршылап” шигырьләре. Юмористик шигырьләре: “Хәдичә”, “Томаулы гыйшык”, “Гашыйк һәм сыер”, “Табут”, “тозлы балык”, “Борча” һ.б. “Моабит дәфтәре”нең совет һәм дөнья әдәбиятын үстерүгә керткән өлеше. Муса Җәлил иҗаты турында илебез һәм чит ил язучылары, галимнәре.
6.5	Творчество Фатиха Карима	20 нче еллар уртасында шигърияткә килеп, яңа тормышка, яшьләргә, хезмәткә дан җырлавы; комсомол рухы алып килүе. Төрле вакыйгаларга мөнәсәбәтен шигырь аша белдерүе, укучыга ниндидер хәбәр җиткерү формасында язуы. Көрәш дәрте белән мавыгу, декоратив сөйләүгә, коры риторикага, яңа формалар белән мавыгуга китерүе; образлылык кимүе, сүрәт чаралары ярлылануы («Безнең һәйкәл», «Закон). 30 нчы елларда шигъри осталыгы, әдәби зәвыгы үсүе, киңәю; шигыръләрендә лирик җылылык, мөләемлык, табигыйлек артуы («Зәйтүнә», «Беренче бала», «Кемгә сөйлим серләремне»). Бу чор иҗатының төп тема-мотивлары: социалистик хезмәт, бәхетле киләчәк, совет кешесенең гуманистик сыйфатлары («Җиденче мич», «Тавышлы таң»); илне саклау («Чайка башыңны», «Пулеметчы», «Аникин»). Тоткынлык чоры иҗаты (1938-1941). Әсәрләрендә тоткынлыкның ачы газабы, рәнҗетелү хисләре өстенлек итү («Я көн генә була, я төн генә...»). Шигырьләренең төп мотивлары: лирик геройның борчылуы, сыкрануы ңәм якыннарын, туган җирен сагыну хисләре («Ант», «Көзге яңгырлы төн»). Лирик геройның, ялгыз калып, хатыны,балалары турында уйлануы («Кадрия», «Сагынып кайтам сине»). Символик образларга, чагыштыру, арттыру, антитеза һ.б. алымнарга иркен мөрәҗәгать итүе («Кыр казы»). Сугыш чоры иҗаты (1941-1945). Җиңүгә тирән ышаныч белән илен сакларга ант итү («Ант»). Лирик геройның рухи дөньясы баю, ул кешелекле, нык ихтыярлы («Теләк», «Иптәш»). Яшәү һәм үлем турында фәлсәфи уйлануы («Сөйләр сүзләр бик күп алар...»). Фашизмга нәфрәт, ләгънәт яңгырау («Бездә яздыр»). Тыл тормышы, фронт һәм тыл бердәмлеге («Сагынып көтәм», «Газиз әнкәй»). Поэма һәм баллада жанрларында иҗаты иң югары ноктага җитү («Гөлсем», «Идел егете», «Кыңгыраулы яшел гармун», «Үлем уены», «Партизан хатыны», «Өмет йолдызы», «Тимер һәм тимерче». Прозада һәм драматургиядә сугыш афәтен, совет солдатының батырлыгын күрсәтү («Язгы төндә», «Разведчик язмалары» повестьлары, «Шакир

		Шигаев» пьесасы).
7	**Раздел 6. Татарская литература 40-65-х годов XX века**	
7.1	Поэзия 40-65-х годов	Сугыштан соңгы әдәбият (1945-1965). Тыныч хезмәткә күчүнең беренче елларында әдәбият алдында торган яңа бурычлар. Татарстан язучыларының икенче (1950) һәм өченче (1954) съездларының әдәби хәрәкәттәге әһәмияте. Тоталитар җәмгыятьнең катгый сәяси катып калган таләпләре өстенлек иткән шартларда әдәбият үсешендәге кыенлыклар. Әдәбият, сәнгатьтә «космополитик» күренешләрен гаепләү. «Конфликтсызлык» теориясе. Уңай герой, заман темасы. Шәхескә табыну күренешләренең әдәбият үсешенә тискәре йогынтысы. Әсәрләрдә тема ярлылыгы. Күп яктан чикләнгән, кыен шартларда татар әдәбияты ирешкән кайбер уңышлар. Прозада «Тукай» (Ә.Фәйзи), «Намус» (Г.Бәширов), «Рәхмәт, иптәшләр» (Ә.Еники) кебек уңышлы әсәрләрнең дөнья күрүе. Илленче еллар уртасында шәхескә табыну күренешләрен фаш итү. Моның әдәбият үсешенә уңай йогынтысы. Әдәбиятның катгый, катып калган таләпләр чикләреннән котыла башлавы. 50 нче еллар уртасында М.Җәлил һәм репрессияләнгән әдипләрнең (Г.Ибраһимов, К.Тинчурин, Ф.Бурнаш, Ш.Усманов, Ф.Сәйфи-Казанлы, Х.Туфан, С.Рәфыйков һ.б.) иҗаты халыкка кайту. Әдәби тормышта дискуссия һәм бәхәсләрнең, ачыктан-ачык сөйләшү рухының көчәюе. Әдәби тәнкыйтьтә кимчелекләрне кыю ачкан мәкаләләр күренә башлау. Поэзиянең әдәби төрләре. Күңел лирикасы (Ә.Фәйзи. Ач тәрәзәң; С.Хәким. Көткән идем; Ш.Галиев. Әткәйгә хат). Пейзаж лирикасы (Х.Туфан. Гүзәл). Публицистик лирика (Х.Туфан. Тугызынчы дулкын. Ә җир барыбер әйләнә. Туган тел). Фәлсәфи лирика (Ә.Давыдов. Фәлсәфә. Чорлар чатында; Х.Туфан. Һиндстанны эзлим. Сөйли торган материя). Сатирик лирика (Г.Афзал. Тәвәккәл әби. Сәләхетдин абзый сөйли; Ә.Фәйзи. Улым үземә охшаган. Тәнкыйтьче мәхәббәте). Баллада (С.Хәким. Сары капкалы йорт). Поэма (С.Хәким. Дала җыры. Курск дугасы. бакчачылар; Ш.Маннур. Казан кызы; Г. Хуҗи. Гражданин, солдат, шагыйрь; Ә.Давыдов. Ташу; З.Нури. Дан юлы). Шигъри повесть (С.Баттал. Олы юл буйлап; Ш.Маннур. Җир-әнкәнең сылу кызы). Сатирик мәсәл (Ә.Исхак. Аю Яңа урында. Мәче һәм рәсем. Попугай-лектор). Поэзиядә сатира һәм юмор. Декларативлыкка, схематизмга, шаблонлыкка каршы көрәш. Поэтик жанрлар һәм аларның үсешендәге яңалыклар. Традицияләр һәм новаторлык мәсьәләре.
7.2	Проза 40-65-х годов	Татар прозасында үзгәртеп кору процессын чагылдырган әсәрләрнең дөнья күрә башлавы. А.Гыйләҗев, М.Хәсәнов, М.Мәһдиев, һ.б. язучыларның яңа роман һәм

		повестьлары, драмалары һәм поэмалары. М.Хәсәновның «Язгы аҗаган» романында сурәтләнгән образлар. Темалар һәм жанр ягыннан төрлелеге.Фронттагы һәм тылдагы батырлык (Г.Әпсәләмов. Газинур; Г.Бәширов. Намус; М.Әмир. Саф күңел). Дошман әсирлегендәге хәлләрне, фаҗигале язмышларны сурәтләү (Н.Дәүли. Яшәү белән үлем арасында; Г.Әпсәләмов. Мәңгелек кеше). Тыныч тормышны сурәтләүдә заман рухының тирәнәюе (Ә.Еники. Саз чәчәге. Рәшә; Ф.Хөсни. Җәяүле кеше сукмагы; И.Гази. Гади кешеләр). Тарихка мөрәҗәгать итү (К.Нәҗми. Язгы җилләр; И.Гази. Онытылмас еллар; Ә.Фәйзи. Тукай). Хикәя (Ә.Еники. Кем җырлады?; А.Шамов. Миңнур карт). Повесть (Г.Әпсәләмов. Ак төннәр; Н.Дәүли. Яшәү белән үлем арасында; Ә.Еники. Саз чәчәге). Роман (Г.Әпсәләмов. Газинур. Алтын йолдыз; Г.Бәширов. Намус). Тарихи роман (К.Нәҗми. Язгы җилләр; И.Гази.Онытылмас еллар). Тарихи-биографик роман (Ә.Фәйзи. Тукай). Роман һәм повесть өлкәсендә эзләнүләрнең көчәюе. Прозада сюжет-композиция, тел-сурәт өлкәләрендә эзләнүләр. Иҗат көчләре мәсьәләләре. Үсеш проблемалары. Үзгәртеп корының драматургиядә зур җанлану тудыруы. Тәнкыйть һәм үзара тәнкыйть, ачыктан-ачык сөйләшү рухының әдәби хәрәкәткә үтеп керүе. Язучыларның иҗтимагый-политик тормышта актив катнашулары. Язучылар күтәргән актуаль мәсьәләләр буенча дәүләт күләмендә әһәмиятле карарлар кабул ителү. Героик һәм тарихи-революцион тема.
7.3	Драматургия 40-65-х годов XX века	Драматургиядә замандаш герой проблемасы. Драматургларның индивидуаль стильләре камилләшү. “Муса” (Н.Исәнбәт); “Давылга табан”, “Үлмәс җыр” (Р.Ишморат); Шамил Усманов, А.Яхин, А.Гыйләҗев пьесалары.
8	**Раздел 8. Татарская литература 65-85-х годов XX века**	
8.1	Поэзия 65-85-х годов XX века	1965-85 еллар әдәбияты. Идеологик басымның кимүе. Чынбарлыкны күпъяклы һәм дөреслек белән сурәтләү тенденциясенең көчәя баруы. Эпик колач киңәю. Прозаның төп темалары. Тарихи темаларны яктырту. Традицион авыл темасын сурәтләү үзенчәлекләре. Ватан сугышы темасын яктыртудагы яңалыклар. Заман темасын яктыртуда яңалыклар. (Г.Ахунов, Н.Фәттах, Ф.Хөсни, Ә.Еники, М.Мәһдиев, Р.Төхвәтуллин һ.б.). «Хрущев җепшеклеге» исеме белән тарихка кергән хәбәрдарлык, демократия күренешләренең 60 нчы еллар әдәбият-сәнгатенә уңай йогынты ясавы; идеологик басымның бераз кимүе, әмма тиздән партия йогынтысы яшәешнең бөтен өлкәләренә үтеп керүе; ил тормышында торгынлык чоры башланауы. Милләтләр дуслыгы, интернационализм идеяләре җирлегендә совет халкы формалашуы; рус теленең зур

		тизлек белән башка телләрне аралашудан кысрыклап чыгаруы. Талантлы каләм ияләренең, хакимият идеологиясен читләтеп үтеп, әдәбиятының эстетик асылына мөрәҗәгать итүе, халыкның гасырлар дәвамында тупланып килгән әхлакый кыйммәтләрен яклап чыгуы һәм сәнгати югары әсәрләр иҗат итүе (Ә.Еники.Әйтелмәгән васыять. Туган туфрак; А.Гыйләҗев. Өч аршын җир. Җомга көн кич белән; Т.Миңнуллин. Әлдермештән Әлмәндәр һ.б. Әсәрләрендә социалистик җәмгыятенең чын асылы ачылуы, эзоп теле белән тәнкыйть ителүе; кеше һәм система каршылыгы әдәби чаралар ярдәмендә тасвирлануы (А.Гыйләҗев. Әтәч менгән читәнгә; Ә.Баянов. Тау ягы повесте һ.б.). С.Хәким, Т.Миңнуллин Россия Дәүләт бүләгенә лаек булулары; иң уңышлы әсәрләре рус һәм башка телләргә тәрҗемә ителүе. Поэзиядә уйланучан башлангычның көчәюе, лирик каһарманның рухи дөньясы катлаулануы, зиһен һәм фикер эшчәнлеген тулырак ачарга омтылыш. Замандашыбызның рухи тәҗрибәсен тулырак ачкан олы образын тудыруда төп юнәлешләр, идея-тематик үзгәрешләр. Кеше шәхесенә игътибар арту. Лирик агымның көчәюе. Өлкән буын шагыйрьләренең иҗат активлыгы үсүе (Х.Туфан, С.Хәким, Ш.Маннур, М.Садрый, З.Нури, Н.Арсланов һ.б). Ә.Давыдов һәм З.Маннур иҗаты. Тарихи-революцион тематика һәм поэтик М.Ногман поэмалары. И.Юзиев, Ш.Галиев, Х.Камал, Г.Афзал поэзияләренең үзенчәлекләре. Поэзия өлкәсендә эзләнүләр. Яңа буын шагыйрьләрнең әдәбиятка килүе (Ә.Баянов, Р.Фәйзуллин, Р.Харис, Р.Мингалимов, Р.Гатауллин). Җыр һәм романслар (С.Хәким, Н.Арсланов, М.Ногман, Г.Зәйнәшева, Л.Айтуганов, Р.Әхмәтҗанов, М.Әгъләмов). Поэзиядә сатира һәм юмор. Декларативлыкка, схематизмга, шаблонлыкка каршы көрәш. Поэтик жанрлар ңәм аларның үсешендәге яңалыклар. Традицияләр һәм новаторлык мәсьәләре. Лиро-эпик жанрның үсеш-үзгәреш кичерүе. Баллада (Зөлфәт. Ике ат турында баллада. Фатыйма. Кара күбәләк; М.Галиев. Чишмә караучы карт; И.Юзеев. Унөченче; Р.Әхмәтҗанов. Таш елады). Эпик поэма (С.Хәким. Кырыгынчы бүлмә; И.Юзеев. Әнкәй. Өчәү чыктык ерак юлга; Ә.Баян. Сәяхәтнамә; М.Әгъләмов. Тукайдан хатлар). Шигъри роман (С.Баттал.Чирмешән якларында; Ә. Давыдов. Йокысыз төннән соң). Оратория (Р.Харис. Кеше). Либретто (Г.Рәхим. Каһәрләнгән мәхәббәт). Табигый хис-тойгылар чагылыш тапкан лирик шигырьләр, көйгә салынып, киң яңгыраш алган җырлар булып китүе (С.Хәким. Башка берни дә кирәкми; Ш.Галиев. Раушанием, бәгърем; И.Юзеев. Яшь

		наратлар. Мәтрүшкәләр; Г.Зәйнашева. Китмә, сандугач; Р.Фәйзуллин. Аккошлар; Р.Вәлиев. Зинһар өчен кермә төшләремә һ.б.). Г.Афзалның тормыш һәм иҗат юлы. Г.Афзалның шигъри таланты. Шагыйрь поэзиясендә табигать культы ("Бу кырларда", "Апрель җиле!, "Кышкы урман" һ.б.). Сюжетлы шигырьләрендә комик типлар тудыру осталыгы ("Сәләхетдин бабай сүзләре", "Сабирҗан хаты", "Шәрифулла күршем белән"). Сатирик поэзиянең төрле формаларына, жанрларына мөрәҗәгать итүе: фельетон, памфлет, мәсәл, җыр, эпиграмма, диалог, монолог һ.б. Г.Афзал сатирасының төп үзенчәлеге булып халык иҗаты традицияләренең, чичәнлек рухының көчле булуы. И.Юзеев иҗаты. Шагыйрьнең рус ("Последнее испытание", "Маленький рыжий кони") һәм башкорт ("Язылмаган поэма") телләренә тәрҗемә ителгән китаплары. Башлангыч чор иҗатында (шигырьләренең ритмикасында, сөйләм интонациясендә, лирик чигенешләрдә, композиция төзелешендә) Такташ йогынтысы. Шул җирлектә поэзиянең иң күркәм романтик һәм реалистик традицияләрен дәвам итүе. Поэмаларда уңышлы эшләве. И.Юзеев иҗатында лиро-эпик жанр, үсеш-үзгәреш кичереп, эпик вакыйгаларны кичерешләр байлыгы аша сурәтләү мөмкинлеге артуы сизелә. Тематик киңлек күзәтелү. Поэмаларда стилистик төрлелек. Сюжетка корылган ("Фәрит-Фәридә"); лирик монолог ("Тормыш җиңә"); драматик легенда ("Соңгы сынау"); шигырь, дастан, парча, лирик чигенү, балладалар циклы ("Мәхәббәт китабы"); документальлек ("Таш диварлар авазы"). И.Юзеев драматургиясендә лирик агымның, романтик пафосның көчле булуы, җыр, музыка белән үрелеп килүе. Жанрлар төрлелеге: "Резидәкәй" (музыкальпьеса), "Сандугачлар килгән безгә" (драма), "Командировка" (моңсу комедия), "Очты дөнья читлегеннән", "Соңгы төн" (тарихи-революцион трагедия) һ.б. И.Юзеев – комедияләр остасы ("Мәкәрҗәгә барган идек", "Кайтмый калсам – көтәрсеңме?" һ.б.). Р.Фәйзуллин иҗаты. Кыска шигырьләр язу, "сүз белән рәсем ясау" осталыгы. Аларга тирән мәгънә, фәлсәфи эчтәлек салып халыкны тапкырлык, зирәклек юнәлешендә тәрбияләү һәм кыска үткен форманы үстерүдә уңышлары. Дөнья поэзиясендәге барлык төшенчәләрнең – намус, тугрылык, дуслык-туганлык, рух азатлыгы, бәйсезлек, коммунарлар, Буратино, ырымнар, Аллага табыну, иман ныклыгы, палач балталары, лазерлар, тәхетләр, хөкемдарлар, яшәү-сәгадәт, өмет-ышанычлар – барысының да поэмаларда

		урын алуы. Р.Фәйзуллинның җыр жанрында, публицистикада, балалар әдәбиятында нәтиҗәле эшләве. Кол Гали, Тукай, Кутуй, Туфан иҗатына багышланып язылган монографик характерда хезмәтләре. Поэмаларның жанр төрлелеге: "Көрәшчеләр" (фәлсәфи), "Сәйдәш" (шигъри повесть). Әдәби – публицистик мәкаләләре, иҗат портретлары.
8.2	Проза 65-85-х годов XX века	Чынбарлыкны күпъяклы һәм дөреслек белән сурәтләү тенденциясенең көчәя баруы. Эпик колач киңәю. Прозаның төп темалары. Тарихи темаларны яктырту. И.Газиның «Онытылмас еллар», Ф.Хөснинең «Җәяүле кеше сукмагы» романнарында халык тормышын яктыртудагы яңалыклар. Татар халкының үткәнендәге иҗтимагый-рухи тормышын һәм үсешен яктыртуда Н.Фәттахның «Әтил суы ака торур», «Сызгыра торган уклар»; Г.Бәшировның «Туган ягым – яшел бишек» әсәрләре. Үткәндәге бөек тарихи шәхесләрне гәүдәләндерүдә А.Расихның «Ямашев»; Г.Шәрипованың «Гафур гаиләсе»; Ж.Тәрҗемәновның «Көмеш дага» романнары. Традицион авыл темасын сурәтләү үзенчәлекләре. Ф.Хөснинең «Утызынчы ел», Р.Рафиковның «Беренче яз», М.Хәсәновның «Язгы аҗаган» романнарында авылны коллективлаштыру проблемасы гәүдәләнеше. Кеше язмышына игьтибар арту. «Язгы авазлар» (А.Расих), «Йолдызым» (Р.Төхватуллин), «Яшьлегемне эзлим» (Ә.Баянов), «Берәү», «Күпер чыкканда» (В. Нуруллин), әсәрләрендә сугыштан соңгы авылның үсеш кыенлыклары. Шул елларда яшь кеше үсеше, формалашуы «Без 1941 ел балалары», «Фронтовиклар» (М.Мәһдиев), «Шинельсез солдатлар» (В.Нуруллин), «Язгы кәрваннар», «Мәхәббәт һәм нәфрәт турындагы хикәят» (А.Гыйләҗев) әсәрләрендә чагылу. Фәнни-техник революция һәм хәзерге авыл проблемаларының әдәбиятта гәүдәләнеше (Г.Бәширов «Җидегән чишмә»; Ә.Еники «Әйтелмәгән васыять»; М.Хәбибуллин «Чоңгыллар»; Х.Хәйруллин «Канатлар талмасын»). Ватан сугышы темасын яктыртудагы яңалыклар. Г.Әпсәләмовның «Мәңгелек кеше»; Ш.Маннурның «Муса»; Н.Дәүлинең «Яшәү белән үлем арасында»; Х.Камаловның «Һәркемнең гомере бер генә», «Безне өйдә көтәләр»; М.Юнысның «Шәмдәлләрдә генә утлар яна»; Ш.Рәкыйповның «Кайдан син Җан?», «Кызлар-йолдызлар» әсәрләре. Заман темасын яктыртуда яңалыклар. Эшчеләр темасын яктырту. «Сүнмәс утлар» (Г.Әпсәләмов), «Хәзинә», «Хуҗалар», (Г.Ахунов), «Тын елга буенда» (С.Рафиков), «Зәй энҗелре» (А. Гыйләҗев), «Ут һәм су» (Ә.Баянов, «Каты токым» (Ш. Бикчурин) әсәрләре. Мораль – әхлак проблемаларына игътибар

		арту. Х. Сарьянның «Бер ананың биш улы» повесте, А.Расихның «Сынау» романы. Интеллигенция тормышын яктыртуда үзенчәлекләр (А.Расих «Ике буйдак»; Г.Әпсәләмов «Ак чәчәкләр», «Яшел яр»; А.Гыйләҗев «Урамнар артында яшел болын»). Роман һәм повесть өлкәсендә көчәюе. Прозада сюжет-композиция, тел-сурәт өлкәләрендә эзләнүләр. Иҗат көчләре мәсьәләре. Үсеш проблемалары. Тематик киңлек күзәтелүе. Татар халкының үткән тарихын, иҗтимагый-рухи тормышын аңларга омтылу (Н.Фәттах. Әтил суы ака торур. Сызгыра торган уклар; М.Хәбибуллин. Кубрат хан һ.б.). Совет хакимиятенең төрле чорларында татар авылы кешеләрен сурәтләү, аларның яшәү рәвеше (Ф.Хөсни. Утызынчы ел; А.Гыйләҗев. Язгы кәрваннар; Г.Ахунов. Чикләвек төше; М.Мәһдиев. Без – кырык беренче ел балалары. Кеше китә – җыры кала). Бөек Ватан сугышы елларының каршылыкларын, фаҗигале вакыйга-хәлләрен яңа чор биеклегеннән бәяләү (Х.Камалов. Һәркемнең гомере бер генә; Ш.Рәкыйпов. Кайдан син, Жан? Кызлар-йолдызлар; М.Юныс. Шәмдәлләрдә генә утлар яна һ.б.) Эшчеләр тормышы, производство мәсьәләләре (Г.Ахунов. Хәинә. Хуҗалар; А.Гыйләҗев. Зәй энҗеләре; Ә.Баянов. Ут һәм су). Халкыбызга хас гадәт-йолаларның кимүе, әдип-әхлакның бозылуы өчен борчылу (Ә.Еники. Әйтелмәгән васыять; Х.Сарьян. Бер ананың биш улы; А.Расих. Сагыну; А.Гыйләҗев.Җомга көн кич белән һ.б.). Фән кешеләре, зыялылар тормышын рухи-психологик планда ачу (А.Расих. Ике буйдак; Г.Әпсәләмов. Ак чәчәкләр. Яшел яр; А.Гыйләҗев. Урамнар артында яшел болын. Урталыкта һ.б.).
8.3	Драматургия 65-85-х годов XX века	Драматургиядә замандаш герой проблемасы. Хәзерге драма иҗаты үсешендәге мөһим тенденцияләр, сыйфатлар. Мораль башлангычның көчәюе, сюжетта гаделлеккә омтылу, конфликтларның әхлакый планга корылу, фикер тыгызлыгы һәм үткенлеге, интеллектуальлек өстенлек алу. Р.Ишморат («Яңа бистәдә»), Г.Насрый («Кадерле минутлар»), Н.Исәнбәт («Гүзәл») һ.б. драматурглар иҗатында кешеләр арасындагы яңа мөнәсәбәтләр проблемасы. Кеше психологиясен ачуның яңа чараларын эзләү. Ф.Хөсни һәм М.Әмир драмалары. Героик һәм тарихи-революцион тема. «Муса» (Н. Исәнбәт), «Давылга таба», «Үлмәс җыр» (Р.Ишморат), «Шамил Усманов» (А.Яхин, А.Гыйләҗев) пьесалары. Драматургларның индивидуаль стильләре камилләшү. Х.Вахит драматургиясенең төп сыйфатлары. «Беренче мәхәббәт», «Соңгы хат», «Туй алдыннан» әсәрләрендә яшьләр һәм әхлах проблемалары.

		Ш.Хөсәеновның драма иҗатында чынбарлыкны сурәтләү үзенчәлекләре. «Зөбәйдә–адәм баласы», «Әни килде» әсәләренең художество эшләнеше. Әдәби төрләр, жанрлар, жанр формалары үсеше. Бу чор сәхнә әдәбиятында чын мәгънәсендә халыкчан образ-характерлар, замандаш сыйфатларын үзләрен туплаган типлар мәйданга чыгуы (Ш.Хөсәеновның «Әни килде» әсәрендә Ана, Т.Миңнуллинның «Ай булмаса, йолдыз бар» әсәрендә Мәдинә, «Әлдермештән Әлмәндәр» әсәрендә Әлмәндәр, И.Юзеевның «Сандугачлар килгән безгә» әсәрендә Хәмзин һ.б.). Х.Вахит – шагыйрь: «Безнең авыл», «Якты юллар», «Яз килә» җыентыклары. Либреттолар авторы: «Самат», «Дим буенда», «Җиһангир». Х.Вахит – үзенчәлекле драматург: «Беренче мәхәббәт», «Рәхим итегез», «Илһамия», «Карлыгач канат җәя», «Соңгы хат», «Туй алдыннан»,» «Мәхәббәтең чын булса», «Оныта алмасаң нишләрсең» һ.б. Драматургның сюжет төзү остасы булып танылуы, аның нигезен тәшкил иткән конфликт тормышчанлыгы, әхлакый һәм фәлсәфи киңлеге белән аерылып торуы. Җыр-музыка пьесаларының лейтмотивына әйләнүе. Тәрбия, әхлак мәсьәләләре, матур рухи башлангычларны яклавы, тормыштагы ямьсез күренешләрне, кешеләрдәге һәртөрле кимчелекләрне тәнкыйтьләве. Яшьлек темасы, яшь геройларның зур тормышка килү юлы, характеры формалашу шартлары, хезмәткә, мәхәббәткә, дуслыкка мөнәсәбәтләре кызыксындыруы. Художестволы форма һәм стиль өлкәсендәге эзләнүләр. Романтик сурәтлелек, музыкальлек, тамашалыкны яңа баскычка күтәреп, күпсанлы әдәбият-сәнгать сөючеләрне театр белән кызыксынуга этәрүе.
8.4	Пути и основные тенденции развития татарской литературы конца XX века	Сәнгатьнең бер тере буларак гасыр кичеше әдәбияты. Яшәешнең, дөньяның һәрвакыт үзгәрештә булуы, чорның әдәбият үсешенә, иҗат кешеләренең рухи-фикри эзләнүләренә тәэсир иткән соңгы ике дистә ел эчендәге әһәмиятле вакыйгалары. XX-XX1 гасыр цивилизациясе һәм мәдәнияте контекстында хәзерге татар әдәбияты.
8.5	Татарская поэзия в контексте общественно-исторических реалий	Җәмгыятьтә яңа иҗтимагый-сәяси хәрәкәтләр. Әдәбиятыбыздагы “ак тап”лар. Татар әдбәбият беле галимнәренең эшчәнлеге (И. Нуруллин, Ф.Хатипов, Ф Мусин, Р. Мөхәммәдиев, Р. Сверигин, Ф.Галимуллин, Г. Гыйльман, М Вәлиев).
8.6	Новые направления в татарской прозе конца XX века	XX гасыр ахыры татар прозасы: стиль тенденцияләре, жанрлар төрлелеге: реалистик, романтик юнәлешләр, интеллектуаль тенденция, экзистенциаль фикерләү төре, неомифологизм.
8.7	Драматургия и театр конца XX века	Гасыр ахыры татар драматургиясенең үсеш-үзгәреш тенденцияләре. Т.Миңнуллин, З.Хәким, Аманулла, И.Зәйниев, Д.Салихов, Р.Зәйдулла иҗаты.
9	**Раздел 9. Современная татарская литература**	

9.1	Современные тенденции развития татарской поэзии	Хәзерге татар поэзиясенең үсеш-үзгәреш тенденцияләре, алшартлары. Хәзерге татар поэзиясендә реалистик юнәлеш. Хәзерге татар поэзиясендә романтик юнәлеш. Соңгы еллар татар поэзиясендә интеллектуаль тенденция, модерн алымнар. Р.Харис иҗаты (1943). З.Мансуров иҗаты (1949). Р.Зәйдулла иҗаты. Яңа буын шагыйрьләр иҗаты.
9.2	Разнообразие литературных направлений и течений в татарской прозе	М.Кәбиров әсәрләрендә постмодернистик алымнар. Хәзерге татар прозасында интеллектуаль тенденция. (М.Кәбировның “Сары йортлар сере” повесте). Хәзерге татар прозасында концептуализм күренеше (Г.Гыйльманның “Оча торган кешеләр” әсәре мисалында). Хәзерге татар прозасында мифологик катламның вазифасы. (Н.Гыймадинова повестьлары). XXI йөз башы татар прозасында реалистик роман жанры. (З.Хәкимнең Бөек Ватан сугышы елларында совет коллаборационизмы темасына караган “Легионер” романында экзистенциаль мотив).
9.3	Основные тенденции и закономерности развития татарской драматургии	Хәзерге татар драматургиясенең үсеш-үзгәреш тенденцияләре. Т.Миңнуллин, З.Хәким, Аманулла, И.Зәйниев, Д.Салихов, Р.Зәйдулла иҗаты. “Яңа татар пьесасы” конкурсының татар драматургия үсешенә йогынтысы. Татар театрлары, аларның репертуары. Театраль фестивальләр.

Курс практических/семинарских занятий

№	Наименование раздела / темы дисциплины	Содержание
1	**Раздел 1. Древняя и средневековая татарская литература**	
1.1	Древнетюркская литература	Гомумтөрки (борынгы төрки) әдәбият. Борынгы төркиләр. Аларда язу барлыкка килү мәсьәләсе. Туран (һун), рун һәм уйгур графикалары. Барлык төрки халыкларның уртак мирасы дип каралган «Орхон – Енисей» язмалары. Мәхмүд Кашгариның «Диване лөгатет–төрк» (1073–1074) китабы. Йосыф Хас Хаҗиб Баласагуниның 1069–1070 елларда язылган «Котадгу белег» дидактик поэмасы. Әхмәд Йүгнәки (XII йөз). Аның дидактик характердагы «Һибәтел–хакаик» («Хаклыклар бүләге») поэмасы. Әхмәд Ясәви (1166 елда үлә) һәм Сөләйман Бакырганый (вафаты 1186 елда) – төрки суфыйчылык шигъриятенең күренекле вәкилләре.
1.2	Литература булгарского периода (X – середина XIII века)	Болгар–хәзәр чоры. Кол Гали һәм аның “Кыйссаи Йосыф” дастаны. Болгар мифологиясе һәм халык авыз иҗаты үрнәкләре: риваять–легендалар, мәкаль–әйтемнәр, җырлар. Болгарның борынгы Русь белән мөнәсәбәтләренә бәйләнешле риваятьләр. Болгар чоры

		язма әдәбиятының мәшһүр шагыйре Кол Гали һәм аның «халыкка җан азыгы булган кыйммәтле әдәби җәүһәре «Кыйссаи Йосыф» дастаны (поэмасы).
1.3	Литература периода Золотой Орды (с середины XIII века до середины XV века)	Алтын Урда чорында әдәбият. Суфыйчылык әдәбияты. Алтын Урда дәүләте чорында кыпчак һәм угыз, болгар телләре нигезендә уртак тел оеша башлау, язма әдәбият вәкилләренең төрле төрки төбәкләрдән чыгуы. Иҗат ияләренең башлыча гарәп һәм фарсы телле Көнчыгыш классикларына йөз тотуы. Котб, Харәзми, Сәйф Сараи кебек шагыйрьләрнең Хәйям, Фирдәүси, Әбүгалисина, Низами, Сәгъдиләрдән килә торган дөньяви мотивларны үстерүе. Мәхмүд бине Гали Әл–Болгари, Хисам Кятиб кебек язучыларның Газзали, Фәридеддин Гаттар иҗатыннан килгән суфичылык традицияләренә иярүләре. Суфичылык һәм аны барлыкка китергән сәбәпләр. XlV нче йөзләрдә Идел–Урал буе төрки–татар әдәбиятында дини–мистик рухлы агымның көчәюе, моның социаль–тарихи сәбәпләре, идея–эстетик чыганаклары, «Диване Хикмәт», «Бакырган китабы» дигән җыентыклар, «Кисекбаш», «Кыйссаи Сәкам», «Нәсыйхәт–әс–салихин» кебек дини–дидактик, дини–суфичыл, дини–каһарманлык дастаннары барлыкка килү, аларда ислам диненең бөеклеген исбатларга омтылу. Рабгузыйның “Кыйссасел–әнбия” китабы. Котб “Хөсрәү вә Ширин” әсәре. Дастанның саклану һәм өйрәнелү тарихы, хәзергә кадәрге басмалары. Котб дастанының язылу урыны һәм шартлары. «Хөсрәү вә Ширин» дастанының сюжеты, композицион төзелеше, образлар системасы. Поэманың оптимистик рухы. Шагыйрьнең поэтик осталыгы. Харәзми “Мәхәббәтнамә” поэмасы. Поэманың язылу һәм саклану тарихы, кулъязма нөсхәләре. Әсәрнең сюжет үзенчәлеге, композицион төзелеше. Мәхмүд Болгари (Мәхмүд бине Гали) “Нәһҗел–фәрадис” әсәре. Әсәр күчермәләренең табылган урыннары, фәнни яктан өйрәнелү тарихы. Авторның кайсы төбәктән чыккан булуы, әсәрнең язылу вакыты һәм урыны. Идел–Урал буе төрки әдәбиятында хикәячелек жанрын үстерүдә «Нәһҗел–фәрадис» әсәренең урыны һәм роле, аның традицияләре. Хисам Кятиб “Җөмҗөмә солтан” дастаны. Хисам Кятибнең «Җөмҗөмә солтан» (1370) әсәренең язылу урыны һәм шагыйрь биографиясенең ачык булмавы. Дастан күчермәләренең таралу төбәкләре, басма нөсхәләре турында мәгълүмат. Әсәрнең шигъри төзелеше, поэтик нәфисләү чаралары, тасвир алымнарында халык эпосы традицияләре: сыйфатны сан зурлыгы (күләм) белән ачарга омтылу, шигырьдә мәкаль һәм әйтемнәрне иркен куллану. Сәйф Сараи “Гөлестан бит–төрки” әсәре “Сөһәйл вә Гөлдерсен” дастаны. Сәйф Сараиның «Сөһәйл вә Гөлдерсен» (1394 ел) поэмасы. Әсәр сюжетының реаль җирлеге булу ихтималы, авторның

		«чынлык» тенденциясен алга сөрүе. Шагыйрь мирасының әһәмияте. Сайядинең «Дастан Бабахан» әсәренең таралу даирәсе, саклану һәм өйрәнелү тарихы. «Дастан Бабахан»ның татар әдәбияты үсешенә зур йогынты ясавы. Сайяди дастанының композициясе, сюжеты, образлар системасы, әдәби эшләнеше.
1.4	Литература периода Казанского ханства	Казан ханлыгы чоры татар әдәбияты. Мөстәкыйль дәүләт буларак, Казан ханлыгының барлыкка килүе. Казан шәһәре һәм казанлылар турында тарихи чыганаклар, риваятьләр, легендалар. Җирле халыклардан җырчы–чичәннәр, музыкантлар, рәссамнар, төрле әдип–шагыйрьләр һәм галимнәр үсеп чыгуы. (Гарифбәк, Колшәриф, Мөхәммәдшәриф, Касыйм, Нух, Мөхәммәдьяр). Көнчыгыш белән бәйләнештә Казанның роле. Бу чорда башка төбәкләрдәге төрки телле әсәрләрнең Идел–Урал буенда киң таралыш табуы (азәрбайҗан, үзбәк, госманлы, төркмән әдип һәм шагыйрьләреннән Әхмәди, Мир Хәйдәр, Дүрбәк, Лотфи, Мөхәммәд Чәләби, Вафи, Физули һәм Нәваи әсәрләре). Госманлылар, комыклар, татарлар һәм башкортлар үз шагыйре итеп санаган Өмми Камал (чын исеме Исмәгыйль) әсәрләренең Идел–Урал буенда яратып укылуы. Аның әсәрләренең идея–эстетик асылы, Казан татар әдәбиятына тәэсире. Мөхәммәдьяр “Нәсыйхәт” әсәре, “Төхфәи мәрдан”, “Нуры содур” поэмалары. Мөхәммәдьяр әсәрләренең табылу һәм саклану тарихы. Аның иҗатын өйрәнүче әдип һәм галимнәрнең эшчәнлеге (И.Березин, М.Иванов, Н.Исәнбәт, Ш.Абилов, Х.Миңнегулов һ.б.). Шагыйрь шәхесе турында мәгълүмат.Татар поэзиясен үстерүдә Мөхәммәдьяр иҗатының роле. Кадыйр Галибәк “Җәмигъ эт–тәварих” җыентыгы. Кадыйр Галибәкнең «Җәмигъ эт–тәварих» (1602) әсәре. Аның тәрҗемә әсәре булуы һәм оригинальлеге мәсьәләсе. Бу әсәрне өйрәнүгә өлеш керткән хәзерге галимнәрнең эшчәнлеге турында мәгълүмат. «Җәмигъ эт–тәварих»ның башка төрки халыклар культурасына мөнсәбәте. Әсәрдә гомумватанчылык идеясе; Борис Годуновка мәдхия җырлау; рус монархиясе кулы астында үзәкләшкән феодаль дәүләтне яклау.
1.5	Татарская литература XVII-XVIII веков	XVII йөз татар әдәбияты. Мәүлә Колый иҗаты. XVI йөзнең ахырында һәм XVII йөздә татар халкының иҗтимагый–сәяси хәле һәм мәдәнияте. Суфичылык идеяләренең яңадан җанлануы, моның сәбәпләре. Мәүла Колый әсәрләренең саклану тарихы, кульъязма нөсхәләрнең таралуы һәм аларны фәнни өйрәнүгә өлеш керткән әдип–галимнәрнең эшчәнлеге (Фазыл Туйкә, Г.Сәгъди, Г.Ибраһимов, Х.Хисмәтуллин, Х.Госман, К.Дәүләтшин, Г.Хөсәенов һ.б.). Мәүла Колый хикмәтләренең тематикасы, каршылыклы идея–эстетк табигате. Мәүла Колый хикмәтләренең лирик герое.

		1990 елларда табылган ике поэмасы: «Берекәннәр сыйфаты» һәм «Хәләл ризык эстәгәннәр сыйфаты». Аларның идея–эстетик үзенчәлеге. XVIII йөздә татар халкының иҗтимагый тормышы. Халык тормышы һәм көнкүрешнең авыз иҗаты әсәрләрендә чагылышы: «Лашманчы зары» һәм «Лашман бәете», «Солдат бәете», «Никрутлар бәете», «Пугачев бәете», «Салават Юлай» һәм «Салават бәете». Елъязмалар тибындагы әсәрләр, сәяхәтнамәләр, васыятьнамәләр; «Исмәгыйль ага сәяхәтнамәсе», «Мөхәммәд Әмин сәяхәтнамәсе»; Гаделшаһ бине Габдулла һәм Габдерахман бине Туймөхәммәд васыятьнамәләре; Аксак Тимернең Болгар шәһәрен җимерүе турындагы елъязмалар, Акай кузгалышы һәм Пугачев сугышы, Екатерина II нең Казанга килүе турында язмалар. Мөхәммәдрәхим бине Рәфыйк Казани тарафыннан төзелгән һәм күчереп язылган «Мәҗмугыл–хикәят» җыентыгы. Таҗетдин Ялчыгол (1768–1838). Тормыш юлы, иҗат мирасы, күпкырлы эшчәнлеге (педагог, текстолог, тарихчы, рухани, табиб һ.б.). Әдипнең Суфый Аллаяр иҗат иткән «Сөбател гаҗизин» китабын «Рисаләи Газизә» исеме белән шәрехләве (1806). XVIII гасырда татар прозасының тематикасы киңәюе һәм форма ягыннан төрләнүе. Габдрәхим Утыз Имәни иҗаты. Габдрәхим Утыз Имәнинең (Габдрәхим бине Госман бине Сәрмәки бине Кырым әл–Болгари) – XVIII–XIX гасыр чикләрендә иҗат иткән күренекле шагыйрь, энциклопедик белемле галим һәм җәмәгать эшлеклесе булуы. Аның тормыш юлы, иҗат мирасы турында мәгълүмат. Шагыйрьнең иҗатын өйрәнүгә өлеш керткән әдип–галимнәрнең эшчәнлеге. Аның шигъри әсәрләрендә фикер азатлыгы, гыйльми–мәгърифәт мәсьәләләре. Мәсәлән: «Тәхфәт–ел–гьөрабаә вә ләтаиф–ел–гьәзае» (Горбәтлектә йөрүчеләргә бүләк һәм аларның хурлыкка калу вакыйгалары). «Горбәтнамә» (Читтә йөрүче хикәясе). «Гавариф–эз–заман» (Замана бүләкләре), «Тәнәиһ–ел–әфкяр фи Нәсаих–ел–әхйар» (Фикерләрне пакъләндерүче файдалы киңәшләр», «Мөһиммәт–эз–заман» (Заманның мөһим билгеләре) әсәрләренең идея–проблематик тирәнлеге. Аерым шигырьләренең үзәгенә авторның үз шәхесе, үз тормышы, үзе кичергән вакыйгалар килеп керүе; үзенчәлекле лирик герой гәүдәләнеше. Утыз Имәни иҗатына Габдулла Тукай мөнәсәбәте. Шагыйрь Габдрәхим Утыз Имәнигә багышланган хезмәтләр.
2	**Раздел 2. Татарская литература XIX в.**	
2.1	Татарская литература первой половины XIX в.	Россиядә феодаль – крепостнойлык тәртипләренең таркала баруы һәм капиталистик мөнәсәбәтләр үсеше. Татар халкының аңына, иҗтимагый фикер һәм культура үсешенә уңай йогынты ясаган факторлар, тарихи вакыйгалар. 1812 елгы Ватан сугышында һәм

		декабристлар восстаниесендә татарларның катнашуы. Аларның җыр– бәетләрдә һәм язма әдәбиятта чагылышы. Казанда университет ачылу (1804), аның Идел һәм Урал буе халыклары, шул исәптән татарларның иҗтимагый–мәдәни үсешенә йогынтысы. Халкыбызның тарихын, этнографиясен, халык иҗаты әсәрләрен җыю, туплау һәм фәнни эшкәртүдә шәркыять галимнәренең роле (К.А.Фукс, А.К.Казембек, Х.Д.Френ, И.Н.Березин, Н.Ашмарин, Н.Катанов һ.б.). 1800 елда Казанда «Азия» типографиясе ачылу. Татар телендә китаплар басыла башлау. Петербург һәм Казан университетларында, хәрби һәм махсус училиәеларда татар телен укыту. Татар теленең рәсми статусы киңәю. Университет галимнәре Ибраһим Хәлфин (1778–1829) һәм Гали Мәхмүдов (2824–1891) эшчәнлеге. Татар халкы арасында мәгърифәт тарату планнары. Әдәби телне гади халык теленә якынайту мәсьәләсе куелу. Әдәбият сөючеләр җитәкчесе Нигъмәт Ибраһимов. Мәгърифәтчелек әдәбияты формалашу юлында яңа бер баскыч буларак беренче хрестоматияләр төзелү. Мартиниан Иванов һәм аның «Татар хрестоматиясе» (1842, 1856). Хрестоматиядә халык иҗаты. Язма әдәбият үрнәкләре, рус әдәбиятыннан беренче тәрҗемәләр – И.И.Хемницер, И.И.Дмитриев, И.А.Крылов мәсәлләре, В.И.Панаевның «Иван Костин» повесте. Салихҗан Кукляшев һәм аның «Диване хикәяте татар» җыентыгы (1859). Хрестоматиядә фольклор һәм язма әдәбият үрнәкләре. Иҗтимагый–фәлсәфи фикернең акрын үсүе (самодержавие изүе, крепостной тәртипләр саклану; милли изү һәм чукындыру–христианлаштыру сәясәте Һ.б.). Халыкның рухи тормышында ислам диненең тоткан урыны (милләтне берләштерердәй бердәнбер идеология; милли изүгә каршы торырдай көч; халыкның яшәү рәвеше, гореф–гадәтләрнең дини карашлар белән бәйле булуы). Алдынгы карашлы шәхесләрнең консерватизмны, дини схоластиканы тәнкыйтьләп, мәгърифәткә, тәрәккыяткә өндәве. Шундыйларның берсе буларак, Г.Курсавиның (1776–1812) тәкълидне кире кагып, акылга ирек таләп иткән фикерләре. Тасаувыфка (суфыйчылыкка) каршылыклы мөнәсәбәте. «Иҗтиһад мөнкариз»не кире кагуы. Мәгърифәтне яклавы. Абызагайлар хәрәкәте, аның асылы һәм шул чор әдәбиятында чагылышы. XIX йөз башында культура һәм фикер өлкәсендә бер–берсенә капма–каршы ике юнәлеш. Акылга ирек таләп итү һәм мәгърифәтчелек омтылышлары. Әдәбиятның халык авыз иҗаты һәм үзеннән алдагы әдәби традицияләргә таянып үсүе. Заман таләбе буларак,

		реалистик башлангычның торган саен киңрәк җәелүе. Әсәрләрнең, нигездә, шигъри характерда булуы. Шәрык әдәбияты йогынтысы. Фольклорга тартым, мавыктыргыч сюжетлы дастаннар, кыйссалар. «Кыйссаи Там», «Әбугалисина кыйссасы»(1836) һ.б. Гасыр урталарында басылып киң таралган проза үрнәкләреннән әкият тибындагы дөньяви әсәрләр. «Мәликә китабы»(1846). «Егет кешегә җитмеш төрле һөнәр дә аз...» дигән әсәр (1857). Белем һәм һөнәрле булу идеяләре. «Ләтаифе Хуҗа Насретдин» китабы (1845). Халыкчан юмор, патша, түрә, байлардан көлү, көр күңеллелек. Әдәбиятта дөньяви мотивларның ныгый баруы, публицистик башлангычның көчәюе (Г.Утыз Имәни Һ.б.). Патша чиновникларын, түрә–морзаларны, сорыкорт муллаларны сатирик сурәтләү алымнары («Мүкән кантун», «Кәҗә бәете», «Биккенә шәкерт хикәяте», Г.Кандалыйның «Мулла белән абыстай» шигыре һ.б.). Крестьян тормышына, социаль тигесезлеккә, хатын–кыз хәленә игътибар. «Илаһи бәет, Удельный» әсәрендә мөһим темалар. Әдәбиятның тормышны реалистик танып белү функциясе активлашу.
2.2	Татарская поэзия первой половины XIX в.	Әдәбиятның, нигездә, шигъри характерда үсеше һәм аның төп юнәлешләре: а) дини–әхлакый; б) суфыйчыл; в) дөньяви. Аларың еш кына үзара керешен китүе. Поэзиядә публицистик яңгырашның көчәюе (Г.Утыз Имәни «Гавариф–әз–заман»). Чорга хас социаль вакыйгаларның киңрәк урын алуы («Иляһи бәетләр»). Әхлаксыз, надан дин әһелләрен, залим түрәләрне сатирик фаш иткән әсәрләр язылу («Мүкән кантун», Г.Кандалый «Тотынышып кулың кулга»). Крестьянның авыр тормышына, социаль тигезсезлеккә, хатын–кыз язмышына игътибар арту («Илаһи бәет. Уделный», Г.Кандалый «Сәхибҗәмал»). Фольклорга тартым мавыктыргыч дастан–кыйссаларның активлашуы («Бүз егет», «Тутыйнамә»). Либераль аристократия карашларын чагылдыручы әсәрләр (Гомәр Мөхәммәд улының «Тәзкирәи мөфти Габдессәлам» (1832), «Сәфәрнамәи шаһзадә Александр» (1837) поэмалары). Бу чор әдәбиятында жанр төрлелеге (мәдхия, мәрсия, мөнәҗәт, шигъри хат, шигъри хикәят, шигъри сатира, мәсәл, күңел лирикасы һ.б.). Сурәтләү алымнары. Җанлы сөйләмгә нигезләнгән әсәрләрнең киңрәк урын ала баруы. XIX гасыр урталарына таба татар поэзиясендә дөньяви мотивларның, реализм элементларының һәм күпчелеккә аңлаешлы телдә язылган шигырьләрнең урын ала баруы. Татар тормышының реаль күренешләрен тасвирлый башлау.

2.3	Творчество А.Каргалыя, Х. Салихова	Әбелмәних Каргалый (1782–1833 елдан сон}. Әсәрләре. Сәяхәтнамә һәм лирик мөнәҗәтләре. Шигырьләрендә дөньяви мәсьәләләр. Пейзаж һәм күңел лирикасы. Лирик мөнәҗәтләре. Әсәрләрендә суфичылык мотивлары. Иҗатының әһәмияте. Һибәтулла Салихов (1794–1867). Беренче мәрсияләре. «Тәндә җаным...» шигыре. Дини–суфичылык мотивлары. Әсәрләрендә әхлак, тәрбия, шәхес һәм тирәлек мәсьәлә–ләре. Тел–стиль һәм идея–художество үзенчәлекләре.
2.4	Творчество Ш. Заки и Кол Мухаммеда	Шәмсетдин Зәкинең (1821–1865) тормышы һәм иҗат мирасы. Фәлсәфи рухтагы шигырьләре. Шагыйрьнең образлы фикерләү үзенчәлекләре, поэтик осталыгы. Әсәрләренең сәнгатьчә эшләнеше. Кол Мөхәммәд (1775.– 1845) Тәрҗемәи хәле һәм иҗади мирасы. Поэмаларында әхлаки мәсьәләләр. Шигырьләрендәге фәлсәфи фикерләве, дини тематикага өстенлек бирелүе.
2.5	Творчество Багави и Г. Кандалыя	Баһавиның «Бүз егет» (1842) дастаны. Әсәр сюжетында дөньяви күренешләрнең фантастик алымнарда бирелүе. Кешенең бәхеткә, шәхси иреккә хокукы, хатын–кыз язмышы һ.б. мәсьәләләрнең инсани планда хәл ителүе. Габделҗәббар Кандалый (1797–1860) Тормышы һәм шәхесе турында мәгълүматлар. Иҗади мирасын туплау һәм өйрәнү. Әдипнең башлангыч чор иҗаты. Мәхәббәт лирикасы. Иҗатының төп яңалыклары. Шигырь техникасын баетуы. Иҗатының әһәмияте.
2.6	Татарская литература второй половины XIX в.	Гасыр уртасында җәмгыять үсешендә туган каршылыклар. 1861 елда крепостное право бетерелүе һәм Рәсәйнең, шул исәптән татар халкының, капиталистик үсеш юлына чыгуы. Азатлык хәрәкәтенең яңа этабы. Крестьян восстаниеләре. Тарихи социаль–икъдисади үзгәрешләрнең, иҗтимагый фикернең халыкларга тәэсире. Төрки халыкларда уяну хәрәкәтенә юл салучы эшлеклеләрнең мәйданга чыгуы: Азәрбайҗанда – Ахундов М.Ф., Казахстанда – Ч.Вәлиханов, А.Кунанбаев, татарларда – Х.Фәезханов, К.Насыйри һ.б. Рус җәмгыятендә демократик көчләрнең татарлар тормышы белән кызыксынуы. «Современник» журналында П.И.Пашино мәкаләләре басылып чыгу. Казанда Татар укытучылар мәктәбе ачылу (1876). Аның педагогик кадрлар әзерләүдәге роле. Бу мәктәптә төрле елларда белем алган күренекле шәхесләр (Х.Ямашев, Г.Исхакый, С.Максуди, Г.Коләхмәтов һ.б.). Казан университеты каршында оештырылган «Археология, тарих һәм этнография» җәмгыяте (1878) эшчәнлегендә рус һәм татар галимнәренең катнашуы (Н.Катанов, Ш.Мәрҗани, К.Насыйри Һ.б.). Татар телендә вакытлы матбугат чыгаруга омтылышлар һәм аларның тормышка ашмау сәбәпләре (И.Запольский, М.Никольский, П.Пашино, Х.Фәезханов,

		К.Насыйри, З.Бигиев, Ш.Әхмәров һ.б.).
2.7	Знаменитые татарский просветители и их деятельность	Күренекле мәгърифәтчеләр һәм аларның эшчәнлеге. Галим, тарихчы, рухани фәлсәфәче, педагог Шиһабеддин Мәрҗани (1818–1889) һәм аның хезмәтләре. Хөсәен Фәезхановның (1828–1866) педагогик һәм гыйльми эшчәнлеге. Исмәгыйль Гаспралының (1851–1914) тормышы, күпкырлы эшчәнлеге. Җәдитчелек хәрәкәтенең идеологы. «Тәрҗеман» газетасы чыгара башлавы. Каюм Насыйриның (1825–1902) тормыш юлы. Тәрҗемәчелек өлкәсендәге эшчәнлеге. Әдәби әсәрләре. Мәгърифәтче галим буларак эшчәнлеге.
2.8	Татарская поэзия второй половины XIX в.	Поэзиянең татар әдәби традицияләренә таянуы һәм шулай ук чынбарлыкка, халыкны борчыган мәсьәләләргә итүе. Тормыштагы үзгәрешләргә бәйле мәгърифәтчелек идеяләренең шигъриятькә тирән үтеп керүе. Халыкның үткәненә, олы шәхесләргә мөрәҗәгать итү көчәю (Г.Чокрый, Акмулла). Шәхеснең уй–кичерешләрен үзәккә кую аша белемлелек, әхлакый сыйфатлар макталу, социаль каршылыкларны күрсә-түнең публицистик яңгыраш алуы (Акмулла, Б.Вәисев). Яңа традицияләр эзләп рус поэзиясенә мөрәҗәгать итү (Я.Емельянов). Тәрбия, гаилә мәсьәләләренә игътибар арту һәм аның бигрәк тә шагыйрәләр иҗатында актив яңгыраш алуы (Г.Сәмитова, Бибигөлҗамал һ.б.). Дастан жанрының яңа биеклеккә күтәрелүе (Ә. Уразаев–Кормаши). Бу чор поэзиясенең яңа сыйфат үзгәрешләренә әзерлек чорын кичерүе. XVII йөз шагыйре Мәҗлисинең «Сәйфелмөлек» сюжеты нигезендә яңа Сәйфелмөлек дастаннары барлыкка килүе. Йосыфбик һәм М.Юмачиков дастаннары. «Эрбет бәете». «Мәкәрҗә бәете»нең (1860) язылу, басылу тарихы. Тормышны Мәкәрҗә ярминкәсе белән чагыштыру. Халыкның фәкыйрьлектә, авыр тормышта яшәвен реаль күренешләрдә тасвирлау. Моның өчен түрәләр гаепле дигән фикер үткәрелү. «Яхшыга бәхет, начарга җәза» фәлсәфәсенең яклануы. Гади халык яклауга мохтаҗ дигән нәтиҗә ясалу. Моның халык сабырлыгы, патшага тугрылыгы дигән фикер артына яшерелүе. Әсәрнең әһәмияте.
2.9	Творчество Мифтахеддина Акмуллы и Гали Чокрыя	Мифтахеддин Акмулланың (1831–1895) татар, казакъ, башкорт халыкларының уртак әдибе, мәгърифәтче, олы фикер иясе булып танылуы. Аның катлаулы тормыш һәм иҗат юлы, шәхесе. Әсәрләрендә мәгърифәтчелек идеяләре («Бәгъдәссәлам, Нургали мулла...» һ.б.). «Дамелла Шиһабеддин хәзрәтнең мәрсиясе»н дә гыйлем, әхлак мәсьәләләренең романтик рухта сурәтләнүе. Төрмәдә язган шигырьләрендә социаль мотивларның чагылуы. Лирик герой хис–кичерешләрендә тормыштагы гаделсезлекнең бирелүе («Урыным –

		зиндан...», «Гаҗәб: һәр кем гани булса...», «Минем кебек булыр микән бәхетсез» һ.б.). Әдипнең чын гыйлемлекне әхлакый сафлык белән бәйләп каравы («Иң әүвәл пакьләү кирәк эчнең керен...») һәм наданлыкка, комсызлыкка сатирасы («Бәланың күбе чыга эчемездән...», «Башка илне без күрәбез...»). Акмулла – чичән шагыйрь. Сәнгати осталыгы белән әдәбиятка ясаган йогынтысы. Гали Чокрыйның (1826–1889) тормышы, әдәби мирасы. Иҗатында дини–суфыйчыл традицияләрнең дөньяви мотивлар белән үрелеп баруы. «Шәмгыз–зыя» (1883) китабында заманының күренекле шәхесләренә, руханиларга мөрәҗәгать итүе. Алар эшчәнлегенең әһәмиятен билгеләп, киләчәкнең шундый кешеләргә бәйле булуын күрсәтү. «Мәдхе Казан» (1889) китабында белем йорты, мәдәни учак буларак Казанның макталуы. «Хаҗнамә»дә (1876–1879) әдипнең фәлсәфи–публицистик уйланулары, фән–техника прогрессын яклавы чагылу. Туган як турындагы хис–кичерешләренең үзенчәлекле бирелеше. «Фосуле әрбага» циклында табигать күренешләренең кеше яшәешенә, аның рухи халәтенә бәйле сурәтләнүе.
2.10	Творчество Я.Емельянова и А.Уразаев–Курмаши	Яков Емельяновның (1843–1898) тормыш юлы, әдәби мирасы. Гади халыкның авыр тормышын, аянычлы көнкүрешен реалистик детальләрдә сурәтләве («Ярлы тормыш», «Кайгы» һ.б.). Шигырьләрдә үзара ярдәмләшүгә, изге гамәлләр кылуга, ата–ананы, өлкәннәрне хөрмәт итәргә чакыру һәм һәртөрле әхлаксызлыкны, усаллык–яманлыкны тәнкыйтьләү («Улыма», «Санлау», «Саран бай», «Әләк» һ.б.). Әдипнең яңа традицияләр эзләп рус поэзиясенә (И.Никитин иҗатына) мөрәҗәгать итүе. Шигырьләренең вакыйгачылыкка нигезләнүе. Җанлы сөйләм теленә таянган «сөйләм» жанрын үстерүе. Емельянов поэзиясенең үзенчәлекле сыйфатлары: теленең халыкча, тасвирның гади, ачык булуы. Шигырьне ритмик яктан баету һәм төрләндерү тәҗрибәсе. Халык авыз иҗаты белән бәйләнеше. Шагыйрьнең татар поэзиясендә тоткан урыны. Әхмәт Уразаев–Кормаши (якынча 1855–1883) иҗатында романтик мәхәббәт сюжетына нигезләнгән дастан–кыйсса жанры үсеше. Баһави дастанына ияреп иҗат ителгән «Кыйссаи Бүз егет» (1874). Шигырь аралаш проза белән язылган «Кыйссаи Таһир илә Зөһрә» дә (1876) Сайяди әсәренең яңача үстерелеше. Шәхес азатлыгы, саф мәхәббәт өчен көрәшүче Таһир һәм Зөһрәнең кара көч символы булган ханга, аның властена капма– каршы сурәтләнүе. Коръәннән, Урта гасыр әдәбиятыннан килүче сабырлык, гаделлек, игелеклелек кебек сыйфатларның яклануы. Дини эчтәлек белән реаль вакыйгаларның үзара бәйләнеп килүе. Әсәрдә сурәтләү

		чаралары.
2.11	Творчество татарских поэтесс XIX века	XIX йөз татар әдәбиятында шагыйрәләр иҗаты Г.Биктимированың (1876–1906) «Тәргыйбел–бәнат» («Кыз балаларда укуга дәрт уяту»), «Мәгашәрәт адәбе» («Аралашу кагыйдәләре»), Х.Гыйсмәтуллинаның (XIX йөз ахыры– XX йөз башы) «Тәгъзия» («Юаныч»), «Төргыйб» («Кызыксындыру»), Г.Рәхмәтуллинаның (XIX йөз ахыры– XX йөз башы) «Аналарга яднамә», «Иҗмагъ ишеге» кебек әсәрләрендә, җыентыкларында гаилә мөнәсәбәтләре, кыз балаларны укыту, әхлак сыйфатлары тәрбияләү, хатын–кыз язмышы мәсьәләләренең үзенчәлекле чагылышы. Бибигөлҗамалның «Бидгать–намә» әсәре, аның идея–эстетик үзенчәлекләре. Газизә Сәмитованың (1862–1929) катлаулы тормыш юлы, иҗаты. Шагыйрәнең башлангыч чор иҗатына хас киләчәккә ышаныч, яшәеш турында уйлану, дусларын юату, сөйгәненнән аерылу мотивлары («Сәнең өчен», «Җан дустыма», «Күп сайрама, сандугач!» һ.б.). Бәхетсез язмышына бәйле хатын–кыз хокуксызлыгы, язмышка буйсынуның моңсулык белән, лирик кичерешләр рәвешендә тасвирлануы («Кыз тәкъдире», «Сагыш», «Ничек түзим?», «Зая гомер»). Беренче рус инкыйлабы алдыннан язган шигырьләренең оптимизм белен сугарылуы, белем–мәгърифәткә өндәве, туган телне зурлавы («Каләм», «Гыйлемлек җанга юлдаш», «Төркем барга күркем бар» һ.б.). Иҗатының соңгы чорында рухи төшенкелек, әҗәл якынлашу, хәсрәттә үткән гомер турында уйланулары («Анда киткәч», «Хәсрәт күп күргәнгә язык юк», «Ютәл йөрәкне өзәдер» һ.б.). Шагыйрәнең икеюллык парчаларында яшәеш турында фәлсәфи фикерләве («Ялгыз торгынлыктан үлгән юк, Әмма ялгызлыкта иләм юк»). Халык иҗатына нигезләнеп язылган бәет–җырлары.
2.12	Татарская проза второй половины XIX в.	XIX йөзнең икенче яртысы татар әдәбиятындагы мөһим идея–эстетик үзгәрешләрнең аеруча чәчмә иҗатта зур урын алуы. Әдәбиятның заман таләпләренә йөз белән борылуы, реализм юлына чыгуы һәм мәгърифәтчелек прозасы формалашуы, аның сәбәпләре, эволюциясе. Аның шәрык әдәбияты традицияләренә (дастан, кыйсса, хикәят) һәм халык авыз иҗатына (әкият, мәзәк һ.б.) нигезләнүе. К.Насыйри, Г.Фәезханов, Ф.Халиди һ.б.ларның тәрҗемәчелек эшчәнлеге («Тутыйнамә», «Кәлилә вә Димнә», «Мең дә бер кичә» һ.б.) Ияреп язу үрнәкләре («Мең дә бер сәхәр»). Аларның укучы әдәби–эстетик зәвыгын үстерүдәге, әдипләргә тәҗрибә үрнәге булудагы роле. Кысалы кыйсса турында төшенчә. Рус һәм Аурупа әдәбиятлары йогынтысы. Тәрҗемә эшенең киңәюе (К.Насыйри, В.Радлов, Таип Яхин һ.б.).

		Беренче проза әсәрләренең рус һәм Аурупа авторлары йогынтысында язылуы (М.Акъегетзадә, З.Бигиев). Мәгърифәтчелек прозасының идея–эстетик үзенчәлекләре: чынбарлыкка нигезләнгән вакыйга–күренешләрне тасвирлау һәм аларның кайда, кайчан баруы күрсәтелү; укучыга якынрак булу максатында, әдипнең әледән–әле аңа мөрәҗәгать итүе яисә хикәяләүгә катнашып китүе; публицистика стилен иркен куллану; үзәккә укымышлы герой алыну һәм аның шәхес ирекен яклавы, милләткә хезмәт итү идеясе белән яшәве; шәхесне «тәрбия җимеше» итеп карау, шуңа бәйле ата–ана тәрбиясенә һәм мәктәп–мәдрәсәләрдә укыту–тәрбия эшенең торышына зур игътибар бирелү, икенче яктан, кешенең әйләнә–тирә йогынтысында формалашуын күрсәтү; хатын–кыз язмышының җитди проблема итеп күтәрелүе; яңа жанрлар барлыкка килү, әмма аларның теоретик яктан тиешенчә өйрәнелмәве, шуңа бәйле атамаларда каршылыклар булу; сәяхәтнамә жанрының активлашуы, аның мәгърифәтчелек идеяләренә хезмәт итүе; тел–сурәтләү чараларының камилләшүе.
2.13	Творчество М.Акъегет и З.Бигиева	Муса Акъегетзадәнең (1864–1923) тормыш һәм иҗат юлы. Аның Европа әдәбияты тәэсирендә булуы. «Хисамеддин менла» (1886) әсәре. Жанры (повесть – роман) турында бүгенге фәндәге карашлар. Әсәрдә кадимчелек һәм җәдитчелек каршылыгы үзәккә куелуы. Күтәрелгән төп мәсьәләләр: шәхес, мәхәббәт ирекe һәм милләт мәнфәгате; гаилә тәрбиясе һәм мәдрәсәдә укыту; халыкчылык идеясе. Аларның Хисамеддин, Әбүзәр Дәүләтгилдиев, Гайса Зурколаков, Мохтар образларының эш–хәрәкәтендә хәл ителеше. Авторның шәхес ирекенә омтылу мәсьәләсен күтәрүдәге кыюлыгы, кешене горур итеп күрергә теләү мотивын сурәтләве. Хатын–кыз язмышының Хәнифә образына бәйле рәвештә бирелеше. Тискәре геройларны берьяклы гына сурәтләү. Романның композициясе һәм сюжет үстерелеше. Мәхәббәт, көнкүреш һәм иҗтимагый–социаль каршылыкларның үзара бәйләнештә бирелүе. Аның рус–Аурупа әдәбиятлары йогынтысында язылуы. Әсәрдә иҗтимагый мәсьәләләрнең шәхси һәм тормыш–көнкүреш күренешләре белән аралашып килүе. Публицистик һәм лирик чигенешләрнең төп идеягә хезмәт итүе. Портрет, пейзаж кебек алымнарның, этнографик детальләрнең роле. Тел–сурәтләү чараларын кулланудагы үзенчәлекләр. Геройларның эчке дөньясын ачу алымнары, психологик анализ ягалгылары. Татар әдәбиятында беренче реалистик роман буларак әһәмияте. Заһир Бигиевнең (1870–1902) тормышы һәм иҗат эшчәнлеге. Көнчыгыш һәм Көнбатыш әдәбиятларын яхшы белгән шәхес буларак формалашуы. Берничә

		кульязмасының әлегәчә табылмавы. Туганы дин белгече Муса Бигиевнең эшчәнлеге һәм язмышы турында мәгълүмат. «Өлүф, яки Гүзәл кыз Хәдичә» (1887) романы. Аның татар әдәбиятында детектив жанрдагы тәүге әсәрләрнең берсе булуы. Җинаять эшен тикшерү мәсьәләсенең гаилә, әхлакый сыйфатлар, хатын–кыз язмышы белән бәйлелектә бирелүе. Акча (Меңнәр) өчен көрәшүче Муса һәм Габденнасыйр каршылыгының чишелешендә әхлакый хөкемнең тантана итүе. Зөләйха һәм Хәдичә образларында хатын–кыз бәхете, иреге мәсьәләсенең М.Акъегетзадә фикеренә каршы планда хәл ителеше: ата–ана фатихасын алмаган Зөләйханың бәхетсезлеккә дучар булуы, өлкәннәр сүзеннән чыкмаган Хәдичәнең бәхеткә ирешүе. Әсәрдә суд һәм тикшерү органнарында эшләүчеләрнең каршылыклы бирелеше һәм аларның образ буларак ачылу дәрәҗәсе. Хикәяләү вакыйгалылыкка корылган романда психологик анализның йомшак булуы. Җәмгыять асылының романда объектив рәвештә реалистик чагылышы. Әсәрдәге фаҗигаларның сәбәпләренә язучының мәгърифәтчел карашлары. Әсәрнең композицион үзенчәлеге һәм теле. «Зур гөнаһлар» («Гөнаһе кәбаир», 1890) романында вакыйгаларның ике сюжет сызыгы буенча үстерелеше. Габделгафурның җинаятькә килү юлын гаилә тәрбиясе һәм мәдрәсә тормышы фонында күзәтү. Маһруйны «зур гөнаһларга» китергән сәбәпләрне реалистик планда, җәмгыятьтәге шартларга бәйләп ачу. Җиһангир – уңай герой идеалы. Әлеге ике образда «Коръән»нән һәм Урта гасыр татар әдәбиятыннан килгән карашларның яклануы. Романда Ягъкуб һәм Ибраһим Галиевлар, акушерка карчык, Мәмәт образлары. Эш–хәрәкәтләренең ышандыру көченә күбрәк ия булуы. Әсәрнең сәнгатьчә эшләнеше. «Мавәраэннәһердә сәяхәт» (1893) әсәренең язылу тарихы. Сәяхәтнамәдә заманга бәйле иҗтимагый, мәдәни, милли, дини, сәяси, әхлакый мәсьәләләрнең куелышы һәм шулар аша мәгърифәтчелек карашларын пропагандалау. Әдип үзе булган, күргән, чагыштырып бәя биргән күренешләрнең лирик–публицистик уйланулар белән кушылып килүе. Әсәрнең татар публицистикасы һәм сәяхәтнамә жанры үсешендәге урыны. З.Бигиев иҗаты турында Г.Тукай, Ф. Әмирхан, Г.Исхакый, Г.Ибраһимов һ.б.
2.14	Творчество Р.Фахретдинова и Ф.Карими	Күренекле мәгърифәтче, дин галиме, тарихчы, педагог, журналист һәм әдип Ризаэддин Фәхреддиннең (1859–1936) тормышы һәм мәдәни–гыйльми эшчәнлеге. Белем–тәрбия, әхлак («Тәрбияле ава» (1898), «Тәрбияле бала» (1898), «Шәкертлек әдәбе» (1899), тарих («Болгар вә Казан төрекләре», «Алтын Урда ханнары» һ.б.)

		мәсьәләләренә караган һәм биобиблиографик характердагы күптомлык «Асар» («Эзләр») h.б. хезмәтләре. Татарлар өчен китапханә һәм газета кирәклеген яклавы. Р.Фәхреддин мөхәррирлек иткән атаклы «Шура» (1908–1917) журналының татар халкы тормышындагы роле. «Сәлимә, яки Гыйффәт» (1898) повестенда иҗтимагый тормышның әһәмиятле мәсьәләләре күтәрелү. Татар шәкерте һәм идеаллаштырылган Сәлимә образында намуслы, дөрес яшәеш кешегә бәхет китерә дигән фикернең яклануы. Әсәрнең, синкретик характеры. Сурәтләү чаралары. «Әсма, яки Гамәл вә җәза» (1903) повестеның маҗаралы сюжеты. Конфликтның искелек–яңалык, яхшылык–явызлык каршылыгына нигез–ләнүе. Габбас хәзрәт, Гайшә абыстай, Әсма образлары. Аларның эш–гамәленнән чыга торган нәтиҗәләр. Сәлим бабай, Салих бай, Шәкерт (мөгаллим) кебек эпизодик образларга салынган эстетик йөкләмә. «Тәрәккый тормозлары»ның гамәлгә күрә җәза алуы. Күтәрелгән мәсьәләләрнең, геройлар язмышының мәгърифәтчелек идеологиясе кысаларында хәл ителүе. Р.Фәхреддин әсәрләренең философик нигезләре. «Милләт анасы» төшенчәсе һәм шул яктылыкта хатын–кыз образларының гәүдәләнеше. Язучы иҗатының әһәмияте. Фатих Кәриминең (1870–1937) тормыш юлы һәм әдәби–публицистик эшчәнлеге. Әсәрләренең синкретик характеры (әдәби хикәяләү, тасвир һәм публицистик, педагогик фикерләрнең, тарихи–географик мәгълүматларның бергә үрелүе. Аның иҗатына рус һәм Аурупа әдәбияты, фәлсәфәсе йогынтысы. Оренбургта «Вакыт» газетасында мөхәррилек итүе. Мәхәббәт, гаилә кору мәсьәләләрен үз эченә алган, аларны гуманистик планда һәм романтик чаралар ярдәмендә хәл иткән «Салих бабайның өйләнүе» (1897) әсәрләре. «Шәкерт илә студент» (1899), «Җиһангир мәхдүмнең авыл мәдрәсәсендә укуы» (1898), «Нуреддин хәлфә» (1900) повесть–хикәяләрендә иске тип мәдрәсәләрне, әдәпсезлек–әхлаксызлыкны, кадимчелекне тәнкыйтьләү һәм яңача укытуны, башка халыклардан үрнәк алуны, дөньяви белемне, «европача» яшәүне яклау, мәхәббәт һәм гаилә турында гуманистик идеяләр. Романтик мәхәббәтне сурәтләүгә багышлаган «Морза кызы Фатыйма» (1901) әсәре. Аның татар әдәбиятында беренче документаль–биографик повесть булуы. Әсәрләрдә чор җәмгатьчелегендә бәхәсләр уяткан «Коръән» тәгълиматын дөрес аңлау, мөселманлыкның асылы, милләтнең бүгенгесе һәм киләчәге турында уйланулар. Романтик утопия жанрында язылган «Хыялмы? Хакыйкатьме?» (1908) әсәрендә мөселман бердәмлегенә бәйле И.Гаспралы фикерләренең яклануы.

		«Аурупа сәяхәтнамәсе» (1902), «Кырымга сәяхәт» (1903) әсәрләрендә мәгърифәтчелек карашлары. Әдипне борчыган мәсьәләләрнең әдәби–публицистик планда бирелүе.
2.15	Творчество З.Хади и Ш.Мухахамедова	Закир Һадиның (1863–1933) тормыш юлы һәм иҗаты. «Бәхетле кыз», «Бәхетсез кыз» хикәяләрендә тормыш–көнкүреш картиналарының реалистик планда бирелүе. «Бәхетле кыз»да хатын–кыз язмышына бәйле иске гореф–гадәтләрне, әхлаксызлыкны, надан руханиларны тәнкыйть итү. Искелек тарафдарлары булган Ибәт абызагай, Сәлим муллаларга капма–каршы рәвештә Габбас мулла һәм Гайшәнең идеаллаштырылган образларын бирү. М.Акъегетзадә идеяләре белән аваздашлык. «Бәхетсез кыз» да Хәнифә фаҗигасе сәбәпләрен ата–ана тәрбиясенә һәм руханиларның үз вазифаларын тиешенчә башкармаулары аркасында әйләнә–тирәдә хөкем, сөргән начар гадәтләргә бәйле ачу. Әдипнең тәрбия һәм мәгърифәт көченә тирән ышануы. «Мәгъсүм» (1906) хикәясендә иске тип мәдрәсәләрне фаш итү. Мәгъсүмнең фаҗигале үлеменә китергән сәбәпләрне кеше һәм тирәлек мөнәсәбәтендә реалистик ачу. Әсәрдә тасвирлылык һәм психологизм. Пейзажның, әдәби һәм этнографик детальләрнең роле. «Яңа әсхабе кәһәф» (1908) – кадими уку йортларына сатира. Сәфәргали, Миңлешаһ, Тимербайның язмышына, эш–гамәленә бәйле шул чор татар тормышын, яшәү рәвешен күрсәтү һәм милләт фаҗигасен аңларга омтылу. Җәмгыятьтәге үзгәрешләрне идеаллаштырып бирү. «Җиһанша хәзрәт» (1908) повестенда З.Һадиның биографизм принцибына мөрәҗәгать итүе. «Ясаган тар юлы заманга ярашмас» булган Җиһанша ишан образы. Автор идеалы чагылышы буларак Хәсән мулла. Төп геройларның Фәхрелбәнатка мөнәсәбәттә бәяләнүе. Әсәрдә типиклаштыру алымнары. Язучы әсәрләре телендә ирония һәм сарказм. З.Һади иҗатында реализм тенденцияләренең ныгуы. Шакир Мөхәммәдевнең (1865–1923) тормышы, күпкырлы иҗаты. Әдип һәм журналист буларак уңышлы эшләве. Сатирик «Карчыга» (1906–1907) журналы мөхәррире. «Җәһаләт, яхуд Галиәкбәр агай» (1901) повестенда беренче тапкыр татар сәүдәгәре тормышы сүрәтләнү. Искелек, наданлык, әхлаксызлыкның нәтиҗәсен гыйбрәт буларак тасвирлау. Галиәкбәр «эшчәнлеген» фаш итүдә әдәби детальләрнең роле. «Яфрак асты, яки Мәкәрҗә ярминкәсе» (1901) повестенда сәүдә буржуазиясе вәкиле булган Әхмәтсафаның банкротлыкка чыгу сәбәпләрен тормыштан артта калу белән аңлату. Фән–техника прогрессының һәм мәгърифәтле булуның яклануы.

		Әдипнең мәгърифәтчелек идеалын чагылдырган Гали Акчурин образы. Тормыш–көнкүреш вакыйгаларының төп идеяне ачуга хезмәт итүе. «Япон сугышы, яки доброволец Батыргали агай» (1905) повестенда сатирик планда Батыргалинең «патриотизмын» ачу. Вакыйгаларның капма–каршылыкка бәйле бирелеше. Төп геройны төрле яклап характерлаганда кулланылган алымнар (үз–үзенә бәя бирү, башкаларның бәя бирүе, гадәттән тыш арттыру һ.б.). Авторның рус–япон сугышының чын асылын аңлап бетерә алмавы. «Япон сугышы...» – татар прозасында беренче сатирик повесть. Татар демократик сатирасының үсешендә әсәрнең роле. Кеше образын тудыру, сюжет кору һәм әсәрләрен композицион яктан оештыруда Ш.Мөхәммәдевнең үзенчәлеге. «Яңа бәдәвам китабы» исемле шигъри тупланмасы (1903). Шартлы сюжетка нигезләнгән «Хан кызы» (1904) әсәре. Новелла һәм кечкенә фельетоннары. Язучының теле. Әдипнең журналистик һәм публицистик эшчәнлеге. Ш.Мөхәммәдев – әдәби сатирага нигез салучыларның берсе. Иҗатының әһәмияте.
2.16	Первые образцы татарской драматургии. Творчество Г.Ильяси и Ф.Халиди	XIX йөзнең соңгы чирегендә әдәбиятта драма төре барлыкка килү. Аның шактый соңарып формалашу сәбәпләре (иҗтимагый фикернең акрын үсүе; төр үзенчәлекләренә бәйле әдипләрдән билгеле бер осталык, тәҗрибә соралу; татар театры булмау). Бу чорда драма төренең мәйдан яулый башлавына этәргеч ясаган шартлар (иҗтимагый, икътисади тормыштагы үзгәрешләр, мәгърифәтчелек хәрәкәте җәелү; әдәбияттагы эчке хасият һәм сыйфат үзгәрешләренең логик нәтиҗәсе; халык авыз иҗатына һәм җырлы–биюле уеннарга, диалог–монологларга киң урын биргән әдәби әсәрләргә таяну; Казан рус театрының уңай йогынтысы). Мәгърифәтчелек хәрәкәтенең сәнгатьләр үсешендә җанлану уятуы, нәтиҗәдә өй театрлары, җәдит мәдрәсәләрендә сәхнәләр корылуы. Казан укытучылар мәктәбендә һәм «Мөхәммәдия» дә укучы яшьләрнең театрга омтылышлары. Театр эшенә әзерлек чаралары турында рус матбугаты. Касыймда һәм Бакчасарайда беренче спектакльләр уйналу. И.Кудашев–Ашказарский эшчәнлеге. Беренче ачык спектакльләр куелу: а) 1906 елның 21 апрелендә Уфада Г.Исхакыйның «Өч хатын белән тормыш»ы; б) 1906 елның 5 маенда Казанда «Кызганыч бала», «Гыйшык бәласе» (Г.Камал һәм Г.Кәрәм тәрҗемәләре); в) 1906 елның 22 декабрендә шул ук пьесалар. Милли театрның драматургия үсешендәге роле. Милли театр өчен пьесалар язу ихтыяҗы туу. Г.Ильяси («Бичара кыз», 1887), Ф.Халиди («Рәдде «Бичара кыз»,

		1888), Минһаҗеддин Әл–Казаный («Ихтыярлы кыз ихтыярсыз улмыш», 1898), Г.Камал («Бәхетсез егет», «Өч бәдбәхет», 1900), Г.Исхакый («Өч хатын белән тормыш», 1900), Ярулла Вәли («Оят яки Күз яше», 1902) пьесалары дөнья күрү. Төрекчәдән «Хөсет баба» (1893), «Кызганыч бала» (1900), «Гыйшык бәласе» (1902), русчадан «Комедия Чистайда» (1895), «Ревизор» (1902), «Өйләнү» (1903), «Наданлык илә галимлек» (1905) әсәрләре тәрҗемә ителү. Беренче драма әсәрләрендә гаилә кору, хатын–кыз язмышы, социаль, милли тигезлек мәсьәләләренең үзәккә куелуы. Конфликтның әхлакый яссылыкта хәл ителүе. Әсәрләрнең сәнгатьлелек ягыннан йомшак булуы. Беренче татар пьесаларының үз чоры өчен әһәмияте. Габдрахман Ильясиның (1856–1895) тормышы, әдәби–мәдәни эшчәнлеге. «Бичара кыз» (1887) пьесасының сюжеты. Яңалык һәм искелек көрәшенә нигезләнгән конфликтның әхлакый планда һәм схематик хәл ителеше. Маһитапның мәҗбүри никахтан котылып, теләгән кешесенә кияүгә чыгуы – М.Акъегетзадә карашларының яңа тормыш материалында һәм әдәби төр кысаларында чагылышы. Төп геройларның эш–хәрәкәте, характер буларак ачылу дәрәҗәсе. Хатын–кыз азатлыгы проблемасы. Маһитап образы, аның уй–кичерешләрендә иреккә, яктыга омтылу чаткылары, консерватив татар байларын, семьядагы деспотизмны күрсәтүдә Биктимер образы. Конфликтның характеры һәм чишелеш үзенчәлеге. Җантимерне комик сурәтләү. Җанбай образы. Белемле, актив шәхес концепциясе. Сюжетның схематик булуы. Каршылыкларны хәл итүдә логик эзлеклелекнең җитмәве. Образларга хас сыйфатларның автор сөйләве аша ачыклануы. Беренче драма әсәре буларак әһәмияте. Фатих Халиди (1850–1923). Тормышы һәм иҗаты. Аның тәрҗемәләре («Мең дә бер кичә»,»Ләйлә вә Мәҗнүн кыйссасы», «Былбыл кошы» һ.б.) һәм календарьләре. «Рәдде «Бичара кыз» (1881) әсәрендә хатын–кыз бәхете мәсьәләсенә яхшылык һәм начарлык төшенчәсеннән чыгып якын килү. Әсәрдә шәһәр ярлылары һәм сәүдәгәрләре тормышын күрсәтүдә реализм элементлары. Бу пьесаның «Бичара кыз» әсәренә мөнәсәбәте, уртак һәм аермалы яклар. Автор идеалын гәүдәләндерү ягыннан Хәлимә образы. «Яхшыга – бәхет, яманга – җәза» концепциясе. Закир образы. Ф.Халидинең Г.Ильяси карашлары белән каршылыкка керүе. «Рәдде «Бичара кыз»ның театр тәнкыйте рәвешендә язылуы. Әсәрнең реалистик нигезе һәм уңай идеалның хыял дөньясы аша бирелүе. Хәлимә образын сурәтләгәндә, Кол Гали традицияләренә таянуы. Геройларның эш–гамәлләрен психологик нигезләүнең, мотивлашты–руның йомшак булуы. Сәнгатьчә

		сурәтләүдән бигрәк, хикәяләүнең өстенлек итүе. «Морад Сәлимов» (1905) драмасында мәгърифәт белән наданлык» тәрбиялелек белән әхлаксызлык каршылыгының Морад һәм Якуп бай улы Сабир эш–хәрәкәтләрендә ачылуы. Әдәпле булуны, максатка ирешүне белем нәтиҗәсе итеп аңлату. «Яманга – җәза» фикеренең яклануы. Морад Сәлимов – идеаллаштырылган образ. Әсәрдә сабырлык сыйфатының макталуы. Баланы тәрбияләүдә ата–ана роле. Кыз баланың бәхете ата–ана фатихасына бәйле булу идеясен яклау. Драманың сәнгатьчә эшләнеше. Ф.Халидинең «Саран, надан Теллә бай» (1906) пьесасында Теллә бай һәм Байтирәкнең эш–гамәлләренә бәйле наданлык, саранлык кебек сыйфатларның тәнкыйтьләнүе. Җамал ярдәмендә Теллә бай кызларының теләкләренә ирешүе. Иганәчелекнең, белемгә омтылышның яклануы. Конфликтның зәгыйфьлеге, бик җиңел хәл ителүе. «Мәхрусә ханым» (1906) әсәрендә наданлык–әхлаксызлыкның мәгърифәткә, әдәп–әхлакка каршы куелып, конфликтның мәгърифәтчел принципларда хәл ителүе. «Мең дә бер сәхәр» (1903–1904) исемле кысалы кыйссасы. Ф.Халиди иҗатының әһәмияте. «Комедия Чистайда» (1895) әсәрнең рус әдәбияты үрнәгендә язылган булуы. XIX йөз ахыры мещан тормыш–көнкүреше сурәтләнү. Кызының бәхете, киләчәге турында кайгыртмыйча, аны мескен хәлдә калдырган Хәйрибикәнең сатира объекты итеп алынуы. Асрау Хөснинең башкаларга караганда акыллырак булуы. Конфликтның комедиячел характеры. Ибраһим, Әфләтун, Мәрфуга образларының берьяклы гына ачылуы. Әсәрнең теле, гуманистик асылы. Әсәрнең чагыштырмача уңышлы теле, татарларда беренче комедия буларак әһәмияте.
3	**Раздел 3. Татарская литература начала XX века**	
3.1	Татарская поэзия начала XX века	XX йөз башы татар әдәбияты курсының предметы, максат-бурычлары, хронологик чикләре. Чор әдәбиятының өйрәнелү тарихы, этаплары. Татар шигъриятенең күпгасырлык тарихы, традицияләре. Шигърияткә Г.Тукай, Н.Думави, М.Укмаси, З.Бәшири, М.Гафури кебек шагыйрьләрьнең килеп керүе. 10 елларда татар поэзиясенә шагыйрьләрнең икенче буыны килү: С.Сүнчәләй, З.Ярмәки, М.Фәйзи, Н.Исәнбәт, Ф.Бурнаш, Г.Сәмитова. Ш.Бабич, С.Сүнчәләй, М.Фәйзи, һ.б.
3.2	Творчество Габдуллы Тукая	Шагыйрь, прозаик, балалар язучысы, әдәби тәнкыйтьче, публицист, журналист, методист, җәмәгать эшлеклесе. Шагыйрь иҗатын чорларга бүлү мәсьәләсе. Җ.Вәлиди, Г.Ибраһимов, Ф.Әмирхан, Г.Сәгъди, Я.Агишев, М.Гайнуллин, И.Нуруллин, Г.Халит, Р.Ганиева һ.б.

		карашлары. 1905-1907 елгы инкыйлаб елларында Тукайның шагыйрь буларак формалашуы. Журналистлык эшчәнлеге. Тукайның башлангыч чор иҗатында мәгърифәтчелек идеяләренең, үгет-нәсихәтчелекнең чагылышы, мәгърифәтчелек романтикасы өстенлек итү. Тукайга Казан әдәби мохитенең йогынтысы. «Әль-ислах», «Яшен», «Ялт-йолт», газета, сатирик журналларында эшчәнлеге. Тукай шигырьләрендәге лирик геройның рухи дөньясы катлаулану, кайгы-хәсрәт, төшенкелек, өметсезлек мотивлары килеп Шагыйрь иҗатында күзәтелгән романтизмның чыганаклары, эстетик табигате, Урта гасыр татар, рус һәм Аурупа поэзиясенең традицияләре. Тукай сатирасының иң югары ноктага күтәрелүе, идея-тематик һәм сәнгатьчелек ягыннан төрлеләнүе. Г.Тукайның дини-шәригать кануннарына, Аллага, Коръәнгә мөнәсәбәте. Тукайның һәр дәвер иҗатында Коръән, Ислам мәдәниятеннән килгән мотивларның күзәтелүе. Тукайның татар шигъриятен реалистик юнәлештә үстерүе. Шагыйрь лирикасында төрки-татар поэзиясе, халык авыз иҗаты, рус һәм Көнбатыш Аурупа әдәбиятлары традицияләренең синтезлашуы һәм аларның милли җирлектә үстерелеше.
3.3	Творчество Мажита Гафури	Әдипнең тормыш юлы. Талантлы шагыйрь, прозаик һәм публицист. Башлангыч иҗатының тематикасы. Шигъриятендә тарихи барышка мөнәсәбәтнең, социаль мотивларның тирәнлеге, реалистик «аклылык, публицистик аһәң көчәю. М.Гафуриның оста аллегорик-мәсәлче булып танылуы. М.Гафуриның 1908-1913 нче еллар лирикасында идея-эстетик үзгәрешләр: тематик киңлек, хис-кичерешләр тирәнлеге, күңел һәм фәлсәфи лириканың өстенлек итүе, лирик геройның күңел дөньясы романтик сурәтлелеккә төрелеп бирелү, шагыйрь поэзиясенең дидактизм, үгет-нәсихәттән арынуы. Авторның шигърияткә параллель рәвештә прозада уңышлы эшләп килүе. Милли әдәбиятка гади халык, авыл, шәһәр ярлыларының, көнлекчеләрнең авыр тормышын, ачлык темасын сурәтләүне алып килүе. М.Гафури иҗатында жанр байлыгы, тел үзенчәлеге.
3.4	Творчество Сагита Рамеева	С.Рәмиев - романтик шагыйрь, прозаик һәм драматург, публицист һәм тәнкыйтьче, журналист һәм җәмәгать эшлеклесе. Журналистлык эшчәнлеге. С.Рәмиевиең башлангыч чор иҗаты. «Таң вакыты» шигыре. Лирик геройның кайгыру, борчылу сәбәпләре, бу хәлдән чыгу юллары турындагы уйланулары. Әсәр исеменең символик мәгънәсе. С.Рәмиевнең реакция еллары шигъриятендә ярсу йөрәкле, шашкын, бунтарь, гыйсъянчы, лирик геройның бирелеше. С.Рәмиевнең үз каләм көчен драматургия төрендә сынап каравы. «Яшә Зәбәйдә, яшим мин» пьесасы. С.Рәмиевнең унынчы елларда прозага мөрәҗәгать итүе. «Нәҗметдин агай бәйрәме», «Галәветдин хаҗи корбаны – Җаек Хәдичә»

		хикәяләре. Әдипнең автобиографик характердагы төгәлләнми калган «Ул исерек түгел иде» повесте.
3.5	Творчество Дэрдменда	Талантлы шагыйрь, тыйнак һәм укымышлы зыялы, милләт хадиме. Иҗатының әдәби-эстетик юнәлеше һәм әдипнең үзенчәлекле иҗтимагый хәле. Дәрдемәнднең татар поэзиясендә классик романтик шагыйрь буларак танылуы. 1902-1903 елларда шигырь һәм хикәя жанрында беренче тәҗрибәләр ясавы. Дәрдемәнд лирикасының төп хасиятләре: шигъри таланты, кинаяле сөйләмгә, фикри тирәнлеккә, символик сурәтлелеккә осталыгы сиземләнү. Әсәрләрендә кеше һәм вакыт, урын (пространство), дөньяның бакыйлыгы, гомернең фанилыгы (чикләнгәнлеге), гомер агышы, тәкъдир, яшәү һәм үлем турында фәлсәфи уйлануларның әдип иҗатында кызыл җеп булып сузылуы «Кораб» шигырендә гәүдәләнеше. Шагыйрь иҗатының экзистенциализм фәлсәфәсе һәм импрессионистик стиль билгеләре белән бәйләнеше. Дәрдемәнднең робагый; фәрд, газәл, мәдхия, мәсәл кебек жанрларда эш итүе. Шагыйрь поэзиясендә мәгънәви тирәнлек, шигъри нәфислек, сүзләрне файдалануда үзгә осталык, кыскалык, сурәтләү чараларының муллыгы.
3.6	Творчество Нажиба Думави	Н.Думавиның катлаулы тормыш юлы. Аның лирик һәм эпик төрдәге уңышлы иҗаты. Әдәби тәнкыйть, публицистика өлкәсендәге эшчәнлеге. Н.Думави шигырьләрендә социаль контрастлар, тәнкыйди башлангычның көчәюе, чынбарлыкка мөнәсәбәтнең субъектив гәүдәләнеше күзәтелү. Шагыйрь иҗатының экспрессионистик агымга мөнәсәбәте. Н.Думавиның 10-елларда төрле фәлсәфи, мәдәни-тарихи мәктәпләргә мөрәҗәгать итүе: Көнбатыш һәм Көнчыгыш фәлсәфәсен, позитивизм философиясен өйрәнүе, аңа романтизм һәм экспрессионизм кебек әдәби юнәлешләрнең тәэсире, яшәешкә, акыл көченә шик белдерүе, рухи чистарыну кебек толстойчылык һәм руссоистик карашларны яклавы һ.б. Сугыш темасының әдип иҗатында чагылышы. «Ватан каһарманы яки агач аяк» (1916) хикәясе. «Сугыш» (1908), «Сугыш тәэссораты» (1916), «Головка» (1917) әсәрләре. Әдипнең тарихи риваять, хикәя-легендаларга нигезләнеп иҗат ителгән «Су кызы» (1915), «Болгар кызы Тойгы туташ» (1915) хикәяләре. Соңгы хикәясендә Идел буе болгарларының тормышы, гореф-гадәтләре, йолалары, уен-бәйрәмнәре җанландырылу. Н.Думавиның әдәби, фәлсәфи, гыйльми карашларын чагылдырган мәкаләләре. Аның иҗатын өйрәнүче галимнәрнең хезмәтләре.
3.7	Творчество Шайхзады Бабича	Шәехзадә Бабич - талантлы шагыйрь, үткен телне публицист, оста педагог, фольклорчы. Ш.Бабичның шигъри иҗаты. Иҗатында жанрлар төрлелеге, идея-тематик киңлек Бабичның шигъриятендә сәнгатьчә фикерләүнең романтик төре өстенлек итү. Шагыйрь поэзиясендә Тукай темасының зур урын тотуы. Ш.Бабич

		иҗатында юмор һәм сатира, аның иҗтимагый-социаль эчтәлеге тирәнәю, максат-бурычларының киңәюе. «Кандала» (1916) поэмасының сюжеты, идея-эчтәлеге. «Газазил» (1916) әсәре. Поэманың эпик киңлеге, образларның конкретлылыгы, ирония һәм сарказмның үткенлеге, фантазиягә байлыгы. Ш.Бабичның публицистик мәкаләләре, аларда күтәрелгән проблемалар.
4	**Раздел 4. Татарская проза начала XX века**	
4.1	Творчество Гаяза Исхаки: проза, драматургия, публицистика	Яңа реалистик татар әдәбиятына нигез салучы күренекле прозаик, драматург, ялкынлы публицист, журналист, тәнкыйтьче, җәмәгать эшлеклесе һәм сәясәтче. Әдип иҗатын чорларга бүлү мәсьәләсе. «Тәгаллемдә сәгадәт яки гыйлем үгрәнүдә рәхәт гомер», «Кәләпүшче кыз», «Бай углы» әсәрләре. «Өч хатын белән тормыш» драмасы, «Ике гыйшык» пьесасы һәм «Очрашу яки Гөлгыйзар» повесте. Әсәрләренең жанр төрлелеге һәм сәнгатьчә фикерләү үзенчәлеге. «Ике йөз елдан соң инкыйраз» повесте, жанры, сюжет-композициясе, проблематикасы, стиль үзенчәлеге. Татар халкының милләт буларак бетү, юкка чыгу куркынычы, аның сәбәпләре, милләтнең бүгенге хәле һәм киләчәге турында уйланулар. Г.Исхакыйның иҗтимагый-сәяси карашларында һәм әдәби-эстетик фикерендә чагылган борылыш. «Зиндан» повесте. «Алдым-бирдем» драмасы. «Тартышу», «Мөгаллим» драмалары. «Теләнче кыз» романы «Калош», «Фамилия сәгадәте», «Сөннәтче бабай» хикәяләрендә гаилә, кеше бәхете мәсьәләләре. «Мәдрәсә җимеше», «Шәкерт абый» кебек хикәяләрдә психологизм. «Тормышмы бу?» романы. Әсәрдә күтәрелгән проблемалар. «Мулла бабай» романы «Зөләйха» фаҗигасе «Ул икеләнә иде», «Ул әле өйләнмәгән иде» әсәрләрендә милләтара никахлар, мәхәббәт, гаилә мәсьәләләре. «Локман Хәким», «Көз», «Өйгә» таба» һ.б. әсәрләре, аларның жанр үзенчәлекләре, идея эчтәлеге. «Дулкын эчендә» пьесасында дөнья сугышы, сыйнфый, инкыйлаби вакыйгаларның кеше язмышы, бәхете, гаилә тормышы мәсьәләләре. «Җан Баевич» комедиясендә милли мәсьәләсе. «Олуг Мөхәммәд» драмасы, аның жанр үзенчәлеге. Г.Исхакыйның татар әдәбияты тарихы һәм әдәби тәнкыйть өлкәсендәге эшчәнлеге. Г.Исхакый һәм XX йөз татар әдәбияты.
4.2	Творчество Фатиха Амирхана: проза, драматургия, публицистика	Талантлы әдип, тәнкыйтьче һәм публицист, журналист һәм җәмәгать эшлеклесе. Ф.Әмирханның тормыш юлы. Аның журналистлык эшчәнлеге. «Гарәфә кич төшемдә» хикәясе. «Бәйрәмнәр» әсәре. «Фәтхулла хәзрәт» повестенда көлү һәм фаш итү объектлары. «Хәзрәт үгетләргә килде», «Габделбасыйр гыйшкы», «Сәмигулла абзый» һ.б. хикәяләре. «Картайдым» хикәясе. Әдипнең «Урталыкта» романы. Ф.Әмирхан иҗатында хатын-кыз темасының гәүдәләнеше: «Татар кызы» нәсере; «Хәят»

		повесте. «Ай өстендәге Зөһрә» кыз» романтик рухлы хикәясе. «Хәкарәт саналган мәхәббәт», «Бер харабадә», «Сүнгәч» хикәяләре. Аларның идея эчтәлеге. «Яшьләр», «Тигезсезләр» драмалары. Аларның жанр, сюжет, төзелеш үзенчәлеге.
4.3	Творчество Галимджана Ибрагимова: проза, драматургия, публицистика	Г.Ибраһимовның тормыш юлы, гаҗәеп күпкырлы эшчәнлеге турында белешмә: әдип, әдәбият галиме һәм тәнкыйтьче, публицист һәм журналист, тарихчы һәм тел белгече, методист һәм педагог, җәмәгать эшлеклесе һәм сәясәтче. Әдипнең иҗатын чорларга бүлү мәсьәләсе. Язучының 1907-1912 еллардагы әдәби эшчәнлеге. «Зәки шәкертнең мәдрәсәдән куылуы» хикәясе. «Татар хатыны ниләр күрми» (вариантлары) повесте. Язучының иҗатында психологизмга, әдәби геройларның эчке дөньясын, хис-кичерешләрен, табигать, пейзаж, хатын-кыз матурлыгын, рухи мәхәббәт темаларын сурәтләүгә игътибарның көчәюе, Гареб романтизмының әдип иҗатында Шәрык традицияләре белән үрелеп үсүе. «Яз башы», «Дингездә», «Сәю-сәгадәт» һ.б. хикәяләре. «Карак мулла» әсәре. «Яшь йөрәкләр» романы. Әдәби метод, әдәби юнәлеш ягыннан катлаулануы: реалистик юнәлештә үсеп китүе, реализм белән романтизмның синтезы күзәтелү, реализмның романтик алымнар, чаралар белән баетылуы. «Карт ялчы», «Көтүчеләр» хикәяләре. «Безнең көннәр» романы. Аның катлаулы сюжеты, төзелеше һәм образлар системасы. Г.Ибраһимовның тәнкыйди, гыйльми, педагогик-методик эшчәнлеге. «Татар шагыйрьләре» хезмәтендә күтәрелгән мәсьәләләр. Авторның бәхәсле карашлары.
4.4	Творчество Шарифа Камала	Әдипнең тормыш юлы. «Вакыт», «Шура» газета-журналларында эшчәнлеге. «Сулган гөл», «Уяну», «Буранда», «Сукбай», «Бәхет эзләгәндә» һ.б. әсәрләре. «Бер картның тойгылары», «Нәфисә», «Эч пошулы» һ.б. инсаният идеясенең сурәтләнүе. Ш.Камал иҗатында психологизм. «Уяну», «Буранда», «Сулган гөл», «Курай тавышы», «Буранда», «Бер картның тойгылары», «Козгыннар оясында» хикәяләре. «Акчарлаклар» повесте. Аның вакытлы эшчеләр (балыкчылар) тормышын сурәтләве. Ш.Камал иҗатында сатира һәм юмор үрнәкләре. «Сәмруг кош», «Депутат» фельетон-хикәяләре. Ш.Камалның татар драматургиясен үстерүгә керткән өлеше. «Хаҗи әфәнде өйләнә» комедиясе
4.5	Зарождение татарского театра и его влияние на развитие татарской драматургии	Татар драматургиясе тарихын чорларга бүлү мәсьәләсе: 1887-1905 еллар; 1906-1911 еллар; 1912-1917 еллар. Яшь көчләр килүе. Драматургиянең тарихи темаларга мөрәҗәгать итүе, идея эчтәлеге баеуы, жанрлар системасы төрләнүе. Милли профессиональ театр барлыкка килү һәм татар драматургиясенең, тагын да ныгып, яңа баскычка күтәрелеше, бу уңайдан рус һәм Гареб драматурглары иҗатына мөрәҗәгать итү. “Сәйяр”, “Нур” театрларының барлыкка килүе.

4.6	Творчество Галиасгара Камала	Г.Камал - реалистик татар драматургиясенә нигез салучы, хикәяче һәм шигырьләр авторы, тәнкыйтьче, публицист, журналист, тәрҗемәче, рәссам, театр эшлеклесе. Камалны драматургиягә алып килгән алшартлар. Драматургның әдәби иҗаттагы беренче тәҗрибәләре «Бәхетсез егет», «Өч бәдбәхет» пьесалары һәм «Сабир хәзрәт» хикәясе. Г.Камалның әдәби һәм журналистлык эшчәнлеге «Уйнаш» драмасы. «Беренче театр» комедиясе. Әсәрнең төп һәм ярдәмче конфликтлары. «Бүләк өчен», «Банкрот» комедияләре. «Өйләнәм... ник өйләндем» трагикомедиясе. Г.Камал драма һәм комедияләренең бай сәхнә тарихы. Аның әдәби тәнкыйди эшчәнлеге
4.7	Творчество Гафура Кулахметова	Тормыш юлы. Аның инкыйлаби эшчәнлеге, марксистик тәгълиматны өйрәнүе. Милли телдә марксистик әдәбият, инкыйлаби матбугат тудыруда аның роле, Аның милли театрны оештыруга, үстерүгә керткән өлеше, педагогик эшчәнлеге. Г.Коләхмәтовның әдәби мирасы. Аның проза һәм драма төрләрендә эшләве, әсәрләрендә пролетариат әдәбиятының нигезе салыну. «Ике фикер» фәлсәфи драмасы. Пьесада күтәрелгән мәсьәләләр. «Яшь гомер» драмасы. Аның конфликты. Әдипнең эпик әсәрләре. «Уалган мол» нәсере. «Ник уйгандым» хикәясе. Хикәянең дини-мифологик сюжетка корылуы.
4.8	Творчество Мирхайдара Файзи	Татар әдәбияты тарихында драматург буларак танылуы, шигырь һәм хикәя жанрларында да мирас калдыруы. Аның тормыш сукмаклары. Татар драматургиясе өлкәсендә, беренче тәҗрибәләре: «Татар туе», «Ике Хәсән» пьесалары. Беренче шигырьләре. «Минем шигырьләрем», «Яшь күңел» шигырь китаплары. Шагыйрь поэзиясендә романтик иҗат принциплары. М.Фәйзинең драматургия төрендәге эшчәнлеге. «Яшьләр алдатмыйлар» водевиле. «Кызганыч» романтик драмасы. «Тәкъдирнең шаяруы», «Авыл бәйрәме» пьесасы. «Галиябану» музыкаль драмасы. Пьесаның жанр үзенчәлеге, сюжеты, композиция бөтенлеге, камиллеге. Драманың образлар системасы: Драманың сәнгатьчә эшләнеше.
5	**Раздел 4. Татарская литература 20-х годов (1917-1929 гг.)**	
5.1	Творчество Мажита Гафури	Башкортостанның халык шагыйре, татар һәм башкорт әдәбияты классигы буларак М.Гафури. М.Гафуриның шигырьләрендә көн темаларына мөрәҗәгать итүе. «Бетсен империалистлар сугышы», «Икмәк», «Хөррияткә каршы торучыларга», «Аждаһа» кебек шигырьләрендә Вакытлы хөкүмәтне, аның халыкка каршы политикасын фаш итүе. Изүчеләрне халык хөкеменә тарту пафосы белән сугарылган «Хисап көне», «Бай абзый» шигырьләре. М.Гафуриның идея-эстетик үсешен күрсәтү ягыннан «Эшче» поэмасының беренче һәм икенче вариантлары.

		Татар опера сәнгатенә нигез салудагы роле. М.Гафури – прозаик. Нигездә реализмга өстенлек бирүе. «Кара йөзләр» повесте. Әсәрнең төп проблемасы. Галимә образының типиклыгы, халыкчан характеры. Әсәрдә дини фанатизм белән аек акылның конфликтка керүе. Сәнгатьчә эшләнештә психологизмны оста файдалану. Персонажларның һәм хикәяләүченең индивидуаль теле. Әсәрнең тәнкыйди рухы. «Тәрҗемәи хәлем», «Шагыйрьнең алтын приискасында» повестьларында яшь кеше образлары. Капиталистик чынбарлыкта түбән катлау яшьләренең авыр хәлен күрсәтеп бирү. Эшчеләр белән прииска хуҗаларын капма-каршы итеп сурәтләү. «Тормыш баскычлары» повесте. Вахит Җәгъфәровның революцион чынбарлыкта актив көрәшче булып җитешүе. Нури Сәгыйтов, Ефимов, Нәгыйм Әминев образлары. Уңай образларны сурәтләүдәге җитешсезлекләр. Мәхмүт образы, аның типиклыгы. Хезмәт ияләренең авыр тормышын дөрес күрсәтү. М.Гафуриның публицистикасы. М.Гафури иҗаты турындагы фәнни әдәбиятка күзәтү.
5.2	Литературная и общественная деятельность Галимджана Ибрагимова	Г.Ибраһимовның тормыш һәм иҗат юлы. Г.Ибраһимовның совет чоры әдәбияты үсешенә ясаган тәэсире. «Кызыл чәчәкләр» повесте. Социаль чыгыш һәм революциягә мөнәсәбәт мәсьәләсенең образларда дөрес ачылуы. Шаһбаз, Солтан, Гыйлаҗи образларына каршы куелган Фазыйл белән Гали. Кызыл чәчәк образының символик булуы. Әсәр тукымасының халык авыз иҗатына якын яклары. Дуслык, намуслы хезмәт белән тормышны матурлау идеяләре. «Тирән тамырлар» романы. Сыйнфый көрәшнең яңа формалары. Фәхри һәм Вәли Хәсәнов образы. Кеше концепциясенең яңаруы. Шәхес һәм җәмгыять мөнәсәбәте. Сюжет-композиция үзенчәлекләре. Символик образларның роле. “Алмачуар” хикәясе. Кеше һәм табигать мөнәсәбәте, әхлакый мәсьәләләрне күтәрүе. “Адәмнәр” повесте натуралистик сурәтләрдә ачлык фаҗигасын тасвирлау. Г.Ибраһимовның язучы буларак осталыгын күрсәткән «Казакъ кызы» романы. Тормыш материалының яңалыгы. Тугандаш казакъ халкының тарихи үткәнен реаль итеп сурәтләү. Карлыгач-Сылу, Арсланбай образларының реальлеге һәм романтиклыгы. Г.Ибраһимов – татар әдәбияты классигы, галим һәм җәмәгать эшлеклесе. Февраль һәм Октябрь инкыйлабларыннан соңгы иҗтимагый эшчәнлеге. “Яңа кешеләр” пьесасы. Сыйнфый көрәш һәм яңа хакимияткә мөнәсәбәт. Г.Ибраһимовның язучы, галим булып җитлегүендә башка халыклар әдәбияты, фәне, мәдәнияте тәэсире.

5.3	Творчество Хади Такташа	Иҗатының беренче чорына (1916-1922) хас үзенчәлекләр. Җәмгыятьтәге явызлыкны, рәхимсезлекне ләгънәтләү, аларга каршы чыгу протестының абстрактлыгы. Романтик сурәтләү, бунтарьлык рухы өстенлек итү. Дини-мифологик, символик образларның үзәктә торуы һәм шулар аша җир тормышын, яшәү мәгънәсен аңларга омтылу («Газраилләр», «Күктән сөрелгәннәр», «Янар таулар», «Җир уллары трагедиясе»). Мәхәббәттә янучы лирик герой («Урман кызы», «Таң кызы», «Зәңгәр күзләр»). Гомумкешелек кыйммәтләрен яклавы, фәлсәфи эчтәлек («Мәңгелек әкият»). Иҗатының икенче чорына (1923-1931) хас үзенчәлекләр. Реалистик сурәтләү өстенлек итү. Гыйсъянчы лирик герой («Такташ үлде», «Син дә үл инде», «Әйдә, энем»). Чынбарлыкка, яңа җәмгыятькә бәя, мөнәсәбәт бирелү («Болай... гади җыр гына», «Ак чәчәкләр», «Мокамай»). Объектив һәм субъектив эчтәлек, форма яңалыгы, иҗтимагый тормыштагы социаль-психологик каршылыклар («Киләчәккә хатлар», «Бүгенге матурлык»). Яшьлек, мәхәббәт, гаилә мәсьәләләренә мөрәҗәгать итү («Алсу», «Мәхәббәт тәүбәсе», «Югалган матурлык»). Халыкчанлык, тел бизәкләре байлыгы, юмор («Нәни разбойник»). Еш кына романтизм белән реализм үрелеп килү; сөйләм шигыренең уңышлы формаларын табуы. Һ.Такташ иҗатының новаторлыгы. Һ.Такташ – драматург һәм прозаик. «Күмелгән кораллар», «Камил», «Югалган матурлык» драмалары. «Таң җиле» романының язылган кадәресе. “Караборынның дусты”, “Кияү” хикәяләре. Әсәрләренең проблематикасы. Хәзерге татар совет шигъриятенә Һ.Такташ иҗат мәктәбенең тәэсире.
5.4	Творчество Карима Тинчурина	К.Тинчурин иҗатының үзенчәлеге, характерлар тудырудагы, сюжет корудагы аермалы яклары. К.Тинчуринның «Мәрҗәннәр» китабы, әсәрдә авторның прозаик буларак ачылуы. Драматургиядә К.Тинчурин тудырган традицияләр, аларның башка авторлар тарафыннан үстерелүе. Музыкаль драма жанры үсешенә зур өлеш кертүе («Зәңгәр щәл», «Сүнгән йолдызлар», «Ил»). Иҗат үзенчәлекләре: беренче иҗат тәҗрибәләрен «Сәйяр» труппасында артист булып эшләгәндә ясый: «Хәләл кәсеп», «Беренче чәчәкләр», «Назлы кияү», «Соңгы сәлам» һ. б.;
5.5	Творчество Фатхи Бурнаша	Ф.Бурнашның романтик поэзиясе. Героик-патриотик поэзияне үстерүдә Ф.Бурнаш иҗаты. Аның әсәрләренең романтик характеры, халык иҗатына якынлыгы. Ф.Бурнашның революцион матбугаттагы эшчәнлеге.

		“Чәчәктән һәйкәл”, “Гөлчәчәк”, “Сахра каны”, “Ак каен”, “Әҗәл” поэмалары. Шигырьләре. “Таһир-Зөһрә” трагедиясе һәм “Яшь йөрәкләр” драмасының Ф.Бурнашны талантлы драматург итеп танытуы. Ф.Бурнашның шигъриятта сатирик юнәлешне үстерүгә керткән өлеше.
5.6	Творчество Махмута Галяу	М.Галәүнең тормыш юлы. Вакытлы матбугатта актив катнашуы. Тәрҗемә өлкәсендәге эшчәнлеге. Дәреслекләр төзүдә, уку-укыту кулланмалары язуда, аң-белем таратуда катнашуы. М.Галәүнең хикәяләре, драма әсәрләре. «Канлы тамгалар» эпопеясы. Әсәрнең беренче һәм икенче кисәкләре – «Болганчык еллар» («Ил тыныч чакта»), «Мөһаҗирләр» (Ил өреккәндә») романнары. Аларның темалары, күтәргән проблемалары, сурәтләнгән образлар. М.Галәү иҗаты турында фәнни хезмәтләр.
6	**Раздел 5. Татарская литература 30-х годов (1930-1941 гг.)**	
6.1	Творчество Шарифа Камала и Тази Гиззат	Шәриф Камалның тормыш һәм иҗат юлы. Ш.Камал – прозаик. «Матур туганда» романы. Ш.Камалның публицистикасы, аның актуальлеге Ш.Камал – татар әдәбияты классигы, татар совет әдәбиятына нигез салучыларның берсе булуы. Язучының башлангыч чор иҗатында идея-эстетик эволюциясе. Ш.Камал – прозаик. «Матур туганда» романы. Драматургның тормыш юлы. «Тәрҗемәи хәлем», «Мин ничек артист һәм драматург булдым» исемле язмалары. Т.Гыйззәтнең драматург буларак үсеш этаплары, аның иҗатындагы төп темалар. 1917 елга кадәрге татар авылы, андагы стихияле ңәм оешкан сыйнфый көрәшне тасвирлау. Тарихи-революцион драмалары: «Наемщик», «Чаткылар», «Ялкын», «Ташкыннар», «Бишбүләк» һ.б. Тулаем алганда бу әсәрләрдә татар крестьяны үткән юлның тарихи эзлеклелектә бирелүе.
6.2	Творчество Кави Назми и Гаделя Кутуя	Язучының тормышы һәм иҗаты. К.Нәҗминең иҗтимагый эшчәнлеге. Яңа әдәби юнәлешләр белән кызыксынуы. «Чыныгу» (1923), «Иң соңгысы» (1924), «Шобага» (1925), «Миңлебикә кодагыйның кайгысы» (1926), «Таштугайга кайтмыйбыз!» (1928) кебек хикәяләре һәм аеруча хезмәт ияләренең революция, гражданнар сугышы аша социализмга килүен, яңа тормыш төзи башлавын реалистик картиналар һәм образлар аша сурәтләгән «Яр буенда учаклар» (1928), «Якты сукмак» (1929), «Кояшлы яңгыр» (1930) повестьлары. Бөек Ватан сугышы елларында К. Нәҗми. Әдип совет кешеләренең тылдагы һәм фронттагы батырлыгын, ватандарлык хисләрен әдәби образларда чагылдырган «Хәят апа» (1941), «Сагыну хаты» (1942), «Снайпер Мәрдән» (1943), «Фәридә» (1943-1944) кебек

		поэмаларын һәм күп санлы патриотик шигырьләре. «Язгы җилләр» исемле тарихи-революцион романы. Утызынчы еллардагы идея-эстетик үсеше, шуның күрсәткече буларак, «Җавап», «Шатлык җыры» пьесалары. Әдипнең барлык жанрлар өлкәсендә дә актив эшләве. Шигырь (“Иртәнге уйлар” һ.б.), поэма (“Талантлар ватаны” һ.б.), повесть (“Тапшырылмаган хатлар”, нәсер (“Без – сталинградчылар” һ.б.) очерк (“Берлин юлында очрашу”), тәрҗемә (Лермонтовның “Маскарад”ы, Маяковскийның “Сул марш”ы һ.б.), «Солтанның бер көне», «Нишләргә?», «Вөҗдан газабы» хикәяләре, аларда сурәтләнгән интеллигенция вәкилләре образлары. «Тапшырылмаган хатлар» повесте.
6.3	Татарская литература периода Великой отечественной войны (1941-1945 гг.)	Бөек Ватан сугышы елларында татар әдәбияты. Чор һәм әдәбият. Аңа хас үзенчәлекләр. Әдәбиятның агитатор һәм пропагандист вазифаларын үти башлавы: төп максат-бурычы: халыкны изге көрәшкә чакыру, бердәмлеккә өндәү, җиңүгә ышаныч тәрбиләү, фашизмга нәфрәт хисе уяту һ.б. Татар язучылырының күпчелеге фронтка китүе; 30 дан артыгы сугыш кырында яисә дошман әсирлегендә һәлак булуы (М.Җәлил, А.Алиш, Ф.Кәрим, Г.Кутуй, К.Басыйров, М.Гаяз, Р. Ильяс, Х.Мөҗәй, Д.Фәтхи һ.б.). 1942 елдан башлап төрле фронтларда 16 исемдә татарча газета чыгуы. Аларда Г.Кутуй, А.Шамов, Ә.Ерикәй, Р.Ишморат, Г.Әпсәләмов, И.Гази, Ш.Маннур, Ә.Фәйзи, Ш.Мөдәррис, М.Хөсәен һ.б. әдипләрнең журналист булып хезмәт итүе. ВКП(б) ҮКның 1944 ел 9 август карары нигезендә татар әдәбиятында һәм сәнгатендә тарихи темаларны яктыртуга зур киртә куелуы. Сугыш чоры таләпләренә иң тиз яраклашучы төрнең лирика булуы, төп мотивлар. Әдәбиятның агитатор һәм пропагандист вазифаларын үти башлавы: төп максат-бурычы: халыкны изге көрәшкә чакыру, бердәмлеккә өндәү, җиңүгә ышаныч тәрбиләү, фашизмга нәфрәт хисе уяту һ.б. Татар язучылырының күпчелеге фронтка китүе; 30 дан артыгы сугыш кырында яисә дошман әсирлегендә һәлак булуы (М.Җәлил, А.Алиш, Ф.Кәрим, Г.Кутуй, К.Басыйров, М.Гаяз, Р. Ильяс, Х.Мөҗәй, Д.Фәтхи һ.б.).1942 елдан башлап төрле фронтларда 16 исемдә татарча газета чыгуы. Аларда Г.Кутуй, А.Шамов, Ә.Ерикәй, Р.Ишморат, Г.Әпсәләмов, И.Гази, Ш.Маннур, Ә.Фәйзи, Ш.Мөдәррис, М.Хөсәен һ.б. әдипләрнең журналист булып хезмәт итүе. ВКП(б) ҮКның 1944 ел 9 август карары нигезендә татар әдәбиятында һәм сәнгатендә тарихи темаларны яктыртуга зур киртә куелуы. Сугыш чоры таләпләренә иң тиз яраклашучы төрнең лирика булуы, төп мотивлар Поэзиядә жанрлар торышы. Традицияләрне баетырга омтылу. Бу өлкәдәге бәхәсләр. Прозада хикәя, очерк, повесть кебек жанрлар алгы планга чыгуы. Прозада жанр төрлелеге. Хикәя

		(Г.Әпсәләмов. Ватан улы. Үлемнән көчлерәк; Ә.Еники. Бала. Ана һәм кыз; И.Гази. Алар өчәү иде). Повесть (Ф.Кәрим. Язгы төндә. Разведчик язмалары). Маҗаралы повесть (Г.Кутуй. Рөстәм маҗаралары). Нәсер (Г.Кутуй. Сагыну. Без – сталинградчылар). Фронт көндәлеге (Х.Мөҗәй. Сугышчы язмалары). Драматургиядә халык героизмын, патриотизмын, партизаннар хәрәкәтен чагылдырган драмалар дөнья күрү (М. Әмир. Партизан Иван; Т.Гыйззәт. Төнге сигнал; Н.Исәнбәт. Мәрьям). Халыкның тылдагы фидакарь хезмәтен сүрәтләү (Р.Ишморат. Кайту; М.Әмир. Гөлҗамал. Миңлекамал). Тарих һәм заман темасына бәйле олы шәхесләрнең мәһабәт образлары тудырылу (Н.Исәнбәт. М.Вахитов; М.Гали, Х.Уразиков. К.Насыйри).
6.4	Творчество Мусы Джалиля	Иҗатының башлангыч чорында әсәрләрендә күтәрелгән проблемалар. Азат тормышка, хезмәткә дан җырлау, яңа әхлакны яклау, яшьләрне социалистик төзелешкә рухландыру. Кызыл Армияне данлау, иске тормышны фаш итү. “Барабыз” (1925), “Иптәшкә” (1929) җыентыклары. “Бәхет”, “Үткән юллар”, “Кызыл каһарман”, “Сугышта” һ.б. әсәрләрендә яшәү һәм көрәш мәгънәсе турында уйланулар. Егерменче елларда шагыйрьнең эзләнүләре, иҗат кыенлыклары. Аның поэзиягә алып килгән яңалыгы, шигъри осталыгы камилләшүе. “Орденлы миллионнар”, “Шигырьләр һәм поэмалар”, “Шигырьләр” җыентыклары. Егерменче-утызынчы еллар яшьләренең героик-романтик рухын чагылдырган әсәрләре: “Походка”, “Батыр егет турында җыр”, “Унсигез”, “Сәрби әби”, “Күк юрга”, “Комсомолларга”, “Яшьләр”, “Урожай”, “Походка”, “Арыш кырында”, “Яшьлек”, “Колхоз кызына”, “Зәйнәп”. “Хат ташучы” поэмасының темасы һәм идеясе. Сәнгатьчә эшләнеше. Тимербулат һәм Фәйрүзә образлары, әсәрнең идеясен ачуда аларның әһәмияте. Поэмада халыкчан традицияләренең оста файдаланылуы. Халык-ара тормышка, дөнья эшче сыйныфы бердәмлегенә багышлап язылган “Парчалар”, “Еларгамы-көләргәме”, “Джем” әсәрләре. М.Җәлилнең татар опера театрын оештыруда күрсәткән хезмәтләре. “Алтынчәч”, “Илдар” либреттолары. “Алтынчәч” героик-романтик драмасының идея-эстетик кыйммәте. Әсәрнең сәхнә тарихы. М.Җәлилнең әдәбият-сәнгать мәсьәләләренә багышлап язган мәкаләләре. Бөек Ватан сугышы елларында М.Җәлилнең көрәше һәм иҗаты. “Тупчы анты” (1942) җыентыгына кергән әсәрләренең төп пафосы, сәнгатьлелек дәрәҗәсе, актуальлеге. М.Җәлил – хәрби корреспондент, сугышчы, шагыйрь.

		М.Җәлилнең әсирлек шартларындагы шигъри һәм гражданлык батырлыгы. “Моабит дәфтәре” җыентыгы. Шигырьләрендә патриот шагыйрьнең лирик образы. Әсәрләрдәге конфликт, аларның кискенлеге. Биредә тупланган әсәрләрнең темасы – коммунист шагыйрьнең туган илгә, халыкка биргән антына тугрылыгын, рухи көчен күрсәтү. “Җырларым”, “Ышанма”, “Кичер, илем”, “Кошчык”, “Ирек” әсәрләрендә кичерешләр, коммунистик идеялелеген күрсәтүдә “Егет көче”, “Үлемгә”, “Катыйльгә” һ.б. әсәрләре. “Ана бәйрәме”, “Сандугач һәм чишмә” балладаларының идея-эстетик көче. Аллегорик образлар тудыруда М.Җәлилнең новаторлыгы. Лирик герой уйларындагы фәлсәфи тирәнлек. Фашизмның ерткыч асылын, кешелек дошманы булуын аяусыз фаш итүдә “Бүреләр”, “Вәхшәт”, “Сакчы” һ.б. әсәрләре. Совет солдатының гуманизм һәм фашистларның кабахәтлеген ачуда шагыйрь кулланган контрастлык чаралары. “Моабит дәфтәре”ндә интернационализм идеясе. Шагыйрьнең киләчәккә ышаныч белән каравын белдергән “Сугыштан соң”, “Төзүче”, “Яңа ел теләкләре”, “Шатлыкны каршылап” шигырьләре. Юмористик шигырьләре: “Хәдичә”, “Томаулы гыйшык”, “Гашыйк һәм сыер”, “Табут”, “тозлы балык”, “Борча” һ.б. “Моабит дәфтәре”нең совет һәм дөнья әдәбиятын үстерүгә керткән өлеше. Муса Җәлил иҗаты турында илебез һәм чит ил язучылары, галимнәре.
6.5	Творчество Фатиха Карима	20 нче еллар уртасында шигърияткә килеп, яңа тормышка, яшьләргә, хезмәткә дан җырлавы; комсомол рухы алып килүе. Төрле вакыйгаларга мөнәсәбәтен шигырь аша белдерүе, укучыга ниндидер хәбәр җиткерү формасында язуы. Көрәш дәрте белән мавыгу, декоратив сөйләүгә, коры риторикага, яңа формалар белән мавыгуга китерүе; образлылык кимүе, сүрәт чаралары ярлылануы («Безнең һәйкәл», «Закон). 30 нчы елларда шигъри осталыгы, әдәби зәвыгы үсүе, киңәю; шигыръләрендә лирик җылылык, мөләемлык, табигыйлек артуы («Зәйтүнә», «Беренче бала», «Кемгә сөйлим серләремне»). Бу чор иҗатының төп тема-мотивлары: социалистик хезмәт, бәхетле киләчәк, совет кешесенең гуманистик сыйфатлары («Җиденче мич», «Тавышлы таң»); илне саклау («Чайка башыңны», «Пулеметчы», «Аникин»). Тоткынлык чоры иҗаты (1938-1941). Әсәрләрендә тоткынлыкның ачы газабы, рәнҗетелү хисләре өстенлек итү («Я көн генә була, я төн генә...»). Шигырьләренең төп мотивлары: лирик геройның борчылуы, сыкрануы ңәм якыннарын, туган җирен сагыну хисләре («Ант», «Көзге яңгырлы төн»). Лирик геройның, ялгыз калып, хатыны,балалары турында уйлануы («Кадрия», «Сагынып кайтам сине»).

		Символик образларга, чагыштыру, арттыру, антитеза һ.б. алымнарга иркен мөрәҗәгать итүе («Кыр казы»). Сугыш чоры иҗаты (1941-1945). Җиңүгә тирән ышаныч белән илен сакларга ант итү («Ант»). Лирик геройның рухи дөньясы баю, ул кешелекле, нык ихтыярлы («Теләк», «Иптәш»). Яшәү һәм үлем турында фәлсәфи уйлануы («Сөйләр сүзләр бик күп алар...»). Фашизмга нәфрәт, ләгънәт яңгырау («Бездә яздыр»). Тыл тормышы, фронт һәм тыл бердәмлеге («Сагынып көтәм», «Газиз әнкәй»). Поэма һәм баллада жанрларында иҗаты иң югары ноктага җитү («Гөлсем», «Идел егете», «Кыңгыраулы яшел гармун», «Үлем уены», «Партизан хатыны», «Өмет йолдызы», «Тимер һәм тимерче». Прозада һәм драматургиядә сугыш афәтен, совет солдатының батырлыгын күрсәтү («Язгы төндә», «Разведчик язмалары» повестьлары, «Шакир Шигаев» пьесасы).
7	**Раздел 6. Татарская литература 40-65-х годов XX века**	
7.1	Поэзия 40-65-х годов	Сугыштан соңгы әдәбият (1945-1965). Тыныч хезмәткә күчүнең беренче елларында әдәбият алдында торган яңа бурычлар. Татарстан язучыларының икенче (1950) һәм өченче (1954) съездларының әдәби хәрәкәттәге әһәмияте. Тоталитар җәмгыятьнең катгый сәяси катып калган таләпләре өстенлек иткән шартларда әдәбият үсешендәге кыенлыклар. Әдәбият, сәнгатьтә «космополитик» күренешләрен гаепләү. «Конфликтсызлык» теориясе. Уңай герой, заман темасы. Шәхескә табыну күренешләренең әдәбият үсешенә тискәре йогынтысы. Әсәрләрдә тема ярлылыгы. Күп яктан чикләнгән, кыен шартларда татар әдәбияты ирешкән кайбер уңышлар. Прозада «Тукай» (Ә.Фәйзи), «Намус» (Г.Бәширов), «Рәхмәт, иптәшләр» (Ә.Еники) кебек уңышлы әсәрләрнең дөнья күрүе. Илленче еллар уртасында шәхескә табыну күренешләрен фаш итү. Моның әдәбият үсешенә уңай йогынтысы. Әдәбиятның катгый, катып калган таләпләр чикләреннән котыла башлавы. 50 нче еллар уртасында М.Җәлил һәм репрессияләнгән әдипләрнең (Г.Ибраһимов, К.Тинчурин, Ф.Бурнаш, Ш.Усманов, Ф.Сәйфи-Казанлы, Х.Туфан, С.Рәфыйков һ.б.) иҗаты халыкка кайту. Әдәби тормышта дискуссия һәм бәхәсләрнең, ачыктан-ачык сөйләшү рухының көчәюе. Әдәби тәнкыйтьтә кимчелекләрне кыю ачкан мәкаләләр күренә башлау.
7.2	Проза 40-65-х годов	Татар прозасында үзгәртеп кору процессын чагылдырган әсәрләрнең дөнья күрә башлавы. А.Гыйләҗев, М.Хәсәнов, М.Мәһдиев, һ.б. язучыларның яңа роман һәм повестьлары, драмалары һәм поэмалары. М.Хәсәновның «Язгы аҗаган» романында сурәтләнгән образлар.

		Темалар һәм жанр ягыннан төрлелеге.Фронттагы һәм тылдагы батырлык (Г.Әпсәләмов. Газинур; Г.Бәширов. Намус; М.Әмир. Саф күңел). Дошман әсирлегендәге хәлләрне, фаҗигале язмышларны сурәтләү (Н.Дәүли. Яшәү белән үлем арасында; Г.Әпсәләмов. Мәңгелек кеше). Тыныч тормышны сурәтләүдә заман рухының тирәнәюе (Ә.Еники. Саз чәчәге. Рәшә; Ф.Хөсни. Җәяүле кеше сукмагы; И.Гази. Гади кешеләр). Тарихка мөрәҗәгать итү (К.Нәҗми. Язгы җилләр; И.Гази. Онытылмас еллар; Ә.Фәйзи. Тукай). Хикәя (Ә.Еники. Кем җырлады?; А.Шамов. Миңнур карт). Повесть (Г.Әпсәләмов. Ак төннәр; Н.Дәүли. Яшәү белән үлем арасында; Ә.Еники. Саз чәчәге). Роман (Г.Әпсәләмов. Газинур. Алтын йолдыз; Г.Бәширов. Намус). Тарихи роман (К.Нәҗми. Язгы җилләр; И.Гази.Онытылмас еллар). Тарихи-биографик роман (Ә.Фәйзи. Тукай). Роман һәм повесть өлкәсендә эзләнүләрнең көчәюе. Прозада сюжет-композиция, тел-сурәт өлкәләрендә эзләнүләр. Иҗат көчләре мәсьәләләре. Үсеш проблемалары. Үзгәртеп коруның драматургиядә зур җанлану тудыруы. Тәнкыйть һәм үзара тәнкыйть, ачыктан-ачык сөйләшү рухының әдәби хәрәкәткә үтеп керүе. Язучыларның иҗтимагый-политик тормышта актив катнашулары. Язучылар күтәргән актуаль мәсьәләләр буенча дәүләт күләмендә әһәмиятле карарлар кабул ителү. Героик һәм тарихи-революцион тема.
7.3	Драматургия 40-65-х годов XX века	Драматургиядә замандаш герой проблемасы. Драматургларның индивидуаль стильләре камилләшү. "Муса" (Н.Исәнбәт); "Давылга табан", "Үлмәс җыр" (Р.Ишморат); Шамил Усманов, А.Яхин, А.Гыйләҗев пьесалары.
8	**Раздел 8. Татарская литература 65-85-х годов XX века**	
8.1	Поэзия 65-85-х годов XX века	1965-85 еллар әдәбияты. Идеологик басымның кимүе. Чынбарлыкны күпъяклы һәм дөреслек белән сурәтләү тенденциясенең көчәя баруы. Эпик колач киңәю. Прозаның төп темалары. Тарихи темаларны яктырту. Традицион авыл темасын сурәтләү үзенчәлекләре. Ватан сугышы темасын яктыртудагы яңалыклар. Заман темасын яктыртуда яңалыклар. (Г.Ахунов, Н.Фәттах, Ф.Хөсни, Ә.Еники, М.Мәһдиев, Р.Төхвәтуллин һ.б.). «Хрущев җепшеклеге» исеме белән тарихка кергән хәбәрдарлык, демократия күренешләренең 60 нчы еллар әдәбият-сәнгатенә уңай йогынты ясавы; идеологик басымның бераз кимүе, әмма тиздән партия йогынтысы яшәешнең бөтен өлкәләренә үтеп керүе; ил тормышында торгынлык чоры башланауы. Милләтләр дуслыгы, интернационализм идеяләре җирлегендә совет халкы формалашуы; рус теленең зур тизлек белән башка телләрне аралашудан кысрыклап чыгаруы.

		Талантлы каләм ияләренең, хакимият идеологиясен читләтеп үтеп, әдәбиятының эстетик асылына мөрәҗәгать итүе, халыкның гасырлар дәвамында тупланып килгән әхлакый кыйммәтләрен яклап чыгуы һәм сәнгати югары әсәрләр иҗат итүе (Ә.Еники.Әйтелмәгән васыять. Туган туфрак; А.Гыйләҗев. Өч аршын җир. Җомга көн кич белән; Т.Миңнуллин. Әлдермештән Әлмәндәр һ.б. Әсәрләрендә социалистик җәмгыятенең чын асылы ачылуы, эзоп теле белән тәнкыйть ителүе; кеше һәм система каршылыгы әдәби чаралар ярдәмендә тасвирлануы (А.Гыйләҗев. Әтәч менгән читәнгә; Ә.Баянов. Тау ягы повесте һ.б.). С.Хәким, Т.Миңнуллин Россия Дәүләт бүләгенә лаек булулары; иң уңышлы әсәрләре рус һәм башка телләргә тәрҗемә ителүе. Поэзиядә уйланучан башлангычның көчәюе, лирик каһарманның рухи дөньясы катлаулануы, зиһен һәм фикер эшчәнлеген тулырак ачарга омтылыш. Замандашыбызның рухи тәҗрибәсен тулырак ачкан олы образын тудыруда төп юнәлешләр, идея-тематик үзгәрешләр. Кеше шәхесенә игътибар арту. Лирик агымның көчәюе. Өлкән буын шагыйрьләренең иҗат активлыгы үсүе (Х.Туфан, С.Хәким, Ш.Маннур, М.Садрый, З.Нури, Н.Арсланов һ.б). Ә.Давыдов һәм З.Маннур иҗаты. Тарихи-революцион тематика һәм поэтик М.Ногман поэмалары. И.Юзиев, Ш.Галиев, Х.Камал, Г.Афзал поэзияләренең үзенчәлекләре. Поэзия өлкәсендә эзләнүләр. Яңа буын шагыйрьләрнең әдәбиятка килүе (Ә.Баянов, Р.Фәйзуллин, Р.Харис, Р.Мингалимов, Р.Гатауллин). Җыр һәм романслар (С.Хәким, Н.Арсланов, М.Ногман, Г.Зәйнәшева, Л.Айтуганов, Р.Әхмәтҗанов, М.Әгъләмов). Поэзиядә сатира һәм юмор. Декларативлыкка, схематизмга, шаблонлыкка каршы көрәш. Поэтик жанрлар ңәм аларның үсешендәге яңалыклар. Традицияләр һәм новаторлык мәсьәләре. Лиро-эпик жанрның үсеш-үзгәреш кичерүе. Баллада (Зөлфәт. Ике ат турында баллада. Фатыйма. Кара күбәләк; М.Галиев. Чишмә караучы карт; И.Юзеев. Унөченче; Р.Әхмәтҗанов. Таш елады). Эпик поэма (С.Хәким. Кырыгынчы бүлмә; И.Юзеев. Әнкәй. Өчәү чыктык ерак юлга; Ә.Баян. Сәяхәтнамә; М.Әгъләмов. Тукайдан хатлар). Шигъри роман (С.Баттал.Чирмешән якларында; Ә. Давыдов. Йокысыз төннән соң). Оратория (Р.Харис. Кеше). Либретто (Г.Рәхим. Каһәрләнгән мәхәббәт). Табигый хис-тойгылар чагылыш тапкан лирик шигырьләр, көйгә салынып, киң яңгыраш алган җырлар булып китүе (С.Хәким. Башка берни дә кирәкми; Ш.Галиев. Раушаниям, бәгърем; И.Юзеев. Яшь наратлар. Мәтрүшкәләр; Г.Зәйнашева. Китмә, сандугач; Р.Фәйзуллин. Аккошлар; Р.Вәлиев. Зинһар өчен кермә

		төшләремә һ.б.). Г.Афзалның тормыш һәм иҗат юлы. Г.Афзалның шигъри таланты. Шагыйрь поэзиясендә табигать культы (“Бу кырларда”, “Апрель җиле!, “Кышкы урман” һ.б.). Сюжетлы шигырьләрендә комик типлар тудыру осталыгы (“Сәләхетдин бабай сүзләре”, “Сабирҗан хаты”, “Шәрифулла күршем белән”). Сатирик поэзиянең төрле формаларына, жанрларына мөрәҗәгать итүе: фельетон, памфлет, мәсәл, җыр, эпиграмма, диалог, монолог һ.б. Г.Афзал сатирасының төп үзенчәлеге булып халык иҗаты традицияләренең, чичәнлек рухының көчле булуы. И.Юзеев иҗаты. Шагыйрьнең рус (“Последнее испытание”, “Маленький рыжий кони”) һәм башкорт (“Язылмаган поэма”) телләренә тәрҗемә ителгән китаплары. Башлангыч чор иҗатында (шигырьләренең ритмикасында, сөйләм интонациясендә, лирик чигенешләрдә, композиция төзелешендә) Такташ йогынтысы. Шул җирлектә поэзиянең иң күркәм романтик һәм реалистик традицияләрен дәвам итүе. Поэмаларда уңышлы эшләве. И.Юзеев иҗатында лиро-эпик жанр, үсеш-үзгәреш кичереп, эпик вакыйгаларны кичерешләр байлыгы аша сурәтләү мөмкинлеге артуы сизелә. Тематик киңлек күзәтелү. Поэмаларда стилистик төрлелек. Сюжетка корылган (“Фәрит-Фәридә”); лирик монолог (“Тормыш җиңә”); драматик легенда (“Соңгы сынау”); шигырь, дастан, парча, лирик чигенү, балладалар циклы (“Мәхәббәт китабы”); документальлек (“Таш диварлар авазы”). И.Юзеев драматургиясендә лирик агымның, романтик пафосның көчле булуы, җыр, музыка белән үрелеп килүе. Жанрлар төрлелеге: “Резидәкәй” (музыкальпьеса), “Сандугачлар килгән безгә” (драма), “Командировка” (моңсу комедия), “Очты дөнья читлегеннән”, “Соңгы төн” (тарихи-революцион трагедия) һ.б. И.Юзеев – комедияләр остасы (“Мәкәрҗәгә барган идек”, “Кайтмый калсам – көтәрсеңме?” һ.б.). Р.Фәйзуллин иҗаты. Кыска шигырьләр язу, “сүз белән рәсем ясау” осталыгы. Аларга тирән мәгънә, фәлсәфи эчтәлек салып халыкны тапкырлык, зирәклек юнәлешендә тәрбияләү һәм кыска үткен форманы үстерүдә уңышлары. Дөнья поэзиясендәге барлык төшенчәләрнең – намус, тугрылык, дуслык-туганлык, рух азатлыгы, бәйсезлек, коммунарлар, Буратино, ырымнар, Аллага табыну, иман ныклыгы, палач балталары, лазерлар, тәхетләр, хөкемдарлар, яшәү-сәгадәт, өмет-ышанычлар – барысының да поэмаларда урын алуы. Р.Фәйзуллинның җыр жанрында, публицистикада, балалар әдәбиятында нәтиҗәле эшләве. Кол Гали, Тукай,

		Кутуй, Туфан иҗатына багышланып язылган монографик характерда хезмәтләре. Поэмаларның жанр төрлелеге: “Көрәшчеләр” (фәлсәфи), “Сәйдәш” (шигъри повесть). Әдәби – публицистик мәкаләләре, иҗат портретлары.
8.2	Проза 65-85-х годов XX века	Чынбарлыкны күпъяклы һәм дөреслек белән сурәтләү тенденциясенең көчәя баруы. Эпик колач киңәю. Прозаның төп темалары. Тарихи темаларны яктырту. И.Газиның «Онытылмас еллар», Ф.Хөснинең «Җәяүле кеше сукмагы» романнарында халык тормышын яктыртудагы яңалыклар. Татар халкының үткәнендәге иҗтимагый-рухи тормышын һәм үсешен яктыртуда Н.Фәттахның «Әтил суы ака торур», «Сызгыра торган уклар»; Г.Бәшировның «Туган ягым – яшел бишек» әсәрләре. Үткәндәге бөек тарихи шәхесләрне гәүдәләндерүдә А.Расихның «Ямашев»; Г.Шәрипованың «Гафур гаиләсе»; Җ.Тәрҗемәновның «Көмеш дага» романнары. Традицион авыл темасын сурәтләү үзенчәлекләре. Ф.Хөснинең «Утызынчы ел», Р.Рафиковның «Беренче яз», М.Хәсәновның «Язгы аҗаган» романнарында авылны коллективлаштыру проблемасы гәүдәләнеше. Кеше язмышына игътибар арту. «Язгы авазлар» (А.Расих), «Йолдызым» (Р.Төхватуллин), «Яшлегемне эзлим» (Ә.Баянов), «Берәү», «Күпер чыкканда» (В. Нуруллин), әсәрләрендә сугыштан соңгы авылның үсеш кыенлыклары. Шул елларда яшь кеше үсеше, формалашуы «Без 1941 ел балалары», «Фронтовиклар» (М.Мәһдиев), «Шинельсез солдатлар» (В.Нуруллин), «Язгы кәрваннар», «Мәхәббәт һәм нәфрәт турындагы хикәят» (А.Гыйләҗев) әсәрләрендә чагылу. Фәнни-техник революция һәм хәзерге авыл проблемаларының әдәбиятта гәүдәләнеше (Г.Бәширов «Җидегән чишмә»; Ә.Еники «Әйтелмәгән васыять»; М.Хәбибуллин «Чоңгыллар»; Х.Хәйруллин «Канатлар талмасын»). Ватан сугышы темасын яктыртудагы яңалыклар. Г.Әпсәләмовның «Мәңгелек кеше»; Ш.Маннурның «Муса»; Н.Дәүлинең «Яшәү белән үлем арасында»; Х.Камаловның «Һәркемнең гомере бер генә», «Безне өйдә көтәләр»; М.Юнысның «Шәмдәлләрдә генә утлар яна»; Ш.Рәкыйповның «Кайдан син Җан?», «Кызлар-йолдызлар» әсәрләре. Заман темасын яктыртуда яңалыклар. Эшчеләр темасын яктырту. «Сүнмәс утлар» (Г.Әпсәләмов), «Хәзинә», «Хуҗалар», (Г.Ахунов), «Тын елга буенда» (С.Рафиков), «Зәй энҗелре» (А. Гыйләҗев), «Ут һәм су» (Ә.Баянов, «Каты токым» (Ш. Бикчурин) әсәрләре. Мораль – әхлак проблемаларына игътибар арту. Х. Сарьянның «Бер ананың биш улы» повесте, А.Расихның «Сынау» романы. Интеллигенция тормышын яктыртуда үзенчәлекләр (А.Расих «Ике

		буйдак»; Г.Әпсәләмов «Ак чәчәкләр», «Яшел яр»; А.Гыйләҗев «Урамнар артында яшел болын»). Роман һәм повесть өлкәсендә көчәюе. Прозада сюжет-композиция, тел-сурәт өлкәләрендә эзләнүләр. Иҗат көчләре мәсьәләре. Үсеш проблемалары. Тематик киңлек күзәтелүе. Татар халкының үткән тарихын, иҗтимагый-рухи тормышын аңларга омтылу (Н.Фәттах. Әтил суы ака торур. Сызгыра торган уклар; М.Хәбибуллин. Кубрат хан һ.б.). Совет хакимиятенең төрле чорларында татар авылы кешеләрен сурәтләү, аларның яшәү рәвеше (Ф.Хөсни. Утызынчы ел; А.Гыйләҗев. Язгы кәрваннар; Г.Ахунов. Чикләвек төше; М.Мәһдиев. Без – кырык беренче ел балалары. Кеше китә – җыры кала). Бөек Ватан сугышы елларының каршылыкларын, фаҗигале вакыйга-хәлләрен яңа чор биеклегеннән бәяләү (Х.Камалов. Һәркемнең гомере бер генә; Ш.Рәкыйпов. Кайдан син, Жан? Кызлар-йолдызлар; М.Юныс. Шәмдәлләрдә генә утлар яна һ.б.) Эшчеләр тормышы, производство мәсьәләләре (Г.Ахунов. Хәинә. Хуҗалар; А.Гыйләҗев. Зәй энҗеләре; Ә.Баянов. Ут һәм су). Халкыбызга хас гадәт-йолаларның кимүе, әдип-әхлакның бозылуы өчен борчылу (Ә.Еники. Әйтелмәгән васыять; Х.Сарьян. Бер ананың биш улы; А.Расих. Сагыну; А.Гыйләҗев.Җомга көн кич белән һ.б.). Фән кешеләре, зыялылар тормышын рухи-психологик планда ачу (А.Расих. Ике буйдак; Г.Әпсәләмов. Ак чәчәкләр. Яшел яр; А.Гыйләҗев. Урамнар артында яшел болын. Урталыкта һ.б.).
8.3	Драматургия 65-85-х годов XX века	Драматургиядә замандаш герой проблемасы. Хәзерге драма иҗаты үсешендәге мөһим тенденцияләр, сыйфатлар. Мораль башлангычның көчәюе, сюжетта гадиллеккә омтылу, конфликтларның әхлакый планга корылу, фикер тыгызлыгы һәм үткенлеге, интеллектуальлек өстенлек алу. Р.Ишморат («Яңа бистәдә»), Г.Насрый («Кадерле минутлар»), Н.Исәнбәт («Гүзәл») һ.б. драматурглар иҗатында кешеләр арасындагы яңа мөнәсәбәтләр проблемасы. Кеше психологиясен ачуның яңа чараларын эзләү. Ф.Хөсни һәм М.Әмир драмалары. Героик һәм тарихи-революцион тема. «Муса» (Н. Исәнбәт), «Давылга таба», «Үлмәс җыр» (Р.Ишморат), «Шамил Усманов» (А.Яхин, А.Гыйләҗев) пьесалары. Драматургларның индивидуаль стильләре камилләшү. Х.Вахит драматургиясенең төп сыйфатлары. «Беренче мәхәббәт», «Соңгы хат», «Туй алдыннан» әсәрләрендә яшьләр һәм әхлах проблемалары. Ш.Хөсәеновның драма иҗатында чынбарлыкны сурәтләү үзенчәлекләре. «Зөбәйдә–адәм баласы», «Әни килде» әсәләренең художество эшләнеше.

8.		Әдәби төрләр, жанрлар, жанр формалары үсеше. Бу чор сәхнә әдәбиятында чын мәгънәсендә халыкчан образ-характерлар, замандаш сыйфатларын үзләрен туплаган типлар мәйданга чыгуы (Ш.Хөсәеновның «Әни килде» әсәрендә Ана, Т.Миңнуллинның «Ай булмаса, йолдыз бар» әсәрендә Мәдинә, «Әлдермештән Әлмәндәр» әсәрендә Әлмәндәр, И.Юзеевның «Сандугачлар килгән безгә» әсәрендә Хәмзин һ.б.). Х.Вахит – шагыйрь: «Безнең авыл», «Якты юллар», «Яз килә» җыентыклары. Либреттолар авторы: «Самат», «Дим буенда», «Җиһангир». Х.Вахит – үзенчәлекле драматург: «Беренче мәхәббәт», «Рәхим итегез», «Илһамия», «Карлыгач канат җәя», «Соңгы хат», «Туй алдыннан»,» «Мәхәббәтең чын булса», «Онытa алмасаң нишләрсең» һ.б. Драматургның сюжет төзү остасы булып танылуы, аның нигезен тәшкил иткән конфликт тормышчанлыгы, әхлакый һәм фәлсәфи киңлеге белән аерылып торуы. Җыр-музыка пьесаларының лейтмотивына әйләнүе. Тәрбия, әхлак мәсьәләләре, матур рухи башлангычларны яклавы, тормыштагы ямьсез күренешләрне, кешеләрдәге һәртөрле кимчелекләрне тәнкыйтьләве. Яшьлек темасы, яшь геройларның зур тормышка килү юлы, характеры формалашу шартлары, хезмәткә, мәхәббәткә, дуслыкка мөнәсәбәтләре кызыксындыруы. Художестволы форма һәм стиль өлкәсендәге эзләнүләр. Романтик сурәтлелек, музыкальлек, тамашалыкны яңа баскычка күтәреп, күпсанлы әдәбият-сәнгать сөючеләрне театр белән кызыксынуга этәрүе.
8.4	Пути и основные тенденции развития татарской литературы конца XX века	Сәнгатьнең бер тере буларак гасыр кичеше әдәбияты. Яшәешнең, дөньяның һәрвакыт үзгәрештә булуы, чорның әдәбият үсешенә, иҗат кешеләренең рухи-фикри эзләнүләренә тәэсир иткән соңгы ике дистә ел эчендәге әһәмиятле вакыйгалары. XX-XX1 гасыр цивилизациясе һәм мәдәнияте контекстында хәзерге татар әдәбияты.
8.5	Татарская поэзия в контексте общественно-исторических реалий	Җәмгыятьтә яңа иҗтимагый-сәяси хәрәкәтләр. Әдәбиятыбыздагы “ак тап”лар. Татар әдбәбият беле галимнәренең эшчәнлеге (И. Нуруллин, Ф.Хатипов, Ф Мусин, Р. Мөхәммәдиев, Р. Сверигин, Ф.Галимуллин, Г. Гыйльман, М Вәлиев).
8.6	Новые направления в татарской прозе конца XX века	XX гасыр ахыры татар прозасы: стиль тенденцияләре, жанрлар төрлелеге: реалистик, романтик юнәлешләр, интеллектуаль тенденция, экзистенциаль фикерләү төре, неомифологизм.
8.7	Драматургия и театр конца XX века	Гасыр ахыры татар драматургиясенең үсеш-үзгәреш тенденцияләре. Т.Миңнуллин, З.Хәким, Аманулла, И.Зәйниев, Д.Салихов, Р.Зәйдулла иҗаты.
9	**Раздел 9. Современная татарская литература**	
9.1	Современные тенденции развития татарской поэзии	Хәзерге татар поэзиясенең үсеш-үзгәреш тенденцияләре, алшартлары. Хәзерге татар поэзиясендә реалистик юнәлеш.

		Хәзерге татар поэзиясендә романтик юнәлеш. Соңгы еллар татар поэзиясендә интеллектуаль тенденция, модерн алымнар. Р.Харис иҗаты (1943). З.Мансуров иҗаты (1949). Р.Зәйдулла иҗаты. Яңа буын шагыйрьләр иҗаты.
9.2	Разнообразие литературных направлений и течений в татарской прозе	М.Кәбиров әсәрләрендә постмодернистик алымнар. Хәзерге татар прозасында интеллектуаль тенденция. (М.Кәбировның “Сары йортлар сере” повесте). Хәзерге татар прозасында концептуализм күренеше (Г.Гыйльманның “Оча торган кешеләр” әсәре мисалында). Хәзерге татар прозасында мифологик катламның вазифасы. (Н.Гыймадинова повестьлары). XXI йөз башы татар прозасында реалистик роман жанры. (З.Хәкимнең Бөек Ватан сугышы елларында совет коллаборационизмы темасына караган “Легионер” романында экзистенциаль мотив).
9.3	Основные тенденции и закономерности развития татарской драматургии	Хәзерге татар драматургиясенең үсеш-үзгәреш тенденцияләре. Т.Миңнуллин, З.Хәким, Аманулла, И.Зәйниев, Д.Салихов, Р.Зәйдулла иҗаты. “Яңа татар пьесасы” конкурсының татар драматургия үсешенә йогынтысы. Татар театрлары, аларның репертуары. Театраль фестивальләр.

5. Учебно-методическое обеспечение для самостоятельной работы обучающихся по дисциплине (модулю)

Учебно-методическое обеспечение для самостоятельной работы обучающихся по дисциплине (модулю)

Перечень вопросов для экзамена:

1 курс, 2 семестр

1. Борынгы һәм Урта гасыр әдәбиятын гыйльми өйрәнү тарихы.
2. Төрки-татар әдәбиятының төп чыганаклары: мифология һәм фольклор, рун язулы истәлекләр, сүзлекләр һ.б.
3. Борынгы төркиләр. Аларда язу барлыкка килү мәсьәләсе. Туран (һун), рун һәм уйгур графикаларындагы борынгы ядкарьләр.
4. Ислам дине белән берлектә төркиләргә гарәп язуының керүе. «Коръән» һәм татар әдәбияты.
5. Мәхмүд Кашгарийның «Диване лөгатет-төрк» (1072-1074) хезмәтенә гомуми күзәтү.
6. Йосыф Баласагунлының «Котадгу белек» (1069) поэмасы борынгы төрки әдәбиятның тиңсез ядкяре.

7. Әхмәд Йүгнәки (XII йөз). Аның дидактик характердагы «Һибәтел-хакаик» («Хаклыклар бүлеге») поэмасы.

8. Әхмәд Ясәви һәм Сөләйман Бакырганый төрки суфыйчылык шигъриятенең күренекле вәкилләре. Аларның иҗатына гомуми күзәтү.

9. Кол Гали һәм аның «Кыйссаи Йосыф» дастаны. Авторның тәрҗәмәи хәле. «Кыйссаи Йосыф» китабының язылу вакыты, кулъязма һәм басма нөхәләре, өйрәнелү тарихы.

10.«Кыйссаи Йосыф» сюжетының һәм образларның мифология, фольклор, изге китаплар, Шәрык язма әдәбияты белән бәйләнешле булуы. Йосыф темасына язылган әсәрләр. Кол Гали әсәренең сюжеты, төзелеше. Күтәрелгән мәсьәләләр. Йосыф, Зөләйха образларының бирелеше.

11.Алтын Урда чорында әдәбият. Чорга тарихи-мәдәни күзәтү. Ибне Батута, Ибне Гарәбшаһ һәм кайбер башка чит ил сәяхәтчеләренең язмалары. Мисыр мәмлүкләре хакында белешмә.

12.Алтын Урдага бәйле язма истәлекләр: ярлыклар, каберташ язмалары, сүзлекләр, сәяхәтнамәләр, фәнни һәм әдәби ядкярләр. «Коман мәҗмугасы» сүзлеге. Андагы табышмаклар.

13.Алтын Урда чоры төрки-татар әдәбиятына хас сыйфатлар. Суфыйчылык, аның фәлс´фи-эстетик асылы, татар әдәбиятында гәүдәләнеше. Рабгузыйның «Кыйссасел-әнбия»(1310) китабы. Аның төзелеше, кыйссалары, образлары, идея-эстетик үзенчәлекләре, халыкта киң таралышы.

14.Котб һәм аның «Хөсрәү вә Ширин» әсәре. Шагыйрьнең тормышы хакында фикерләр.

15.Котбның «Хөсрәү вә Ширин» әсәренең басылу, өйрәнелү тарихы. Әсәрнең сюжеты. Котб «Хөсрәү вә Ширин»нең идея - эстетик үзенчәлекләре, образлары, жанр хосусияте.

16.Харәзми (XIV йөз). Шагыйрьнең фарсыча һәм төркичә иҗат итүе. «Мәхәббәтнамә» поэмасы. «Мәхәббәтнамә» поэмасының үзенчәлекле төзелеше. Әсәрдә мәхәббәткә дан җырлау.

17.Мәхмүд Болгари «Нәһҗел-фәрадис» әсәре. Аның кулъязмалары, басмалары, өйрәнелү тарихы.

18.Хисам Кятиб һәм аның «Җөмҗөмә солтан» дастаны. Авторы, әсәрнең язылу, таралу, басылу һәм өйрәнелү тарихы хакында мәгълүматлар. Дастанның борынгы легендага нигезләнгән сюжеты, образлары. Әсәрнең төзелеше, идея эчтәлеге.

19.Сәйф Сараиның иҗат мирасын тупланган «Китабе Гөлестан бит-төрки», «Ядгярнамә» кулъязмалары. Аларның төзелү, саклану, өйрәнелү, басылу тарихы.

20.«Гөлестан бит-төрки» әсәре. Аның фарсы телендәге «Гөлестан»га нигезләнеп язылуы.

21.Сәйф Сараиның «Сөһәйл вә Гөлдерсен» дастаны. Дастанның эчтәлеге, идея-эстетик табигате.

22.«Идегәй» дастаны, аның вариантлары, таралышы, өйрәнелүе һәм басылу тарихы.

23.«Идегәй» әсәренең тарихи нигезе, төп сюжеты, образлары. Идегәйнең каршылыклы язмышы.

24.«Кисекбаш» дастаны. Аның сюжеты, образлары, эстетик үзенчәлеге.

25.«Кисекбаш» дастанындагы инсани идеяләр.

26.Сайядинең «Бабахан дастаны» – төрки халыкларның уртак мирасы. Татар әдәбиятында бу сюжетка язылган башка әсәрләрләр.

27.Мәҗлисинең «Сәйфелмөлек кыйссасы». Әсәрнең сюжет чыганаклары, вариантлары, сәнгатьчә үзенчәлеге.

28.Шәриф Гамидинең «Төрки Шаһнамә» әсәре. Эчтәлеге, идея-эстетик кыйммәте, әдәби-тарихи әһәмияте. «Төрки Шаһнамә» әсәре һәм Мәмлүкләр Мисыры.

29.Казан ханлыгы чоры татар әдәбиятының тарихи-хронологик чикләре. Казан ханлыгы чорында фольклор әсәрләре һәм язма истәлекләр (ярлыклар, кабер таш язмалары).

30.Казан ханлыгы чоры шагыйрьләре (Хәсән Кайгы, Казтуган, Дүсмәмбәт, Мөхәммәд Әмин). Казан ханлыгы чоры шагыйре, рухани һәм җәмәгать эшлеклесе Колшәриф.

31.«Бакырган китабы» һәм анда кергән шагыйрьләрнең дини-суфыйчыл әсәрләре.

32.Өмми Кәмалның иҗади мирасы. Аның басылу һәм өйрәнелү тарихы.

33.Өмми Кәмал шигырьләрендә дини-суфыйчыл мотивлар, аларның поэтик камиллеге, жанр төрлелеге.

34.Мөхәммәдъяр Мәхмүт Хаҗи углының тормыш юлы, иҗат мирасы.

35.Мөхәммәдъяр Мәхмүт Хаҗи углының «Нәсихәт» әсәре.

36.Мөхәммәдъяр Мәхмүт Хаҗи углының «Төхфәи мәрдан» поэмасы. Аның сюжет үзенчәлеге, образлары.

37.Мөхәммәдъяр Мәхмүт Хаҗи углының «Нуры содур» поэмасы.

38.XVII йөз татар әдәбиятына күзәтү. Бәетләр, васыятьнамәләр, тәрҗемә-шәрехләр.

39.XVII- XVIII йөздәге әдәби әсәрләр. Кадир Галибәкнең «Җәмигъ эт-тәварих» җыентыгы. Аның төзелеше, идея эчтәлеге, әдәби үзенчәлеләре.

40.Шәрәфетдин Мөслиминең «Тәварихе Болгария» әсәре.

41.Суфый Аллаһиярның «Сөбател-гаҗизин» әсәре һәм аның дини-суфыйчыл эчтәлектә булуы.

42.Мәүла Колыйның тәрҗемәи хәле һәм иҗади мирасы. Шагыйрь хикмәтләренең идея-тематикасы һәм сәнгати үзенчәлекләре.

43.Котб һәм аның «Хөсрәү вә Ширин» әсәре. Поэмада хатын-кыз образларының гәүдәләнеше.

44.XVIII йөз татар әдәбиятына тарихи-мәдәни күзәтү. XVIII йөздә халык тормышы һәм көнкүрешенең авыз иҗаты әсәрләрендә чагылышы.

45.XVIII йөз татар әдәбиятында жанрлар төрлелелеге.

46.XVIII йөз татар әдәбиятының тарихи һәм әдәби ядкяре буларак «Батырша хаты».

47.XVIII йөз татар әдәбиятында хикәят жанры. «Мәҗмугыл хикәят» җыентыгы.

48.«Мәҗмугыл хикәят» тәге хикәятләрнең жанр үзенчәлекләре, сюжет корылышы, образлары, идея-эстетик табигате.

49.XVIII йөз татар әдәбиятында жанрлар (сәяхәтнамә, хикәят, илаһи бәет, мәдхия-мәрсия).

50.XVIII йөздә иҗат иткән әдипләр. Габдессәлам иҗаты.

51.Габдессәламның тормышы һәм иҗат юлы. Шигырьләренең халык җырларына якынлыгы, тел-сурәтләү чараларына байлыгы.

52.XVIII йөздә иҗат иткән әдипләр. Габделмәннан Мөслим углы, Әхмәдбик иҗаты.

53.Таҗетдин Ялчыголның иҗаты һәм аның «Тәварихе Болгария» әсәре.

54.Таҗетдин Ялчыголның «Рисаләи Газизә» әсәре. Аның дини-әхлакый эчтәлеге.

55.Габдерәхим Утыз Имәнинең тормыш юлы һәм иҗаты. Габдерәхим Утыз Имәнинең поэмалары (Гаварифез-заман», «Мөһимматез-заман», Горбәтнамә»).

56.Борынгы һәм Урта гасыр әдәбиятында нәзирәчелек. Новаторлык һәм традицияләр бердәмлеге мәсьәләсе.

2 курс 4 семестр

Вопросы для зачета

1. XIX гасыр татар әдәбиятының тарихи-хронологик чикләре. Иҗтимагый-тарихи вакыйгалар һәм әдәби хәрәкәт.

2. Казан университеты ачылу һәм аның татар тормышына ясаган йогынтысы. Казан университеты галимнәре И.Хәлфин һәм Г.Мәхмүдов. Кульязма әдәби-тарихи ядкярләрне бастыру.

3. Көнчыгышны өйрәнү фәненең үсеше. Көнчыгышны өйрәнече рус галимнәренең (И.Н.Березин, К.А.Фукс һ.б.) хезмәтләре.

4. XIX гасыр башында культура һәм фикер өлкәсендә ислам идеологиясе һәм дөньяви прогрессив идеология.

5. Әдәбиятта дөньяви мотивларның ныгый баруы, публицистик башлангычның көчәюе.

6. Фольклорга тартым, мавыктыргыч сюжетлы дастаннар, кыйссалар («Кыйссаи Там», «Әбугалисина кыйссасы» һ.б.)

7. Татар халкының әдәби мирасына игътибар көчәюе. М.Иванов һәм С.Кукляшев хрестоматияләре.

8. XIX гасырның беренче яртысында татар поэзиясе. Төп юнәлешләре, үзенчәлекләре.

9. XIX гасыр шагыйрьләре иҗатында суфичылык идеологиясе йогынтысы.

10. XIX гасырның беренче яртысы поэзиясендә мәдхия, мәрсия, касыйдә һ.б. жанрлар.

11. XIX йөздә татар әдәбиятында проза жанрының активлашуы һәм моның сәбәпләре.

12. XIX йөз ахырында прозаның тормышка якынлаша баруы, реалистик повесть, роман жанрлары мәйданга чыгуы.

13. XIX гасырның икенче яртысында татар әдәбиятына гомуми күзәтү.

14. Ш.Мәрҗәнинең татар мәгърифәтчелеген үстерүдәге эшчәнлеге.

15. Сәяхәтнамә жанрының активлашуы һәм аның идея-эстетик үзенчәлекләре.

16. К.Насыйриның «Фәвакиһел-җөләса фил-әдәбият» китабы.

17. Ә.Каргалый иҗатына гомуми күзәтү. Аның иҗатында дини-суфичыл мотивлар, пейзаж лирикасы.

18. Һ.Салихов иҗатына гомуми характеристика. «Тәндә җаным» әсәренә анализ.

19. М.Акмулланың тормышы һәм иҗаты.

20. Г.Кандалыйның тормышы һәм иҗаты. «Кыйссаи Ибраһим Әдһәм» әсәрендәге фәлсәфи эзләнүләр.

21. К.Насыйри, И.Гаспралы, Х.Фәезхановларның гыйльми һәм иҗтимагый эшчәнлеге.

22. Г.Чокрыйның тормышы һәм иҗаты. «Мәдхе Казан» әсәре, «Хаҗнамә» сәяхәтнамәсе.

23. Ш.Зәкинең тормышы һәм иҗат мирасы.

24. Шагыйрь Кол Мөхәммәд иҗаты.

25. Баһавиның «Бүз егет китабы» (1842). Әсәрнең идея-эстетик кыйммәте.

26. Г.Кандалый иҗаты. Аның «Сәхибҗамал» поэмасы.

27. Ә.Уразаев-Кормашиның «Таһир илә Зөһрә» кыйссасы (1876).

28. Акмулланың шигъри осталыгы. «Дамелла Шиһабетдин хәзрәтнең мәрсиясе» әсәре.

29. Ә.Уразаев-Кормашиның «Бүз егет» әсәренә анализ.

30. Я.Емельянов иҗаты.

31. К.Насыйриның новелла-анектодлары. «Кырык вәзир», «Әбугалисина» кыйссалары.

32. М.Акъегетнең тормышы һәм эшчәнлеге. Татар әдәбиятында беренче реалистик повесть (роман) «Хисаметдин менла» әсәре. Әсәрнең идея-эстетик эчтәлеге (тема, проблема, идея), сюжет-композициясе, сәнгати үзенчәлеге.

4 курс 7 семестр

Вопросы для зачета

1. XX йөз башы татар әдәбиятының тарихи-хронологик чикләре. Бу чор татар әдәбиятына хас төп үзенчәлекләр.
2. XX йөз башында татар прозасының гомуми торышы. (Тематик үзенчәлекләре. Жанр хассияте).
3. XX йөз башы татар прозасында милләт, халык язмышы темалары. (Конкрет әсәрләре мисалында).
4. XX йөз башы татар прозасында кеше рухына игътибар арту. (Конкрет әсәрләр мисалында).
5. XX йөз башы татар драматургиясенең үзәгендә торган проблемалар. (Конкрет әсәрләр мисалында).
6. XX йөз башы татар әдәбиятында проза жанрының үсеше. (Конкрет әсәрләр мисалында).
7. XX йөз башы татар прозасында пейзаж поэтикасы (Г.Ибраһимов, Ш.Камал, Ф. Әмирхан). (Конкрет әсәрләр мисалында).
8. XX йөз башы милли татар прозасында тема һәм образлар.
9. XX йөз башы татар прозасында уртаклыкта калган герой психологиясе (Ф.Әмирхан "Уртаклыкта", Г. Ибраһимов " Уты сүнгән җәһәннем" һ.б).
10. XX йөз башы татар драматургиясенә гомуми характеристика. (Тематика, проблематика, жанр)
11. XX йөз башы татар әдәбиятында рмантизм иҗат методы һәм аның төп сыйфатлары.
12. XX йөз башы татар әдәбиятында мәгърифәтчелек иҗат методы принципларның чагылышы.
13. Татар әдәбиятында критик реализм методының формалашуы. Бүгенге фәндәге бәхесләр.
14. Профессиональ театр барлыкка килү һәм аның әдәбият үсешенә йогынтысы.
15. 1905-1907 елларда татар телендә вакытлы матбугат үсеше. (Матбагалар. Нәшерләр. Тематик юнәлешләр).
16. 1905-1907 елларда әдәби хәрәкәт һәм татарларда иҗтимагый фикер үсеше.
17. 1905-1912 елларда татар драмаургиясенең үсеше. (Г.Камал, С.Рәмиев,Г.Исхакый һ.б.).
18. 1912-1917 елларда татар драматургиясенең үсеше (М.Фәйзи, К.Тинчурин, Ф. Сәйфи-Казанлы, Ф. Бурнаш һ.б)
19. 1914-1917 елгы империалистик сугыш кәннәрендә әдәби хәрәкәт. Татарлар арасында сугышка төрле мөнәсәбәт һәм аның әдәбиятта чагылышы. (Проза, драматургия, шигърият).
20. Г. Исхакыйның тормышы һәм иҗат юлы. Публицистика, журналистик эшчәнлеге.
21. Г. Исхакыйның тормышы һәм иҗат юлы.Аның пьесаларның сәнгәтьчә эшләнеше "Кәләпүшче кыз" драмасына тулы анализ. (Тема. Проблема. Идея. Жанр үзәнчелеге. Сюжет-композициясе. Сәнгатьчә эшләнеше).
22. Г. Исхакыйның "Ике йөз елдан соң инкыйраз" үсүе, аның татар халкының милли үзаңын үстерүдәге роле.
23. Г. Исхакый "Теләнче кызы" әсәре. (Тема. Проблема. Идея. Жанр үзәнчелеге. Сюжет- композициясе. Сәнгатьчә эшләнеше).
24. Г. Исхакыйның "Локман хәким" әсәре. (Тема. Проблема. Идея. Жанр үзәнчелеге. Сюжет-композициясе. Сәнгатьчә эшләнеше).
25. Г. Исхакыйның" Зөләйха" пьесасында хатын кыз образы гәүдәләнеше.

26. Г. Исхакыйның “Алдым-бирдем” драмасы. (Тема. Проблема. Идея. Жанр үзәнчелеге. Сюжет-композициясе. Сәнгатьчә эшләнеше).

27. Г. Исхакый “Зиндан”, ”Сөннәтче бабай”, “Кәҗүл читек” әсәсрләрнең идея-проблематикасы.

28. Г. Исхакый - тәнкыйтче. Аның әдәби-тәнкыйть һәм әдәби-эстетик карашлары.

29. Г. Исхакый иҗатында рус-татар мөнәсәбәтләре. (Конкрет әсәрләр мисалында).

30. Г. Исхакыйның “Мөгалимә” драмасы. (Тема. Проблема. Идея. Жанр үзәнчелеге. Сюжет-композициясе. Сәнгатьчә эшләнеше).

31. Г. Ибраһимовның “ Татар хатыны ниләр күрми” әсәре. (Тема. Проблема. Идея. Жанр үзәнчелеге. Сюжет-композициясе. Сәнгатьчә эшләнеше).

32. Г. Ибраһимовның тормышы һәм иҗат юлы. “ Зәки шәкертнең мәдрәсәдән куылуы” хикәясе. (Тема. Проблема. Идея. Жанр үзәнчелеге. Сюжет-композициясе. Сәнгатьчә эшләнеше).

33. Г. Ибраһимовның “Яз башы”, “Диңгездә” хикәяләрендә табигатҗ тасвирының идея-эстетик роле.

34. Г. Ибраһимовның иҗатында хатын-кыз азатлыгы проблемасы. “Татар хатыны ниләр күрми” хикәясе.

35. Г. Ибраһимовның “Яшь йөрәкләр” романы. Әсәрдә шәхес һәм җәмгыять проблемасының хәл ителеше.

36. Г. Ибраһимовның романтик һәм реалистик рухта сугарылган әсәрләре. (”Көтүчеләр”, “Карт ялчы”, “Табигать балары”). Тема. Проблема. Идея. Жанр үзәнчелеге. Сюжет композициясе. Сәнгатьчә эшләнеше).

37. Ф. Әмирханның тормыш һәм иҗат юлы. Публицистикасы.

38. Ф. Әмирханның “Татар кызы” нәсере. (Тема. Проблема. Идея. Жанр үзәнчелеге. Сюже-композициясе. Сәнгатьчә эшләнеше).

39. Ф. Әмирхан- татар реалистик әдәби тәнкыйтенә нигез салучы.

40. Ф. Әмирхан иҗатында хатын-кыз темасы “Хәят” повесте. (Тема. Проблема. Идея. Жанр үзәнчелеге. Сюжет-композициясе. Сәнгатьчә эшләнеше).

41. Ф. Әмирханның драма әсәрләре “Яшьләр”, “Тигезсезләр” һ.б. (Тема. Проблема. Идея. Жанр үзәнчелеге. Сюжет-композициясе. Сәнгатьчә эшләнеше).

42. Ф. Әмирханның “Фәткулла хәзрәт” сатирик повесте. (Тема. Проблема. Идея. Жанр үзәнчелеге. Сюжет-композициясе. Сәнгатьчә эшләнеше).

43. Ш. Камалның башлангыч чор ибатында хас сыйфатлар.Хикәяләрендә бәхет темасының бирелеше (“Бәхет эзләгәндә”, “Сукбай”, “Чит илдә” һ.б.)

44. Ш. Камалның “ Акчарлаклар” повестенда сезонлы эшчеләр образы.

45. С. Җәләл “Дим буенда” әсәре. (Тема. Проблема. Идея. Жанр үзәнчелеге. Сюжет-композициясе. Сәнгәтьчә эшләнеше).

46. Г. Камалның тормышы һәм иҗат юлы.

47. Г. Камалның “Беренче театр”,”Бүләк өчен” комедияләрендә көлке алымнары.

48. XX йөз башы прозасында иҗади юнәлешләр (экзистенциализм, натурализм, экспрессионизм, символизм, акмеизм һәм импрессионизм.)

49. М. Фәйзинең “ Галиябану” драмасына идея-художество анализ.

50. М. Фәйзинең тормышы һәм иҗаты. Аның әсәрләренең сәнгатьчә эшләнеше.

4 курс 8 семестр

Вопросы для экзамена

1. Гражданнар сугышы елларында татар әдәбияты.
2. Егерменче еллар татар шигърияте.
3. Гражданнар сугышы елларындагы татар әдәбиятында ике юнәлеш: шәфкатьлелек, әхлак темалары һәм идеологияне пропагандалау, көрәш темасы.
4. Егерменче еллар татар прозасы.
5. Утызынчы еллар татар шигърияте.
6. Егерменче-утызынчы еллар татар әдәбиятының төп үзенчәлекләре.
7. Утызынчы еллар татар прозасы.
8. Егерменче-утызынчы елларда драматургия.
9. Гражданнар сугышы елларында драматургия.
10. Г.Ибраһимовның «Тирән тамырлар» романына анализ.
11. К.Тинчурин. «Зәңгәр шәл» мелодрамасында конфликт. Авторның персонажларга мөнәсәбәте.
12. К.Тинчуринның «Сүнгән йолдызлар» драмасына анализ.
13. К.Тинчурин. Тормыш юлы һәм күпкырлы эшчәнлеге.
14. Г.Ибраһимовның Октябрь инкыйлабыннан соңгы иҗатына хас үзенчәлекләр.
15. К.Тинчуринның «Сүнгән йолдызлар» драмасы. Әсәрдәге конфликтлар һәм аларның үзара бәйләнеше.
16. К.Тинчуринның «Американ» комедиясе. Яшьләр образы.
17. М.Гафуринең «Эшче», «Кеше ашаучылар» поэмалары.
18. Г.Кутуй. «Тапшырылмаган хатлар». Әсәрдәге эчке конфликт.
19. Ш.Камал. «Матур туганда» романына анализ.
20. М.Галәүнең «Болганчык еллар» романына анализ.
21. Г.Ибраһимов. «Тирән тамырлар» романы. Әсәрдә кеше язмышын социаль шартларга буйсынуы.
22. Г.Ибраһимов иҗатын чорларга бүлү һәм үзенчәлекләре.
23. Т.Гыйззәт пьесаларында сыйныфлар каршылыгы.
24. Г.Ибраһимов. «Кызыл чәчәкләр» повесте.
25. М.Гафури. «Кара йөзләр» повесте. Усаллык һәм шәфкатьлелек темасының яңача ачылуы.
26. М.Әмирнең «Агыйдел» повестенә анализ.
27. Х.Туфанның егерменче елларда язылган поэмаларында күтәрелгән тема-проблемалар.
28. Г.Бәшировның «Сиваш» повестенә анализ.
29. Т.Гыйззәт. «Чаткылар» пьесасы.
30. Г.Ибраһимов. «Адәмнәр» повесте.
31. Х.Туфан. «Ант» поэмасын катламнар буенча анализлау.
32. Х.Туфанның тормыш һәм иҗат юлы.
33. Ш.Усманов. «Гает корбаны», «Ачылган йозак» хикәяләренә анализ.
34. Һ.Такташ. «Җир уллары трагедиясе»ндә геройлар бирелеше.
35. Һ.Такташ. «Мокамай» әсәрендә шәфкатьлелек темасы.
36. Һ.Такташ. «Ак чәчәкләр» шигыренә анализ.

5 курс 9 семестр

Вопросы для зачета

1. Алтмышынчы-сиксәненче еллар татар драматургиясе.
2. Алтмышынчы-сиксәненче еллар татар прозасында төп юнәлешләр.
3. Алтмышынчы-сиксәненче елларда татар поэзиясенең төп үзенчәлекләре.

4. Алтмышынчы-сиксәненче еллар прозасында милли йолалар чагылышы (Гомәр Бәширов «Туган ягым – яшел бишек» һ.б.).
5. Алтмышынчы-сиксәненче еллар прозасында тарихи шәхесләр.
6. Татар әдәбиятында шәхес культы темасы.
7. Әхмәт Фәйзи – шагыйрь һәм прозаик. «Тукай» романы.
8. Ибраһим Гази иҗаты. «Онытылмас еллар» трилогиясе.
9. Габдрахман Әпсәләмов иҗаты. «Ак чәчәкләр» романы.
10. Туфан Миңнуллин драматургиясе. «Үзебез сайлаган язмыш» драмасы.
11. Нурихан Фәттах иҗаты. «Кичү» романы.
12. Гариф Ахунов иҗаты. «Хәзинә» романы.
13. Әмирхан Еники иҗаты. «Әйтелмәгән васыять» повесте.
14. Әмирхан Еники иҗаты. «Саз чәчәге» повесте.
15. Хәсән Сарьян иҗаты. «Бер ананың биш улы» повесте.
16. Нурихан Фәттах иҗаты. «Итил суы ака торур» романы.
17. Аяз Гыйләҗев иҗаты. «Өтәч менгән читәнгә» романы.
18. Аяз Гыйләҗев иҗаты. «Җомга көн, кич белән» повесте.
19. Мөхәммәт Мәһдиев иҗаты. «Без – кырык беренче ел балалары» повесте.
20. Мөхәммәт Мәһдиев иҗаты. «Кеше китә - җыры кала» повесте.
21. Туфан Миңнуллин иҗаты. «Әлдермештән Әлмәндәр» комедиясе.
22. Равил Фәйзуллин иҗаты. «Нюанслар иле» циклы.
23. Сибгат Хәким поэзиясе. Поэмалары.
24. Илдар Юзеев иҗаты. Поэмалары.

5 курс 10 семестр

Вопросы для экзамена

1. Татар сүз сәнгате тарихында аерым баскыч буларак хәзерге әдәбият, аның чикләре мәсьәләсе.
2. Бүгенге әдәби процесс. Әдәбият үсешенә, әдипләрнең сәнгати фикеренә, рухи халәтенә тәэсир ясаган әһәмиятле вакыйгалар, XX-XXI гасыр чигендәге иҗтимагый-сәяси вазгыять.
3. 80 нче елларның икенче яртысыннан башланган демократик үзгәрешләр. Аларның әдәбият белеменә, матур әдәбиятка йогынтысы.
4. Сәнгатьчә фикерләү һәм сурәтләүдәге яңа алым, формаларның тууы. Хәзерге әдәбият белемендә бу турыдагы бәхәсләр.
5. Ике гасыр чигендә әдәби тәнкыйтьнең торышы. Әдәбиятның үткән чорларына яңача, заманча ноктадан торып бәя бирергә омтылыш.
6. Хәзерге татар әдәбиятның торышы, милли сүз сәнгатендәге тематик төрлелек, образлар бирелешендәге үзгәрешләр.
7. Хәзерге татар әдәбиятнда иҗат юнәлешләренең, агымнарының яңаруы. Детектив, публицистик, мемуар-автобиографик жанрларның үсеше. Хикәя, повесть, роман жанрларының төрләнү-тармаклануы.
8. Бүгенге татар прозасында “традицион”, шартлы-метафорик һәм яңа дулкында иҗат ителгән чәчмә әсәрләр. Шартлы-метафорик әдәбиятның киң колач алуы.
9. Татар әдәби фикерендә “Милли реализм” төшенчәсе, аңа карашлар төрлелеге. Бу юнәлештә иҗат ителгән әсәрләрнең милли үзаңны торгызуда әһәмияте, яңа тип идеалның күтәрелүе (Г.Исхакый һ.б.). Ф.Латыйфиның “Ишелеп төшкән бәхет” (1999) романы.

10. Татар прозасында классик (чиста) реализм төшенчәсенең янәдән әйләнешкә керүе, Совет хакимияте сәясәтенә тәнкыйди карашның көчәюе. Шәхес культы темасының активлашуы (А.Гыйләҗевнең “Өч аршын җир” (1962), И.Сәләховның “Колыма хикәяләре” (1981), А.Гыйләҗевның “Ягез, бер дога” (1990) әсәрләре).

11. Хәзерге реалистик әсәрләрдә 1917 елгы инкыйлабын, колхозлашу елларын, тоталитар системаның кешелексезлеген ачарга омтылыш (М.Хәсәновның “Язгы аҗаган”, Р.Мөхәммәдиевнең “Сират күпере” һ.б. әсәрләре).

12. 20-30 нчы елларда язылып та, озак вакыт дәвамында басылмаган М.Гафуриның “Кеше ашаучылар” (1921), Г.Ибраһимовның “Адәмнәр” (1921) әсәрләренең дөнья күрүе.

13. Яңадан кайткан әдәбият, “ак таплар”ның бетә баруы, мөһаҗирлек әдәбияты төшенчәсе (Г.Исхакый һ.б.).

14. Совет системасының кеше тормышына тискәре йогынтысын ачкан, әхлакый идеалны югары күтәргән әсәрләр (Ф.Садриевның “Таң җиле” (1994), А.Гыйләҗевның “Балта кем кулында” (1988-1989) романы).

15. Татар реалистик әдәбиятында шәхеснең үзбилгеләнүе өчен көрәш темасының алга чыгуы, заманның әхлаксызлыгы турында уйланулар (Т.Галиуллинның “Тәүбә” (1996-1997), “Элмәк” (1998) “Төнге юллар” романнары).

16. Татар прозасында лирик башлангычның, сентиментальлекнең көчәюе (М.Мәһдиевнең “Бәхилләшү” (1987), Р.Сибатның “Ялгызак” (1999) әсәрләре).

17. Чәчмә әсәрләрдә милли үзаң үсеше белән бәйләнештә тарихи теманың гәүдәләнеше (Н.Фәттахның “Сызгыра торган уклар” (1977-1985), М.Хәбибуллинның “Кубрат хан” (1985), Ф.Латыйфиның “Хыянәт” (1999) романнары).

18. Татар прозасында “яңартылган” реализм, психологик реализм, магик реализм. Аларның асылы, төп үзенчәлекләре (Ф.Бәйрәмова “Болын” (1982), “Битлек” (1983), Н.Гыйматдинованың “Сихерче” (1990), “Ак торна каргышы” (1995) повестьлары).

19. Татар прозасында интеллектуаль реализм агымы, анда шәхеснең фәлсәфи эзләнүләр аша яшәешне аңлауы, хакыйкатьне табуга омтылышы (Ф.Бәйрәмованың “Алыплар илендә” (2002) повесте).

20. Хәзерге татар прозасында романтизм юнәлешенең үсеше (М.Галиевның “Алтын тотка” (1987-1988), Ф.Садриевның “Кыргый алма әчесе” (2003) повестьлары).

21. Хәзерге әдәбиятта постмодернизм юнәлеше. Татар әдәбиятында постмодернистик концепция, постмодернистик элементлар белән баетылган әсәрләре (Г.Гыйльмановның “Албастылар” (1990-2001) хыялый кыйссасы, М.Кәбировның “Сары йортлар сере” (2001) повесте).

22. Фәлсәфи-романтик тенденцияләрнең хәзерге татар поэзиясендә дәвам иттерелеше (И.Юзеев, Р.Фәйзуллин һ.б.).

23. Романтик шигъриятә символлар аша яшәешкә бирелгән бәя, тормыш, дөнья, тарих турында уйланулар. Милли бәйсезлек темасының чагылышы, милли идеалның бирелеше (Зөлфәт).

24. Поэзиядә гражданлык мотивларының, публицистик башлангычның көчәюе, мөстәкыйльлек өчен көрәш белән бәйләнештә романтик шигърияттә тарихи темага игътибарның артуы (Р.Харисның “Ант суы” (1988), Ә.Рәшитнең “Мөхәммәдъяр” (1996) поэмалары).

25. Реалистик шигърияттә тарихи шәхесләргә яңача мөнәсәбәт. (М.Әгъләмовның “Акмулла арбасы” (1981), “Тукайдан хатлар” (1985) поэмалары).

26. Татар поэзиясендә яңа юнәлешләрнең тууы, яңа агымнарга мөнәсәбәт, экспрессионистик (Р.Зәйдулла, Р.Әймәт), импрессионистик (Ш.Анак), постмодернистик (Сөләйман) алымнар, элементларның урын алуы.

27. Драматургиядә иҗат мәйданына яшь көчләр буларак З.Хәким, Д.Салихов, М.Гыйләҗев, Аманулла, Г.Каюмовларның килүе.

28. Сүз сәнгатенең драма төрендә яңа тема-проблемаларның урын алуы, (М.Гыйләҗевның “Бичура” (1988-1989) драмасы, Т.Миңнуллинның “Шәҗәрә” (2001) драмасы).

29. Романтизм ысулының үзгәреп, драматургиядә милләт фаҗигасен ачуга юнәлтелүе. Катнаш никахлар проблемасының фәлсәфи яссылыкта хәл ителеше (Т.Миңнуллинның “Илгизәр+Вера” (1994) драмасы).

30. Хәзерге драматургиядә тәнкыйди фикернең үткенәюе, рус һәм көнбатыш сүз сәнгатенә хас, традицион булмаган сурәт-образларга, алымнарга мөрәҗәгать итүе (З.Хәкимнең “Юләрләр йорты” (1996) трагикомедиясе).

Образец экзаменационного билета:

Билет № 1.

1. Гражданнар сугышы елларында татар әдәбияты.
2. М.Гафуринең «Эшче», «Кеше ашаучылар» поэмалары.

Критерии оценки (в баллах):

- **25-30 баллов** выставляется студенту, если студент дал полные, развернутые ответы на все теоретические вопросы билета, продемонстрировал знание функциональных возможностей, терминологии, основных элементов, умение применять теоретические знания при выполнении практических заданий. Студент без затруднений ответил на все дополнительные вопросы. Практическая часть работы выполнена полностью без неточностей и ошибок;

- **17-24 баллов** выставляется студенту, если студент раскрыл в основном теоретические вопросы, однако допущены неточности в определении основных понятий. При ответе на дополнительные вопросы допущены небольшие неточности. При выполнении практической части работы допущены несущественные ошибки;

- **10-16** баллов выставляется студенту, если при ответе на теоретические вопросы студентом допущено несколько существенных ошибок в толковании основных понятий. Логика и полнота ответа страдают заметными изъянами. Заметны пробелы в знании основных методов. Теоретические вопросы в целом изложены достаточно, но с пропусками материала. Имеются принципиальные ошибки в логике построения ответа на вопрос. Студент не решил задачу или при решении допущены грубые ошибки;

- **0-10 баллов** выставляется студенту, если он отказался от ответа или не смог ответить на вопросы билета, ответ на теоретические вопросы свидетельствует о непонимании и крайне неполном знании основных понятий и методов. Обнаруживается отсутствие навыков применения теоретических знаний при выполнении практических заданий. Студент не смог ответить ни на один дополнительный вопрос.

Планы практических (семинарских) занятий

№	Наименование раздела /темы дисциплины	Содержание

1.	**Раздел 1. Древняя и средневековая татарская литература (2 семестр)**	
1.1.	Древнетюркская литература	Гомумтөрки (борынгы төрки) әдәбият. Борынгы төркиләр. Аларда язу барлыкка килү мәсьәләсе. Туран (һун), рун һәм уйгур графикалары. Барлык төрки халыкларның уртак мирасы дип каралган *«Орхон – Енисей»* язмалары. Мәхмүд Кашгариның *«Диване лөгатет–төрк» (1073–1074*) китабы. Йосыф Хас Хаҗиб Баласагуниның 1069–1070 елларда язылган *«Котадгу белег»* дидактик поэмасы. Әхмәд Йүгнәки (XII йөз). Аның дидактик характердагы «Һибәтел–хакаик» («Хаклыклар бүләге») поэмасы. Әхмәд Ясәви (1166 елда үлә) һәм Сөләйман Бакырганый (вафаты 1186 елда) – төрки суфыйчылык шигърияте нең күренекле вәкилләре.
1.2.	Литература булгарского периода (X – середина XIII века)	Болгар–хәзәр чоры. Кол Гали һәм аның "Кыйссаи Йосыф" дастаны. Болгар мифологиясе һәм халык авыз иҗаты үрнәкләре: риваять–легендалар, мәкаль–әйтемнәр, җырлар. Болгарның борынгы Русь белән мөнәсәбәтләренә бәйләнешле риваятьләр. Болгар чоры язма әдәбиятының мәшһүр шагыйре Кол Гали һәм аның «халыкка җан азыгы булган кыйммәтле әдәби җәүһәре «Кыйссаи Йосыф» дастаны (поэмасы).
1.3.	Литература периода Золотой Орды (с середины XIII века до середины XV века)	Алтын Урда чорында әдәбият. Суфыйчылык әдәбияты. Алтын Урда дәүләте чорында кыпчак һәм угыз, болгар телләре нигезендә уртак тел оеша башлау, язма әдәбият вәкилләренең төрле төрки төбәкләрдән чыгуы. Иҗат ияләренең башлыча гарәп һәм фарсы телле Көнчыгыш классикларына йөз тотуы. Котб, Харәзми, Сәйф Сараи кебек шагыйрьләрнең Хәйям, Фирдәүси, Әбүгалисина, Низами, Сәгъдиләрдән килә торган дөньяви мотивларны үстерүе. Мәхмүд бине Гали Әл–Болгари, Хисам Кятиб кебек язучыларның Газзали, Фәридеддин Гаттар иҗатыннан килгән суфичылык традицияләренә иярүләре. Суфичылык һәм аны барлыкка китергән сәбәпләр. XlV нче йөзләрдә Идел–Урал буе төрки–татар әдәбиятында дини–мистик рухлы агымның көчәюе, моның социаль–тарихи сәбәпләре, идея–эстетик чыганаклары, «Диване Хикмәт», «Бакырган китабы» дигән җыентыклар, «Кисекбаш», «Кыйссаи Сәкам», «Нәсыйхәт–әс–салихин» кебек дини–дидактик, дини–суфичыл, дини–каһарманлык дастаннары барлыкка килү, аларда ислам диненең бөеклеген исбатларга омтылу. Рабгузыйның "Кыйссасел–әнбия" китабы. **Котб "Хөсрәү вә Ширин" әсәре.** Дастанның саклану һәм өйрәнелү тарихы, хәзергә кадәрге басмалары. Котб дастанының язылу урыны һәм шартлары. «Хөсрәү вә Ширин» дастанының сюжеты, композицион төзелеше, образлар системасы. Поэманың оптимистик рухы. Шагыйрьнең поэтик осталыгы. Харәзми "Мәхәббәтнамә" поэмасы. Поэманың язылу һәм саклану тарихы, кульязма нөсхәләре. Әсәрнең сюжет үзенчәлеге, композицион төзелеше. Мәхмүд Болгари (Мәхмүд бине Гали) "Нәһҗел–фәрадис" әсәре. Әсәр күчермәләренең табылган урыннары, фәнни яктан өйрәнелү тарихы. Авторның кайсы төбәктән чыккан булуы, әсәрнең язылу вакыты һәм урыны. Идел–Урал буе төрки әдәбиятында хикәячелек жанрын үстерүдә «Нәһҗел–фәрадис» әсәренең урыны һәм роле, аның традицияләре. Хисам Кятиб "Җөмҗөмә солтан" дастаны. Хисам Кятибнең «Җөмҗөмә солтан» (1370) әсәренең язылу урыны һәм шагыйрь биографиясенең ачык булмавы. Дастан күчермәләренең таралу төбәкләре, басма нөсхәләре турында мәгълүмат. Әсәрнең шигъри төзелеше, поэтик нәфисләү чаралары, тасвир алымнарында халык эпосы традицияләре: сыйфатны сан зурлыгы (күләм) белән ачарга омтылу, шигырьдә мәкаль һәм әйтемнәрне иркен куллану. Сәйф Сараи "Гөлестан

		бит–төрки” әсәре “Сөһәйл вә Гөлдерсен” дастаны. Сәйф Сараиның «Сөһәйл вә Гөлдерсен» (1394 ел) поэмасы. Әсәр сюжетының реаль җирлеге булу ихтималы, авторның «чынлык» тенденциясен алга сөрүе. Шагыйрь мирасының әһәмияте. Сайядинең «Дастан Бабахан» әсәренең таралу даирәсе, саклану һәм өйрәнелү тарихы. «Дастан Бабахан»ның татар әдәбияты үсешенә зур йогынты ясавы. Сайяди дастанының композициясе, сюжеты, образлар системасы, әдәби эшләнеше.
1.4.	Литература периода Казанского ханства	Казан ханлыгы чоры татар әдәбияты**.** Мөстәкыйль дәүләт буларак, Казан ханлыгының барлыкка килүе. Казан шәһәре һәм казанлылар турында тарихи чыганаклар, риваятьләр, легендалар. Җирле халыклардан җырчы–чичәннәр, музыкантлар, рәссамнар, төрле әдип–шагыйрьләр һәм галимнәр үсеп чыгуы. (Гарифбәк, Колшәриф, Мөхәммәдшәриф, Касыйм, Нух, Мөхәммәдьяр). Көнчыгыш белән бәйләнештә Казанның роле. Бу чорда башка төбәкләрдәге төрки телле әсәрләрнең Идел–Урал буенда киң таралыш табуы (азәрбайҗан, үзбәк, госманлы, төркмән әдип һәм шагыйрьләреннән Әхмәди, Мир Хәйдәр, Дүрбәк, Лотфи, Мөхәммәд Чәләби, Вафи, Физули һәм Нәваи әсәрләре). Госманлылар, комыклар, татарлар һәм башкортлар үз шагыйре итеп санаган Өмми Камал (чын исеме Исмәгыйль) әсәрләренең Идел–Урал буенда яратып укылуы. Аның әсәрләренең идея–эстетик асылы, Казан татар әдәбиятына тәэсире. Мөхәммәдъяр “Нәсыйхәт” әсәре, “Төхфәи мәрдан”, “Нуры содур” поэмалары. Мөхәммәдьяр әсәрләренең табылу һәм саклану тарихы. Аның иҗатын өйрәнүче әдип һәм галимнәрнең эшчәнлеге (И.Березин, М.Иванов, Н.Исәнбәт, Ш.Абилов, Х.Миңнегулов һ.б.). Шагыйрь шәхесе турында мәгълүмат.Татар поэзиясен үстерүдә Мөхәммәдьяр иҗатының роле. Кадыйр Галибәк “Җәмигъ эт–тәварих” җыентыгы**.** Кадыйр Галибәкнең «Җәмигъ эт–тәварих» (1602) әсәре. Аның тәрҗемә әсәре булуы һәм оригинальлеге мәсьәләсе. Бу әсәрне өйрәнүгә өлеш керткән хәзерге галимнәрнең эшчәнлеге турында мәгълүмат. «Җәмигъ эт–тәварих»ның башка төрки халыклар культурасына мөнсәбәте. Әсәрдә гомумватанчылык идеясе; Борис Годуновка мәдхия җырлау; рус монархиясе кулы астында үзәкләшкән феодаль дәүләтне яклау.
1.5.	Татарская литература XVII-XVIII веков	XVII йөз татар әдәбияты. Мәүлә Колый иҗаты. XVI йөзнең ахырында һәм XVII йөздә татар халкының иҗтимагый–сәяси хәле һәм мәдәнияте. Суфичылык идеяләренең яңадан җанлануы, моның сәбәпләре. Мәүла Колый әсәрләренең саклану тарихы, кулъязма нөсхәләрнең таралуы һәм аларны фәнни өйрәнүгә өлеш керткән әдип–галимнәрнең эшчәнлеге (Фазыл Туйкә, Г.Сәгъди, Г.Ибраһимов, Х.Хисмәтуллин, Х.Госман, К.Дәүләтшин, Г.Хөсәенов һ.б.). Мәүла Колый хикмәтләренең тематикасы, каршылыклы идея–эстетк табигате. Мәүла Колый хикмәтләренең лирик герое. 1990 елларда табылган ике поэмасы: «Берекәннәр сыйфаты» һәм «Хәләл ризык эстәгәннәр сыйфаты». Аларның идея–эстетик үзенчәлеге. XVIII йөздә татар халкының иҗтимагый тормышы. Халык тормышы һәм көнкүрешнең авыз иҗаты әсәрләрендә чагылышы: «Лашманчы зары» һәм «Лашман бәете», «Солдат бәете», «Никрутлар бәете», «Пугачев бәете», «Салават Юлай» һәм «Салават бәете». Елъязмалар тибындагы әсәрләр, сәяхәтнамәләр, васыятьнамәләр; «Исмәгыйль ага сәяхәтнамәсе», «Мөхәммәд Әмин сәяхәтнамәсе»; Гаделшаһ бине Габдулла һәм Габдерахман бине Туймөхәммәд васыятьнамәләре; Аксак Тимернең Болгар шәһәрен җимерүе турындагы елъязмалар, Акай кузгалышы һәм Пугачев сугышы, Екатерина II нең Казанга килүе турында язмалар. Мөхәммәдрәхим бине Рәфыйк Казани тарафыннан төзелгән һәм күчереп язылган «Мәҗмугыл–хикәят» җыентыгы. Таҗетдин Ялчыгол (1768–1838). Тормыш юлы, иҗат мирасы, күпкырлы эшчәнлеге (педагог, текстолог, тарихчы, рухани, табиб һ.б.). Әдипнең Суфый Аллаяр иҗат

		иткән «Сөбател гаҗизин» китабын «Рисаләи Газизә» исеме белән шәрехләве (1806). XVIII гасырда татар прозасының тематикасы киңәюе һәм форма ягыннан төрләнүе. Габдрәхим Утыз Имәни иҗаты. Габдрәхим Утыз Имәнинең (Габдрәхим бине Госман бине Сәрмәки бине Кырым әл–Болгари) – XVIII–XIX гасыр чикләрендә иҗат иткән күренекле шагыйрь, энциклопедик белемле галим һәм җәмәгать эшлеклесе булуы. Аның тормыш юлы, иҗат мирасы турында мәгълүмат. Шагыйрьнең иҗатын өйрәнүгә өлеш керткән әдип–галимнәрнең эшчәнлеге. Аның шигъри әсәрләрендә фикер азатлыгы, гыйльми–мәгърифәт мәсьәләләре. Мәсәлән: «Тәхфәт–ел–гьөрабаә вә ләтаиф–ел–гьәзае» (Горбәтлектә йөрүчеләргә бүләк һәм аларның хурлыкка калу вакыйгалары). «Горбәтнамә» (Читтә йөрүче хикәясе). «Гавариф–эз–заман» (Замана бүләкләре), «Тәнәиһ–ел–әфкяр фи Нәсаих–ел–әхйар» (Фикерләрне пакъләндерүче файдалы киңәшләр», «Мөһиммәт–эз–заман» (Заманның мөһим билгеләре) әсәрләренең идея–проблематик тирәнлеге. Аерым шигырьләренең үзәгенә авторның үз шәхесе, үз тормышы, үзе кичергән вакыйгалар килеп керүе; үзенчәлекле лирик герой гәүдәләнеше. Утыз Имәни иҗатына Габдулла Тукай мөнәсәбәте. Шагыйрь Габдрәхим Утыз Имәнигә багышланган хезмәтләр.
2.	**Раздел 2. Татарская литература XIX в. (3 семестр)**	
2.1.	Татарская литература первой половины XIX в.	Татар халкының аңына, иҗтимагый фикер һәм культура үсешенә уңай йогынты ясаган факторлар, тарихи вакыйгалар. 1812 елгы Ватан сугышында һәм декабристлар восстаниесендә татарларның катнашуы. Ватан сугышының җыр - бәетләрдә һәм язма әдәбиятта чагылышы. Казанда университет ачылу (1804), аның Идел һәм Урал буе халыклары, шул исәптән татарларның иҗтимагый-мәдәни үсешенә йогынтысы. Халкыбызның тарихын, этнографиясен, халык иҗаты әсәрләрен җыю, туплау һәм фәнни эшкәртүдә шәркыять галимнәренең роле (К.А.Фукс, А.К.Казембек, Х.Д.Френ, И.Н.Березин һ.б.). Татар телендә китаплар басыла башлау. Университет галимнәре Ибраһим Хәлфин (1778-1829) һәм Гали Мәхмүдов (2824-1891) эшчәнлеге. Татар халкы арасында мәгърифәт тарату планнары. Әдәби телне гади халык теленә якынайту мәсьәләсе куелу. Әдәбият сөючеләр җитәкчесе Нигъмәт Ибраһимов. Габденнасыйр Курсавиның (1776-1812) Мәгърифәтне яклавы. XIX йөз башында культура һәм фикер өлкәсендә бер-берсенә капма-каршы ике юнәлеш. Акылга ирек таләп итү һәм мәгърифәтчелек омтылышлары. Әдәбиятның, нигездә, шигъри характерда үсеше һәм аның төп юнәлешләре: а) дини-әхлакый; б) суфыйчыл; в) дөньяви. Аларың еш кына үзара керешен китүе. Поэзиядә публицистик яңгырашның көчәюе (Г.Утыз Имәни «Гавариф-әз-заман»). Чорга хас социаль вакыйгаларның киңрәк урын алуы («Иляһи бәетләр»). Әхлаксыз, надан дин әһелләрен, залим түрәләрне сатирик фаш иткән әсәрләр язылу («Мүкән кантун», Г.Кандалый «Тотынышып кулың кулга»). Крестьянның авыр тормышына, социаль тигезсезлеккә, хатын-кыз язмышына игътибар арту («Илаһи бәет. Уделный», Г.Кандалый «Сәхибҗәмал»). Фольклорга тартым мавыктыргыч дастан-кыйссаларның активлашуы («Бүз егет», «Тутыйнамә»). Либераль аристократия карашларын чагылдыручы әсәрләр (Гомәр Мөхәммәд улының «Тәзкирәи мөфти Габдессәлам» (1832), «Сәфәрнамәи шаһзадә Александр» (1837) поэмалары). Бу чор әдәбиятында жанр төрлелеге (мәдхия, мәрсия, мөнәҗәт, шигъри хат, шигъри хикәят, шигъри сатира, мәсәл, күңел лирикасы һ.б.).

		Сурәтләү алымнары. Җанлы сөйләмгә нигезләнгән әсәрләрнең киңрәк урын ала баруы.
2.2.	Татарская литература второй половины XIX в.	Гасыр уртасында җәмгыять үсешендә туган каршылыклар. Крепостное право бетерелү. Азатлык хәрәкәтенең яңа этабы. Крестьян восстаниеләре. Тарихи социаль-икъдисади үзгәрешләрнең, иҗтимагый фикернең халыкларга тәэсире. Төрки халыкларда уяну хәрәкәтенә юл салучы эшлеклеләрнең мәйданга чыгуы: Азәрбайҗанда - Ахундов М.Ф., Казахстанда - Ч.Вәлиханов, А.Кунанбаев, татарларда - Х.Фәезханов, К.Насыйри һ.б. Рус җәмгыятендә демократик көчләрнең татарлар тормышы белән кызыксынуы. «Современник» журналында П.И.Пашино мәкаләләре басылып чыгу. Казанда Татар укытучылар мәктәбе ачылу (1876). Казан университеты каршында оештырылган «Археология, тарих һәм этнография» җәмгыяте (1878) эшчәнлегендә рус һәм татар галимнәренең катнашуы (Н.Катанов, Ш.Мәрҗани, К.Насыйри Һ.б.). Татар телендә вакытлы матбугат чыгаруга омтылышлар һәм аларның тормышка ашмау сәбәпләре (И.Запольский, М.Никольский, П.Пашино, Х.Фәезханов, К.Насыйри, З.Бигиев, Ш.Әхмәров Һ.б.). Мәгърифәтчелекнең бер күренеше буларак җәдитчелек хәрәкәте. Мәгърифәтчелек әдәби-эстетик фикеренең формалашуы. Әдәбият һәм сәнгатьнең иҗтимагый роле турында К.Насыйри, З.Бигиев, З.Һади һ.б. Шиһабеддин Мәрҗани (1818-1889) - күренекле галим, тарихчы, рухани фәлсәфәче, педагог. Хөсәен Фәезхановның (1828-1866) педагогик һәм гыйльми эшчәнлеге Исмәгыйль Гаспралының (1851-1914) тормышы, күпкырлы эшчәнлеге. Күренекле мәгърифәтче Каюм Насыйриның (1825-1902) тормыш юлы. Татар телен фәнни нигезләп, гыйльми яктан үстерү өлкәсендәге эшчәнлеге. Халык иҗаты үрнәкләрен җыеп, халыкка җиткерүдәге хезмәтләре. «Таң йолдызы» газетасы проекты. Ярым журнал характерындагы еллык календарьлары. «Әхлак рисаләсе», «Тәрбия китабы»н да укыту-тәрбия мәсьәләләре. Мәгърифәтчелек чоры әдәбиятының ике баскычы: берсе - XIX йөзнең соңгы чиреге, икенчесе - XX йөз башы. Беренче чорда әдәбиятның яңа жанрлар белән баюы (аеруча проза һәм драматургиядә). Иҗтимагый шартларга бәйле реализмның әйдәп баручы юнәлешкә әверелүе. «Мәкәрҗә бәете»нең (1860) язылу, басылу тарихы. Гали Чокрыйның (1826-1889) тормышы, әдәби мирасы. Татар, казакъ, башкорт халыкларының уртак әдибе, танылган мәгърифәтче, олы фикер иясе Мифтахеддин Акмулланың (1831-1895) тормыш һәм иҗат юлы, шәхесе. Яков Емельяновның (1843-1898) тормыш юлы, әдәби мирасы. Әхмәт Уразаев-Кормаши (якынча 1855-1883) иҗатында романтик мәхәббәт сюжетына нигезләнгән дастан-кыйсса жанры үсеше. Муса Акъегетзадәнең (1864-1923) тормыш һәм иҗат юлы. Шәхесе формалашуга тәэсир иткән шартлар. «Хисамеддин менла» (1886) әсәре. Заһир Бигиевнең (1870-1902) тормышы һәм иҗат эшчәнлеге. «Өлүф, яки Гүзәл кыз Хәдичә» (1887), «Зур гөнаһлар» («Гөнаһе кәбаир», 1890) романнары. XIX йөзнең соңгы чирегендә әдәбиятта драма төре барлыкка килү.
3.	**Раздел 3. Татарская литература начала XX века (4-5 семестры)**	

3.1.	Татарская поэзия начала XX века	XX йөз башы татар әдәбияты курсының предметы, максат-бурычлары, хронологик чикләре. Чор әдәбиятының өйрәнелү тарихы, этаплары. Татар шигъриятенең күпгасырлык тарихы, традицияләре. Шигърияткә Г.Тукай, Н.Думави, М.Укмаси, З.Бәшири, М.Гафури кебек шагыйрьләрьнең килеп керүе. 10 елларда татар поэзиясенә шагыйрьләрнең икенче буыны килү: С.Сүнчәләй, З.Ярмәки, М.Фәйзи, Н.Исәнбәт, Ф.Бурнаш, Г.Сәмитова. Ш.Бабич, С.Сүнчәләй, М.Фәйзи, һ.б.
3.1.1	Творчество Габдуллы Тукая	Шагыйрь, прозаик, балалар язучысы, әдәби тәнкыйтьче, публицист, журналист, методист, җәмәгать эшлеклесе. Шагыйрь иҗатын чорларга бүлү мәсьәләсе. Җ.Вәлиди, Г.Ибраһимов, Ф.Әмирхан, Г.Сәгъди, Я.Агишев, М.Гайнуллин, И.Нуруллин, Г.Халит, Р.Ганиева һ.б. карашлары. 1905-1907 елгы инкыйлаб елларында Тукайның шагыйрь буларак формалашуы. Журналистлык эшчәнлеге. Тукайның башлангыч чор иҗатында мәгърифәтчелек идеяләренең, үгет-нәсихәтчелекнең чагылышы, мәгърифәтчелек романтикасы өстенлек итү. Тукайга Казан әдәби мохитенең йогынтысы. «Әль-ислах», «Яшен», «Ялт-йолт», газета, сатирик журналларында эшчәнлеге. Тукай шигырьләрендәге лирик геройның рухи дөньясы катлаулану, кайгы-хәсрәт, төшенкелек, өметсезлек мотивлары килеп Шагыйрь иҗатында күзәтелгән романтизмның чыганаклары, эстетик табигате, Урта гасыр татар, рус һәм Аурупа поэзиясенең традицияләре. Тукай сатирасының иң югары ноктага күтәрелүе, идея-тематик һәм сәнгатьчелек ягыннан төрләләнүе. Г.Тукайның дини-шәригать кануннарына, Аллага, Коръәнгә мөнәсәбәте. Тукайның һәр дәвер иҗатында Коръән, Ислам мәдәниятеннән килгән мотивларның күзәтелүе. Тукайның татар шигъриятен реалистик юнәлештә үстерүе. Шагыйрь лирикасында төрки-татар поэзиясе, халык авыз иҗаты, рус һәм Көнбатыш Аурупа әдәбиятлары традицияләренең синтезлашуы һәм аларның милли җирлектә үстерелеше.
3.1.2	Творчество Мажита Гафури	Әдипнең тормыш юлы. Талантлы шагыйрь, прозаик һәм публицист. Башлангыч иҗатының тематикасы. Шигъриятендә тарихи барышка мөнәсәбәтнең, социаль мотивларның тирәнлеге, реалистик «аклылык, публицистик аһәң көчәю. М.Гафуриның оста аллегорик-мәсәлче булып танылуы. М.Гафуриның 1908-1913 нче еллар лирикасында идея-эстетик үзгәрешләр: тематик киңлек, хис-кичерешләр тирәнлеге, күңел һәм фәлсәфи лириканың өстенлек итүе, лирик геройның күңел дөньясы романтик сурәтлелеккә төрелеп бирелү, шагыйрь поэзиясенең дидактизм, үгет-нәсихәттән арынуы. Авторның шигърияткә параллель рәвештә прозада уңышлы эшләп килүе. Милли әдәбиятка гади халык, авыл, шәһәр ярлыларының, көнлекчеләрнең авыр тормышын, ачлык темасын сурәтләүне алып килүе. М.Гафури иҗатында жанр байлыгы, тел үзенчәлеге.
3.1.3	Творчество Сагита Рамеева	С.Рәмиев - романтик шагыйрь, прозаик һәм драматург, публицист һәм тәнкыйтьче, журналист һәм җәмәгать эшлеклесе. Журналистлык эшчәнлеге. С.Рәмиевиең башлангыч чор иҗаты. «Таң вакыты» шигыре. Лирик геройның кайгыру, борчылу сәбәпләре, бу хәлдән чыгу юллары турындагы уйланулары. Әсәр исеменең символик мәгънәсе. С.Рәмиевнең реакция еллары шигъриятендә ярсу йөрәкле, шашкын, бунтарь, гыйсъянчы, лирик геройның бирелеше. С.Рәмиевнең үз каләм көчен драматургия төрендә сынап каравы. «Яшә Зәбәйдә, яшим мин» пьесасы. С.Рәмиевнең унынчы елларда прозага мөрәҗәгать итүе. «Нәҗметдин агай бәйрәме», «Галәветдин хаҗи корбаны – Җаек Хәдичә» хикәяләре. Әдипнең автобиографик характердагы төгәлләнми калган «Ул исерек түгел иде» повесте.

3.1.4	Творчество Дэрдменда	Талантлы шагыйрь, тыйнак һәм укымышлы зыялы, милләт хадиме. Иҗатының әдәби-эстетик юнәлеше һәм әдипнең үзенчәлекле иҗтимагый хәле. Дәрдемәнднең татар поэзиясендә классик романтик шагыйрь буларак танылуы. 1902-1903 елларда шигырь һәм хикәя жанрында беренче тәҗрибәләр ясавы. Дәрдемәнд лирикасының төп хасиятләре: шигъри таланты, кинаяле сөйләмгә, фикри тирәнлеккә, символик сурәтлелеккә осталыгы сиземләнү. Әсәрләрендә кеше һәм вакыт, урын (пространство), дөньяның бакыйлыгы, гомернең фанилыгы (чикләнгәнлеге), гомер агышы, тәкъдир, яшәү һәм үлем турында фәлсәфи уйлануларның әдип иҗатында кызыл җеп булып сузылуы «Кораб» шигырендә гәүдәләнеше. Шагыйрь иҗатының экзистенциализм фәлсәфәсе һәм импрессионистик стиль билгеләре белән бәйләнеше. Дәрдемәнднең робагый; фәрд, газәл, мәдхия, мәсәл кебек жанрларда эш итүе. Шагыйрь поэзиясендә мәгънәви тирәнлек, шигъри нәфислек, сүзләрне файдалануда үзгә осталык, кыскалык, сурәтләү чараларының муллыгы.
3.1.5	Творчество Нажиба Думави	Н.Думавиның катлаулы тормыш юлы. Аның лирик һәм эпик төрдәге уңышлы иҗаты. Әдәби тәнкыйть, публицистика өлкәсендәге эшчәнлеге. Н.Думави шигырьләрендә социаль контрастлар, тәнкыйди башлангычның көчәюе, чынбарлыкка мөнәсәбәтнең субъектив гәүдәләнеше күзәтелү. Шагыйрь иҗатының экспрессионистик агымга мөнәсәбәте. Н.Думавиның 10-елларда төрле фәлсәфи, мәдәни-тарихи мәктәпләргә мөрәҗәгать итүе: Көнбатыш һәм Көнчыгыш фәлсәфәсен, позитивизм философиясен өйрәнүе, аңа романтизм һәм экспрессионизм кебек әдәби юнәлешләрнең тәэсире, яшәешкә, акыл көченә шик белдерүе, рухи чистарыну кебек толстойчылык һәм руссоистик карашларны яклавы һ.б. Сугыш темасының әдип иҗатында чагылышы. «Ватан каһарманы яки агач аяк» (1916) хикәясе. «Сугыш» (1908), «Сугыш тәэссораты» (1916), «Головка» (1917) әсәрләре. Әдипнең тарихи риваять, хикәя-легендаларга нигезләнеп иҗат ителгән «Су кызы» (1915), «Болгар кызы Тойгы туташ» (1915) хикәяләре. Соңгы хикәясендә Идел буе болгарларының тормышы, гореф-гадәтләре, йолалары, уен-бәйрәмнәре җанландырылу. Н.Думавиның әдәби, фәлсәфи, гыйльми карашларын чагылдырган мәкаләләре. Аның иҗатын өйрәнүче галимнәрнең хезмәтләре.
3.1.6	Творчество Шайехзады Бабича	Шәехзадә Бабич - талантлы шагыйрь, үткен телне публицист, оста педагог, фольклорчы. Ш.Бабичның шигъри иҗаты. Иҗатында жанрлар төрлелеге, идея-тематик киңлек Бабичның шигъриятендә сәнгатьчә фикерләүнең романтик төре өстенлек итү. Шагыйрь поэзиясендә Тукай темасының зур урын тотуы. Ш.Бабич иҗатында юмор һәм сатира, аның иҗтимагый-социаль эчтәлеге тирәнәю, максат-бурычларының киңәюе. «Кандала» (1916) поэмасының сюжеты, идея-эчтәлеге. «Газазил» (1916) әсәре. Поэманың эпик киңлеге, образларның конкретлылыгы, ирония һәм сарказмның үткенлеге, фантазиягә байлыгы. Ш.Бабичның публицистик мәкаләләре, аларда күтәрелгән проблемалар.
3.2.	Татарская проза начала XX века	Ике үсеш баскычы:1) 1885-1908 еллар; 2) унынчы еллар прозасы. Унынчы еллар прозасында яшәүнең һәм идеалның фәлсәфи һәм әхлакый мәгънәсен эзләү юлында милли зыялыларның төрле типлары тудырылу. Әсәрләргә импрессионистик, экспрессионистик һ.б. яңа агым билгеләренең үтеп керүе. тарихның баш калкытуы, тарихи темаларга игътибар арту, тарих сәхнәсеннән төшеп калган дәүләтебезне сагыну, болгарчылык мотивларының гәүдәләнеше: Хатын-кыз темасының татар прозасында чагылышы. Прозаның психоло-гизмга кискен борылышы. Психологизмның төрләре: аналитик психологизм, җан диалектикасы, хирыс психологизмы, психонализ һ.б. Мәхәббәт темасының прозаиклар

		иҗатында әдәби-эстетик гәүдәләнеше.
3.2.1	Творчество Гаяза Исхаки: проза, драматургия, публицистика	Яңа реалистик татар әдәбиятына нигез салучы күренекле прозаик, драматург, ялкынлы публицист, журналист, тәнкыйтьче, җәмәгать эшлеклесе һәм сәясәтче. Әдип иҗатын чорларга бүлү мәсьәләсе. «Тәгаллемдә сәгадәт яки гыйлем үгрәнүдә рәхәт гомер», «Кәләпүшче кыз», «Бай углы» әсәрләре. «Өч хатын белән тормыш» драмасы, «Ике гыйшык» пьесасы һәм «Очрашу яки Гөлгыйзар» повесте. Әсәрләренең жанр төрлелеге һәм сәнгатьчә фикерләү үзенчәлеге. «Ике йөз елдан соң инкыйраз» повесте, жанры, сюжет-композициясе, проблематикасы, стиль үзенчәлеге. Татар халкының милләт буларак бетү, юкка чыгу куркынычы, аның сәбәпләре, милләтнең бүгенге хәле һәм киләчәге турында уйланулар. Г.Исхакыйның иҗтимагый-сәяси карашларында һәм әдәби-эстетик фикерендә чагылган борылыш. «Зиндан» повесте. «Алдым-бирдем» драмасы. «Тартышу», «Мөгаллим» драмалары. «Теләнче кыз» романы «Калош», «Фамилия сәгадәте», «Сөннәтче бабай» хикәяләрендә гаилә, кеше бәхете мәсьәләләре. «Мәдрәсә җимеше», «Шәкерт абый» кебек хикәяләрдә психологизм. «Тормышмы бу?» романы. Әсәрдә күтәрелгән проблемалар. «Мулла бабай» романы «Зөләйха» фаҗигасе «Ул икеләнә иде», «Ул әле өйләнмәгән иде» әсәрләрендә милләтара никахлар, мәхәббәт, гаилә мәсьәләләре. «Локман Хәким», «Көз», «Өйгә» таба» һ.б. әсәрләре, аларның жанр үзенчәлекләре, идея эчтәлеге. «Дулкын эчендә» пьесасында дөнья сугышы, сыйнфый, инкыйлаби вакыйгаларның кеше язмышы, бәхете, гаилә тормышы мәсьәләләре. «Җан Баевич» комедиясендә милли мәсьәләсе. «Олуг Мөхәммәд» драмасы, аның жанр үзенчәлеге. Г.Исхакыйның татар әдәбияты тарихы һәм әдәби тәнкыйть өлкәсендәге эшчәнлеге. Г.Исхакый һәм XX йөз татар әдәбияты.
3.2.2	Творчество Фатиха Амирхана: проза, драматургия, публицистика	Талантлы әдип, тәнкыйтьче һәм публицист, журналист һәм җәмәгать эшлеклесе. Ф.Әмирханның тормыш юлы. Аның журналистлык эшчәнлеге. «Гарәфә кич төшемдә» хикәясе. «Бәйрәмнәр» әсәре. «Фәтхулла хәзрәт» повестенда көлү һәм фаш итү объектлары. «Хәзрәт үгетләргә килде», «Габделбасыйр гыйшкы», «Сәмигулла абзый» һ.б. хикәяләре. «Картайдым» хикәясе. Әдипнең «Урталыкта» романы. Ф.Әмирхан иҗатында хатын-кыз темасының гәүдәләнеше: «Татар кызы» нәсере; «Хәят» повесте. «Ай өстендәге Зөһрә» кыз» романтик рухлы хикәясе. «Хәкарәт саналган мәхәббәт», «Бер харабадә», «Сүнгәч» хикәяләре. Аларның идея эчтәлеге. «Яшьләр», «Тигезсезләр» драмалары. Аларның жанр, сюжет, төзелеш үзенчәлеге.
3.2.3	Творчество Галимджана Ибрагимова: проза, драматургия, публицистика	Г.Ибраһимовның тормыш юлы, гаҗәеп күпкырлы эшчәнлеге турында белешмә: әдип, әдәбият галиме һәм тәнкыйтьче, публицист һәм журналист, тарихчы һәм тел белгече, методист һәм педагог, җәмәгать эшлеклесе һәм сәясәтче. Әдипнең иҗатын чорларга бүлү мәсьәләсе. Язучының 1907-1912 еллардагы әдәби эшчәнлеге. «Зәки шәкертнең мәдрәсәдән куылуы» хикәясе. «Татар хатыны ниләр күрми» (вариантлары) повесте. Язучының иҗатында психологизмга, әдәби геройларның эчке дөньясын, хис-кичерешләрен, табигать, пейзаж, хатын-кыз матурлыгын, рухи мәхәббәт темаларын сурәтләүгә игътибарның көчәюе, Гареб романтизмының әдип иҗатында Шәрык традицияләре белән үрелеп үсүе. «Яз башы», «Дингездә», «Сәю-сәгадәт» һ.б. хикәяләре. «Карак мулла» әсәре. «Яшь йөрәкләр» романы. Әдәби метод, әдәби юнәлеш ягыннан катлаулануы: реалистик юнәлештә үсеп китүе, реализм белән романтизмның синтезы күзәтелү, реализмның

		романтик алымнар, чаралар белән баетылуы. «Карт ялчы», «Көтүчеләр» хикәяләре. «Безнең көннәр» романы. Аның катлаулы сюжеты, төзелеше һәм образлар системасы. Г.Ибраһимовның тәнкыйди, гыйльми, педагогик-методик эшчәнлеге. «Татар шагыйрьләре» хезмәтендә күтәрелгән мәсьәләләр. Авторның бәхәсле карашлары.
3.2.4	Творчество Шарифа Камала	Әдипнең тормыш юлы. «Вакыт», «Шура» газета-журналларында эшчәнлеге. «Сулган гөл», «Уяну», «Буранда», «Сукбай», «Бәхет эзләгәндә» һ.б. әсәрләре. «Бер картның тойгылары», «Нәфисә», «Эч пошулы» һ.б. инсаният идеясенең сурәтләнүе. Ш.Камал иҗатында психологизм. «Уяну», «Буранда», «Сулган гөл», «Курай тавышы», «Буранда», «Бер картның тойгылары», «Козгыннар оясында» хикәяләре. «Акчарлаклар» повесте. Аның вакытлы эшчеләр (балыкчылар) тормышын сурәтләве. Ш.Камал иҗатында сатира һәм юмор үрнәкләре. «Сәмруг кош», «Депутат» фельетон-хикәяләре. Ш.Камалның татар драматургиясен үстерүгә керткән өлеше. «Хаҗи әфәнде өйләнә» комедиясе
3.3.	Татарская драматургия начала XX века.	Татар драматургиясе тарихын чорларга бүлү мәсьәләсе: 1887-1905 еллар; 1906-1911 еллар; 1912-1917 еллар. Яшь көчләр килүе. Драматургиянең тарихи темаларга мөрәҗәгать итүе, идея эчтәлеге баеуы, жанрлар системасы төрлеләнүе.
3.3.1	Зарождение татарского театра и его влияние на развитие татарской драматургии	Милли профессиональ театр барлыкка килү һәм татар драматургиясенең, тагын да ныгып, яңа баскычка күтәрелеше, бу уңайдан рус һәм Гареб драматурглары иҗатына мөрәҗәгать итү. “Сәйяр”, “Нур” театрларының барлыкка килүе.
3.3.2	Творчество Галиасгара Камала	Г.Камал - реалистик татар драматургиясенә нигез салучы, хикәяче һәм шигырьләр авторы, тәнкыйтьче, публицист, журналист, тәрҗемәче, рәссам, театр эшлеклесе. Камалны драматургиягә алып килгән алшартлар. Драматургның әдәби иҗаттагы беренче тәҗрибәләре «Бәхетсез егет», «Өч бәдбәхет» пьесалары һәм «Сабир хәзрәт» хикәясе. Г.Камалның әдәби һәм журналистлык эшчәнлеге «Уйнаш» драмасы. «Беренче театр» комедиясе. Әсәрнең төп һәм ярдәмче конфликтлары. «Бүләк өчен», «Банкрот» комедияләре. «Өйләнәм... ник өйләндем» трагикомедиясе. Г.Камал драма һәм комедияләренең бай сәхнә тарихы. Аның әдәби тәнкыйди эшчәнлеге
3.3.3	Творчество Гафура Кулахметова	Тормыш юлы. Аның инкыйлаби эшчәнлеге, марксистик тәгълиматны өйрәнүе. Милли телдә марксистик әдәбият, инкыйлаби матбугат тудыруда аның роле, Аның милли театрны оештыруга, үстерүгә керткән өлеше, педагогик эшчәнлеге. Г.Коләхмәтовның әдәби мирасы. Аның проза һәм драма төрләрендә эшләве, әсәрләрендә пролетариат әдәбиятының нигезе салыну. «Ике фикер» фәлсәфи драмасы. Пьесада күтәрелгән мәсьәләләр. «Яшь гомер» драмасы. Аның конфликты. Әдипнең эпик әсәрләре. «Уалган мол» нәсере. «Ник уйгандым» хикәясе. Хикәянең дини-мифологик сюжетка корылуы.
3.3.4	Творчество Мирхайдара Файзи	Татар әдәбияты тарихында драматург буларак танылуы, шигырь һәм хикәя жанрларында да мирас калдыруы. Аның тормыш сукмаклары. Татар драматургиясе өлкәсендә, беренче тәҗрибәләре: «Татар туе», «Ике Хәсән» пьесалары. Беренче шигырьләре. «Минем шигырьләрем», «Яшь күңел» шигырь китаплары. Шагыйрь поэзиясендә романтик иҗат принциплары. М.Фәйзинең драматургия төрендәге эшчәнлеге.

		«Яшьләр алдатмыйлар» водевиле. «Кызганыч» романтик драмасы. «Тәкъдирнең шаяруы», «Авыл бәйрәме» пьесасы. «Галиябану» музыкаль драмасы. Пьесаның жанр үзенчәлеге, сюжеты, композиция бөтенлеге, камиллеге. Драманың образлар системасы: Драманың сәнгатьчә эшләнеше.
4.	**Раздел 4. Татарская литература XX века (6-8 семестры)**	
4.1.	Татарская литература 20-х годов (1917-1929 гг.)	Илдәге тарихи вакыйгалар, иҗтимагый-сәяси хәл. Февраль революциясе, аның милли-азатлык хәрәкәте көчәюенә китерүе. 1917 елгы Октябрь инкыйлабы, сәяси үзгәрешләр. Илдәшләр сугышы, ил һәм халык тормышына китергән фаҗигасе. Марксизм-ленинизм тәгълиматының бердәнбер идеологиягә әверелүе. Әдәбият-сәнгать алдында куелган яңа бурычлар. Инкыйлаб һәм татар әдәбияты. Иҗтимагый-сәяси үзгәрешләр белән нисбәттә 1920-30 еллар татар әдәбиятын шартлы рәвештә чорларга бүлү. 1917-1921 еллар – гражданнар сугышы, төп тема – көрәш; 1922-1929 еллар – илнең аякка басу чоры, яңа шартларда үзгә тема, проблема, стиль эзләү; 1930-1937 еллар – соцреализм иҗат методы игълан ителүгә бәйле үзгәрешләр чоры; 1937-1941 еллар – репрессияләр чоры, әдипләрнең кулга алынуы, сугыш куркынычы көчәю. Татар әдәбиятында барган әдәби-эстетик, рухи эзләнүләр, тәҗрибәләр, әдәби ачышлар ясарга омтылу, социалистик реализмның әдәбиятка ясаган тәэсире. Модернистик агымнар һәм аларга татар әдәбиятының, тәнкыйтенең мөнәсәбәте. Әдәбият өлкәсендә идеология хакимлеге һәм партия сәясәте. “Татар әдәбияты” төшенчәсенең “пролетар әдәбият”, “татар совет әдәбияты” атамаларына алмашынуы. Цензура һәм репрессияләр. Совет хакимияте алып барган сәясәт, иҗади ирекне кысу белән килешмәү сәбәпле илдән куылган яки үзләре киткән әдипләр язмышы. 1920 елларда әдәби төркемнәр барлыкка килү, РАПП һәм ТАПП оешу. “Җидегәнчелек”, “солтангалиевчелек” кебек советка каршы хәрәкәтләрнең уйлап чыгарылуы һәм нәтиҗәләре. 1920-30 елларда әдәби тәнкыйть. Бу өлкәдә Г.Ибраһимов, Г.Сәгъди, Г.Нигъмәти, Г.Гали, Г.Толымбайский, Һ.Такташ, Х.Туфан, Ф.Сәйфи-Казанлы һәм башкаларның эшчәнлеге. Әдәбиятта “буржуаз тенденцияләр” белән көрәш, вульгар социологизм тәнкыйте. Чор әдәбиятының өйрәнелү тарихы, этаплары, һәр дәвернең үз табышлары һәм кимчелекләре, теге яки бу күренешне бәяләүдә берьяклы караш, аларның заман сәясәтенә бәйле булуы. Бу юнәлештә үзгәртеп корудан соң барлыкка килгән яңа карашлар һәм хезмәтләр. Чор әдәбиятын өйрәнүнең бүгенге торышы. Гражданнар сугышы елларында **поэзия**. Шигъриятнең яңа эчтәлек алуы. Аның гамәли әһәмияте арту сәбәпле, яшәү мәйданы киңәюе (газета-журналлар, театрлар, концерт заллары, мәйданнар митинглар һ.б.). Жанрлар системасы: публицистик-агитацион, сатирик-комик шигырьләрнең тернәкләнүе. Гражданнар сугышы чорында **драматургия.** Драма әсәрләренә ихтыяҗ үсүнең сәбәпләре. Тарихи-революцион һәм героик драмаларның алга чыгуы. 1920 елда татар халкына автономия рәвешендә бәйсезлек бирелү, 1921 елда татар теленең дәүләт теле дип игълан ителүе. Яңа икътисади сәясәт. 1921 елгы ачлык һәм аның татар

		әдәбиятына йогынтысы. Г.Ибраһимовның “Адәмнәр” повестенда, М.Гафуриның “Кеше ашаучылар”, Һ.Такташның “Күләгәләр” поэмаларында, Ф.Әмирханның “Тәгъзия” нәсерендә ачлыкның дәһшәтле чынбарлыгын тасвирлау. Татар әдәбиятының зур югалтулар кичерүе (Ф.Әмирхан, С.Рәмиев, Ф.Әсгать, М.Фәйзи), мәйданга килгән яңа көчләр (Х.Туфан, М.Җәлил, Ә.Фәйзи, Г.Кутуй, К.Нәҗми һ.б.). Илдә башланган үзгәрешләр, икътисади сәясәт нәтиҗәсендә шигърияттә хезмәт темасының үсеше. Эш һәм эшче образының эчтәлеге үзгәрү. Игенче образын тудыруда традицион сурәтләр, эшче хезмәтенә мәдхия укылу (Н.Исәнбәт, Г.Камал, К.Нәҗми, М.Гафури һ.б.). 20 еллар шигърияте һәм сәясәт мөнәсәбәте. Х.Туфанның татар әдәбиятына алып килгән яңалыгы, иҗатында завод эшчеләре темасының күтәрелүе: “Урал эскизлары”, “Ике чор арасында”, “Башлана башлады”, “Иске Рәсәй үлде”, “Бибиевлар” поэмалары. Гыйсъянчылык күренеше, тамырлары белән классик көнчыгыш әдәбиятына барып тоташуы. Романтик сурәтлелек чарасы буларак мифологик символизм, аның яңа эчтәлек белән баетылуы. 1921 елдагы ачлыкның поэзиядә чагылышы. Ачлык күренешен сурәтләүдә шартлылык, символлар, натурализм: М.Гафури “Кеше ашаучылар”, “Ачлык”, Һ.Такташ “Күләгәләр”, “Җир уллары трагедиясе”, Ә.Сәгыйди “Ачлык көннәрендә”.
4.1.1	Творчество Мажита Гафури	Башкортостанның халык шагыйре, татар һәм башкорт әдәбияты классигы буларак М.Гафури. М.Гафуриның шигырьләрендә көн темаларына мөрәҗәгать итүе. «Бетсен империалистлар сугышы», «Икмәк», «Хөррияткә каршы торучыларга», «Аждаһа» кебек шигырьләрендә Вакытлы хөкүмәтне, аның халыкка каршы политикасын фаш итүе. Изүчеләрне халык хөкеменә тарту пафосы белән сугарылган «Хисап көне», «Бай абзый» шигырьләре. М.Гафуриның идея-эстетик үсешен күрсәтү ягыннан «Эшче» поэмасының беренче һәм икенче вариантлары. Татар опера сәнгатенә нигез салудагы роле. М.Гафури – прозаик. Нигездә реализмга өстенлек бирүе. «Кара йөзләр» повесте. Әсәрнең төп проблемасы. Галимә образының типиклыгы, халыкчан характеры. Әсәрдә дини фанатизм белән аек акылның конфликтка керүе. Сәнгатьчә эшләнештә психологизмны оста файдалану. Персонажларның һәм хикәяләүченең индивидуаль теле. Әсәрнең тәнкыйди рухы. «Тәрҗемәи хәлем», «Шагыйрьнең алтын приискасында» повестьларында яшь кеше образлары. Капиталистик чынбарлыкта түбән катлау яшьләренең авыр хәлен күрсәтеп бирү. Эшчеләр белән прииска хуҗаларын капма-каршы итеп сурәтләү. «Тормыш баскычлары» повесте. Вахит Җәгъфәровның революцион чынбарлыкта актив көрәшче булып житешүе. Нури Сәгыйтов, Ефимов, Нәгыйм Әминев образлары. Уңай образларны сурәтләүдәге җитешсезлекләр. Мәхмүт образы, аның типиклыгы. Хезмәт ияләренең авыр тормышын дөрес күрсәтү. М.Гафуриның публицистикасы. М.Гафури иҗаты турындагы фәнни

		әдәбиятка күзәтү.
4.1.2	Литературная и общественная деятельность Галимджана Ибрагимова	Г.Ибраһимовның тормыш һәм иҗат юлы. Г.Ибраһимовның совет чоры әдәбияты үсешенә ясаган тәэсире. «Кызыл чәчәкләр» повесте. Социаль чыгыш һәм революциягә мөнәсәбәт мәсьәләсенең образларда дөрес ачылуы. Шаһбаз, Солтан, Гыйлаҗи образларына каршы куелган Фазыйл белән Гали. Кызыл чәчәк образының символик булуы. Әсәр тукымасының халык авыз иҗатына якын яклары. Дуслык, намуслы хезмәт белән тормышны матурлау идеяләре. «Тирән тамырлар» романы. Сыйнфый көрәшнең яңа формалары. Фәхри һәм Вәли Хәсәнов образы. Кеше концепциясенең яңаруы. Шәхес һәм җәмгыять мөнәсәбәте. Сюжет-композиция үзенчәлекләре. Символик образларның роле. “Алмачуар” хикәясе. Кеше һәм табигать мөнәсәбәте, әхлакый мәсьәләләрне күтәрүе. “Адәмнәр” повесте натуралистик сурәтләрдә ачлык фаҗигасын тасвирлау. Г.Ибраһимовның язучы буларак осталыгын күрсәткән «Казакъ кызы» романы. Тормыш материалының яңалыгы. Тугандаш казакъ халкының тарихи үткәнен реаль итеп сурәтләү. Карлыгач-Сылу, Арсланбай образларының реальлеге һәм романтиклыгы. Г.Ибраһимов – татар әдәбияты классигы, галим һәм җәмәгать эшлеклесе. Февраль һәм Октябрь инкыйлабларыннан соңгы иҗтимагый эшчәнлеге. “Яңа кешеләр” пьесасы. Сыйнфый көрәш һәм яңа хакимияткә мөнәсәбәт. Г.Ибраһимовның язучы, галим булып җитлегүендә башка халыклар әдәбияты, фәне, мәдәнияте тәэсире.
4.1.3	Творчество Хади Такташа	Иҗатының беренче чорына (1916-1922) хас үзенчәлекләр. Җәмгыятьтәге явызлыкны, рәхимсезлекне ләгънәтләү, аларга каршы чыгу протестының абстрактлыгы. Романтик сурәтләү, бунтарьлык рухы өстенлек итү. Дини-мифологик, символик образларның үзәктә торуы һәм шулар аша җир тормышын, яшәү мәгънәсен аңларга омтылу («Газраилләр», «Күктән сөрелгәннәр», «Янар таулар», «Җир уллары трагедиясе»). Мәхәббәттә янучы лирик герой («Урман кызы», «Таң кызы», «Зәңгәр күзләр»). Гомумкешелек кыйммәтләрен яклавы, фәлсәфи эчтәлек («Мәңгелек әкият»). Иҗатының икенче чорына (1923-1931) хас үзенчәлекләр. Реалистик сурәтләү өстенлек итү. Гыйсъянчы лирик герой («Такташ үлде», «Син дә үл инде», «Әйдә, энем»). Чынбарлыкка, яңа җәмгыятькә бәя, мөнәсәбәт бирелү («Болай... гади җыр гына», «Ак чәчәкләр», «Мокамай»). Объектив һәм субъектив эчтәлек, форма яңалыгы, иҗтимагый тормыштагы социаль-психологик каршылыклар («Киләчәккә хатлар», «Бүгенге матурлык»). Яшьлек, мәхәббәт, гаилә мәсьәләләренә мөрәҗәгать итү («Алсу», «Мәхәббәт тәүбәсе», «Югалган матурлык»). Халыкчанлык, тел бизәкләре байлыгы, юмор («Нәни разбойник»). Еш кына романтизм белән реализм үрелеп килү; сөйләм шигыренең уңышлы формаларын табуы. Һ.Такташ иҗатының новаторлыгы. Һ.Такташ – драматург һәм прозаик. «Күмелгән кораллар», «Камил»,

		«Югалган матурлык» драмалары. «Таң җиле» романының язылган кадәресе. “Караборынның дусты”, “Кияү” хикәяләре. Әсәрләренең проблематикасы. Хәзерге татар совет шигъриятенә Һ.Такташ иҗат мәктәбенең тәэсире.
4.1.4	Творчество Карима Тинчурина	К.Тинчурин иҗатының үзенчәлеге, характерлар тудырудагы, сюжет корудагы аермалы яклары. К.Тинчуринның «Мәрҗәннәр» китабы, әсәрдә авторның прозаик буларак ачылуы. Драматургиядә К.Тинчурин тудырган традицияләр, аларның башка авторлар тарафыннан үстерелүе. Музыкаль драма жанры үсешенә зур өлеш кертүе («Зәңгәр щәл», «Сүнгән йолдызлар», «Ил»). Иҗат үзенчәлекләре: беренче иҗат тәҗрибәләрен «Сәйяр» труппасында артист булып эшләгәндә ясый: «Хәләл кәсеп», «Беренче чәчәкләр», «Назлы кияү», «Соңгы сәлам» һ. б.;
4.1.5	Творчество Фатхи Бурнаша	Ф.Бурнашның романтик поэзиясе. Героик-патриотик поэзияне үстерүдә Ф.Бурнаш иҗаты. Аның әсәрләренең романтик характеры, халык иҗатына якынлыгы. Ф.Бурнашның революцион матбугаттагы эшчәнлеге. “Чәчәктән һәйкәл”, “Гөлчәчәк”, “Сахра каны”, “Ак каен”, “Әҗәл” поэмалары. Шигырьләре. “Таһир-Зөһрә” трагедиясе һәм “Яшь йөрәкләр” драмасының Ф.Бурнашны талантлы драматург итеп танытуы. Ф.Бурнашның шигърияттә сатирик юнәлешне үстерүгә керткән өлеше.
4.1.6	Творчество Махмута Галяу	М.Галәүнең тормыш юлы. Вакытлы матбугатта актив катнашуы. Тәрҗемә өлкәсендәге эшчәнлеге. Дәреслекләр төзүдә, уку-укыту кулланмалары язуда, аң-белем таратуда катнашуы. М.Галәүнең хикәяләре, драма әсәрләре. «Канлы тамгалар» эпопеясы. Әсәрнең беренче һәм икенче кисәкләре – «Болганчык еллар» («Ил тыныч чакта»), «Мөһаҗирләр» (Ил өреккәндә») романнары. Аларның темалары, күтәргән проблемалары, сурәтләнгән образлар. М.Галәү иҗаты турында фәнни хезмәтләр.
4.2.	Татарская литература 30-х годов (1930-1941 гг.)	Ил күләмендә барган иҗтимагый-сәяси үзгәрешләр, масштаблы төзелешләр чоры. Бу дәвернең тискәре яклары. Үзгәрешләрнең әдәби барышта чагылышы. Әдәбиятның идеологиягә буйсындырылуы. Татарстан һәм Бөтенсоюз язучыларының I съездлары (1934), аларда кабул ителгән карарлар. Социалистик реализм иҗат методы тантанасы, аның үзенчәлекләре, әдәби иҗатка тискәре тэсире. Совет әдәбияты үсешенә административ система алымнарын кулланып ирешергә омтылу. Иҗат ирегенең чикләнүе, массакүләм репрессияләр башлану. Шәхес культы чорында татар әдипләре, язмышы. Поэзия. Х.Туфан, Ә.Фәйзи, С.Баттал, М.Җәлил, Ш.Маннур, Н.Баян, Ф.Кәрим, Ә.Ерикәй һ.б. актив иҗат итүе. Иҗтимагый идеалны шигъриятькә әверелдерү юлында эзләнүләр. Актив жанрлар. Идеология кысаларыннан читләшү омтылышы. Шул юлда халык иҗаты казанышларын үзләштерү. Х.Туфанның “Луиза”, “Ак каен”, “Озату”, Ә.Фәйзинең “Умырзая”, “Яшьлек”, М.Җәлилнең “Сагыну”, С.Хәкимнең “Юксыну” кебек лирик шигырьләре. 30 елларда поэма һәм баллада жанрларының актвилашуы, яңа сыйфатлар

		белән баюы. Ә.Фәйзи "Флейталар", "Дала һәм кеше" М.Җәлил "Хат ташучы", Ф.Кәрим "Тавышлы таң", "Җиденче мич", Х.Туфан "Ант", "Тукайның туганы", "Тимер турында баллада", С.Хәким "Пар ат" әсәрләрендә тема төрлелеге, жанр үзенчәлекләре. 30 еллар поэзиясендә үткән тарих: М.Җәлил "Алтынчәч", "Илдар" либреттолары, Н.Исәнбәт "Түләк батыр", "Спартак" әсәрләре. Проза төренең үсеше. Әсәрләрдә заман темаларын чагылдыру үзенчәлекләре, идея һәм сәнгатьлелек принципларында вульгар социологизмның өстенлек алуы. Кабатланучы сюжет һәм конфликтлар, вакыйгаларны тасвирлауда схемачалык. Яңа кеше образын эзләү, аны партиялелек, сыйнфый көрәш ноктасыннан торып тасвирлау. Гражданнар сугышына багышланган вакыйгаларны "яңарту": Г.Бәширов "Сиваш", М.Әмир "Хикмәтуллинның маневрда күргәннәре", А.Шамов "Госпитальдә", "Бер мәхәббәт тарихы" һ.б.. Диннең җәмгыятьтәге урынын бозып күрсәтү. Яңа әхлак нормалары, гаилә, мәхәббәт мәсьәләләре. Күмәк хезмәткә уңай мөнәсәбәт тәрбияләргә тырышу, хезмәт кешесен югары күтәрергә омтылу. Г.Кутуйның "Тапшырылмаган хатлар" повестеның популярлыгы, сере. Прозада тарихи тема. М.Галәү "Болганчык еллар" һәм "Мөһаҗирләр" романы, К.Тинчурин "Мәрҗәннәр" циклы. Драматургиядә конфликт ясалмалылыгы: Ш.Камал "Таулар", Г.Кутуй "Җавап", Т.Гыйззәт "Мактаулы заман" һ.б. Ватанны саклау темасы: Т.Гыйззәт "Таймасовлар", Р.Ишморат "Идегәй". Фольклорга корылган әсәрләр: Н.Исәнбәт "Хуҗа Насретдин", Т.Гыйззәт "Кыю кызлар". Драматургиядә тарихи шәхесләр: Ә Фәйзи "Тукай", Н.Исәнбәт "Спартак", "Идегәй" һ.б. Әсәрләрнең сәнгатьчә эшләнеше, идеология таләпләренә буйсынып язылулары.
4.2.1	Творчество Шарифа Камала	Шәриф Камалның тормыш һәм иҗат юлы. Ш.Камал – прозаик. «Матур туганда» романы. Ш.Камалның публицистикасы, аның актуальлеге Ш.Камал – татар әдәбияты классигы, татар совет әдәбиятына нигез салучыларның берсе булуы. Язучының башлангыч чор иҗатында идея-эстетик эволюциясе. Ш.Камал – прозаик. «Матур туганда» романы.
4.2.2	Творчество Тази Гиззат	Драматургның тормыш юлы. «Тәрҗемәи хәлем», «Мин ничек артист һәм драматург булдым» исемле язмалары. Т.Гыйззәтнең драматург буларак үсеш этаплары, аның иҗатындагы төп темалар. 1917 елга кадәрге татар авылы, андагы стихияле ңәм оешкан сыйнфый көрәшне тасвирлау. Тарихи-революцион драмалары: «Наемщик», «Чаткылар», «Ялкын», «Ташкыннар», «Бишбүләк» һ.б. Тулаем алганда бу әсәрләрдә татар крестьяны үткән юлның тарихи эзлеклелектә бирелүе.
4.2.3	Творчество Кави Назми	Язучының тормышы һәм иҗаты. К.Нәҗминең иҗтимагый эшчәнлеге. Яңа әдәби юнәлешләр белән кызыксынуы. «Чыныгу» (1923), «Иң соңгысы» (1924), «Шобага» (1925), «Миңлебикә кодагыйның кайгысы» (1926), «Таштугайга кайтмыйбыз!» (1928) кебек хикәяләре һәм аеруча хезмәт ияләренең революция, гражданнар сугышы аша социализмга килүен, яңа тормыш төзи башлавын реалистик картиналар һәм образлар аша сурәтләгән «Яр буенда учаклар» (1928), «Якты сукмак» (1929), «Кояшлы яңгыр» (1930) повестьлары. Бөек Ватан сугышы елларында К.

		Нәҗми. Әдип совет кешеләренең тылдагы һәм фронттагы батырлыгын, ватандарлык хисләрен әдәби образларда чагылдырган «Хәят апа» (1941), «Сагыну хаты» (1942), «Снайпер Мәрдән» (1943), «Фәридә» (1943-1944) кебек поэмаларын һәм күп санлы патриотик шигырьләре. «Язгы җилләр» исемле тарихи-революцион романы.
4.2.4	Творчество Гаделя Кутуя	Утызынчы еллардагы идея-эстетик үсеше, шуның күрсәткече буларак, «Җавап», «Шатлык җыры» пьесалары. Әдипнең барлык жанрлар өлкәсендә дә актив эшләве. Шигырь (“Иртәнге уйлар” һ.б.), поэма (“Талантлар ватаны” һ.б.), повесть (“Тапшырылмаган хатлар”, нәсер (“Без – сталинградчылар” һ.б.) очерк (“Берлин юлында очрашу”), тәрҗемә (Лермонтовның “Маскарад”ы, Маяковскийның “Сул марш”ы һ.б.), «Солтанның бер көне», «Нишләргә?», «Вөҗдан газабы» хикәяләре, аларда сурәтләнгән интеллигенция вәкилләре образлары. «Тапшырылмаган хатлар» повесте.
4.3.	Татарская литература периода Великой отечественной войны (1941-1945 гг.)	Бөек Ватан сугышы елларында татар әдәбияты. Чор һәм әдәбият. Аңа хас үзенчәлекләр. Әдәбиятның агитатор һәм пропагандист вазифаларын үти башлавы: төп максат-бурычы: халыкны изге көрәшкә чакыру, бердәмлеккә өндәү, җиңүгә ышаныч тәрбиләү, фашизмга нәфрәт хисе уяту һ.б. Татар язучылырының күпчелеге фронтка китүе; 30 дан артыгы сугыш кырында яисә дошман әсирлегендә һәлак булуы (М.Җәлил, А.Алиш, Ф.Кәрим, Г.Кутуй, К.Басыйров, М.Гаяз, Р. Ильяс, Х.Мөҗәй, Д.Фәтхи һ.б.). 1942 елдан башлап төрле фронтларда 16 исемдә татарча газета чыгуы. Аларда Г.Кутуй, А.Шамов, Ә.Ерикәй, Р.Ишморат, Г.Әпсәләмов, И.Гази, Ш.Маннур, Ә.Фәйзи, Ш.Мөдәррис, М.Хөсәен һ.б. әдипләрнең журналист булып хезмәт итүе. ВКП(б) ҮКның 1944 ел 9 август карары нигезендә татар әдәбиятында һәм сәнгатендә тарихи темаларны яктыртуга зур киртә куелуы. Сугыш чоры таләпләренә иң тиз яраклашучы төрнең лирика булуы, төп мотивлар. Әдәбиятның агитатор һәм пропагандист вазифаларын үти башлавы: төп максат-бурычы: халыкны изге көрәшкә чакыру, бердәмлеккә өндәү, җиңүгә ышаныч тәрбиләү, фашизмга нәфрәт хисе уяту һ.б. Татар язучылырының күпчелеге фронтка китүе; 30 дан артыгы сугыш кырында яисә дошман әсирлегендә һәлак булуы (М.Җәлил, А.Алиш, Ф.Кәрим, Г.Кутуй, К.Басыйров, М.Гаяз, Р. Ильяс, Х.Мөҗәй, Д.Фәтхи һ.б.).1942 елдан башлап төрле фронтларда 16 исемдә татарча газета чыгуы. Аларда Г.Кутуй, А.Шамов, Ә.Ерикәй, Р.Ишморат, Г.Әпсәләмов, И.Гази, Ш.Маннур, Ә.Фәйзи, Ш.Мөдәррис, М.Хөсәен һ.б. әдипләрнең журналист булып хезмәт итүе. ВКП(б) ҮКның 1944 ел 9 август карары нигезендә татар әдәбиятында һәм сәнгатендә тарихи темаларны яктыртуга зур киртә куелуы. Сугыш чоры таләпләренә иң тиз яраклашучы төрнең лирика булуы, төп мотивлар Поэзиядә жанрлар торышы. Традицияләрне баетырга омтылу. Бу өлкәдәге бәхәсләр. Прозада хикәя, очерк, повесть кебек жанрлар алгы планга чыгуы. Прозада жанр төрлелеге. Хикәя (Г.Әпсәләмов. Ватан улы. Үлемнән көчлерәк; Ә.Еники. Бала. Ана һәм кыз; И.Гази. Алар өчәү иде). Повесть (Ф.Кәрим. Язгы төндә. Разведчик язмалары). Маҗаралы повесть (Г.Кутуй. Рөстәм маҗаралары). Нәсер (Г.Кутуй. Сагыну. Без – сталинградчылар). Фронт көндәлеге (Х.Мөҗәй. Сугышчы язмалары). Драматургиядә халык героизмын, патриотизмын, партизаннар хәрәкәтен чагылдырган драмалар дөнья күрү (М. Әмир. Партизан Иван; Т.Гыйззәт. Төнге сигнал; Н.Исәнбәт. Мәрьям).

		Халыкның тылдагы фидакарь хезмәтен сүрәтләү (Р.Ишморат. Кайту; М.Әмир. Гөлҗамал. Миңлекамал). Тарих һәм заман темасына бәйле олы шәхесләрнең мәһабәт образлары тудырылу (Н.Исәнбәт. М.Вахитов; М.Гали, Х.Уразиков. К.Насыйри).
4.3.1	Творчество Мусы Джалиля	Иҗатының башлангыч чорында әсәрләрендә күтәрелгән проблемалар. Азат тормышка, хезмәткә дан җырлау, яңа әхлакны яклау, яшьләрне социалистик төзелешкә рухландыру. Кызыл Армияне данлау, иске тормышны фаш итү. “Барабыз” (1925), “Иптәшкә” (1929) җыентыклары. “Бәхет”, “Үткән юллар”, “Кызыл каһарман”, “Сугышта” һ.б. әсәрләрендә яшәү һәм көрәш мәгънәсе турында уйланулар. Егерменче елларда шагыйрьнең эзләнүләре, иҗат кыенлыклары. Аның поэзиягә алып килгән яңалыгы, шигъри осталыгы камилләшүе. “Орденлы миллионнар”, “Шигырьләр һәм поэмалар”, “Шигырьләр” җыентыклары. Егерменче-утызынчы еллар яшьләренең героик-романтик рухын чагылдырган әсәрләре: “Походка”, “Батыр егет турында җыр”, “Унсигез”, “Сәрби әби”, “Күк юрга”, “Комсомолларга”, “Яшьләр”, “Урожай”, “Походка”, “Арыш кырында”, “Яшьлек”, “Колхоз кызына”, “Зәйнәп”. “Хат ташучы” поэмасының темасы һәм идеясе. Сәнгатьчә эшләнеше. Тимербулат һәм Фәйрүзә образлары, әсәрнең идеясен ачуда аларның әһәмияте. Поэмада халыкчан традицияләренең оста файдаланылуы. Халык-ара тормышка, дөнья эшче сыйныфы бердәмлегенә багышлап язылган “Парчалар”, “Еларгамы-көләргәме”, “Джем” әсәрләре. М.Җәлилнең татар опера театрын оештыруда күрсәткән хезмәтләре. “Алтынчәч”, “Илдар” либреттолары. “Алтынчәч” героик-романтик драмасының идея-эстетик кыйммәте. Әсәрнең сәхнә тарихы. М.Җәлилнең әдәбият-сәнгать мәсьәләләренә багышлап язган мәкаләләре. Бөек Ватан сугышы елларында М.Җәлилнең көрәше һәм иҗаты. “Тупчы анты” (1942) җыентыгына кергән әсәрләренең төп пафосы, сәнгатьлелек дәрәҗәсе, актуальлеге. М.Җәлил – хәрби корреспондент, сугышчы, шагыйрь. М.Җәлилнең әсирлек шартларындагы шигъри һәм гражданлык батырлыгы. “Моабит дәфтәре” җыентыгы. Шигырьләрендә патриот шагыйрьнең лирик образы. Әсәрләрдәге конфликт, аларның кискенлеге. Биредә тупланган әсәрләрнең темасы – коммунист шагыйрьнең туган илгә, халыкка биргән антына тугрылыгын, рухи көчен күрсәтү. “Җырларым”, “Ышанма”, “Кичер, илем”, “Кошчык”, “Ирек” әсәрләрендә кичерешләр, коммунистик идеялелеген күрсәтүдә “Егет көче”, “Үлемгә”, “Катыйльгә” һ.б. әсәрләре. “Ана бәйрәме”, “Сандугач һәм чишмә” балладаларының идея-эстетик көче. Аллегорик образлар тудыруда М.Җәлилнең новаторлыгы. Лирик герой уйларындагы фәлсәфи тирәнлек. Фашизмның ерткыч асылын, кешелек дошманы булуын аяусыз фаш итүдә “Бүреләр”, “Вәхшәт”, “Сакчы” һ.б. әсәрләре. Совет солдатының гуманизм һәм фашистларның кабахәтлеген ачуда шагыйрь кулланган контрастлык чаралары. “Моабит дәфтәре”ндә интернационализм идеясе. Шагыйрьнең киләчәккә ышаныч белән каравын белдергән “Сугыштан соң”, “Төзүче”, “Яңа ел теләкләре”, “Шатлыкны каршылап” шигырьләре. Юмористик шигырьләре: “Хәдичә”, “Томаулы гыйшык”, “Гашыйк һәм сыер”, “Табут”, “тозлы балык”, “Борча” һ.б.

		"Моабит дәфтәре"нең совет һәм дөнья әдәбиятын үстерүгә керткән өлеше. Муса Җәлил иҗаты турында илебез һәм чит ил язучылары, галимнәре.
4.3.2	Творчество Фатиха Карима	20 нче еллар уртасында шигърияткә килеп, яңа тормышка, яшьләргә, хезмәткә дан җырлавы; комсомол рухы алып килүе. Төрле вакыйгаларга мөнәсәбәтен шигырь аша белдерүе, укучыга ниндидер хәбәр җиткерү формасында язуы. Көрәш дәрте белән мавыгу, декоратив сөйләүгә, коры риторикага, яңа формалар белән мавыгуга китерүе; образлылык кимүе, сүрәт чаралары ярлылануы («Безнең һәйкәл», «Закон). 30 нчы елларда шигъри осталыгы, әдәби зәвыгы үсүе, киңәю; шигырьләрендә лирик җылылык, мөләемлык, табигыйлек артуы («Зәйтүнә», «Беренче бала», «Кемгә сөйлим серләремне»). Бу чор иҗатының төп тема-мотивлары: социалистик хезмәт, бәхетле киләчәк, совет кешесенең гуманистик сыйфатлары («Җиденче мич», «Тавышлы таң»); илне саклау («Чайка башыңны», «Пулеметчы», «Аникин»). Тоткынлык чоры иҗаты (1938-1941). Әсәрләрендә тоткынлыкның ачы газабы, рәнҗетелү хисләре өстенлек итү («Я көн генә була, я төн генә...»). Шигырьләренең төп мотивлары: лирик геройның борчылуы, сыкрануы һәм якыннарын, туган җирен сагыну хисләре («Ант», «Көзге яңгырлы төн»). Лирик геройның, ялгыз калып, хатыны,балалары турында уйлануы («Кадрия», «Сагынып кайтам сине»). Символик образларга, чагыштыру, арттыру, антитеза һ.б. алымнарга иркен мөрәҗәгать итүе («Кыр казы»). Сугыш чоры иҗаты (1941-1945). Җиңүгә тирән ышаныч белән илен сакларга ант итү («Ант»). Лирик геройның рухи дөньясы баю, ул кешелекле, нык ихтыярлы («Теләк», «Иптәш»). Яшәү һәм үлем турында фәлсәфи уйлануы («Сөйләр сүзләр бик күп алар...»). Фашизмга нәфрәт, ләгънәт яңгырау («Бездә яздыр»). Тыл тормышы, фронт һәм тыл бердәмлеге («Сагынып көтәм», «Газиз әнкәй»). Поэма һәм баллада жанрларында иҗаты иң югары ноктага җитү («Гөлсем», «Идел егете», «Кыңгыраулы яшел гармун», «Үлем уены», «Партизан хатыны», «Өмет йолдызы», «Тимер һәм тимерче». Прозада һәм драматургиядә сугыш афәтен, совет солдатының батырлыгын күрсәтү («Язгы төндә», «Разведчик язмалары» повестьлары, «Шакир Шигаев» пьесасы).
4.4.	Татарская литература 40-65-х годов	Сугыштан соңгы әдәбият (1945-1965). Тыныч хезмәткә күчүнең беренче елларында әдәбият алдында торган яңа бурычлар. Татарстан язучыларының икенче (1950) һәм өченче (1954) съездларының әдәби хәрәкәттәге әһәмияте. Тоталитар җәмгыятьнең катгый сәяси катып калган таләпләре өстенлек иткән шартларда әдәбият үсешендәге кыенлыклар. Әдәбият, сәнгатьтә «космополитик» күренешләрен гаепләү. «Конфликтсызлык» теориясе. Уңай герой, заман темасы. Шәхескә табыну күренешләренең әдәбият үсешенә тискәре йогынтысы. Әсәрләрдә тема ярлылыгы. Күп яктан чикләнгән, кыен шартларда татар әдәбияты ирешкән кайбер уңышлар. Прозада «Тукай» (Ә.Фәйзи), «Намус» (Г.Бәширов), «Рәхмәт, иптәшләр» (Ә.Еники) кебек уңышлы әсәрләрнең дөнья күрүе. Илленче еллар уртасында шәхескә табыну күренешләрен фаш итү. Моның әдәбият үсешенә уңай йогынтысы. Әдәбиятның катгый, катып калган таләпләр чикләреннән котыла башлавы. 50 нче еллар уртасында М.Җәлил һәм репрессияләнгән әдипләрнең (Г.Ибраһимов, К.Тинчурин,

		Ф.Бурнаш, Ш.Усманов, Ф.Сәйфи-Казанлы, Х.Туфан, С.Рәфыйков һ.б.) иҗаты халыкка кайту. Әдәби тормышта дискуссия һәм бәхәсләрнең, ачыктан-ачык сөйләшү рухының көчәюе. Әдәби тәнкытьтә кимчелекләрне кыю ачкан мәкаләләр күренә башлау.
4.4.1	Поэзия 40-65-х годов	Поэзиянең әдәби төрләре. Күңел лирикасы (Ә.Фәйзи. Ач тәрәзәң; С.Хәким. Көткән идем; Ш.Галиев. Әткәйгә хат). Пейзаж лирикасы (Х.Туфан. Гүзәл). Публицистик лирика (Х.Туфан. Тугызынчы дулкын. Ә җир барыбер әйләнә. Туган тел). Фәлсәфи лирика (Ә.Давыдов. Фәлсәфә. Чорлар чатында; Х.Туфан. Һиндстанны эзлим. Сөйли торган материя). Сатирик лирика (Г.Афзал. Тәвәккәл әби. Сәләхетдин абзый сөйли; Ә.Фәйзи. Улым үземә охшаган. Тәнкыйтьче мәхәббәте). Баллада (С.Хәким. Сары капкалы йорт). Поэма (С.Хәким. Дала җыры. Курск дугасы. бакчачылар; Ш.Маннур. Казан кызы; Г. Хуҗи. Гражданин, солдат, шагыйрь; Ә.Давыдов. Ташу; З.Нури. Дан юлы). Шигъри повесть (С.Баттал. Олы юл буйлап; Ш.Маннур. Җир-әнкәнең сылу кызы). Сатирик мәсәл (Ә.Исхак. Аю Яңа урында. Мәче һәм рәсем. Попугай-лектор). Поэзиядә сатира һәм юмор. Декларативлыкка, схематизмга, шаблонлыкка каршы көрәш. Поэтик жанрлар һәм аларның үсешендәге яңалыклар. Традицияләр һәм новаторлык мәсьәләре.
4.4.2	Проза 40-65-х годов	Татар прозасында үзгәртеп кору процессын чагылдырган әсәрләрнең дөнья күрә башлавы. А.Гыйләҗев, М.Хәсәнов, М.Мәһдиев, һ.б. язучыларның яңа роман һәм повестьлары, драмалары һәм поэмалары. М.Хәсәновның «Язгы аҗаган» романында сурәтләнгән образлар. Темалар һәм жанр ягыннан төрлелеге.Фронттагы һәм тылдагы батырлык (Г.Әпсәләмов. Газинур; Г.Бәширов. Намус; М.Әмир. Саф күңел). Дошман әсирлегендәге хәлләрне, фаҗигале язмышларны сурәтләү (Н.Дәүли. Яшәү белән үлем арасында; Г.Әпсәләмов. Мәңгелек кеше). Тыныч тормышны сурәтләүдә заман рухының тирәнәюе (Ә.Еники. Саз чәчәге. Рәшә; Ф.Хөсни. Җәяүле кеше сукмагы; И.Гази. Гади кешеләр). Тарихка мөрәҗәгать итү (К.Нәҗми. Язгы җилләр; И.Гази. Онытылмас еллар; Ә.Фәйзи. Тукай). Хикәя (Ә.Еники. Кем җырлады?; А.Шамов. Миңнур карт). Повесть (Г.Әпсәләмов. Ак төннәр; Н.Дәүли. Яшәү белән үлем арасында; Ә.Еники. Саз чәчәге). Роман (Г.Әпсәләмов. Газинур. Алтын йолдыз; Г.Бәширов. Намус). Тарихи роман (К.Нәҗми. Язгы җилләр; И.Гази.Онытылмас еллар). Тарихи-биографик роман (Ә.Фәйзи. Тукай). Роман һәм повесть өлкәсендә эзләнүләрнең көчәюе. Прозада сюжет-композиция, тел-сурәт өлкәләрендә эзләнүләр. Иҗат көчләре мәсьәләләре. Үсеш проблемалары. Үзгәртеп коруның драматургиядә зур җанлану тудыруы. Тәнкыйть һәм үзара тәнкыйть, ачыктан-ачык сөйләшү рухының әдәби хәрәкәткә үтеп керүе. Язучыларның иҗтимагый-политик тормышта актив катнашулары. Язучылар күтәргән актуаль мәсьәләләр буенча дәүләт күләмендә әһәмиятле карарлар кабул ителү. Героик һәм тарихи-революцион тема.
4.4.3	Драматургия 40-65-х годов	Драматургиядә замандаш герой проблемасы. Драматургларның индивидуаль стильләре камилләшү. “Муса” (Н.Исәнбәт); “Давылга табан”, “Үлмәс җыр” (Р.Ишморат); Шамил

		Усманов, А.Яхин, А.Гыйләҗев пьесалары.
4.5.	Татарская литература 65-85-х годов	65-85 еллар әдәбияты. Идеологик басымның кимүе. Чынбарлыкны күпъяклы һәм дөреслек белән сурәтләү тенденциясенең көчәя баруы. Эпик колач киңәю. Прозаның төп темалары. Тарихи темаларны яктырту. Традицион авыл темасын сурәтләү үзенчәлекләре. Ватан сугышы темасын яктыртудагы яңалыклар. Заман темасын яктыртуда яңалыклар. (Г.Ахунов, Н.Фәттах, Ф.Хөсни, Ә.Еники, М.Мәһдиев, Р.Төхвәтуллин һ.б.). «Хрущев җепшеклеге» исеме белән тарихка кергән хәбәрдарлык, демократия күренешләренең 60 нчы еллар әдәбият-сәнгатенә уңай йогынты ясавы; идеологик басымның бераз кимүе, әмма тиздән партия йогынтысы яшәешнең бөтен өлкәләренә үтеп керүе; ил тормышында торгынлык чоры башланауы. Милләтләр дуслыгы, интернационализм идеяләре җирлегендә совет халкы формалашуы; рус теленең зур тизлек белән башка телләрне аралашудан кысрыклап чыгаруы. Талантлы каләм ияләренең, хакимият идеологиясен читләтеп үтеп, әдәбиятының эстетик асылына мөрәҗәгать итүе, халыкның гасырлар дәвамында тупланып килгән әхлакый кыйммәтләрен яклап чыгуы һәм сәнгати югары әсәрләр иҗат итүе (Ә.Еники.Әйтелмәгән васыять. Туган туфрак; А.Гыйләҗев. Өч аршын җир. Җомга көн кич белән; Т.Миңнуллин. Әлдермештән Әлмәндәр һ.б. Әсәрләрендә социалистик җәмгыятенең чын асылы ачылуы, эзоп теле белән тәнкыйть ителүе; кеше һәм система каршылыгы әдәби чаралар ярдәмендә тасвирлануы (А.Гыйләҗев. Әтәч менгән читәнгә; Ә.Баянов. Тау ягы повесте һ.б.). С.Хәким, Т.Миңнуллин Россия Дәүләт бүләгенә лаек булулары; иң уңышлы әсәрләре рус һәм башка телләргә тәрҗемә ителүе.
4.5.1	Поэзия 65-85-х годов	Поэзиядә уйланучан башлангычның көчәюе, лирик каһарманның рухи дөньясы катлаулануы, зиһен һәм фикер эшчәнлеген тулырак ачарга омтылыш. Замандашыбызның рухи тәҗрибәсен тулырак ачкан олы образын тудыруда төп юнәлешләр, идея-тематик үзгәрешләр. Кеше шәхесенә игътибар арту. Лирик агымның көчәюе. Өлкән буын шагыйрьләренең иҗат активлыгы үсүе (Х.Туфан, С.Хәким, Ш.Маннур, М.Садрый, З.Нури, Н.Арсланов һ.б). Ә.Давыдов һәм З.Маннур иҗаты. Тарихи-революцион тематика һәм поэтик М.Ногман поэмалары. И.Юзиев, Ш.Галиев, Х.Камал, Г.Афзал поэзияләренең үзенчәлекләре. Поэзия өлкәсендә эзләнүләр. Яңа буын шагыйрьләрнең әдәбиятка килүе (Ә.Баянов, Р.Фәйзуллин, Р.Харис, Р.Мингалимов, Р.Гатауллин). Җыр һәм романслар (С.Хәким, Н.Арсланов, М.Ногман, Г.Зәйнәшева, Л.Айтуганов, Р.Әхмәтҗанов, М.Әгъләмов). Поэзиядә сатира һәм юмор. Декларативлыкка, схематизмга, шаблонлыкка каршы көрәш. Поэтик жанрлар ңәм аларның үсешендәге яңалыклар. Традицияләр һәм новаторлык мәсьәләре. Лиро-эпик жанрның үсеш-үзгәреш кичерүе. Баллада (Зөлфәт. Ике ат турында баллада. Фатыйма. Кара күбәләк; М.Галиев. Чишмә караучы карт; И.Юзеев. Унөченче; Р.Әхмәтҗанов. Таш елады). Эпик поэма (С.Хәким. Кырыгынчы бүлмә; И.Юзеев. Әнкәй. Өчәү чыктык ерак юлга; Ә.Баян. Сәяхәтнамә; М.Әгъләмов. Тукайдан хатлар). Шигъри роман (С.Баттал.Чирмешән якларында; Ә. Давыдов. Йокысыз

		төннән соң). Оратория (Р.Харис. Кеше). Либретто (Г.Рәхим. Каһәрләнгән мәхәббәт). Табигый хис-тойгылар чагылыш тапкан лирик шигырьләр, көйгә салынып, киң яңгыраш алган җырлар булып китүе (С.Хәким. Башка берни дә кирәкми; Ш.Галиев. Раушаниям, бәгърем; И.Юзеев. Яшь наратлар. Мәтрүшкәләр; Г.Зәйнашева. Китмә, сандугач; Р.Фәйзуллин. Аккошлар; Р.Вәлиев. Зинһар өчен кермә төшләремә һ.б.). Г.Афзалның тормыш һәм иҗат юлы. Г.Афзалның шигъри таланты. Шагыйрь поэзиясендә табигать культы (“Бу кырларда”, “Апрель җиле!, “Кышкы урман” һ.б.). Сюжетлы шигырьләрендә комик типлар тудыру осталыгы (“Сәләхетдин бабай сүзләре”, “Сабирҗан хаты”, “Шәрифулла күршем белән”). Сатирик поэзиянең төрле формаларына, жанрларына мөрәҗәгать итүе: фельетон, памфлет, мәсәл, җыр, эпиграмма, диалог, монолог һ.б. Г.Афзал сатирасының төп үзенчәлеге булып халык иҗаты традицияләренең, чичәнлек рухының көчле булуы. И.Юзеев иҗаты. Шагыйрьнең рус (“Последнее испытание”, “Маленький рыжий кони”) һәм башкорт (“Язылмаган поэма”) телләренә тәрҗемә ителгән китаплары. Башлангыч чор иҗатында (шигырьләренең ритмикасында, сөйләм интонациясендә, лирик чигенешләрдә, композиция төзелешендә) Такташ йогынтысы. Шул җирлектә поэзиянең иң күркәм романтик һәм реалистик традицияләрен дәвам итүе. Поэмаларда уңышлы эшләве. И.Юзеев иҗатында лиро-эпик жанр, үсеш-үзгәреш кичереп, эпик вакыйгаларны кичерешләр байлыгы аша сурәтләү мөмкинлеге артуы сизелә. Тематик киңлек күзәтелү. Поэмаларда стилистик төрлелек. Сюжетка корылган (“Фәрит-Фәридә”); лирик монолог (“Тормыш җиңә”); драматик легенда (“Соңгы сынау”); шигырь, дастан, парча, лирик чигенү, балладалар циклы (“Мәхәббәт китабы”); документальлек (“Таш диварлар авазы”). И.Юзеев драматургиясендә лирик агымның, романтик пафосның көчле булуы, җыр, музыка белән үрелеп килүе. Жанрлар төрлелеге: “Резидәкәй” (музыкальпьеса), “Сандугачлар килгән безгә” (драма), “Командировка” (моңсу комедия), “Очты дөнья читлегеннән”, “Соңгы төн” (тарихи-революцион трагедия) һ.б. И.Юзеев – комедияләр остасы (“Мәкәрҗәгә барган идек”, “Кайтмый калсам – көтәрсеңме?” һ.б.). Р.Фәйзуллин иҗаты. Кыска шигырьләр язу, “сүз белән рәсем ясау” осталыгы. Аларга тирән мәгънә, фәлсәфи эчтәлек салып халыкны тапкырлык, зирәклек юнәлешендә тәрбияләү һәм кыска үткен форманы үстерүдә уңышлары. Дөнья поэзиясендәге барлык төшенчәләрнең – намус, тугрылык, дуслык-туганлык, рух азатлыгы, бәйсезлек, коммунарлар, Буратино, ырымнар, Аллага табыну, иман ныклыгы, палач балталары, лазерлар, тәхетләр, хөкемдарлар, яшәү-сәгадәт, өмет-ышанычлар – барысының да поэмаларда урын алуы. Р.Фәйзуллинның җыр жанрында, публицистикада, балалар әдәбиятында нәтиҗәле эшләве. Кол Гали, Тукай, Кутуй, Туфан иҗатына багышланып

		язылган монографик характерда хезмәтләре. Поэмаларның жанр төрлелеге: “Көрәшчеләр” (фәлсәфи), “Сәйдәш” (шигъри повесть). Әдәби – публицистик мәкаләләре, иҗат портретлары.
4.5.2	Проза 65-85-х годов	Чынбарлыкны күпъяклы һәм дөреслек белән сурәтләү тенденциясенең көчәя баруы. Эпик колач киңәю. Прозаның төп темалары. Тарихи темаларны яктырту. И.Газиның «Онытылмас еллар», Ф.Хөснинең «Җәяүле кеше сукмагы» романнарында халык тормышын яктыртудагы яңалыклар. Татар халкының үткәнендәге иҗтимагый-рухи тормышын һәм үсешен яктыртуда Н.Фәттахның «Әтил суы ака торур», «Сызгыра торган уклар»; Г.Бәшировның «Туган ягым – яшел бишек» әсәрләре. Үткәндәге бөек тарихи шәхесләрне гәүдәләндерүдә А.Расихның «Ямашев»; Г.Шәрипованың «Гафур гаиләсе»; Җ.Тәрҗемәновның «Көмеш дага» романнары. Традицион авыл темасын сурәтләү үзенчәлекләре. Ф.Хөснинең «Утызынчы ел», Р.Рафиковның «Беренче яз», М.Хәсәновның «Язгы аҗаган» романнарында авылны коллективлаштыру проблемасы гәүдәләнеше. Кеше язмышына игътибар арту. «Язгы авазлар» (А.Расих), «Йолдызым» (Р.Төхватуллин), «Яшьлегемне эзлим» (Ә.Баянов), «Берәү», «Күпер чыкканда» (В. Нуруллин), әсәрләрендә сугыштан соңгы авылның үсеш кыенлыклары. Шул елларда яшь кеше үсеше, формалашуы «Без 1941 ел балалары», «Фронтовиклар» (М.Мәһдиев), «Шинельсез солдатлар» (В.Нуруллин), «Язгы кәрваннар», «Мәхәббәт һәм нәфрәт турындагы хикәят» (А.Гыйләҗев) әсәрләрендә чагылу. Фәнни-техник революция һәм хәзерге авыл проблемаларының әдәбиятта гәүдәләнеше (Г.Бәширов «Җидегән чишмә»; Ә.Еники «Әйтелмәгән васыять»; М.Хәбибуллин «Чоңгыллар»; Х.Хәйруллин «Канатлар талмасын»). Ватан сугышы темасын яктыртудагы яңалыклар. Г.Әпсәләмовның «Мәңгелек кеше»; Ш.Маннурның «Муса»; Н.Дәүлинең «Яшәү белән үлем арасында»; Х.Камаловның «Һәркемнең гомере бер генә», «Безне өйдә көтәләр»; М.Юнысның «Шәмдәлләрдә генә утлар яна»; Ш.Рәкыйповның «Кайдан син Җан?», «Кызлар-йолдызлар» әсәрләре. Заман темасын яктыртуда яңалыклар. Эшчеләр темасын яктырту. «Сүнмәс утлар» (Г.Әпсәләмов), «Хәзинә», «Хуҗалар», (Г.Ахунов), «Тын елга буенда» (С.Рафиков), «Зәй энҗелре» (А. Гыйләҗев), «Ут һәм су» (Ә.Баянов, «Каты токым» (Ш. Бикчурин) әсәрләре. Мораль – әхлак проблемаларына игътибар арту. Х. Сарьянның «Бер ананың биш улы» повесте, А.Расихның «Сынау» романы. Интеллигенция тормышын яктыртуда үзенчәлекләр (А.Расих «Ике буйдак»; Г.Әпсәләмов «Ак чәчәкләр», «Яшел яр»; А.Гыйләҗев «Урамнар артында яшел болын»). Роман һәм повесть өлкәсендә көчәюе. Прозада сюжет-композиция, тел-сурәт өлкәләрендә эзләнүләр. Иҗат көчләре мәсьәләре. Үсеш проблемалары. Тематик киңлек күзәтелүе. Татар халкының үткән тарихын, иҗтимагый-рухи тормышын аңларга омтылу (Н.Фәттах. Әтил суы ака торур. Сызгыра торган уклар; М.Хәбибуллин. Кубрат хан һ.б.). Совет хакимиятенең төрле чорларында татар авылы кешеләрен сурәтләү, аларның яшәү рәвеше (Ф.Хөсни. Утызынчы ел; А.Гыйләҗев. Язгы кәрваннар; Г.Ахунов. Чикләвек төше; М.Мәһдиев. Без – кырык беренче ел балалары. Кеше китә – җыры кала). Бөек Ватан сугышы елларының каршылыкларын, фаҗигале вакыйга-

		хәлләрен яңа чор биеклегеннән бәяләү (Х.Камалов. Һәркемнең гомере бер генә; Ш.Рәкыйпов. Кайдан син, Жан? Кызлар-йолдызлар; М.Юныс. Шәмдәлләрдә генә утлар яна һ.б.) Эшчеләр тормышы, производство мәсьәләләре (Г.Ахунов. Хәинә. Хуҗалар; А.Гыйләҗев. Зәй энҗеләре; Ә.Баянов. Ут һәм су). Халкыбызга хас гадәт-йолаларның кимүе, әдип-әхлакның бозылуы өчен борчылу (Ә.Еники. Әйтелмәгән васыять; Х.Сарьян. Бер ананың биш улы; А.Расих. Сагыну; А.Гыйләҗев.Җомга көн кич белән һ.б.). Фән кешеләре, зыялылар тормышын рухи-психологик планда ачу (А.Расих. Ике буйдак; Г.Әпсәләмов. Ак чәчәкләр. Яшел яр; А.Гыйләҗев. Урамнар артында яшел болын. Урталыкта һ.б.).
4.5.3	Драматургия 65-85-х годов	Драматургиядә замандаш герой проблемасы. Хәзерге драма иҗаты үсешендәге мөһим тенденцияләр, сыйфатлар. Мораль башлангычның көчәюе, сюжетта гаделлеккә омтылу, конфликтларның әхлакый планга корылу, фикер тыгызлыгы һәм үткенлеге, интеллектуальлек өстенлек алу. Р.Ишморат («Яңа бистәдә»), Г.Насрый («Кадерле минутлар»), Н.Исәнбәт («Гүзәл») һ.б. драматурглар иҗатында кешеләр арасындагы яңа мөнәсәбәтләр проблемасы. Кеше психологиясен ачуның яңа чараларын эзләү. Ф.Хөсни һәм М.Әмир драмалары. Героик һәм тарихи-революцион тема. «Муса» (Н. Исәнбәт), «Давылга таба», «Үлмәс җыр» (Р.Ишморат), «Шамил Усманов» (А.Яхин, А.Гыйләҗев) пьесалары. Драматургларның индивидуаль стильләре камилләшү. Х.Вахит драматургиясенең төп сыйфатлары. «Беренче мәхәббәт», «Соңгы хат», «Туй алдыннан» әсәрләрендә яшьләр һәм әхлах проблемалары. Ш.Хөсәеновның драма иҗатында чынбарлыкны сурәтләү үзенчәлекләре. «Зөбәйдә–адәм баласы», «Әни килде» әсәләренең художество эшләнеше. Әдәби төрләр, жанрлар, жанр формалары үсеше. Бу чор сәхнә әдәбиятында чын мәгънәсендә халыкчан образ-характерлар, замандаш сыйфатларын үзләрен туплаган типлар мәйданга чыгуы (Ш.Хөсәеновның «Әни килде» әсәрендә Ана, Т.Миңнуллинның «Ай булмаса, йолдыз бар» әсәрендә Мәдинә, «Әлдермештән Әлмәндәр» әсәрендә Әлмәндәр, И.Юзеевның «Сандугачлар килгән безгә» әсәрендә Хәмзин һ.б.). Х.Вахит – шагыйрь: «Безнең авыл», «Якты юллар», «Яз килә» җыентыклары. Либреттолар авторы: «Самат», «Дим буенда», «Җиһангир». Х.Вахит – үзенчәлекле драматург: «Беренче мәхәббәт», «Рәхим итегез», «Илһамия», «Карлыгач канат җәя», «Соңгы хат», «Туй алдыннан»,» «Мәхәббәтең чын булса», «Оныта алмасаң нишләрсең» һ.б. Драматургның сюжет төзү остасы булып танылуы, аның нигезен тәшкил иткән конфликт тормышчанлыгы, әхлакый һәм фәлсәфи киңлеге белән аерылып торуы. Җыр-музыка пьесаларының лейтмотивына әйләнүе. Тәрбия, әхлак мәсьәләләре, матур рухи башлангычларны яклавы, тормыштагы ямьсез күренешләрне, кешеләрдәге һәртөрле кимчелекләрне тәнкыйтьләве. Яшьлек темасы, яшь геройларның зур тормышка килү юлы, характеры формалашу шартлары, хезмәткә, мәхәббәткә, дуслыкка мөнәсәбәтләре кызыксындыруы. Художестволы форма һәм стиль өлкәсендәге эзләнүләр. Романтик сурәтлелек, музыкальлек,

		тамашалыкны яңа баскычка күтәреп, күпсанлы әдәбият-сәнгать сөючеләрне театр белән кызыксынуга этәрүе.
4.6.	Пути и основные тенденции развития татарской литературы конца XX века	Сәнгатьнең бер тере буларак гасыр кичеше әдәбияты. Яшәешнең, дөньяның һәрвакыт үзгәрештә булуы, чорның әдәбият үсешенә, иҗат кешеләренең рухи-фикри эзләнүләренә тәэсир иткән соңгы ике дистә ел эчендәге әһәмиятле вакыйгалары. XX-XX1 гасыр цивилизациясе һәм мәдәнияте контекстында хәзерге татар әдәбияты.
4.6.1	Татарская поэзия в контексте общественно-исторических реалий	Җәмгыятьтә яңа иҗтимагый-сәяси хәрәкәтләр. Әдәбиятыбыздагы “ак тап”лар. Татар әдбәбият беле галимнәренең эшчәнлеге (И. Нуруллин, Ф.Хатипов, Ф Мусин, Р. Мөхәммәдиев, Р. Сверигин, Ф.Галимуллин, Г. Гыйльман, М Вәлиев).
4.6.2	Новые направления в татарской прозе конца XX века	XX гасыр ахыры татар прозасы: стиль тенденцияләре, жанрлар төрлелеге: реалистик, романтик юнәлешләр, интеллектуаль тенденция, экзистенциаль фикерләү төре, неомифологизм.
4.6.3	Драматургия и театр конца XX века	Гасыр ахыры татар драматургиясенең үсеш-үзгәреш тенденцияләре. Т.Миңнуллин, З.Хәким, Аманулла, И.Зәйниев, Д.Салихов, Р.Зәйдулла иҗаты.
5.	**Раздел 5. Современная татарская литература (9 семестр)**	
5.1.	Современные тенденции развития татарской поэзии	Хәзерге татар поэзиясенең үсеш-үзгәреш тенденцияләре, алшартлары. Хәзерге татар поэзиясендә реалистик юнәлеш. Хәзерге татар поэзиясендә романтик юнәлеш. Соңгы еллар татар поэзиясендә интеллектуаль тенденция, модерн алымнар. Р.Харис иҗаты (1943). З.Мансуров иҗаты (1949). Р.Зәйдулла иҗаты. Яңа буын шагыйрьләр иҗаты.
5.2.	Разнообразие литературных направлений и течений в татарской прозе	М.Кәбиров әсәрләрендә постмодернистик алымнар. Хәзерге татар прозасында интеллектуаль тенденция. (М.Кәбировның “Сары йортлар сере” повесте). Хәзерге татар прозасында концептуализм күренеше (Г.Гыйльманның “Оча торган кешеләр” әсәре мисалында). Хәзерге татар прозасында мифологик катламның вазифасы. (Н.Гыймадинова повестьлары). XXI йөз башы татар прозасында реалистик роман жанры. (З.Хәкимнең Бөек Ватан сугышы елларында совет коллаборационизмы темасына караган “Легионер” романында экзистенциаль мотив).
5.3.	Основные тенденции и закономерности развития татарской драматургии	Хәзерге татар драматургиясенең үсеш-үзгәреш тенденцияләре. Т.Миңнуллин, З.Хәким, Аманулла, И.Зәйниев, Д.Салихов, Р.Зәйдулла иҗаты. “Яңа татар пьесасы” конкурсының татар драматургия үсешенә йогынтысы. Татар театрлары, аларның репертуары. Театраль фестивальләр.

Критерии оценивания практического (семинарского) занятия:

1 балл - выставляется студенту, сформулировавшему полный и правильный ответ на вопросы семинара, логично структурировавшему и изложившему материал. При этом студент должен показать знание специальной литературы. Необходимо продемонстрировать умение обозначить проблемные вопросы, дать исчерпывающие ответы на уточняющие и дополнительные вопросы.

0 баллов - выставляется студенту, если он не дал ответа по вопросам семинара; дал неверные, содержащие фактические ошибки ответы на все вопросы; не смог ответить на дополнительные и уточняющие вопросы. Или студенту отказавшемуся отвечать на вопросы семинара.

Контрольные вопросы и задания

Задания для самостоятельного изучения

1 курс 2 семестр

1. Изучить следующие понятия:

Тәңре, Төрки каганлык, туран (рун), рун һәм уйгур графикалары, рун язуы, гомумтөрки әдәбият, Орхон ядкярләре, ташъязма, ярлык һәм битекләр, команн табышмагы, татар, шәхес, концепция, Яңарыш (Ренессанс) әдәбият, дини дидактика, суфичылык (тасаувыф), тарикат, Илаһият, Аллаһы Тәгалә, Коръәни эстетика, нәзыйрә, конталинация, символика, ярлыклар, хөтбә, пирнамә, Болгар–хәзәр чоры әдәбияты, Алтын Урда чоры әдәбияты, Казан ханлыгы чоры әдәбияты, хикәят, хикмәт, кыйсса, дастан, тартмалы композиция, мәдхия, мәрсия, робагый, касыйдә, газәл, поэма, эпос, пародия, сатира, утопия, Көнчыгыш романтизмы, психологизм, реализм.

Вопросы для самостоятельного изучения

1. Йосыф Баласагунлы иҗатында Ренессанс тендицияләре
2. Төрки-татар Яңарыш әдәбиятында шәхес концепциясе
3. Кол Галинең “Кыйсса-и Йосыф” әсәрендә дөнья сурәте.
4. Кол Гали поэмасының синкретик сыйфатлары.
5. Котб иҗатында новаторлык.
6. Котбның “Хөсрәү вә Ширин” поэмасында геройларның рухи эволюциясе.
7. Хисам Кятибнең “Җөмҗөмә солтан” поэмасында вакыт һәм пространство.
8. XIV йөз төрки–татар шигъриятендә фольклор мотивлары.
9. Мөхәммәдьяр иҗатында фәлсәфи карашлар
10. Котбның “Хөсрәү вә Ширин” поэмасында тәнкыйди пафос.
11. Котбның “Хөрәү вә Ширин” поэмасында ир-егетлек идеалы.
12. Мәүлә Колый хикмәтләрендә фәлсәфи карашлар.
13. Сайадинең “Дастан Бабахан” поэмасында кеше проблемасы.
14. Сайяди бине Кылычның «Дастан Бабахан» әсәренең тарихи җирлеге, сюжет-композициясе, идея-проблематикасы.
15. Борынгы татар әдәбиятында дини-мифологик образлар.
16. XIV йөз поэзиясендә кеше концепциясе.
17. Сәйф Сараи иҗатында фольклор мотивлары.
18. Сәйф Сараиның “Сөһәйл вә Гөлдерсен” поэмасында мәхәббәт культы.
19. С.Сараиның «Сөһәйел вә Гөлдерсен» поэмасында мәхәббәт проблемасы.
20. Сәиф Сараи иҗатында сатира һәм юмор.
21. Сәиф Сараиның “Гөлестан бит-төрки” әсәренең жанр үзенчәлекләре.

22. Сәйф Сараи иҗатында халык образы.
23. Мөхәммәдьяр иҗатында дини һәм дөньяви идеяләр.
24. Суфичылык поэзиясендә язмыш концепциясе.
25. Борынгы татар поэзиясендә тәнкыйди пафос.
26. Өмми Кәмал иҗатында дөнья сурәте.
27. XIV йөз төрки-татар поэзиясендә психологизм.
28. Котбның «Хөсрәү вә Ширин» поэмасында мәхәббәт культы.
29. Таҗетдин Ялчыгол иҗаты һәм тормышы.
30. Төрки-татар Яңарыш (Ренессанс) әдәбиятының төп сыйфатлары.

2 курс 3 семестр

Список художественной литературы для изучения

Әбелмәних Каргалый “Тәрҗемәи хаҗи Әбелмәних әл-Бистәви әс-Сәгыйди», «Җиһангир ханга», «Кибай байга», «Мәдхе рәсүл», «Сахрада», «Галәм әйванидә...» һ.б.

Һибәтулла Салихов: Беренче мәрсияләре. «Тәндә җаным...» шигыре. ”Тәхфәтел-әуляд» (“Баларга бүләк”), «Мәҗмәгыль-адаб» (”Әдәпләр җыентыгы» һ.б..

Шәмсетдин Зәки: «Нә оерсан, уян!», «Күз кирәктер», «Дөнья һәм мин» Һ.б. газәл, мәдхия, робагый, мәснәви, кыйтга һ.б. жанрлардагы

Баһави: «Бүз егет» дастаны.

Габделҗәббар Кандалый: «Рисалаи-р-иршад», «Кыйссаи Ибраһим Әдһәм» поэмалары. «Бу илләрдә торып калсам», «үз вазифасын үтәмәүче муллаларны («Тотынышып кулың кулга») , «Кызыклы шигырьләр» циклы. «Шәфгый», «Фәрхи», «Мәхәббәтне сәңа салды ходаем...», «Сурәтең төшемә керер» , «Сәхибҗәмал» Һ.б.

Шиһабеддин Мәрҗани: «Мөстәфадел-әхбар фи әхвали Казан вә Болгар» («Казан вә Болгар хәлләре турында файдаланылган хәбәрләр»

Каюм Насыйри: «Әхлак рисаләсе», «Тәрбия китабы», «Кырык вәзир кыйссасы», «Әбүгалисина кыйссасы», «Кырык бакча»-«Фәвакиһел-җөләса фил-әдәбият», «Әфсанәи Гөлрөх вә Камәрҗан» романы.

«Мәкәрҗә бәете»

Гали Чокрый: «Шәмгыз-зыя», «Мәдхе Казан», «Хаҗнамә», «Фосуле әрбага» циклы.

Мифтахеддин Акмулла: «Бәгъдәссәлам, Нургали мулла...», «Дамелла Шиһабеддин хәзрәтнең мәрсиясе », «Урыным - зиндан...», «Гаҗәб: һәр кем гани булса...», «Минем кебек булыр микән бәхетсез», «Иң әүвәл пакьләү кирәк эчнең керен...», «Бәланың күбе чыга эчемездән...», «Башка илне без күрәбез...».

Баһаведдин Вәисев: «Әзәлдән та әбәд, дуслар...», « һай, дөнйадыр - бакча, чәчәге - залимнәр...», «Әхүале рөгъйәт».

Яков Емельянов: «Ярлы тормыш», «Кайгы», «Улыма», «Санлау», «Саран бай», «Әләк».

Әхмәт Уразаев-Кормаши: «Кыйссаи Бүз егет», «Кыйссаи Таһир илә Зөһрә».

Галимәтелбәнат Биктимирова: «Тәргыйбел-бәнат» («Кыз балаларда укуга дәрт уяту»), «Мәгашәрәт адәбе» («Аралашу кагыйдәләре»).

Хәнифә Гыйсмәтуллина: «Тәгъзия» («Юаныч»), «Тәргыйб» («Кызыксындыру»).

Галимә Рәхмәтуллина: «Аналарга яднамә», «Иҗмагъ ишеге».

Бибигөлҗамал: «Бидгать-намә» әсәре.

Газизә Сәмитова: «Сәнең өчен», «Җан дустыма», «Күп сайрама, сандугач!», «Кыз тәкъдире», «Сагыш», «Ничек түзим?», «Зая гомер», «Каләм», «Гыйлемлек җанга юлдаш», «Төркем барга күркем бар» , «Анда киткәч», «Хәсрәт күп күргәнгә язык юк», «Ютәл йөрәкне өзәдер», «Ялгыз торгынлыктан үлгән юк, Әмма ялгызлыкта иләм юк».

«Тутыйнамә», «Кәлилә вә Димнә», «Мең дә бер кичә»

Муса Акъегетзадә: «Хисамеддин менла» әсәре.

Заһир Бигиев: «Өлүф, яки Гүзәл кыз Хәдичә», «Зур гөнаһлар» («Гөнаһе кәбаир»), «Мавәраэннәһердә сәяхәт» әсәре.

Габдрахман Ильяси: «Бичара кыз» пьесасы.

Фатих Халиди «Мең дә бер кичә», «Мең дә бер сәхәр», «Рәдде «Бичара кыз» әсәре, «Морад Сәлимов» драмасы, «Саран, надан Теллә бай» пьесасы.

«Комедия Чистайда»

Ризаэддин Фәхреддин: «Тәрбияле ава», «Тәрбияле бала», «Шәкертлек әдәбе», «Болгар вә Казан төрекләре», «Алтын Урда ханнары», Асар» («Эзләр») хезмәтләре. «Сәлимә, яки Гыйффәт», «Әсма, яки Гамәл вә җәза» повестьлары.

Фатих Кәрими: «Салих бабайның өйләнүе», «Шәкерт илә студент», «Җиһангир мәхдүмнең авыл мәдрәсәсендә укуы», «Нуреддин хәлфә» повесть-хикәяләре, «Морза кызы Фатыйма» повесте, «Хыялмы? Хакыйкатьме?» әсәре, «Аурупа сәяхәтнамәсе», «Кырымга сәяхәт» әсәрләре.

Закир Һади: «Бәхетле кыз», «Бәхетсез кыз», «Мәгъсүм» хикәяләре. «Яңа әсхабе кәһәф», «Җиһанша хәзрәт» повестьлары.

Шакир Мөхәммәдев: «Җәһаләт, яхуд Галиәкбәр агай», «Яфрак асты, яки Мәкәрҗә ярминкәсе», «Япон сугышы, яки доброволец Батыргали агай» повестьлары.

2 курс 4 семестр

Список произведений для заучивания наизусть

(по выбору по 5 стихотворений каждого автора, стихи, выделенные курсивом обязательные)

Габдулла Тукай: ***«И туган тел»*** «Кичке азан», «Китмибез», «Шүрәле» «Пар ат», «Туган җиремә» «Күңелсез минутта», «Теләү бетте», «Актык тамчы яшь» «Байроннан» «Шагыйрь», «Пәйгамбәр», «Милли моңнар» «Өметсезлек», «Көзге җилләр», «Өзелгән өмид» «Мәхәббәт», «Татар кызларына», «Җәйге таң хатирәсе», «Ысулы кадимче», «Печән базары яхуд яңа Кисекбаш», «Милләтчеләр», «Казан вә Кабан арты», «Су анасы», «Кәҗә белән сарык хикәясе, «Эштән чыгарылган татар кызына», «Золым», «Сайфия», «Авыл халкына ни җитми», «Хәстә хәле»,«Үтенеч», «Дошманнар», «Ваксынмыйм», «Кыйтга», «Хөрмәтле Хөсәен ядкаре», «Татар яшьләре», «Даһигә», «Алла гыйшкына», «Тәэссер», «Ана догасы», «Таян Аллага», «Мөритләр каберстаныннан бер аваз», «Ишан» «Дин вә гавам».

Мәҗит Гафури: «Яшь гомрем», «Себер тимер юлы яки ахвале милләт», «Шатлык шигыре», «Хөррият дәверендә», «Инсаф вә иттифак», «1907 нче елның җавабы», «Базарга чыктым», «Халык теләге», «Үзем һәм халкым», ***«Анам теле»***, «Сарыкны кем ашаган», «Эт белән куян», «Тавык белән үрдәк»,«Таң яктысы», «Яфрак», «Бер төндә», «Күңелсез минутлар», «Фитрәт заманы», «Юктырсың ла, Алла», «Күңелсез бер көндә», «Хөррият иртәсе», «Кызыл байрак», «Икмәк» «Рисаләт».

Сәгыйть Рәмиев: «Хәзрәтләр эше», «Уку», «Хатыннар галәме», «Таң ата, эшлик, туганнар», «Татарча Марсельеза», ***«Таң вакыты»,*** «Мин», «Алданган», «Дөньяга», «Мин үлем», «Ул», «Җәмилә», «Авыл», «Пәйгамбәр», «Сүзем һәм үзем».

Дәрдемәнд: «Каләмгә хитаб», «Яз чәчәге», «Тал чыбык», «Без», , «Бүзләрем маналмадым», 1908, «Куанды ил», ***«Кораб»***, «Хәят», «Хикәян гыйшык», «Җәй үтте», «Сагыш», «Ятам кайчакларда моңлап», «Гөрләгән сулар», «Видагь», «Әгәр барсаң, саба җил», «Туган–үскән җир», «Рәсем», «Тиң булырмы», «Аның янында», «Яз (Яз булды)».

Нәҗип Думави: «Эш вакытына карап», «Кеше белән төлке», «Вөҗдан», «Без дә файдаланыйк», «Берлек–иттифак», «Умарта корты», «Динне ашап бетерә язган ишан вә муллалар хакында», «Ишан», «Бер бай», «Золым», «Революция заманы», «Эч поша, күңел болгана», «Мәңгелек мәхбүс», «Мәхбүс (Дөньяда төннәр)», «Себер төрмәсендә...», «Бу да бер киңәш», «Бизмә дөньядан», «Тормыш», «Үтә яшьлек», «Беренче кар», «Бездә җәйге таң», «Мәхәббәт», «Шәркыям».

Шәехзадә Бабич: «Күңел», «Моңланам», «Бер минут», «Караңгылыкта», «Бәхетем», «Бәнем фәрештәм», «Скрипка», «Ямьле җәй», «Кышкы юл», «Актык зарым», «Дөньяга», «Әллә алла, эллә иблис», «Габдулла әфәнде Тукаев», «Тукай үлгәч», ***«Халкым өчен»,*** «Әйдә, милләт» «Утрау» «Ике аккош», «Бай һәм ярлы», «Яшәсен эшчеләр», «Байларга» һ.б. «Куркак», «Кадим мулланың зары», «Безнең мужик», «һатиф вә татар», «Тешсез кыз», «Шәмсетдин Суфый авызыннан», «Әсма» китабындагы шигырьләргә тәхмис», «Таң вакыты».

3 курс 5-6 семестры

Список художественной литературы для изучения

Сәгыйть Рәмиев: *«Низамлы мәдрәсә» комедиясе, «Нәҗметдин агай бәйрәме», «Галәветдин хаҗи корбаны – Җаек Хәдичә»* хикәяләре, *«Ул исерек түгел иде»* повесте.

Нәҗип Думави: «Кызгану, яки чын мәхәббәт», «Сихерле тамчылар», *«Су кызы», «Болгар кызы Тойгы туташ»* хикәяләре.

Гаяз Исхакый: «Тәгаллемдә сәгадәт яки гыйлем үгрәнүдә рәхәт гомер», *«Кәләпүшче кыз», «Бай углы»,* «Өч хатын белән тормыш», «Ике гыйшык», *«Очрашу яки Гөлгыйзар», «Ике йөз елдан соң инкыйраз», «Зиндан» «Алдым–бирдем», «Тартышу»* «Мөгаллим» драмалары, «Җәмгыять», «Кыямәт» (1909–1910) комедияләре, *«Теләнче кыз»* романы, *«Калош»* (1909), «Фамилия сәгадәте», *«Сөннәтче бабай»,* «Мәдрәсә җимеше», «Шәкерт абый» хикәяләре, *«Тормышмы бу?», «Мулла бабай»* романнары, «Кияү» «Остазбикә», *«Зөләйха»* фаҗигасе, «Бер токарның саташуы» повесте, *«Мөгаллимә»* драмасы, «Ул икеләнә иде», *«Ул әле өйләнмәгән иде», «Локман Хәким», «Көз», «Өйгә таба»* романы, *«Дулкын эчендә», «Олуг Мөхәммәд»* драмалары, *«Җан Баевич»* комедиясе, *«Тәүбә иткән хатын»* хикәясе, *«Идел–Урал»* һәм башка публицистик хезмәтләре.

Фатих Әмирхан: *«Гарәфе кич төшемдә»,* «Көндезге сәхәр яки рузасызлар», «Хәзрәт үгетләргә килде», *«Габделбасыйр гыйшкы»,* «Сәмигулла абзый», *«Картайдым»* хикәяләре, *«Урталыкта»* романы, *«Татар кызы»* нәсере, *«Хәят»* повесте, *«Ай өстендәге Зөһрә кыз»,* «Хәкарәт саналган мәхәббәт», «Бер харабадә», *«Сүнгәч»* хикәяләре, «Яз исереклегендә» хикәя–нәсере, *«Яшьләр», «Тигезсезләр»* драмалары.

Галимҗан Ибраһимов: *«Зәки шәкертнең мәдрәсәдән куылуы», «Яшьләр хәятыннан бер ләүхә»* хикәяләре, *«Татар хатыны ниләр күрми», «Яз башы», «Дингездә», «Сәю–сәгадәт», «Карак мулла», «Уты сүнгән җәһәннәм», «Карт ялчы», «Көтүчеләр», «Табигать балалары»,* «Мәрхүмнең дәфтәреннән», *«Габдрахман Салихов»* хикәяләре, *«Яшь йөрәкләр», «Безнең көннәр»* романнары, *«Татар шагыйрьләре»* хезмәте.

Шәриф Камал: *«Сулган гөл», «Уяну», «Буранда», «Сукбай», «Бәхет эзләгәндә»,* «Бер картның тойгылары», «Нәфисә», *«Эч пошулы», «Ике яхшы», «Ата», «Авыл мөгаллиме»,* «Шәкерт», «Гөлчәһрә», «Бәйрәмдә еламыйлар, бәгырем», «Курай тавышы», *«Козгыннар оясында», «Чит илдә»* хикәяләре, *«Акчарлаклар»* повесте, *«Сәмруг кош», «Депутат»,* «Җимерелгән звонок», «Көзге яңгыр астында», *«Хаҗи әфәнде өйләнә»* комедиясе.

Кәрим Тинчурин: «Хәкимҗан агай», *«Беренче чәчәкләр»* драмасы, *«Назлы кияү»* комедиясе, *«Соңгы сәлам»* мелодрамасы.

Галиәсгар Камал: *«Бәхетсез егет»* (1 вариант), «Өч бәдбәхет» пьесалары, «Сабир хәзрәт» хикәясе, *«Кызганыч бала»* «Бәхетсез егет» (II вариант), *«Уйнаш»,* «Каениш», «Дәҗҗал» пьесалары, *«Беренче театр», «Банкрот», «Безнең шәһәрнең серләре»* комедияләре, *«Өйләнәм... ник өйләндем»* трагикомедиясе.

Гафур Коләхмәтов: *«Ике фикер»* фәлсәфи драмасы, *«Яшь гомер»* драмасы, *«Уалган мол»* нәсере, *«Ник уйгандым»* хикәясе.

Мирхәйдәр Фәйзи: *«Татар туе»*, «Ике Хәсән» пьесалары, *«Минем шигырьләрем»*, «Яшь күңел» шигырь китаплары, «Хәйран булам», «Табигать манзарасы», «Гыйшык», «Печән чапканда», һ.б. *«Габдулла Тукаев»ка* шигырләре, *«Яшьләр алдатмыйлар»*, водевиле, *«Кызганыч»* романтик драмасы, «Тәкъдирнең

шаяруы», *«Авыл бәйрәме»* пьесалары, *«Галиябану»* музыкаль драмасы.

Садри Җәләл. *«Дим буенда»* повесте.

4 курс 7 семестр

Әдәби текстлар

Әмир М. Хикмәтуллинның маневрда күргәннәре. Агыйдел.

Әмирхан Ф. Тәгъзия. Шәфигулла агай. Чәчәкләр китерегез миңа!

Бәширов Г. Сиваш.

Бурнаш Ф. Чәчәктән һәйкәл. Ак каен. Таһир-Зөһрә.

Галәү М. Болганчык еллар. Мөһаҗирләр.

Гафури М. Кызыл байрак. Кара йөзләр. Шагыйрьнең алтын приискасында. Кеше ашаучылар.

Гыйззәт Т. Наемщик. Чаткылар. Ташкыннар.

Гыйффәт С. Кара көчкә. Көз. Ил агаларына. Илем. Ирек җыры. Актык теләк. Углымның җыры. Тормыш көзгесе.

Ибраһимов Г. Яңа кешеләр. Алмачуар. Адәмнәр. Кызыл чәчәкләр. Тирән тамырлар. Татар хатыны ниләр күрми. Казакъ кызы.

Исәнбәт Н. Син сазыңны уйнадың. Хуҗа Насретдин. Идегәй.

Исхакый Г. Дулкын эчендә. Өйгә таба. Локман Хәким. Көз. Җан Баевич. Олуг Мөхәммәд.

Камал Ш. Таң атканда. Матур туганда. Габбас Галин.

Кутуй Г. Тапшырылмаган хатлар.

Рәхим Г. Идел.

Такташ Һ. Газраилләр. Караңгы төннәрдә. Күктән сөрелгәннәр. Җир уллары трагедиясе. Таң кызы. Урман кызы. Зәңгәр күзләр. Гыйсъян. Кояш күктә шулай мәңге йөзәр. Такташ үлде. “А, партия...”. Сыркыды авылы. Әйдә, энем! Мәхәббәт тәүбәсе. Ертык бүрек. Болай... гади җыр гына. Ак чәчәкләр. Мокамай. Алсу. Киләчәккә хатлар. Камил. Күмелгән кораллар. Югалган матурлык.

Тинчурин К. Американ. Җилкәнсезләр. Сүнгән йолдызлар. Зәңгәр шәл. Мәрҗәннәр.

Туфан Х. Барабыз. Ташла, кызый. Тегеләрнең кызы. Зәңгәр Бүре. Урал эскизлары. Ике чор арасында. Башлана башлады. Бибиевләр. Луиза. Ак каен. Озату. Узып барышлый. Ант. Сүзсез генә. Ә йолдызлар дәшми. Сәлам әйтегез. Ташкент багларында. Күмелгән эзләр истәлеге. Очрашырбыз әле.

Усманов Ш. Канлы көннәрдә. Ил кызы. Краском мәхәббәте. Гает корбаны. Ачылган йозак. Легион юлы.

Фәйзи Ә. Флейталар. Яшьлек. Умырзая. Элегия. Дала һәм кеше.

Фәйзи М. Ак калфак. Урал суы буенда. Асыльяр.

Әхмәт Фәйзи. Әдипнең "Тукай" романы

Таҗи Гыйззәт. "Изге әманәт", "Чын мәхәббәт" драмалары.

Габдрахман Әпсәләмов “Ак чәчәкләр” романы

Фатих Кәрим . “Язгы төндә”, “Разведчик язмалары” повестьлары.

Муса Җәлилнең 1919-1940 еллардагы шигырьләре, поэмалары, либреттолары.

Муса Җәлил. “Моабит дәфтәрләре” циклы

Нәби Дәүли. “Яшәү белән үлем арасында”, “Җимерелгән бастион” әсәрләре.

Мирсәй Әмир. “Миңлекамал”, “Тормыш җыры”, “Саф күңел?” романы.

М.Әмирнең “Агыйдел” повесте.

Ибраһим Газинең “Онытылмас еллар” трилогиясе.

Салих Баттал. “Олы юл буйлап”, “Сигезенчесе кем?” әсәрләре.

Нәкый Исәнбәт “Мәръям”,”Муса Җәлил” трагедияләре

Нури Арсланов поэзиясе.

Әнвәр Давыдов поэзиясе.

4 курс 8 семестр

Әдәби текстлар

1. Ахунов Г. Гомер юлы.

2. Батулла Р Сөембикә кыйссасы. Сират күпере Мин Америка

ачтым Сөйгән ярым ятка кала Кояш баеганда. Ъ.

3. Баянов Ә. Тау ягы повесте. Урланган ай Хыялда туган калам.

4. Бәйрәмова Ф. Болын Битлек Канатсыз акчарлаклар Кем Күл балыгы Соңгы намаз Вакыйга юләрләр йортында бара Атылган йолдыз Аллалар ялгышы

5. Бәширов Г Гыйбрәт

6.Вәлиев Р.   Әйдә барыйк, кызлар карыйк Әй, машина, машина Эт кояшы Яшисе килә

7. Галиев М Нигез Оҗмах ачкычы кемдө^ Догалы еллар

8. Галиуллнн Т Тәүбә. Элмәк Дәгъва Кияү Өйләнү Гомер тәлгәшләре

9. Гаффар Ә. Соцгы сәгать Олы юлның тузаны Богау

10. Гыйлв^ев А Балта кем кулында? Яра. Иөгеэ, бер дога Көттереп искән җил. Без унике кыз идек.

11. Гыйләҗев М Казан егетләре Бичура

12. Гыйльманов Г Албастылар

13. Гыйматдинова Н Сихерче Таңсылу Ханым-солтаным

14. Еники Ә Соңгы китап Кояш баер алдыннан

15. Ишморат Р. И, мөкатдәс моңлы сазым. 16. Латыйфи Ф Хыянәт.

17. Миннуллнн Т Әниләр һәм бәбиләр Хушыгыз Без китәбез, сез каласыз. Шәҗәрә Илгизәр + Вера. Гөргөри кияүләре. Сөяркә. Йөрәк маем.

18. Мәһдиев М Бәхилләшү Ачы тәҗрибә

19. Рәхимов Җ Батырша.

20. Рахман Р.   Хикәяләр.

21. Садриев Ф Тан, җиле. Шаһзаманов эше Яшьли сөйгән ярлар.

22. Сәлахов И Колыма хикәяләре Иманнәр тамыр җәйгәндә

23. Салихов Д Алла каргаган йорт. 24 Сафиуллин Ю. Йөзек һәм хәнҗәр

25. Тавлин Г Афәт.

26. Фәттах Н Кырык дүртнең, май аенда. Итил суы ака торур.

Сызгыра торган уклар.

27. Хәбибуллин М. Илчегә үлем юк Кубрат хан. Сөембикә ханбикә

һәм Иван Грозный.

28. Хәйдәр. Азан. Тегермән ташы Җинаятьчеләр.

29. Хәким З.. Агымсуда ни булмас Гөнаһ Кишер басуы Курку Юләрләр йорты. Күрәзәче

30. Рәмид Р. Китәм инде Каен җиле Олы юлнын тузаны. Җиде баҗа. Актамырлар иле

31. Хәсәнов М. Язгы аҗаган

32. Хуж,ин М. Хикәяләр 33. Шафигуллин Ф Хикәяләр

34. Юэеев И Гашыйклар тавы Кыр казлары артыннан Бөркетләр кыяга оялый. Очты дөнья читлегеннән Ак калфагым төшердем кулдан. Онытылмас бәет.

35. Яруллин Ф. Кыйгак-кыйгак каз кычкыра Кайту Сөембикә егет сайлый Бер көрешү—үзе бер гомер Кызларның кызганнары Портрет.

36. Яхин Ф Пәйгамбәребез Мөхәммәд. Аккош моңы. Ак әбиләр догасы Сихерче кызы. Һомай кошы. Илаһи канун

Контрольная работа

1 курс 2 семестр Модуль 1

Контроль эш № 1

I вариант

1. Борынгы һәм Урта гасыр татар әдәбиятын чорларга бүлергә, хронологик чикләрен билгеләргә.
2. Кайсы чорда нинди язучы яшәгән? Аларның нинди әсәрләре сакланган? Авторларны билгеләргә, язылу елларын күрсәтергә.
3. Борынгы һәм Урта гасыр татар әдәбиятының иҗат методы ничек атала?

II вариант

1. Борынгы һәм Урта гасыр татар әдәбиятына хас төп сыйфатларны билгеләргә (7–8 сыйфат).
2. Кол Галинең «Кыйссаи Йосыф» поэмасында нинди проблемалар сәнгатьчә чагылыш таба? (санап чыгарга).
3. «Кыйссаи Йосыф» поэмасының төп геройларына кыскача характеристика бирергә.

III вариант

1. “Мәҗмугыл-хикәят” китабындагы хикәяләрнең идея-проблематикасы.
2. Габди иҗаты, аның хикмәтләренең идея-проблематикасы, сәнгатьчә үзенчәлекләре.
3. Утыз Имәни тормышы һәм иҗаты.

Модуль 2. Контроль эш № 2

I вариант

1. Сәйф Сараи кайда һәм кайчан иҗат итә? Әсәрләрен атарга, аларның язылу елларын күрсәтергә.
2. Казан ханлыгы чоры шагыйре Мөхәммәдьярның «Төхфәи Мәрдан» һәм «Нуры содур» поэмаларының төп сюжет–композиция үзенчәлеген билгеләргә. (Мәсәлән, «Кыйссаи Йосыф» поэмасыннан композицион аермасын күрсәтергә була).
3. Сайядинең «Дастан(и) Бабахан» әсәренең төп конфликт үзенчәлеген билгеләргә. Таһир һәм Зөһрә образларына кыскача характеристика бирергә.

II вариант

1. Котбның «Хөсрәү вә Ширин» поэмасында ир-егетлек проблемасы.
2. Хисам Кятибнең «Җөмҗөмә солтан» поэмасында фәлсәфилек, тәнкыйди пафос.
3. С.Сараиның «Гөлстан бит-төрки» әсәрендә сюжет-композиция. Хөкемдар һәм халык проблемасы.

III вариант

1. Урта гасыр төрки-татар шигъриятендә психологик анализ үрнәкләре.
2. Кадыйргали бәкнең «Җамигыт-тәварих» һәм Хисаметдин Мөслиминең «Тәварихы Болгария» әсәрләре.
3. Мәүла Колыйның дөньяви һәм суфичылык эчтәлекле хикәятләре.

2 курс. 3 семестр Модуль 1

Контрольная работа

Бирем. Ә.Каргалый, Һ. Салихов, Ш.Зәкиләрнең 1 шигырен игътибар белән укыгыз, түбәндәге биремнәрне үтәгез.

А) Әсәрнең авторы, исеме, шигырь авторның кайсы чор иҗатына карый? Аның иҗат үзенчәлекләре.

Б) Шагыйрьнең бу шигырендә нинди хис-тойгылар чагылган? Лирик геройның кичерешләре, хис-тойгылары, шигырьнең идея-эстетик әһәмияте.

В) Нинди сурәтләү чаралары кулланылган?

Г) Дини-суфичыл символлар нинди функция үти?

Д) Дөньяви характердагы фикерләр чагылганмы?

Е) Шигырьнең ритмик-интонацион төзелеше.

2 курс. 4 семестр Модуль 2

Бирем. Г.Чокрый, Кол Мөхәммәд, М.Акмулла 1 шигырен игътибар белән укыгыз, түбәндәге биремнәрне үтәгез.

А) Әсәрнең авторы, исеме, шигырь авторның кайсы чор иҗатына карый? Аның иҗат үзенчәлекләре.

Б) Шагыйрьнең бу шигырендә нинди хис-тойгылар чагылган? Лирик геройның кичерешләре, хис-тойгылары, шигырьнең идея-эстетик әһәмияте.

В) Нинди сурәтләү чаралары кулланылган?

Г) Дини-суфичыл символлар нинди функция үти?

Д) Дөньяви характердагы фикерләр чагылганмы?

Е) Шигырьнең ритмик-интонацион төзелеше.

2 курс 4 семестр Модуль 1

Контрольная работа

1. Шигырьгә анализ ясарга.

А) Шигырьнең исеме, авторы һәм шагыйрьнең кайсы чор иҗатына карый? Аның иҗат үзенчәлекләре.

Б) Шагыйрьнең бу шигырендә нинди хис-тойгылар чагылган?

В) Нинди сурәтләү чаралары, символлар кулланылган һәм алар нинди функция үти?

Д) Шигырьнең ритмик-интонацион төзелеше.

Гасырлар кичте китте… кичте еллар!

Нәбиләр, падишаһлар, сөрде дәвран (чор)…

Гомерләрдер күчеп кәрван вә кәрван,

Килеп кичте җиһандан канча илләр!…

Сүнеп, вәйран булып мәгъмур (төзек) тиякләр,

Җир астында тезелде ку сөякләр!…

Исә җилләр, күчә комлар… бетә эз…

Дәрийгъ (үкенеч), мәхзүн (кайгылы) күңел, без дә бетәбез

Мөсафир, кем, җиһанга басты ботны,

Биетте ажгырып аны замана…

Өеп чергән өмидне… төртте утны –

Йотып утларны китте… яна-яна…

2. Өзекне укыгыз, нинди әсәрдән икәнен билгеләгез, автор кемнең портретын сурәтли? Әсәрдә бу геройның урыны һәм авторның идеясен, фикерен белдерүдәге роле.

«… ялкау гына урыныннан торып, бакчага караган тәрәзәне ачып җибәрде. Күрше бакчада бөтен һаваны яңгыратып сандугач сайрый иде. Таңның нурлылыгы, сөеклесе гөл чәчәгенең матурлыгы сандугачны шулкадәр җанландырган иде ки, ул үзе белгән көйләрнең иң матурларын сайрый вә шул кечкенә гәүдәсенең әллә кай җирләреннән меңәр төрле ноталар чыгара һәм вакыт-вакыт үз-үзен һәм, гөл чәчәгеннән башка, үзен чолгаган бөтен дөньяны оныткан шикелле, үз тавышында үзе җуяла иде. Кыз бер минутка бөтенләй тик калды, тын да алмады. Аның хәтеренә Михаилның «ул кош сезнең өчен сайрый һәм сезнең матурлыгыгызны мактап сайрый» дигән сүзләре килде. Аннан соң кечкенә кулчыклары белән тәрәзә бусагаларына таянып, гәүдәсенең яртысын тышкы якка чыгарды да ләззәтле бер дәрт белән, сандугачны аерым бер бирелү белән тыңларга тотынды…»

Модуль 2

1. Шигырьгә анализ ясарга.

А) Шигырьнең исеме, авторы һәм шагыйрьнең кайсы чор иҗатына карый? Аның иҗат үзенчәлекләре.

Б) Шагыйрьнең бу шигырендә нинди хис-тойгылар чагылган?

В) Нинди сурәтләү чаралары, символлар кулланылган һәм алар нинди функция үти?

Д) Шигырьнең ритмик-интонацион төзелеше.

Көзге төн. Мин йоклый алмыйм. Өй түрендә җил җылый;

Җил җыламый, ач үлемнең куркусыннан ил җылый.

– Иң сөекле эшче әүладым бу ел ач калды, дип,–

Изге, шәфкатьле анабыз – мәрхәмәтле җир җылый.

Куйса монда корткалар төшкән тешен алтын белән,

Бер телем икмәк, дип, анда назлы нечкә бил җылый!

Бер сынык юктан гына үлгән таза ирләр күреп,

Җан алырга кызганудан анда Газраил җылый.

……………………………………………………………

Күзгә төн, ямьсез, караңгы… Өй түрендә җил җылый;

Җил хәбәр ул: ач үлемнең күркусынна ил җылый.

2. Өзекне укыгыз, нинди әсәрдән икәнен билгеләгез. Бу юллар белән автор нинди фикер әйтергә теләгән? Әсәрнең гомуми идеясендә бу фикер ничек чагылыш тапкан?

«… бу калган халык та көннән-көн кими барганга, көннән-көн ярлылана барганга, бунларның бу гайрәтләре, бу хәмиятләре дә вакытлы килгән бер бизгәк авыруы гына булганга, аның бетүенә дә вакыт йетә башлаганга, гәзитәләр дә бу мәсьәләне сирәкләтә башлаганнар, халыклар да ул кадәр сөйләми башлаганнар иде. Бара-тора акыртын гына бетә-бетә, бөтенләй беткән иде. Баягы гайрәтләр, баягы хәмиятләр илленче елга кадәр «милләт, милләт» дип әйткәләп торсалар да, шул елларда дөм сүнгәннәр иде. Яңадан мәдрәсәләр ябылган иде, яңадан гәзитәләр, журналлар туктаган иде. Һәммә йердә бер сөкүнәт, һәммә йердә бер моңлык сөрә башлаган иде. Хәтта шул елларда чыккан болгар көйләре соң дәрәҗәдә моң, кайгылы, әллә нинди өметне бетерә торган иде. Иртәгә үләсен сизенгән хастә кебек, як-ягына моң-моң карый башлаган иде. Әдипләр, мөхәррирләр күбесе үлеп, үлмәгәннәре рухан бетеп, милләтемез җансыз дәрәҗәсенә йеткән иде…»

3 курс 5 семестр Модуль 1

Контрольная работа

I вариант

1. Татар әдәби тәнкыйте барлыкка килү һәм аның татар әдәбиятына йогынтысы.

2. Романтизм юнәлеше, яңа тип (гареб) романтизм формалашу, аның төп сыйфатлары.

3. С.Рәмиевнең "Яшә, Зөбәйдә, яшим мин" драмасында феминистик (хатын-кыз) мотивлары.

II вариант

1. Милли драматургиянең "театрлы" икенче чоры, төп үсеш тенденцияләре.

2. Романтизм юнәлеше, яңа тип (гареб) романтизм формалашу, аның төп сыйфатлары.

3. Ф.Әмирханның "Яшьләр" драмасында "аталар" һәм "балалар" тартышының гәүдәләнеше.

Модуль 2

Контрольная работа

1 вариант

1. Вакытлы матбугат туу һәм аның милли әдәбият үсешенә уңай йогынтысы.

2. Тәнкыйди реализм калыплашу: аның асылы, төп принциплары.

3. Г.Камалның “Бәхетсез егет” драмасында уку, гыйлем һәм тәрбия мәсьәләләренең хәл ителеше, автор идеалы.

2 вариант

1. С. Рәмиев шигъриятендә лирик герой, шәхес бунты, романтик мәхәббәт. Гыйсъянчылык романтизмы. (“Таң вакыты”, “Мин”, “Син”, “Ул”, “Алданган”, “Дөньяга”, “Авыл” һ.б.). Бер шигырен яттан сөйләргә.

2. Дәрдемәнд лирикасы; шигырьләрендә чагылган фәлсәфи уйланулар, сагыш, гамь. Символизм. Бер – ике шигырен яттан сөйләргә.

3 курс 6 семестр Модуль 1

Контрольная работа

Тема. Шәриф Камал (1884–1942) иҗаты

1. Ш.Камал иҗатында психологизм. Кеше күңелен, рухи халәтен киеренке кичерешләрен сурәтләү.

2. «Уяну», «Буранда» хикәя–новеллаларында пейзажның, табигать күренешләренең кеше рухи халәтенә аваздашлыгы, охшашлыгы.

3. «Сулган гөл», «Курай тавышы» әсәрләрендә геройларның чынбарлыкка бәйле кичерешләренең табигать, тирәлек, музыка кораллары тудырган моң, көй белән бәйләнешкә керүе, якынайтылуы.

4. Ш.Камал хикәяләренең сюжеты, композициясендә, тел–стилендә күзәтелгән импрессионистик үзенчәлекләр.

5. Ш.Камалның «Акчарлаклар» повесте (1914). Аның вакытлы эшчеләр (балыкчылар) тормышын сурәтләве.

– Геройларның рухи дөньясы, психологик кичерешләре калку тасвирлану. Кеше бәхете, язмышы мәсьәләсенең үзәккә куелуы.

– Әсәрдәге образлар төрлелеге. Хезмәт кешесенең физик һәм рухи матурлыгына дан җырлау. Гариф белән Газизә мөнәсәбәтләренең әсәрдә гәүдәләнеше.

– Повестьта милләтара мөнәсәбәт, социаль–иҗтимагый мәсьәләләр. Әсәрнең сәнгатьчә эшләнеше.

6. Ш.Камал иҗатында сатира һәм юмор. «Сәмруг кош», «Депутат» фельетон–хикәяләрендәге сатирик образлар.

– «кечкенә кеше»ләрнең буш, мәгънәсез яшәү рәвешен, эш–гамәлләрен, рухи хәерчелеген тәнкыйтьләү.

7. Ш.Камалның татар драматургиясен үстерүгә керткән өлеше. «Хаҗи әфәнде өйләнә» (1916) комедиясе. Аның мәзәкчел сюжетка корылуы, конфликт үзенчәлеге.

Модуль2

Тема.Галиәсгар Камал (1879–1933) иҗаты

1. Г.Камал – реалистик татар драматургиясенә нигез салучы. Камалны драматургиягә алып килгән алшартлар.

2. Драматургның әдәби иҗаттагы беренче тәҗрибәләре. «Бәхетсез егет»–1 в. «Өч бәдбәхет» пьесалары һәм «Сабир хәзрәт» хикәясе.

– мәгърифәт һәм әхлак мәсьәләләренең үзәккә куелуы.

– беренче пьесалардагы образларда схематизм, пассивлык күзәтелү, сюжет һәм композициядәге ясалмалылык, хәрәкәткә караганда сөйләп аңлатуның өстенлек итүе.

3. Г.Камал иҗатына төрек әдибе Н.Кемалның йогынтысы. «Кызганыч бала» (1898) сентименталь драмасы. Аның идея–эстетик үзенчәлекләре.

4. «Бәхетсез егет» – II в. драмасы.

– Әсәрдә төп герой Закир белән бәйле фаҗигале вакыйгалар сурәтләнү.

– Пьесада яшь буынны тәрбияләү мәсьәләсенең куелышы һәм аның хәл ителеше.

5. «Уйнаш» драмасында хатын–кыз темасының яктыртылышы. Шәхес азатлыгы, гаилә бәхете, мәхәббәт, рухи байлык һ.б. мәсьәләләренең куелышы.

6. Г.Камалның «Каениш» драмасында гаилә тормышы материалында әхлак мәсьәләләре. Кеше холкындагы тискәре сыйфатларны кире кагуга юнәлтелүе.

4 курс 7 семестр Модуль 1

Контрольная работа

1) 1920-30 еллар әдәбиятында социалистик реализм иҗат методы белән тудырылган әсәрләрнең иң танылганнары.

2) Иҗат иреге һәм язучы осталыгы. 1930-20 еллар иҗади мөхитендә аларның үзара мөнәсәбәте.

3) Егерменче елларның беренче яртысында татар әдәбиятында яшәү мөмкинлеге алган формаль агымнар, аларның иҗади эзләнүләргә йогынтысы.

4) Әдәби күмәкләр. Аларның иҗади шәхесләргә ясаган йогынтысы.

5) Әдәби тәнкыйтьтә вульгар социологизмның барлыкка килү сәбәпләре. Бу күренешнең асылы, тарафарлары, аларның дөньяга карашларындагы сыйфатлар.

6) Әдәби хәрәкәттә язучылар берлегенең барлыкка килүе һәм аның эшчәнлегенең каләм әһелләренә йогынтысы.

Контрольная работа

I вариант

1. Сугыш чоры прозасында фәлсәфи катлам.

Ә.Еникинең сугыш чорында язылган ?Бала?, ?Бер генә сәгатькә?

хикәяләрендә, Ф.Хөснинең ?Йөзек кашы? повестенда эчке мәгънәне символларга йөкләү

2. М.Җәлил иҗатында мифологик мотивлар

II вариант

1. 1960 еллар татар әдәбиятында авыл прозасы (Р.Төхфәтуллинның ?Авылдашым Нәби?, ?Йолдызым?

повестьлары мисалында)

2. Х.Туфанның тоткынлык чоры лирикасында дөнья сурәте

III вариант

1. А.Гыйләҗевның ?Өч аршын җир? повестенда яшәү-үлем фәлсәфәсе
2. 2. С.Батталның ?Олы юл буйлап? шигъри повестында ?мифлаштыру? алымнары.

Контроль эш

I вариант

1. 1960-80 нче еллар татар поэзиясендә стиль тенденцияләре

2. 1965-1980 еллар татар прозасында стиль тенденцияләре

II вариант

1. И.Юзеева “Мәңгелек белән очрашу” әсәре

2. 1965-1980 еллар татар прозасында мифологизм.

3. А.Гыйләҗевның “Җомга көн, кич белән...” әсәренең мифопоэтик структурасы

III вариант

1. Т.Миңнуллинның ?Дуслар җыелган җирдә? драмасында автор позициясе, үзенчәлеге

2. 1965-1980 еллар татар прозасында милли проблеманың тарихи роман жанрында куелышы: Н.Фәттахның ?Итил суы ака торур? романының татар прозасын яңа югарылыкка күтәрүе

Контрольная работа

9 семестр. Модуль 1

1. Бүгенге татар прозаның торышы, тармаклары, юнәлешләрен атагыз (авторлар, әсәрләр).
2. Хәзерге әдәбияттагы жанрлар мәсьәләсе хакында бәхәсләр нидән гыйбәрәт?
3. Хәзерге татар әдәбиятын өйрәнүче галимнәрне һәм аларның хезмәтләрен атагыз.
4. Өзекне укыгыз, нинди әсәрдән икәнен билгеләгез.
– өзектә авторның нинди фикерләре сурәтләнә?
– өзекнең әсәр идеясен, автор фикерен белдерүдәге роле.

Дөнья үзгәрә, холык үзгәрми, диләрме әле? Урманның холкы да үзгәрмәсә үзгәрми икән. Әнә бит ул — үзе тыныч, горур, ә үзендә ниндидер олы сер, хәтта шом бар... Соңгы елларда гомере шушы урман буенда узса да, (Ул) бу серле шомга, дөресрәге, бу серле моңга һаман әле күнегә алмый. Кешенең бөтен эчке хасиятләрен кузгата торган, аның кешелеген, асыл сыйфатларын сыный торган бер сихри дөнья, ахры, бу урман дигәннәре. Шушында килсә, (Ул) дә үзгәрә, кешелегенә, асыл сыйфатларына, иманына кайта, авыл дөньясында, кешеләр арасында авырый башлаган рухын, җанын дәвалый, гөнаһларыннан арына, зиһенен ныгыта, хыялын, яшәү кыйбласын барлый...

Бу юлы да, урманга килеп керү белән, күңелен сызып, зиһенен тынгысызлап торган күп нәрсәгә төшенә башлады (Ул). Бу хәлне гадәти хис белән белдереп, гадәти тел белән аңлатып та булмыйдыр. Бөтен дөнья кинәт шаулап ачылып китә, бөтен нәрсә ачыклана, аңлашыла башлый, хисләр нечкәрә, төсләр җетеләнә...

Ләкин (Ул) барыбер авылыннан аерылып җитә алмый, шуңа күрә аның бөтен уйлары авыл турында. Өйдә калган газизләре, әнкәсе белән Нәфисә хакында. Күбрәк Нәфисә хакында. Хәер, ул үзенең думалланып, җилләнеп өйдән чыгып китүенә үкенә дә башлады. Бу да тыныч, сабыр һәм моңсу урман тәэсиредер, күрәсең. Гүя шушы мәгърур имәннәр, төз усаклар (Ул)нән сорыйлар: «Нигә бу кадәр сабырсыз син? Нигә һаман күңелеңне акылыңнан өстен тотасың? Ник йөрәгеңне, җаныңны бу кадәр кадерсезлисең?» — диләр. (Ул) ни дип җавап бирергә дә белми. Чөнки җавап юк. Дөресрәге, җавап бар, әмма ул шулкадәр сагышлы һәм авыр...

(Ул) хәзер яхшы аңлый: ул үз язмышы белән яшәми. Гомеренең кайсыдыр бер борылмасында чит-ят юлга кереп китте, ахры. Бу очракта ике төрле генә хәл итеп була: яки үз юлыңны кабат эзләргә, аны табып, бүтән адашмаска тырышырга, яисә ялгышып кереп киткән юлны үзеңнеке итәргә, аны үз гамеңә, үз тормышыңа көйләргә... (Ул) шушы чит-ят юлны, язмышны үзенеке итәргә тырышып яшәде бугай. Шуңа күрә дә теләгенә ирешә алмады, гел изаланып, борчылып гомер кичерде. Табышларга караганда, югалтулар күбрәк булды... Шушы гөнаһлы, котсыз дөньяда якты, сихри нур булып калыккан (кешесе)н саклап кала алмады ул. Аны кайчандыр (Аңа) үз булган, кадерле булган икенче бер газизе — (....) харап итте... Бу хәлгә ничек түзсен аның йөрәге?! Җаны ничек түзсен?!

Модуль 2

1. Хәзерге прозада тема, проблема, идея яңалыгы, экспериментальлек(авторлар, әсәрләр).
2. Хәзерге татар әдәбиятында модернистик (постмодернистик) иҗат алымнары. Иҗат методы хакындагы бәхәсләр.
3. Хәзерге татар әдәбиятын өйрәнүче галимнәрне һәм аларның хезмәтләрен атагыз.
4. Өзекне укыгыз, нинди әсәрдән икәнен билгеләгез.
– өзектә авторның нинди фикерләре сурәтләнә?
– өзекнең әсәр идеясен, автор фикерен белдерүдәге роле.

Урман — табигатьнең иң серле урыныдыр. Тормыш кебек. Үзе ымсындыра, үзе шомландыра. Керәсе дә килә, куркыта да... Нинди генә тереклек иясе юк анда! Куркак куяннан алып олпат аюга, явыз бүрегә кадәр яши урманда. Җитмәсә, төрле хәшәрәтләр — албастылар, шүрәлеләр, диюләр, ялмавызлар, убырлар да бар, имеш. Шул ук вакытта анда яшәүче изге рухлар — табигать ияләре — урманның саф, илаһи, изге хасиятләрен сакларга булышалар, ди.

Явызлык та, изгелек тә юлга ияләшүчән була. Чөнки юл — язмышлар очраша торган урын. Һәм, иң мөһиме, юлсыз урман, урмансыз юл булмый. Алар барыбер очрашалар. Алар очрашкан чакта башлана да инде яманлык белән изгелек көрәше. Бу көрәш, бу хәтәр яу үзәгендә кеше дә булса, табигать кануннарын тетрәндерерлек драма-язмышларны көт тә тор.

Мари урманнарын урталай кисеп, таш юл чаба. Июль уртасы. Чиллә күзе. Көн кызуыннан бөтен табигать әлсерәгән. Бу хәрәкәтсез яткан һәм дивардагы рәсем кебек катып калган табигать дөньясында тормышка, яшәешкә бердәнбер ишарә — үз язмышына каршы ашыгып китеп баручы юлчы егет. Аны бу юлдан күңел тыйгысызлыгы, җан газабы, бертуктаусыз сык-рап-сызлап торган рухы алып бара.

Критерии оценки (в баллах) письменной контрольной работы:

3 балла - если студент выполнил работу без ошибок и недочетов, допустил не более одного недочета.

2 балла - если студент выполнил работу полностью, но допустил в ней не более одной негрубой ошибки и одного недочета, или не более двух недочетов.

1 балл - если студент правильно выполнил не менее половины работы или допустил не более двух грубых ошибок, или не более одной грубой и одной негрубой ошибки и одного недочета, или не более двух-трех негрубых ошибок, или одной негрубой ошибки и трех недочетов, или при отсутствии ошибок, но при наличии четырех-пяти недочетов, допускает искажение фактов.

0 баллов - если студент допустил число ошибок и недочетов превосходящее норму, при которой может быть выставлен 1 балл, или если правильно выполнил менее половины работы.

Примерные тестовые задания

Тестовые задания

II семестр *(модуль 1)*

1. Татар исеме кайсы чорда туган?

а) Болгар-хәзәр чоры;

ә) Алтын Урда;

б) Казан ханлыгы чоры.

2. Орхун-Енисей язма истәлекләре кайсы әлифба нигезендә язылган?

а) уйгур;

ә) гарәп;

б) рун.

3. "Алтын балкыш" әсәре кайсы графикада язылган7

а) рун;

ә) уйгур;

б) гарәп.

4. Кайсы әсәр рун язуында язылган ритмлы проза әсәре?

а) "Юрау китабы";

ә) "Котадгу белек".

5. Бу әдипләр барысы да гомумтөрки әдәбият вәкилләреме? Булмаса, кайсысы?

а) Бакырганый, Ясәви, Югнәки, Баласагунлы;

ә) Әхмәд Ясәви, Мәхмүд Кашгарый;

б) Кол Гали, Мәхмүд Кашгарый, Сәйф Сараи.

6. ***"Әйттең: Мин сатылыр кол булсам, һич кем***
Чын бәһамны түли алмас",- дидең имди.

Бу юллар кайсы әсәрдән?

а) "Тутыйнамә";

ә) "Кыйссаи Йосыф";

б) "Кыйссасел-әнбия".

7. Бу язучыларның кайсысы Алтын Урда чорында иҗат итмәгән?

а) Харәзми;

ә) Үргәнчи;

б) Мәхмүд Болгари;

в) Колшәриф.

8. Казан ханлыгы чорында иҗат ителмәгән әсәрләрне билгеләгез.

а) “Төхфәи Мәрдан”;

ә) “Сөһәйл вә Гөлдерсен”;

б) “Дәфтәре Чыңгызнамә”;

в) “Нуры содур”.

9. Борынгы чорда түбәндәгн язу (алфавитлар) кулланылган. Кайсы алфавит булмаган?

а) рун язуы;

ә) уйгур;

б) миф язуы.

10. Татар әдәбияты үз яшәешендә ничә чор үткән?

а) 2;

ә) 4;

б) 6.

11. Борынгы һәм Урта гасырлар әдәбияты ничә чорга бүленә?

а) 2;

ә) 5;

б) 6.

12. Мәхмүд Кашгарый әсәре.

а) “Котадгу белек”;

ә) “Диване лөгатет-төрк”;

б) “Һибател-хәкаик”.

13. Тумыштан сукыр автор.

а) Әхмәт Югнәки;

ә) Әхмәд Ясәви;

б) Сөләйман Бакырганый.

14. Шәрык төшенчәсе татар телендә нәрсәне аңлата?

а) Көньяк;

ә) Көнбатыш;

б) Көнчыгыш.

15. Коръән ничә сурәдән тора?

а) 100;

ә) 115;

б) 112;

в) 114.

(модуль 2)

1.«Нуры содур» поэмасының авторын билгеләгез.

А) Өмми Камал;

В) Мөхәммәдъяр;

Д) Г.Кандалый;

Е) Колшәриф.

2. Казан ханлыгы чорында иҗат иткән язучы-шагыйрьләр рәтен билгеләгез.

А) Мөхәммәд Әмин, Мөхәммәдьяр, Колшәриф;

Ә) Ә.Каргалый, Һ.Салихов, Б.Вәисев;

Б) Кол Гали, Г.Утыз-Имәни, М. Болгари;

В) Мөхәммәдьяр, С. Сараи, Рабгузи.

3. XV йөздән алып XVI гасыр урталарына кадәрге чорның исемен билгеләгез.

А) гомумтөрки чор әдәбияты;

Ә) Алтын Урда чоры әдәбияты;

Б) Казан ханлыгы чоры әдәбияты;

В) Болгар-Хәзәр чоры әдәбияты.

4. Мөхәммәдьярның биографиясе һәм иҗатына кагылышлы булмаган җөмләләрнең номерларын языгыз.

(1) Мөхәммәдьярның туган елы якынча XV йөз азагына туры килә. (2) Автор “Төхфәи мәрдан” ахырында үз атының “Мәхмүд хаҗи углы фәкыйрь Мөхәммәдьяр” булуын искәртә. (3) Бер кульязмадагы шигырендә ул үзен “Меллагол” дип тә атый. (4) Шагыйрь мәрсия эчтәлегендәге бер хикмәтен остазы Мелла Мамайга багышлый. (5) Яңа табылган әсәрләреннән “Береккәннәр сыйфаты”нда автор үз исемен дә телгә алып куя. (6) 1842 елда М.Иванов хрестоматиясендә басылып чыккан “Нәсыйхәт” шигыренең эчтәлеге символик характерда.

5. Күп нокталар урынына геройларның исемнәрен куеп языгыз.

Ул .... мәлик Тәймус кызы иде,

Ястыгы шул атасының тезе иде,

Бер көн .... сурәтен ул төштә күрде, -

Аны чын дип аңлаган һәм белгән имди.

.... ничек ....ны яраткан булса,

.... аның итәгендә яткан булса,

.... дә шундый иде атасына, -

Бәлки тагы артыграк та булыр имди.

.... бер көнне йоклап ятар иде,

Шунда .... сурәтен төштә күрде,

Күрү белән шундук аңа гашыйк булды, -

Егълый-егълый ул уянып китәр имди.

6. Дастан жанрына хас үзенчәлекләрне ачыклагыз.

а) реаль чынбарлыкның билгеле вакыйгаларын эзлекле сурәтләү

б) вакыйга-хәлләр, уй-кичерешләр белән үрелеп бирелгән лиро-эпик әсәр

в) авторның үз тормышы вакыйгаларына мөнәсәбәте сурәтләнеше

г) әкияти сюжетлар, легенда-риваятьләр, чынбарлык күренешләре, вакыйгалары үзара үрелешенә корылган әсәр

7. Кайсы әдип Казан ханлыгы чорында иҗат иткән?

а) Сәйф Сараи в) Кол Шәриф

б) Габдерәхим Утыз Имәни г) Шәмсетдин Зәки

13. Урта гасырлар әдәбиятына кермәгән чорны билгеләгез.

а) Алтын Урда чоры в) XIX гасыр әдәбияты

б) Болгар чоры г) XVII гасыр әдәбияты

8. Алтын Урда чоры әдәбиятына караган әсәрне билгеләгез.

а) “Кыйссаи Йосыф” в) “Төхфәи Мәрдән”

б) “Гөлстан бит-төрки” г) “Мулла белән абыстай”

9. Бу өзек кайсы әсәрдән алынган?

“Колак салып тыңлагыз сез ошбу сүзне,

Ул Зөләйха – мәликзадә, Тәймус кызы,

Тулган айдан балкыр иде аның йөзе, -

Оҗмахтагы хур кызына охшар имди.”

а) “Йосыф белән Зөләйха бәете”

б) “Мулла белән абыстай”

в) “Кыйссаи Йосыф”

г) “Гөлстан бит-төрки”

10. Мөхәммәдьярның “Нуры содур” әсәре кайсы жанрга карый?

а) хикмәт в) шигырь

б) поэма г) дастан

11. “Кыйссаи Йосыф” әсәрендә туганнары Йосыфны кая ташлый?

а) базга в) коега

б) тау куышына г) ташландык өйгә

12. Түбәндәге әсәрләрнең авторын языгыз.

А) “Сөһәйл вә Гөлдерсен”	(....)	А) Габдулла Тукай
Б) “Сәрләүхәсез”	(.....)	Б) Сәйф Сараи
В) “Хөсрәү вә Ширин”	(.....)	В) Сәгыйть Рәмиев
Г) “Таң вакыты”	(......)	Г) Котб

13. Түбәндәге әсәрләрнең жанрын языгыз.

А) “Сөһәйл вә Гөлдерсен”	(......)	А) повесть
Б) “Ул әле өйләнмәгән иде”	(......)	Б) поэма
В) “Сәхибҗамал”	(.....)	В) роман
Г) “Хисамеддин менла”	(.....)	Г)дастан

14. Болгар-хәзәр чорының атаклы әдибе кем?

а) Кол Гали;

ә) Мөхәммәдьяр;

б) Харәзми.

15. Кол Гали әсәре:

а) “Хөсрәү вә Ширин”;

ә) “Кыйссасел-әнбия”;

б) “Кыйссаи Йосыф”.

III семестр *(модуль 1)*

1. Казанда университет ачылган ел

А. 1904

Б. 1804-1805

В. 1825

Г. 1800

2. Салихҗан Кукляшев татар телен нинди төрләргә бүлә?

А. Әдәби тел, язма тел, эш теле

Б. Гади тел, гыйльми тел, эш теле

В. Гади тел, язма тел, фәнни тел

Г. Әдәби тел, фәнни тел, эш теле

3. Казан университетында эшләмәгән шәхес

А. А.М.Бутлеров

Б. М.Ломоносов

В. М.Мәхмүдов

Г. Н.И.Лобачевский

4. М.Мәхмүдов көч куйган өлкәләр

А. Химия, татар теле, астрономия

Б. Физика, татар теле, астрономия

В. Математика, татар теле, астрономия

Г. Татар теле, гарәп теле, төрек теле

5. М.Иванов тәрҗемә иткән әсәр

А. “Әбугалисина”

Б. “Иван Костин”

В. “Диване хикәяте татар”

Г. “Кисекбаш”

6. “Татарская учительская школа”ның беренче инспекторы

А. Г.У.Имәни

Б. Габденнасыйр Курсави

В. М.Мәхмүдов

Г. Ибраһим Хәлфин

7. Дөньяви-реалистик юнәлештә язучы (дини-суфичыл түгел)

А. Әбелмәних Каргалый

Б. Габделҗәббар Кандалый

В. Һибәтулла Салихов

Г. Шәмсетдин Зәки

8. Оренбург төбәгеннән чыкмаган язучы

А. Әбелмәних Каргалый

Б. Габделҗәббар Кандалый

В. Һибәтулла Салихов

Г. Шәмсетдин Зәки

9. Г.Тукай кайсы шагыйрьне "Мәрьям анасы" дип атый?

А. Әбелмәних Каргалый

Б. Габделҗәббар Кандалый

В. Һибәтулла Салихов

Г. Шәмсетдин Зәки

10. 1842 нче елда дөнья күргән "Татар грамматикасы" һәм "Татар хрестоматиясе" исемле китапларның авторы кем?

А) Г.Чокрый

Б) Ш.Мәрҗани

В) М.Иванов

г) К.Насыйри

11. Татар поэзиясенең дини суфичылык йогынтысыннан реалистик юнәлешкә борылуына кем сәбәпче булган?

А) Г.Кандалый

Б) З.Бигиев

В) Ш.Мөхәммәдев

г) К.Насыйри

12. "Таңыбыз Чулпаны"кем ул?

А) Ш.Мәрҗани

Б) К.Насыйри

В) Г.Ильяси

г) Г.Кандалый

13. Казан гимназиясендә татар теле кайчан укытыла башлый?

а) 1785;

б) 1769;

в) 1807 елда.

14. Бу әсәрләрнең кайсысын Ш. Мәрҗани язган?

а) “Аурупа сәяхәтнамәсе”;

б) “Мавәраэннәһердә сәяхәт”;

в) “Мөстәфадел- әхбар фи әхвале Казан вә Болгар”.

15. Казанда беренче гимназия кайчан ачыла?

А) 1861

Б) 1883

В) 1759

16. Г.Чокрый һәм М.Акмулланың остазы кем?

А) Ә.Каргалый

Б) Г.Кандалый

В) Ш.Зәки

г) К.Насыйри

17. “Мәдхе Казан” әсәрен кем язган?

а) М. Акмулла;

б) Г.Чокрый;

в) Г.Кандалый.

г) К.Насыйри

18. Туган телнең “ике канат”ын да үстерү мәсьәләсен кем күтәреп чыга?

А) Ф.Халиди

Б) Ф.Кәрими

В) К.Насыйри

г) Г.Кандалый

19. “Иген икмәк бирер икмәк,

белеп иксәң, бирер күпләп”, -

дигән канатлы сүзләрнең авторы кем?

а) М. Акмулла;

б) Г.Чокрый;

в) К.Насыйри

г) Г.Кандалый

20. Бу әсәрнең кайсысын Г.Чокрый иҗат иткән?

а) “Елның дүрт фасылы”, “Хаҗнамә”;

б) “Тәндә җаным”, “Тәэссеф”;

в) “Бичара кыз”, “Бәхетсез кыз”.

(модуль 2)

1. XIX йөздә яшәгән татар халкының аңына, җәмгыять тормышына, мәгърифәт үсешенә уңай тәэсир ясаган нинди тарихи факторлар булган?

А) Беренче рус революциясе

Б) Октябрь революциясе

В) крепостной хокук бетерелү, Казанда университет ачылу.

2.Мәгърифәтчелек хәрәкәте нәрсәдән башлана?

А) завод-фабрика салудан

Б) мәктәп-мәдрәсәләрне реформалаштырудан

В) гаилә тәрбиясеннән

3. Беренче татар газетасын кем чыгарган?

А) И.Гаспралы

Б) К.Насыйри

В) Х.Фәезханов

4. Әбүзәр Дәүләтгильдеев, Гайсә Зурколаков кайсы әсәр геройлары?

А) “Яфрак асты яки Мәкәрҗә ярминкәсе”

Б) “Бәхетсез егет”

В) “Хисаметдин менла”

5. Мәгърифәтче язучылар тискәре геройларны ничек сурәтләгәннәр?

А) укымаган, надан итеп

Б) мулла гаиләсеннән чыккан итеп

В) гаилә һәм мәктәп тәрбиясе җимеше итеп

6. XIX гасырдагы мәгърифәтчелек реализмына хас сыйфатлар нинди?

а) тормышны тәнкыйтьләү;

б) үгет-нәсихәтчелекнең зур урын тотуы;

в) русча өйрәнергә кушу.

7. “Асәр” китабын кем язган?

А) Г.Исхакый

Б) Ш.Мәрҗани

В) Р.Фәхреддинов

8. “Бәхетле кыз”, “Бәхетсез кыз” әсәрләренең авторы кем?

А) Г.Камал

Б) Ф.Халиди

В) З.Һади

9. Беренче реалистик роман авторы кем?

А) З.Бигиев

Б) М.Акъегет

В) З.Һади

10. Ш.Рәмиев кайсы язучыны үзенә киңәшче һәм тәрҗемәче итеп алган?

А) Р.Фәхреддинов

Б) З.Бигиев

В) Ф.Кәрими

11. “Өлүф яки гүзәл кыз Хәдичә” романындагы төп геройларны әйтегез.

А) Хәнифә, Габбас мелла

Б) Муса, Габденнасыйр

В) Зөләйха, Шубин

12. Беренче татар пьесасын кем язган?

А) Г.Камал

Б) К.Тинчурин

В) Г.Ильяси

13. XIX гасыр әдәбиятында реализм принципларын үзләштерү нәрсәдә күренә?

а) кешене үзе яшәгән шартлар, тирәлек белән тыгыз бәйләнештә сурәтләү;

б) роман жанры барлыкка килү;

в) шигырьдә хикмәтле сүз әйтү.

14. “Җиһанша хәзрәт” әсәрен кем язган?

а) Г.Ильяси;

б) Ш.Мөхәммәдиев;

в) З.Һади.

15. Татар мәгърифәтчелек прозасы үсешенә “Хисаметдин менла” романының йогынтысы зур булган. Бу әсәрнең авторы кем?

А) М.Акъегет

Б) Р.Фәхреддинов

В) Ф.Кәрими

16. “Җиһанша хәзрәт” әсәрен кем язган”

А) Г.Ильяси

Б) Ш.Мөхәммәдев

В) З.Һади

17. Ш.Рәмиев кайсы язучыны үзенә киңәшче һәм тәрҗемәче итеп алган?

а) Р.Фәхретдинов;

б) З.Бигиев;

в) Ф.Кәрими.

18. Мәгърифәтчелекнең төп асылы нидән гыйбарәт?

а) китап басу;

б) һөнәрчелек белән шөгыльләнү;

в) дөньяви фәннәр укыту, укытуның метод-ысулларын үзгәртү.

19. “Буш вакыт” әсәрен кем язган?

а) Г.Ильяси;

б) Г.Камал;

в) К.Насыйри.

20. Бакчасарай шәһәре башлыгы итеп сайланган мәгърифәтче?

а) Ф.Кәрими;

б) И.Гаспралы;

в) Ш.Рәмиев.

IV семестр *(модуль 1)*

1. Г. Исхакыйның XX йөз башы татар әдәбияты үсеш юлын

билгеләгән әсәре.

а) «Ике йөз елдан соң инкыйраз»

ә) «Теләнче кыз»

б) «Мөгаллимә»

в) «Сөннәтче бабай»

2. «Теләнче кыз» романының иҗат агымы.

а) психологик реализм

ә) тәнкыйди реализм

б) мәгърифәтчелек реализмы

3. «Теләнче кыз»дагы төп каһарман Сәгадәтнең яшәү мәгънәсе.

а) шәхси бәхет

ә) бай хатыны булып мул тормышта яшәү

б) милләткә хезмәт итү

4. «Сөннәтче бабай» хикәясе башланып киткән сюжет элементы.

а) экспозиция в) кульминацион нокта

ә) төенләнеш г) чишелеш

б) вакыйгалар үстерелеше

5. «Ул икеләнә иде» (1914), «Ул әле өйләнмәгән иде» (1916) повестьларында күтәрелгән уртак проблема.

а) хатын-кыз бәхете

ә) «аталар» һәм «балалар» көрәше

б) катнаш никах

6. Г.Исхакый дөньяви белем алган уку йорты.

а) Казан университеты

ә) Петербург университеты

б) Татар укытучылар мәктәбе

7. «Теләнче кыз» романындагы Мансурның прототибы.

а) Ф. Туктаров в) Ш. Мөхәммәдьяров

ә) Г. Исхакый г) Г. Терегулов

б) С. Максуди

8. «Олуг Мөхәммәд» драмасында татар дәүләтчелеге тарихының сурәтләнгән баскычы.

а) Болгар дәүләте җимерелү

ә) Алтын Урда дәүләте төзелү

б) Казан ханлыгына нигез салыну

9. «Алдым-бирдем» драмасындагы төп конфликт.

а) Ибраһимның эчке каршылыгы

ә) Хәлил бай белән Гарифә каршылыгы

б) «аталар» (Гарифә бикә, Әхмәди бай) һәм «балалар» (Галия, Ибраһим) каршылыгы

в) Сорур белән Гарифә бикә каршылыгы

г) бай һәм хезмәтчеләр каршылыгы

д) сәүдәгәр һәм приказчиклар каршылыгы

6. Ф. Әмирхан нинди иҗат тибы әдибе?

а) реалист б) реалист-романтик

ә) романтик в) модернистик

10. Ф.Әмирханның традицион «аталар» һәм «балалар» тартышына корыл¬ган әсәре.

а) «Фәтхулла хәзрәт» б) «Тигезсезләр»

ә) «Яшьләр» в) «Урталыкта»

11. Ф.Әмирхан геройлары галереясына керми.

а) Рөкыя г) Сөембикә

ә) Сәлимә д) Камәр

б) Хәят е) Нәфисә

в) Зөһрә

12. Түбәндәге өзекләрдән Хәятнең портретын табып әйтегез.

а) «...бүген башка вакыттагыннан да матур, сөйкемле, җазибәле, әллә нәрсәле: ул нур чәчеп тора торган кап-кара күләч күзләре, киңчә генә, нәзек, коргылт-кызыл иреннәре һәм бөтен йөзе белән елмая:

Нәкъ көлә, нәкъ юри бәгьреңне өзә»;

ә) «...менә куаклар арасыннан нур эчендә йөзә торган чем-кара ике күз балкыды; менә ул матур күзләрен иясе, бик вак бөдрәләнеп, тузгынып, күперенеп, иңнәренә генә җитеп тора торган кыска гына кап-кара чәчле унҗиде-унсигез яшьлек кыз бакча читәне янына килде»;

б) «... (ул) шул күлмәген киде һәм, дустының киңәше буенча,

күлмәге белән бер төстәге кечкенә генә калфагын да прическалы

чәчләре арасына кадап куйды. Бу калфак ефәк көлтәсенә чолганган

гөл чәчәге (роза) шикелле көлеп тора иде».

13. Г. Ибраһимовның туган елы.

а) 1880 б) 1886

ә) 1870 в) 1887

Модуль 2

1. Г.Ибраһимовның XX гасыр башы рухи мирасында өстенлек иткән иҗат методы.

а) мәгърифәтчелек реализмы

ә) тәнкыйди реализм

б) романтизм

2. «Яшь йөрәкләр» романында төп каршылык.

а) рухи азатлыкка омтылган Зыя һәм Сабир белән аталары

Җәләл мулла каршылыгы

ә) Җәләл мулла белән Диния нәзарәте каршылыгы

б) акыл һәм хис каршылыгы

в) Фатима бикә белән гади авыл халкы арасындагы каршылык

д) Мәрьям белән Зыя каршылыгы

3. Кешенең табигыйлеге, асылы, рухи сафлыгы турында авторның

уйлануларын сурәтләгән әсәре.

а) «Карт ялчы» б) «Табигать балалары»

ә) «Яшьләр Хәятыннан бер ләүхә» в) «Йөз ел элек»

4. Г. Ибраһимовның педагогик эшчәнлеге белән бәйле уку йорты.

а) «Хөсәения» б) «Мөхәммәдия»

ә) «Галия» в) «Госмания»

5. Әдипнең яшәү матурлыгы, яме, мәгънәсе мәхәббәттә дип

билгеләгән хикәясе.

а) «Уты сүнгән җәһәннәм» б) «Сөю-сәгадәт»

ә) «Карак мулла» в) «Габдрахман Салихов»

6. «Яшь йөрәкләр» романында әдип кайсы каһарманын аеруча яратып (симпатия белән) сурәтли?

а) Сабир б) Мәрьям

ә) Зыя в) Җәләл мулла

7. «Яшь йөрәкләр» романының жанр формасы.

а) тарихи в) автобиографик

ә) психологик г) маҗаралы

б) авантюр д) иҗтимагый-көнкүреш

8. «Акчарлаклар» повестендагы «акчарлаклар» образының (троп¬лар) төре.

а) эпитет в) метафора

ә) сынландыру г) аллегория

б) метонимия

9. «Акчарлаклар» повестенда ничә сюжет сызыгы бар? . .

а) бер ә) ике б) өч

10. Әдипнең «Уяну» хикәясендәге кара, караңгы төсләрнең роле нәрсәдән гыйбарәт?

а) тәүлек вакытын белдерү

ә) социаль проблемаларны тирәнәйтү

б) геройның рухи халәтен ачу

11. Әдипнең татар әдәбиятына алып килгән тема яңалыгы.

а) хатын-кыз темасы

ә) мәктәп-мәдрәсәләр тормышы

б) вакытлы (сезонлы) эшчеләр тормышы

в) искелек, артталык

12. Авторның «Сукбай» хикәясендә сурәтләнгән вакыйгаларның вакытын билгеләгез.

а) бер көн

ә) кояш баешыннан алып иртәнгә кадәр

б) таң атканнан алып кояш батышына кадәр

13. Реалистик эчтәлекле «Акчарлаклар» повесте башланып киткән сюжет элементы.

а) экспозиция в) вакыйгалар үстерелеше

ә) төенләнеш г) кульминацион нокта

б) пролог д) чишелеш

V семестр *(модуль 1)*

1. «Ул карарга да таза күренә, өсте башы да иптәщенекеннән шомарак иде. Аның шактый эре башында арзанлы бәйләгән бүрек белән өстендәге иске генә кышлык пальто да никтер килешле күренә иде». Бу «Акчарлаклар» повестендагы кайсы каһарман портреты?

а) Хөснетдин б) Сафа

ә) Муса в) Гариф

2. «Акчарлаклар» повестендагы образ төрләрен билгеләгез.

а) Гариф	а) ярдәмче
ә) Шәрәфи карт	ә) төп
б) балыкчылар	б) ясалма
в) диңгез	в) җыелма
г) акчарлак	г) эпизодик
д) Федор	д) табигать образы

3. Тукай шагыйрь буларак формалашкан шәһәр.

а) Җаек ә) Казан

4. Г. Тукайның иң якын шәхси һәм әдәби дусты.

а) Ф. Әмирхан б) З. Бәшири

ә) С. Рәмиев в) М. Гафури

5. «Көзге җилләр» шигырендә автор нинди алымга мөрәҗәгать иткән?

а) эпитет б) аллегория

ә) гипербола в) метафора

6. «Милли моңнар», «Государственная думага», «Ишек бавы»,

«Эштән чыгарылган татар кызына» шигырьләрен нинди сыйфат берләштерә?

а) образ, детальләр

ә) хис-кичереш

б) халык җырларының калыбы файдаланылу

в) иҗат ысулы

7. Тукай М. Гафури белән очрашкан шәһәрнең исеме.

а) Троицк в) Әстерхан

ә) Уфа г) Оренбург

б) Петербург

8. Тукай шигъриятендәге төп мотив.

а) музыка г) табигать

ә) яшәү һәм үлем д) мәхәббәт

б) өметсезлек е) шагыйрь

в) уку, гыйлем ж) милләт

9. «Китмибез!» шигырендә үткәрелгән төп фикер.

а) социаль азатлык в) халыклар дуслыгы

ә) милли тигезлек г) төрки бергәлек

б) ирекле дәүләт төзү

10. Түбәндәге шигырь юлларының чыганагын билгеләргә.

Шигъре Лермонтов вә Пушкин — олуг саф диңгез ул,
Хәзрәти Пушкин вә Лермонтов, Тукай — өч йолдыз ул.

а) «Пушкин илә мин» б) «Пушкинә»

ә) «Җавап» в) «Пушкиннан»

11. М. Гафури кайсы авылда дөньяга килгән?

а) Җиргән б) Җилемкаран

ә) Солтанморат в) Әсән

12. М. Гафури иҗатын Г. Тукай иҗатыннан аеручы жанр.

а) лирик шигырь г) повесть

ә) сюжетлы шигырь д) мәрсия

б) мәдхия ж) кыйтга

в) сатирик шигырь з) поэма

13. С. Рәмиевнең әдәби иҗаты романтизмның кайсы төренә карый?

а) фәлсәфи романтизм . ә) гыйсъянчылык романтизмы

Модуль 2

1. «Низамлы мәдрәсә» пьесасының төп конфликтын билгеләгез.

а) Садыйк хәлфә белән башка укытучылар арасында

ә) иске карашлы укытучылар һәм шәкертләр арасында

б) хәлфә-казыйларның үз арасында

2. Дөньяда бар су — минеке,

Бар кара җир — минеке.

Бар тау, урман, бар матур кош —

Барысы да минеке.

3. С.Рәмиенең әлеге шигырендә ассызыкланган сүзләр кабатлауның кайсы төренә карый?

а) рәдиф в) эпифора

ә) рефрен г) ялгау

б) анафора

4. «Мин!» димен мин, яшәсен «мин!»

«Мин» минемчөн Алла ул,

Рухым үлгәндә күренсә,

Рухыма җан салган ул»,— дигән строфаның чыганагы.

а) «Мин» б) «Мин үләм»

ә) «Минем төн»

5. «Таң вакыты» шигырендә таң вакыты образының төрен бил-геләгез.

а) туры мәгънәдә — таң ату күренеше б) сынландыру

ә) метафора в) символ

6. Дәрдемәнд шигърияте романтизмның кайсы төренә карый?

а) фәлсәфи романтизм

ә) гыйсъянчылык романтизмы

7. Дәрдемәнд шигъриятендә калку төс алган модернистик агым.

а) импрессионизм б) экзистенциализм

ә) экспрессионизм в) символизм

8. Шигырьдә кулланылган сәнгати алым.

Чыкты кояш, кызарып нурлап очты,

Бизәнде тау, бизәнде кыр, гөлләр үсте.

а) аллегория б) чагыштыру

ә) сынландыру в) гипербола

9. «Кораб» шигырендә кораб символына йөкләнгән күчерелмә мәгънә.

а) җәмгыять, тирәлек б) дәүләт

ә) инкыйлаби вакыйгалар в) Ватан, ил, милләт

10. Ш. Бабич иҗатына юнәлеш биргән шәхес.

а) М. Гафури в) 3. Камали

ә) С. Рәмиев г) Г. Ибраһимов

б) Г. Нигъмәти

11. Ш. Бабич шигъриятенә зур йогынты ясаган шагыйрь.

а) Г. Тукай в) Дәрдемәнд

ә) М. Гафури г) Акмулла

б) С. Рәмиев д) Ш. Зәки

12. Г. Камалның «Беренче театр» комедиясенең төп конфликтын билгеләгез.

а) Вәли — Гафифә

ә) Факиһә — Хәбибрахман

б) Хәмзә бай белән балалары һәм якыннары арасындагы каршылык

в) Хәмзә бай — Биби

г) Фатих — Биби

13. «Галиябану» пьесасы нинди жанрда иҗат ителгән?

а) тарихи драма в) трагедия

ә) музыкаль драма г) сентименталь драма

б) сатирик драма

14. «Галиябану» музыкаль драмасының үзәк каршылыгын аерып әйтегез.

а) Галиябану — Исмәгыйль в) Исмәгыйль — Хәлил

ә) Исмәгыйль — Бәдри г) Галиябану - Бәдри

б) Исмәгыйль — тирәлек (егетләр)

15. Н. Думави иждтында башкаларга караганда калку гәүдәләнгән мотив.

а) мәхәббәт д) уку, гыйлем, мәгърифәт

ә) хатын-кыз е) пейзаж

б) йокы ж) тоткын, мәхбүс

в) фәлсәфи з) милләт

г) искелек, артталык

3курс, VI семестр ***(модуль 1)***

1. Язучыларны туу вакытлары буенча тәртипкә сал

а) М.Әмир

ә) Һ.Такташ

б) Х.Туфан

в) Г.Ибраһимов

2. Х.Туфанныкы булмаган шигырьне ата

а) "Узып барышлый"

ә) "Үтеп барышлый"

б) "Ак каен"

в) "Озату"

3. М.Гафуриның "Шагыйрьнең алтын приискасында" әсәрендә кайсы шагыйрь турында сүз бара

а) Сәгыйть Сүнчәләй

ә) Закир Рәмиев

б) Шәехзадә Бабич

в) Х.Туфан

4. Авторларны һәм әсәрләрне тәңгәлләштер

а) Хәсән Туфан а) "Син сазыңны уйнадың"

ә) Һади Такташ ә) "Кызыл чәчәкләр”

б) Нәкый Исәнбәт б) "Ак чәчәкләр"

в) Галимҗан Ибраһимов в) "Ак каен"

5. Тәңгәл китерегез.

а) Һади Такташ а) футуризм

ә) Кави Нәҗми ә) соцреализм

б) Гадел Кутуй б) символиизм

в) Галимҗан Ибраһимов в) имажинизм

6. Гомәр Бәшировның "Сиваш" повестенда гәүдәләнгән сугыш

а) гражданнар сугышы

ә) Бөек Ватан сугышы

б) беренче бөтендөнья сугышы

в) Пугачев восстаниесы

7. Гражданнар сугышы чоры шигъриятендә өстенлек алган жанр

а) публицистик-агитацияләү

ә) мәхәббәт (интим)

б) пейзаж.

8. Әсәрләрне һәм авторларны тәңгәл китер.

а) Мәхмүт Галәү а) "Хуҗа Насретдин"

ә) Нәкый Исәнбәт ә) "Алтынчәч"

б) Муса Җәлил б) "Мөһаҗирләр"

9. Темаларны әсәрләргә тәңгәл китер.

а) сыйнфый көрәш а) "Тәгъзия"

ә) ачлык ә) "Кызыл чәчәкләр

б) колхозлашу б) "Чаткылар"

в) дуслык в) "Матур туганда"

10. Әдипләрне һәм алар булган урыннарны тәңгәл китер

а) Һ.Такташ а) Төркия

ә) Х.Туфан ә) Оренбург

б) Г.Исхакый б) Бохара

в) М.Җәлил в) Урал

11. Шагыйрьләр арасыннан гыйсъянчы булуы белән танылу алганын ата

а) С. Рәмиев

ә) Һ.Такташ

б) М.Гафури

в) Н.Исәнбәт

12. Гражданнар сугышында катнашкан язучы

а) Г.Бәширов

ә) К.Тинчурин

б) Ш.Камал

в) Ф.Әмирхан

13. "Кызыл байрак" шигыренең авторы

а) Ф.Бурнаш

ә) М.Гафури

б) Г.Камал

в) К.Әмири

14. Бирелгән әдипләрне үлгән еллары белән тәңгәл китер

а) 1931 а) Хәсән Туфан

ә) 1981 ә) Һади Такташ

б) 1937 б) Г.Ибраһимов

в) 1938 в) Г.Исхакый

г) 1954 г) Ш.Усманов

15. "Канлы көннәрдә" һәм "Яңа кешеләр" исемле пьесаларның жанры

а) героик драмалар

ә) тарихи-революцион драмалар

б) трагедияләр

в) музыкаль драмалар

16. Ш.Камалныкы булмаган әсәр

а) "Таң атканда"

ә) "Мактаулы заман"

б) "Козгыннар оясында"

в) "Таулар"

17. Партиянең "Интернационал" җырын татарчага тәрҗемә итүче шагыйрьне ата

а) Г.Тукай

ә) Х.Туфан

б) Ә.Фәйзи

в) Һ.Такташ

18. Ф.Әмирханның "Шәфигулла агай" хикәясе язылган елны ата

а) 1925

ә) 1928

б) 1924

в) 1919

19. Ш.Усмановның тугач бирелгән исеме

а) Шамил

ә) Габдулла

б) Усман

в) Хәйрулла

20. "Хуҗа Насретдин" әсәренең жанры

а) водевиль

ә) мюзикл

б) комедия

в) трагедия

21. М.Гафуриның "Кызыл байрак" әсәрендәге төп теманың төре

а) тарихи

ә) мәңгелек

б) милли

в) персональ

22. Г.Бәшировның "Сиваш" повесте нинди иҗат алымы белән язылган

а) соцреализм

ә) мәгърифәтчелек реализмы

б) тәнкыйди реализм

в) берсе дә дөрес түгел

23. Мәҗит Гафуриның Совет хакимиятенә мөнәсәбәте

а) шатланып каршы ала

ә) кире кага

б) урталыкта кала

в) икеләнеп кала

(модуль 2)

1. Авторларны һәм әсәрләрне тәңгәл китер
а) Таҗи Гыйззәт а) "Күмелгән кораллар"
ә) Галимҗан Ибраһимов ә) "Җилкәнсезләр"
б) Һади Такташ б) "Яңа кешеләр"
в) Кәрим Тинурин в) "Ташкыннар"

2. "Шагыйрьнең алтын приискасында" әсәрендә шагыйрь образы артында торган шәхес
а) Дәрдмәнд
ә) Сәгыйть Рәмиев
б) Сәгыйть Сүнчәләй
в) М.Гафури

3. Гражданнар сугышы чоры поэзиясендә үткән һәм бүгенгене гәүдәләндерә торган төп алым

а) антитеза
ә) сынландыру
б) чагыштыру
в) метафора

4. Н.Исәнбәтнең төгәл фамилиясе
а) Сабиров
ә) Исәнбәтов
б) Закиров
в) Галиев

5. Сәхнә әсәренә анализ ясаганда иң элек ачыклана торган элемент
а) конфликт
ә) хис
б) проблема
в) тема

6. Ф.Әмирханның "Шәфигулла агай" хикәясе басылып чыккан елны ата
а) 1924
ә) 1990
б) 1945
в) 1953

7. Ә.Фәйзинең җыр булып киткән шигырен ата
а) "Флейталар"
ә) "Умырзая"
б) "Шагыйрь"
в) "Шәһәрдә яз"

8. Әдипләрне үлгән еллары буенча тәртипкә сал.
а) Галимҗан Ибраһимов
ә) Шамил Усманов
б) Һади Такташ
в) Гаяз Исхакый
г) Хәсән Туфан

9. Авылларны һәм әсәрләрне тәңгәлләштер

а) Әдрәс	а) "Узып барышлый"
ә) Сыркыды	ә) "Тапшырылмаган хатлар"
б) Кармәт	б) "Сыркыды авылы"

10. "Чәчәктән һәйкәл", "Сахра каны", "Ак каен" әсәрләрен язган шагыйрь
а) Х.Туфан
ә) Ф.Бурнаш
б) С.Сүнчәләй
в) Ә.Сәгыйди

11. Ш.Усманов иҗатын ныклап өйрәнгән галимне ата
а) А.Яхин
ә) Т.Галиулин
б) А.Әхмәдуллин
в) Д.Заһидуллина

12. Әсәрләрне һәм темаларны тәңгәлләштер

а) ачлык	а) "Идегәй"
ә) колхозлашу	ә) “Луиза”
б) тарих	б) "Агыйдел”

в) мәхәббәт в) "Адәмнәр"

13. Һ.Такташның "Мәхәббәт тәүбәсе"ндә төп герой
а) Галлия
ә) Зөбәйдә
б) Мәдинә
в)Алсу

14. "Мәхәббәт", "Яшерен мәхәббәт", "Син сазыңны уйнадың" әсәрләренең авторы
а) Н.Исәнбәт
ә) Ф.Бурнаш
б) Ә.Фәйзи
в) К.Нәҗми

15. Язучыларны аларнын әсәрләре буенча тәңгәл китер
а) М.Фәйзи а) “Җилкәнсезләр”
ә) К.Тинчурин ә) "Тапшырылмаган хатлар"
б) Ш.Усманов б) “Галиябану”
в) Г.Кутуй в) "Канлы көннәрдә"

16. Гражданнар сугышы чоры әдәбиятында өстенлек алган жанр
а) пьеса
ә) роман
б) повесть
в) нәсер

17. Т.Гыйзәтуллинның (Ченәкәй) ачык хаты татар әдипләрен гаепләргә мөмкинлек бирүче оешманы ата.
а) "җидегәнчелек"
ә) "сулф"
б) "солтангалиевчелек"

18. "Чәчәкләр китерегез миңа" әсәренең авторын ата
а) Х.Туфан
ә) Ф.Әмирхан
б) М.Гафури
в) Ф.Кәрими
19. Конфликтларда катнашучыларны тәңгәлләштер
а) Рамай а) Надир
ә) Исмәгыйль ә) Хәйри
б) Батырхан б) Җиһангир
в) Хуҗа Насретдин в) Сабир

20. Түбәндәге язучылардан нәселе белән Ш.Мәрҗәнигә нисбәтле булганын күрсәт
а) Г.Ибраһимов
ә) Ш.Усманов
б) М.Галәү
в) Х.Туфан

21. Иҗат итә башлаулары буенча тәртипкә сал
а) Һ.Такташ
ә) С.Сүнчәләй
б) Х.Туфан
в) Ә.Фәйзи.

22. Ш.Усмановның татар батальоны эшчәнлеге хакында язылган әсәрне ата
а) "Канлы көннәрдә"

ә) "Легион юлы"
б) "Ил кызы"
в) "Ачылган йозак"

23. Х.Туфанның "Ә йолдызлар дәшми" шигырендә җил – ул...
а) табигать күренеше
ә) шымчы
б) зыялылар
в) шагыйрьләр

3 курс, VII семестр (модуль 1)

1. 1917 елдан соңгы чорда татар әдәбиятының нигезенә салынган төп принцип

а) миллилек в) сыйнфыйлык

б) халыкчанлык г) тарихилык

2. Түбәндәге үзенчәлекләр кайсы иҗат методына хас

-алгы планга гадәттән тыш хәлләр һәм геройлар куелу;

-шәхеснең ирекккә, рухи камиллеккә омтылуы: көрәш идеясе киң урын алу;

-геройларның мәхәббәт сынавы, үтүе, идеалга мөрәҗәгать итү;

а) социалистик реализм

б) романтизм

в)натурализм

г) тәнкыйди реализм

3. “Адамнәр” әсәренең авторы

а) М.Гафури в) Г.Кутуй

б)Г.Ибраһимов г) Г.Рәхим

4. М.Гафури шигъриятендәге өстенлек иткән лирика

а) пейзаж лирикасы в) сәяси лирика

б) фәлсәфи лирика г) мәхәббәт лирикасы

5. Түбәндәге юлларның авторын билгеләгез

Мин беләм: бик татлы
Да яшәү тойгысы,
Тик инде мин үләм,
Бу җырым соңгысы.

а) Ф.Кәрим в)М.Җәлил

б) Х.Туфан г) Ә.Фәйзи

6. Г.Әпсәләмовны башка әдипләрдән аерып торучы тема

а) хатын-кыз язмышын алгы планга чыгару;

б) җәмгыятьтәге кимчелекләрне тәнкыйтьләү;

в) сугышта күрсәткән батырлыкны данлау;

г) башка халыклардан үрнәк алырга чакыру;

7. Шәхес культы чорында репрессияләнеп исән калган, анары акланган әдипләре

а) Г.Ибраһимов, К.Тинчурин, Ш.Усманов;

б) Г.Кутуй, М.Әмир, Ф.Кәрим;

в) Х.Туфан, И.Сәләхов, Г.Минский;

г) С.Хәким, Ш.Маннур, Ә.Фәйзи;

8. XX йөз татар поэзиясен өйрәнүгә зур өлеш керткән галим

а) Азат Әхмәдуллин в) Мәсгуд Гайнетдинов

б) Нил Юзиев г) Флүн Мусин

9. Авторга нисбәтле түбәндәге исемлектән артыкны билгеләгез

а) “Ташкыннар” в) “Наемщик

б) “Чаткылар” г) “Зәңгәр шәл”

10. Ш.Камал иҗатында очрамый

а) повесть в) фельетон

б) хикәя г) фаҗига

11. Эпистоляр жанрында язылмаган әсәр

а) “Хат ташучы” (М.Җәлил)

б) “Әткәйгә хат” (Ш.Галиев)

в) “Тапшырылмаган хатлар” (Г.Кутуй)

г) “Киләчәккә хатлар” (Һ.Такташ)

12. “Намус” романының төп героинясы

а) Гөлбәзәр в) Сөмбел

б) Нәфисә г) Карлыгач

13. Персональ темага багышланган әсәр

а) Г.Әпсәләмов “Газинур”

б) Г.Бәширов “Туган ягым – яшел бишек”

в) Г.Ахунов “Хәзинә”

г) Ф.Хөсни “Утызынчы ел”

14.Түбәндәге әсәрләрнең жанрын туры китереп языгыз

а) “Бала” а) повесть

б) “Рөстәм маҗаралары” б) хикәя

в) “Җиденче мич” в) роман

г) “Язгы җилләр” г) поэма

15. Фольклорга нигезләнеп язылган әсәр

а) “Миңлекамал” (М.Әмир)

б) “Җирән Чичән белән Карачәч сылу” (Н.Исәнбәт)

в) “Сүнгән йолдызлар” (К.Тинчурин)

г) “Камали карт” (Ф.Бурнаш)

16. Дошман әсәрләрендәге фаҗигале хәлләрне сүрәтләгән әсәр

а) “Саф күңел” (Ф.Әмир)

б) “Яшәү белән үлем арасында” (Н.Дәүли)

в) “Алар өчәү иде” (И.Гази)

г) “Партизан хатыны” (Ф.Кәрим)

17. Социалистик реализм агымына нигезләнеп язылмаган әсәр

а) Ш.Камал (“Матур туганда”)

б) М.Әмир (“Агыйдел”)

в) Г.Бәширов (“Намус”)

г) М.Мәһдиев (“Без - кырык беренче ел балалары”)

18. Түбәндәге юлларның авторын билгеләгез

Яшьлек
Гомереӊ кыска синеӊ
Шундый кыска булып тоела
Кичен чәчкә аткан була,
Ә таӊында исә коела

а) М.Гафури в) Ш.Бабич

б) Һ.Такташ г) Ф.Бурнаш

19. Түбәндәге әсәрләрнеӊ авторларнын туры китереп языгыз

а) “Болганчык еллар” а) Г.Ибраһимов

б) “Шагыйрьнеӊ алтын приискасында” б) Г.Кутуй

в) “ Тапшырылмаган хатлар” в) М.Галәү

г) “Казакъ кызы” г) М.Гафури

20. Түбәндәге шигъри юлларның авторын билгеләгез:

Бөек җыр ул – Бөек Ватан өчен

Сугыш кырларында үлүе.

а) Ә.Исхакый (“Сугышчылар жыры”) в) Ф.Кәрим “Ватаным өчен”)

б) М.Җәлил (“Әйдә, җырым”) г) Н.Баян (“Илем, сиңа”)

21. Ф.Хөсни иҗат иткән беренче роман:

а) “Җир тыңлый” в) “Йөзек кашы”

б) “Утызынчы ел” г) “Җәяүле кеше сукмагы”

22. М.Җәлилнең яшәгән еллары:

а) 1906-1944 в) 1901-1944

б) 1905-1944 г) 1907-1945

23. 1940-50 еллар прозасында сугыш чорындагы тыл тормышын чагылдырмаган әсәр:

а) “Зәңгәр иртә” (Г.Әпсәләмов) в)“Намус” (Г.Бәширов)

б) “Мөстәкыйм карт йокысы” (М.Әмир) г)“Буранлы төндә” (А.Шамов)

24. Г.Хуҗи “Гражданин, солдат, шагыйрь” дип кемне атый:

а) Ф.Кәрим в) М.Җәлил

б) Х.Мөҗәй г) А.Алиш

25. Ф.Кәрим “Пионерка Гөлчәчәккә хат” поэмасында лирик геройның хис-кичерешләрен нинди стилистик фигура аша сурәтли?

Карадым мин йолдыз кашка атка.

Карадым мин биек наратка,

Карадым мин озын ак каенга –

Алар бар да тирән кайгыда.

а) җанландыру в) эпифора

б) градация г) анафора

Модуль 2

1. Түбәндәге юлларның авторын билгеләгез:

“Мин чит илдә матур гөлләр, хуш исле чәчәкләр исним. Ләкин күпме генә иснәмим, барыбер һава җитми, сулыш кысыла. Гүя үз илемнең энҗе чәчәкләре түгел, анаң әреме дә миңа шифа булыр иде. Сагындым, бик сагындым сине, туган ил!

а) Ә.Еники в) Г.Бәширов

б) Г.Кутуй г) Ф.Хөсни

2. Ф.Хөснинең “Йөзек кашы” повестенда булмаган герой:

а) Айдар в) Госман

б) Сәрвәр г) Вәсилә

3. Әдәбият галиме, “Фатих Кәрим” (Казан, 1963), “Сугышчан поэзия” (Казан, 1975) китапларының авторы:

а) Н.Юзеев в) Р.Мостафин

б) З.Мәҗитов г) И.Нуруллин

4. М.Җәлилнең “Моабит дәфтәрләре” циклына беренче булып урнаштырылган, тоткынлык чоры иҗатының идея-эстетик үзенчәлеген билгеләүче шигырь:

а) “Кичер, илем!”;

б) “Кошчык”;

в) Җырларым”;

г) Вәхшәт”.

5. Ф.Кәримнең “Сибәли дә сибәли” шигыренең төп темасы:

а) табигать күренеше;

б) сугыш фаҗигасе;

в) разведчик батырлыгы;

г) фашизмга нәфрәт.

6. Г.Бәшировның “Намус” романында әйдәп баручы төп идея:

а) илгә, халыкка бирелгәнлекнең намуслы хезмәт, рухи сафлык, ныклык аша сыналуы;

б) халыклар дуслыгы, үзара ярдәмләшеп яшәү;

в) яшь кешенең шәхес буларак формалашуы;

г) илгә куркыныч янаганда Ватан язмышының шәхси теләкләрдән өстен торуы.

7. Бөек Ватан сугышында һәлак булган язучы, полк командиры Хәйретдин Мөҗәйгә багышланган поэма:

а) “Язылмаган поэма”(И.Юзеев);

б) “Үлем уены” (Ф.Кәрим);

в) “Дала җыры” (С.Хәким);

г) “Курск дугасы” (С.Хәким).

8. Түбәндәге әсәрләрнең кайсысы баллада жанрында язылган:

а) “Вәхшәт” (М.Җәлил);

б) “Снайпер Мәрдан” (К.Нәҗми);

в) “Тимер һәм тимерче” (Ф.Кәрим);

г) “Партизан үлеме” (М.Садри).

9. Муса Җәлил

а) шагыйрь

б) патриот шагыйрь

в) язучы

10. “Моабит дәфтәрләре”җыентыгының авторы кем?

а) Ф.Кәрим

б) А.Алиш

в) М.Җәлил

11.М.Җәлил шигырьләре

а) “Сибәли дә сибәли”

б) “Бүреләр”

в) “Туган авыл”

12. М.Җәлилнең “Кошчык” шигырендә лирик герой халәте нәрсәләр белән чагыштырыла?

а) тирес корты

б) кошчык

в) җил

13. М.Җәлилнең “Тупчы анты”җыентыгы ничәнче елда басыла?

а) 1941

б) 1942

в) 1944

14.М.Җәлилнең шигырьләре ничә телгә тәрҗемә ителде?

а) бишкә якын

б) унга якын

в) утызга якын

15. “Сибәли дә сибәли” шигыренең авторы кем?

а) М.Җәлил

б) Ф.Кәрим

в) С.Хәким

16. Ф.Кәримнең “ Разведчик язмалары” повестендә лирик геройның дусты кем?

а) Солтан

б) Акморат

в) Сәлим Гәрәевич

17. Муса Җәлил 1935 нче елларда нәрсә белән шөгыльләнә?

а) Мәскәү татар опера театры өчен кадрлар әзерләү студиясендә бүлек мөдире булып эшли.

б) Тулысынча иҗат эше белән шөгыльләнә.

в) Язучылар союзы идарәсенең җаваплы секретаре була;

г) “Каз канаты”исемле пьесасын яза.

18. М. Җәлилнең 30 нчы елларда иҗат иткән әсәрләре:

а) "Вәхшәт", "Бүреләр", "Чәчәкләр";

б) "Партизан хатыны", "Кыр казы";

в) “Хат ташучы", "Алтынчәч", "Җиһан";

г) “Кызыл ромашка”, "Ант".

19. М. Җәлил "Алтынчәч" либреттосында нинди сюжетны куллана?

а) "Җик Мәргән"сюжеты;

б) хәзерге чорны тасвирлый;

в) 20 гасыр революцияләрен тасвирлый;

г) 1921 елны тасвирлый.

20. Ф.Кәрим кем ул?

а) шагыйрь, драматург, прозаик;

б) шагыйрь, публицист, артист;

в) шагыйрь, драматург, прозаик, укытучы, балалар язучысы;

г) бик күп романнар авторы.

21. Ф.Кәримнең 1936-1939 нчы еллар иҗаты нинди иҗат дип атала?

а) тоткынлык иҗаты;

б) сугыш чоры иҗаты;

в) беренче чор иҗаты;

г) сугышка кадәрге иҗаты.

22. "Разведчик язмалары"әсәрен кем язган?

а) И. Гази;

б) Ф.Кәрим;

в) Ә. Еники;

г) З.Бигиев.

23. "Разведчик язмалары"әсәрендә

а) тыл;

б) сугышның алгы сызыгы;

в) сугышның үзәк өлеше сурәтләнгән;

г) шәһәр тормышы.

г) К.Тинчурин “Зәңгәр шәл”.

24. Ф. Кәримнең драма әсәре

а) "Шакир Шигаев";

б) "Үлем уены";

в) "Разведчик язмалары";

г) “Банкрот”.

25. "Көчлелегең белән горурланма,

Кешелегең белән горурлан..." - дигән юллар язылган шигырьнең авторы

а) Ф. Кәрим;

б) А. Алиш;

в) М. Җәлил,

г) Г.Афзал..

4 курс, VIII семестр *(модуль 1)*

1. Хәй Вахитның “Беренче мәхәббәт” драмасында булмаган герой

а) Тәлгать в) Госман

б) Рәхилә г) Зөһрә

2. Н.Дәүлинең “Яшәү белән үлем арасында”, яисә Ә.Еникинең “Саз чәчәге” әсәре эпик жанрының кайсы төренә карый

а) хикәя в) роман

б) повесть   г) тарихи роман

3. Т.Миңнуллинның “Әлдермештән Әлмәндәр” пьесасының жанры

а) драма   в) моңсу комедия

б)трагедия   г) әкият пьеса

4. Н.Фәттахның кайсы әсәрендә Болгар дәүләте төзелү вакыйгалары ята

а) “Сызгыра торган уклар”

б) “Кичү”

в) “Ител суы ака торур”

г) “Бала күңеле далада”

5. Танылган шәхесләрнең әдәби образларына мөрәҗәгать иткән автор

а) Г.Бәширов   в) Н.Исәнбәт

б) М.Әмир   г) Р.Төхвәтуллин

6. И.Юзеев документальлеккә корылган поэмасы

а) “Тормыш җиңә”   в) “Таш диварлар авазы”

б) “Соңгы сынау”   г) “Язылмаган поэма”

7. “Урамнар артында яшел болыт” әсәренең авторы

а) Г.Афзал   в) А.Гыйләҗев

б) И.Юзеев   г) Г.Әпсәләмов

8. Ә.Еникинең композитор Салих Сәйдәшев турында хикәяләгән әсәр

а) “Рәшә”   в) “Гөләмдәм туташ хатирәсе”

б) “Вождан”   г) “Шаяру”

9. Т.Миңнуллинның “Үзебез сайлаган язмыш” драмасында тискәре герой

а) Илгиз Туктаров   в) Нариман

б) Мөнирә   г) Нурия

10. Түбәндәге шигырь юлларының авторы кем?

Үз-үзеңне эзләп табыйм дип,
Айлар-еллар үтә
Үз-үзеңне югалтырга
Бер минут та җитә

а) Р.Фәйзуллин   в) И.Юзеев

б) Ә.Фәйзи   г) С.Баттал

11. Башкортстанның Благовар районы Яңа Каргалы авылында туган әдип

а) Н.Фәттах в) И.Юзеев

б) Ә.Еники г) Ә.Баянов

12.Г.Әпсәләмовның Тукай премиясенә лаек булган әсәре (1957 ел):

а) “Алтын йолдыз” в) “Сүнмәс утлар”

б) “Газинур” г) “Ак чәчәкләр”

13. “Шакир Шигаев” пьесасының авторы:

а) Ә.Фәйзи в) Т.Гыйззәт

б) М.Әмир г) Ф.Кәрим

14. Урбанистик поэзия вәкиле:

а) Ш.Мөдәрис в) З.Мансур

б) Г.Хуҗи г) Ә.Давыдов

15. Романтизм иҗат методының бер үзенчәлеге:

а) типик характерларның типик шартларга куеп сурәтләнүе

б) әсәрләрдә мораль-этик характерлар өстенлек итү

в) әсәрләрдә эмоциональлек, героик пафоска нигезләнгән күтәренке интонация өстенлек итү

г) тормышны табигый рәвештә, үз төсмерләренә турылыклы калып тасвирлау

16. Х.Туфан яратып мөрәҗәгать иткән строфа төре:

а) өчъюллык (терцет) в) алтыюллык (секстина)

б) бишъюллык (квинтилла) г) сигезъюллык (октава)

17. Түбәндәге әсәрләрнең авторын билгеләгез: “Курск дугасы”, “Дала җыры”, “Сары капкалы йорт”.

а) Н.Дәүли в) Ә.Фәйзи

б) Ә.Давыдов г) С.Хәким

18. Х.Туфанның “Агыла да болыт агыла” шигырендә төп тема:

а) узган яшьлек елларнын сагыну

б) тоткынлыкка эләккән кешенең авыр язмышы

в) сугыш китергән фаҗига

г) туган җирдән аерылган кешенең катлаулы язмышы

19. Түбәндәге әсәрләрнең жанрын туры китереп языгыз:

а) “Мәк чәчәге” а) драма

б) “Йокысыз төннән соң” б) повесть

в) “Авылдашым Нәби”　　в) нәсер

г) “Язылмаган законнар”　　г) шигъри роман

20. Авторы Р.Төхфәтуллин булмаган хикәя:

а) “Кунак егет”　　в) “Тауларга карап”

б) “Җәйге челләдә”　　г)“Елга аръягындагы йорт”

21. 1950 еллар прозасында фәнни-фантастик жанрда әсәрләр иҗат иткән әдип:

а) А.Расих　　в) Р.Төхфәтуллин

б) Ә.Еники　　г) И.Гази

22. Конфликтсызлык “теориясе” ул:

а) пьсаларында конфликт, драматик ситуацияләрнең бер-берсенә охшашлыгы

б) әсәрләрдәге конфликтның ясалмалыгы яки аның бөтенләй булмавы

в) әсәрләрдә тормыштагы иҗтимагый-социаль каршылыкларны чагылдырмау

г) драма әсәрләрендә финалның йомшак булуы

23. “Зифа” пьесасының авторы:

а) М.Әмир　　в) Н.Исәнбәт

б) Х.Вахит　　г) Т.Гыйззәт

24. Ә.Еникинең “Саз чәчәге” повесте герое Майпәрвәзәнең характерына туры килми торган сыйфатны билгеләгез:

а) намуслы　　г) тырыш

б) хәйләкәр　　д) зирәк

в) уңган　　е) аш-су пешерүгә оста

25. Фәлсәфи-психологик алымны башлап җибәрүче язучы

а) М. Җәлил;

б) И. Гази;

в) Ә. Еники,

г) Н.Фәттах.

Модуль 2

1. Түбәндәге әсәрләрнең авторларын туры китереп языгыз:

а) “Кичер, илем”　　а) Ш.Мөддәрис

б) “Олы юл буйлап”　　б) Х.Туфан

в) “Тупчы Ваһап” в) М.Җәлил

г) “Гөлләр инде яфрак яралар” г) С.Баттал

2 Иҗатында шәрек шигърияте традицияләренә мөрәҗәгать иткән шагыйрь:

а) С.Баттал в) Ф.Кәрим

б) Х.Туфан г) Ә.Давыдов

3. Нефтьчеләр тормышы гәүдәләнмәгән әсәр:

а) Гади кешеләр в) “Саф күңел”

б) “Агымсу” г) “Бөтнек үләне исе”

4. Түбәндәге әсәрләрнең авторларын туры китереп языгыз:

а) “Миңлекамал” а) Ш.Хөсәенов

б) “Таймасовлар” б) Т.Гыйззәт

в) “Язылмаган законнар” в) М.Әмир

г) “Профессор кияве” г) Ю.Әминов

5. Р.Төхфәтуллинның иҗат стиленә хас үзенчәлек:

а) әсәрләрдә мәкаль-әйтемнәрне еш куллану

б) бер үк геройларның берничә әсәрдә кабатлануы (күчемлелек)

в) әсәрләрдә халык җырларын еш куллану

г) диалектизмнардан киң файдалану

6. Ә.Фәйзи иҗат итмәгән әсәр:

А) “Тукай” поэмасы в)“Тукай” киносценарие

Б) “Тукай” романы г) “Тукай” драмасы

7. Түбәндәге портретка нигезләнеп әсәр героен ачыклагыз:

“... урта буйлы, җиңелчә юка гәүдәле егет. Какча кара-кучкыл битендә сирәк кенә шадралары бар. Ефәкләнеп торган йомшак кара чәчләренең бөдрәләре пилоткасы читенә сарылганнар. ... үзе егерме алты яшьтә генә булса да, бик шәп итеп мыек җибәргән. Кабарынкы кара мыек. Болай да ак тешләре кара мыек астыннан аеруча ак булып күзгә бәреләләр... Аның, биргән сорауларга башын селкеп, йә җилкәсен җыерып, йә булмаса сыңар күзен кысып кына җавап кайтаруы, кайвакыт үзенә булган күңел җылылыгын суындырырлык дәрәҗәдә эчне пошыра”.

а) Рәшит (“Бөркет токымы”) в) Гомәр (“Бер генә сәгатькә”)

б) Айдар “(Йозек кашы”) г) Акморат (“Разведчик язмалары”)

8. Г.Тукай исемендәге Дәүләт бүләгенә лаек булган беренче әсәр:

а) “Саз чәчәге”(Ә.Еники);

б) “Йолдызым” (Р.Төхфәтуллин);

в) “Өч аршын җир” (А.Гыйләҗев);

г) “Тукай” (Ә.Фәйзи).

9. Түбәндәге строфада кабатлау нәрсәгә хезмәт итә:

“Агыла да болыт агыла

Туган-үскән җирләр ягына;

Тәрәзәгә чиртер дә яңгыр,

Нәрсә әйтер туганнарыма?!

Агыла да болыт агыла...”

а) шигырьдәге ритм төзеклегенә, интонацион яңгырашның матурлыгына ирешүгә;

б) тоткынлыктагы лирик герой күңелендәге сагыну, сагыш хисенең тирәнлеген һәм иреккә омтылу теләгенең зурлыгын ачуга;

в) болыт агылуны укучы күңелендә уелып калырлык итеп тасвирлауга һәм табигатьнең бер күренешенә соклануга;

г) шигырь строфаларын үзара ялгауга, бәйләп торуга.

10. Ә.Еникинең иҗатына һәм шәхесенә “Затлылык” дип бәя бирүче:

а) Р.Мостафин;

б) Р.Сверигин;

в) М.Вәлиев;

г) Ф.Миңнуллин.

11. Ә.Еникинең “Әйтелмәгән васыять” хикәясендә әйдәп баручы тема:

а) буыннар арасында рухи бәйләнеш өзелү;

б) кешенең туган ягын, туган җирен яратуы;

в) халыкның традицияләренә, гореф-гадәтләренә хөрмәт белән карау;

г) яшәү һәм үлем төшенчәсен кеше бәхете белән бәйләп карау.

12. Т.Миңнуллинның “Әлдермештән Әлмәндәр” пьесасында төп конфликт характеры:

а) иҗтимагый;

б) әхлакый;

в) фәлсәфи;

г) идеологик.

13. Г.Тукай исемендәге бүләк булдырылган ел:

а) 1955;

б) 1958;

в) 1960;

г) 1964.

14. Психологик хикәя остасы булып танылган әдип:

а) Г.Ахунов;

б) Н.Фәттах;

в) Ә.Еники;

г) Г.Әпсәләмов.

15. Бөек Ватан сугышы фаҗигасен реалистик сурәтләрдә чагылдырган әсәр:

а) “Саф җилләр” (М.Хәсәнов);

б) “Бер ананың биш улы” (Х.Сарьян);

в) “Йолдызым” (Р.Төхфәтуллин);

г) “Безне өйдә көтәләр”(Х.Камал).

16. Х.Вахитның Г.Тукай исемендәге бүләккә лаек булган пьесасы:

а) “Соңгы хат”;

б) “Мәхәббәтең чын булса”;

в) “Туй алдыннан”;

г) “Беренче мәхәббәт”.

17. Р.Хәмиднең монодрамасы (бер генә персонаждан торган пьеса):

а) “Китәм инде”;

б) “Олы юлның тузаны”;

в) “Актамырлар иле”;

г) “Синең урыныңа кайттым”.

18. М.Мәһдиевнең Г.Тукай исемендәге бүләккә лаек булган әсәрләре:

а) “Без – 41 ел балалары” һәм “Фронтовиклар”;

б) “Каз канатлары” һәм “Кеше китә - җыры кала”;

в) “Мәңгелек яз” һәм “Ачы тәҗрибә”;

г) “Бәхилләшү” һәм “Торналар төшкән җирдә”.

19 “ Өф- өф итеп” шигыренең авторы кем?

а) Гамил Афзал

б) Хәсән Туфан

в) Сибгат Хәким

20. “Кайсыгызның кулы җылы” шигыренең авторы кем?

а) М.Җәлил

б) С.Хәким

в)Х.Туфан

21. Хәсән Туфанның иҗаты нәрсәләр белән сугарылган?

а) кешене зурлау

б) яманлау

в) көлү

22.С.Хәким нинди темаларга иҗат итә?

а) туган як

б) кошлар

в) мәхәббәт

23.. С.Хәким шигырен табыгыз?

а) “Башка берни дә кирәкми”

б) “Ә үткәнгә хатлар бармыйлар”

в)“Кошчык”

24.”Әйтелмәгән васыять” әсәренең авторы кем?

а) Әмирхан Еники

б) Туфан Миңнуллин

в) Хәй Вахит

25.”Беренче мәхәббәт” драмасының авторы кем?

а) Хәй Вахит

б) Кәрим Тинчурин

в) Туфан Миңнуллин

5 курс, IX семестр *(модуль 1)*

1. Илдар Юзиевның «Таныш моңнар»ы нинди поэма?
а) лирик; б) лиро-эпик;
в) эпик; г) драматик.

2. Ф.Садриевның «Таң җиле» романында җәмгыятьнең бөтен тармакларын чорнап алган ялганга каршы чыгучы кем?
а) Нәфисә; б) Нуриасма карчык;
в) Бибинур; г) Акъәби.

3. «Һиҗрәт», «Портфель» комедияләренең авторы кем?
а) Мәхмүт Галәү; б) М.Җәлил;
в) Н.Исәнбәт; г) Р.Ишморат.

4. Тархан үзенең өлкән бичәсе, акыллы, горур Күрекле бикәне дә, улы Албуганы да читкә сөрә. Бу хәлләр нинди әсәрдә хикәяләнә?

а) «Итил суы ака торур»; б) «Сират күпере»;
в) «Сөембикә»; г) «Сызгыра торган уклар».

5. Г.Ахунов әдәбиятта беренче башлап нинди әсәре белән танылды?
а) «Хәзинә»; б) «Хуҗалар»;
в) «Чикләвек төше»; г) «Яшьлек яме».

6. «Үлемсез булу начар… Үлү – зур бәхет ул. Сез, кешеләр, шуңа бәхетлеләр… Сез төзисез, сез өмет белән яшисез. Минем өмет юк – мин җимерүче».
Бу фикерне кайсы язучы сәхнә әсәренең персонажы әйтә?

а) И.Юзиев; б) Ш.Хөсәенов;
в) Ю.Әминов; г) Т.Миңнуллин.

7. Башкортстанның Илеш районында туган, әдәбиятта хикәя язу остасы буларак танылган язучы…
а) Ә.Еники; б) М.Әмир;
в) Н.Исәнбәт; г) Х.Сарьян.

8. Темасы башкорт халкы тормышына нигезләнгән әсәрне атагыз.

а) «Ике буйдак»; б) «Әйтелмәгән васыять»;
в) «Вөҗдан»; г) «Онытылмас еллар».

9. Кайсы әсәрнең үзәгендә укытучылар тормышыннан вакыйгалар тасвирлана?
а) «Хыянәт»; б) «Ике буйдак»;
в) «Ак чәчәкләр»; г) «Кеше китә – җыры кала».

10. Үзенең сәяхәтнамә-юлъязмалары белән танылган язучы кем?

а) М.Мәһдиев; б) А.Гыйләҗев;
в) М.Юныс; г) Н.Фәттах.

Кафедра мөдире:

11. А.Гыйләҗевнең «Өтәч менгән читәнгә» әсәренең жанры нинди?
а) повесть; б) роман;
в) хикәя; г) новелла.

12. Тоталитар системаның шәхесне изүен, физик һәм мораль яктан мәсхәрәләвен чагылдыручы әсәр?
а) «Ягез, бер дога!»; б) «Кубрат хан»;
в) «Идел кызы» г) «Йөзек кашы».

13. Сөембикә образы – үз иленең каһарманы, коллык белән килешмәүче мәгърур зат итеп кайсы әсәрдә сурәтләнгән?

а) «Сөембикә ханбикә һәм Иван грозный»;
б) «Сөмбикә» ; в) «Хыянәт».

14. Р.Мөхәммәдиевнең «Кенәри – читлек кошы» әсәренең жанрын атагыз?
а) новелла; б) роман;
в) повесть; г) хикәя.

15. Гөлйөзем, Җәгъфәр, Сәет исемле геройлар кайсы әсәрдә гәүдәләндерелгәннәр?

а) «Сөмбикә» ; б) «Хыянәт».
в) «Ак кыялар турында хыял»; ;г) «Чияләнгән төен».

16. Т.Миңнуллинның «Әниләр һәм бәбиләр» драмасында төп проблема?
а) кешенең дөньяда яшәү мәгънәсе;
б) милли азатлыкка омтылу;
в) кешенең җәмгыять һәм үз алдындагы әхлакый сафлыгы, намуслылыгы;

17. М.Хәбибуллинның нинди әсәрендә вакыйгалар Идел буендагы Болгар дәүләтендә бара?
а) «Кубрат хан»; б) «Шайтан каласы»;
в) «Чоңгыллар»; г) «Аллаһ бүләге».

18. И.Юзиев шигъриятенең төп сыйфатлары?
а) тирән моң, лиризм;
б) фикер, фәлсәфә;
в) гражданлык хисе, публицистика;

19. Нинди әсәрләрдә авылда күмәкләштерү хәрәкәтенең кискен драматик яклары гәүдәләнеш тапкан?
а) «Язгы аҗаган», «Өч аршин җир»;
б) «Авылдашым Нәби», «Яшьлегемне эзлим»;
в) «Җидегән чишмә», «Хәзинә».

20. Түбәндәге нинди әсәрләрдә «рухи экология» проблемасы чагылган?

а) «Рәхмәт, иптәшләр», «Саз чәчәге», «Рәшә»;
б) «Гөмер юлы», «Идел кызы», «»Йолдызым»;
в) «Зәй энҗеләре», «Бәхет орлыклары».

Модуль 2

1. Тоталитар системаның шәхесне изүен, физик һәм мораль яктан мәсхәрәләвен чагылдыручы әсәр?
а) «Кубрат хан»; б) «Афәт»;
в) «Идел кызы» г) «Йөзек кашы».

2. Кайсы әсәрдә Сөембикә үзенең улы Үтәмешгәрәйне алып руслар кулыннан качарга омтыла?
а) «Сөембикә ханбикә һәм Иван грозный»;
б) «Сөмбикә» ; в) «Хыянәт».

3. Дәуран, Назлыгөл, Бачман баһадир нинди әсәр геройлары?
а) «Кенәри читлек кошы»; б) «Сират күпере»;
в) «Илчегә үлем юк»; г) «Аллаһ бүләге».

4. Т.Миңнуллинның «Әлдермештән Әлмәндәр» драмасында төп проблема нинди?
а) кешенең дөньяда яшәү мәгънәсе;
б) милли азатлыкка омтылу;
в) әхлак сафлыгы;

5. Р.Мөхәммәдиевның кайсы әсәрендә татар халкы өчен билгеле бер шәхес – Мирсәет Солтангалиев язмышы сурәтләнә?
а) «Кенәри читлек кошы»; б) «Сират күпере»;
в) «Ак кыялар турында хыял»; ;г) «Чияләнгән төен».

6. Ә.Еникинең «Рәшә» повесте кем исеменнән хикәяләнә?
а) Мин хикәяләвендә; б) Сирин исеменнән
в) Автор хикәяләвендә;

7. А.Гыйләҗевның «Урамнар артында яшел болын» әсәрендә нинди проблемалар гәүдәләнеш таба?
а) намуслы хезмәт, фидакарьлек;
б) милли азатлыкка омтылу;
в) мораль-этик, әхлак;

8. М.Хәбибуллинның нинди әсәрендә борынгы Бөек Болгар дәүләте чорын тасвирлый?
а) «Кубрат хан»; б) «Шайтан каласы»;
в) «Илчегә үлем юк»; г) «Аллаһ бүләге».

9. Алтмышынчы, җитмешенче, сиксәненче еллардагы татар авылының хәлен чагылдырган әсәләр?
а) «Без – кырык беренче ел балалары», «Фронтовиклар»;
б) «Беренче яз», «Өч аршин җир»;
в) «Җидегән чишмә», «Чоңгыллар», «Канатлар талмасын».

10. «Китәм инде», «Олы юлның тузаны», «Җиде баҗа» кебек сәхнә әсәрләрен иҗат иткән драматург?
а) Ризван Хәмид; б) Т.Миңнуллин;
в) Илдар Юзиев; г) Ш.Хөсәенов.

11. «Хыянәт» тарихи романының авторы кем?

а) Р.Батулла; б) М.Хәбибуллин;
в) Н.Фәттах; г) Ф.Латыйфи.

12. Р.Фәйзуллинның кыска шигырьләрендә тасвир тудыру алымнары.
а) пейзаж күренешләре, сугышчан рух, лиризм;
б) фикер, аерым бер деталь;
в) публицистика, героик пафос.

13. Хәзерге татар поэзиясендә «мәхәббәт шагыйре» дип кемне атыйлар?
а) Р.Миңнуллин; б) И.Юзиев;
в) Р.Гаташ; г) М.Әгъләмов.

14. «Йомшак кына җәйге җил исә… Дала буйлап кылганнар йөгерә, кылганнар йөгерә.» - әлеге юллар нинди әсәрдән алынган?

а) «Рәшә»; б) «Җидегән чишмә»;
в) «Торналар төшкән җирдә»;
г) «Әйтелмәгән васыять».

15. Сугышта батыр сугышчы булган, ә инде тыныч тормышта үз урынын тапмаган Раббани нинди әсәрнең герое?

а) «Егет язмышы»; б) «Балта кем кулында?
в) «Рәшә»; г) «Бер ананың биш улы».

16. Бердәмлек булмау, халыкка үзен, юлбашчыларын саклый алырлык үзаң, көч җитмәү, сатлыкҗаннар аркасында милли азатлык хәрәкәте бастырылуы проблемасы кайсы әсәрдә яктыртыла?
а) «Кубрат хан»; б) «Батырша»;
в) «Фронтовиклар»; г) «Язгы аҗаган».

17. «Колшәриф» исемле тарихи поэманы кем иҗат иткән?
а) Ф.Яруллин; б) Р.Гаташ;
в) Р.Әхмәтҗанов; г) Ә.Рәшитов.

18. Түбәндәге әсәрләр арасынна М.Мәһдиевнең повестен атагыз.

а) «Саз чәчәге»; б) «Ут чәчәге»;
в) «Болын»; г)»Ут һәм су».

19. Гәйре табигый, вакыйгаларны сурәтләгән повестьләр иҗат иткән хатын-кыз язучы кем?

а) М.Маликова; б) Ф.Бәйрәмова;
в) Н.Гыйматдинова; г) С.Сөләйманова.

20. Кайсы авторның әсәрләрендә М.Җәлил, Х.Мөҗәй, Ф.Кәрим образлары гәүдәләнгән?

а) С.Хәким; б) Р.Мөхәммәдиев;
в) Зөлфәт; г) И.Юзиев.

Критерии оценки (в баллах) тестовых заданий:

Студенту предлагается 22 тестовых заданий.

1 балл - выставляется студенту, если он выбрал правильный вариант ответа в одном тестовом задании. Максимально студент может набрать 12 баллов, если экзамен; 22 балла, если зачет.

0 баллов - выставляется студенту, если он выбрал неправильный вариант ответа.

6. Учебно-методическое и информационное обеспечение дисциплины (модуля)

6.1. Перечень учебной литературы, необходимой для освоения дисциплины (модуля)

Основная учебная литература:

1. Древняя и средневековая татарская литература : учеб.-метод. комплекс для студ. 1-го курса / сост. К.С. Давлетшин, Ф.Т. Бухарова .— Стерлитамак : Изд-во СГПА, 2008 .— 77с. — (На тат. яз.) Количество экземпляров - 10.
2. Миннегулов, Х.Ю. Есть что сказать .— Казань : Тат. кн. изд-во, 1999 .— 334(2)с. — (На тат. яз.) — Количество экземпляров - 13.

3. Времена и нравы [Текст] : Древняя и средневековая татарская литература / Редкол.: И.К. Хайруллин, Р.М. Миннуллин, Р.С. Мухаммадиев и др. — Казань : Магариф, 1999 .— 341с. — (На тат. яз.) – Количество экземпляров - 10.
4. Шамсутова, А.А. Новые тенденции в развитии современной татарской литературы .— Казань : Тат. кн. изд-во, 2010 .— 204с. — (На тат. яз.) – Количество экземпляров – 5.
5. Загидуллина, Д.Ф. На новой волне : (традиции и нововведения в татарской прозе 1980-2000-х годов : метод. руководство для учителей, студ. пед. колледжей и вузов / Д.Ф.Загидуллина .— Казань : Магариф, 2006 .— 254,[1]с. — (На тат. яз.) – Количество экземпляров - 6.
6. История татарской литературы : в 6-ти т. / АН РТ, ИЯЛИ им. Г. Ибрагимова. Т.6:. — 2001 .— 541с. — (На тат. яз.) – Количество экземпляров - 12.
7. История татарской литературы : в 6 т. / АН РТ, ИЯЛИ им. Г.Ибрагимова; гл. ред.Я.Г. Абдуллин и др. Т.5: .— 1989 .— 542,[2]с – Количество экземпляров - 29.
8. Баширов, Ф.К. Татарская проза начала 20 века .— Казань : Фикер, 2002 .— 284с. — (На татар.яз.) – Количество экземпляров - 21.
9. Загидуллина, Д.Ф. Модернизм и татарская проза начала XX столетия .— Казань : Тат. кн. изд-во, 2003 .— 254с. : ил. — (На татар.яз.) Количество экземпляров - 6.
10. Гайнуллин, М.Х. Татарская литература и публицистика начала XX века : монография / Мухамед Гайнуллин .— 2-е изд., доп. — Казань : Тат. кн. изд-во, 1983 .— 350,[2]с. – Количество экземпляров – 5.
11. Хафизов, С.Х. Татарская проза XIX века : учеб. пособие / Сагидулла Хафизов .— Уфа : Изд-во БГУ, 1979 .— 79,[1]с. — (На тат. яз.) – Количество экземпляров - 6.
12. История татарской литературы : в 6 т. / АН РТ, ИЯЛИ им. Г.Ибрагимова; гл. ред. Н.Г.Юзиев. Т.2:.— 1985 .— 573,[2]с. – Количество экземпляров - 13.
13. Давлетшина Л.Х. Современная татарская проза в контексте актуальной мифологической традиции: монография. – Казань: ИЯЛИ, 2022. – 312 с. Режим доступа: http://antat.ru/ru/iyli/ob-institute/structure/Сотрудники_фото/Давлетшина%20Л.%20Х.%20Современная%20татарская%20проза-23.12.2022.pdf (25.06.2023)
14. Загидуллина Д.Ф. Татарская литература XX – нач. XXI в.: «мягкость» модернизма-авангарда-постмодернизма (к постановке проблемы) / Д.Ф. Загидуллина. – Казань: ИЯЛИ, 2020. – 256 с. Режим доступа: http://antat.ru/ru/iyli/publishing/book/2019/Загидуллина-2020.pdf (25.06.2023)

Дополнительная учебная литература:

1. Татарская литература XVIII века. Поэзия / сост. М.Ахметжанов и др. — .— Казань : Дом печати, 2006 .— 361с. — (На тат. яз.) – Количество экземпляров – 2.
2. Ашрафзянов, Х.А. Писатель и история .— Уфа : Китап, 1998 .— 111с. — (На тат.яз.) – Количество экземпляров – 10.
3. Галиуллин, Т.Н. Ступени поэзии : лит.-крит. ст. / Т.Н. Галиуллин .— Казань : Магариф, 2002 .— 229с. — (Б-ка учителя) (На тат. яз.) – Количество экземпляров - 5.
4. Хисамов, Н.Ш. Татарские поэты .— Казань : Тат. кн. изд-во, 2012 .— 284,[3]с. : ил. — (На тат. яз.) – Количество экземпляров – 10.
5. Ахмадуллин, А.Г. Татарская драматургия : история и проблемы .— Казань : Тат. кн. изд-во, 2012 .— 509,[2]с. – Количество экземпляров – 10.
6. Загидуллина, Д.Ф. Модернизм в татарской литературе первой трети XX века .— Казань : Тат. кн. изд-во, 2013 .— 205,[2]с. – Количество экземпляров - 5.
7. Фридерих, М. Габдулла Тукай как объект идеологической борьбы / пер. с нем. И.А. Гилязова .— Казань : Тат. кн. изд-во, 2011 .— 341,[2]с. – Количество экземпляров - 2 .

8. Гайнуллин, М.Х. Татарская просветительная литература (1860-1905 : Хрестоматия .— Казань : Тат. кн. изд-во, 1979 .— 414с. — (На тат. яз.) – Количество экземпляров – 2.
9. Яхин, Ф.З. Средневековая татарская литература : религиозная мистика и мифология в татарской поэзии / Ф.З.Яхин .— Казань : Раннур, 2003 .— 415,[1]с. — (На тат. яз.) – Количество экземпляров - 2.
10. История татарской литературы : в 6 т.Т.1: Средневековый период / Ш. Ш. Абилов; Н. Ш. Хисамов; Н. Г. Юзеев; Я. Г. Абдуллин .— 1984 .— 566 с. — (На тат. яз.) – Количество экземпляров - 2.
11. Загидуллина Д.Ф. Художественные приемы и стилевые обновления в татарской литературе в контексте тюркских литератур XX-XXI вв.: монография. – Казань: ИЯЛИ, 2022. – 252 с. Режим доступа: http://antat.ru/ru/iyli/publishing/book/2022/Загидуллина-2022_merged.pdf (25.06.2023)
12. Ханзафаров Н.Г. Татар драматургиясе: күзәтүләр, иҗат портретлары (фәнни һәм тәнкыйть мәкаләләре). – Казан: ТӘһСИ, 2022. – 264 б. Режим доступа: http://antat.ru/ru/iyli/publishing/book/2021/Ханзафаров-2022_merged.pdf (25.06.2023)

6.2. Перечень электронных библиотечных систем, современных профессиональных баз данных и информационных справочных систем

№ п/п	Наименование документа с указанием реквизитов
1	Договор на доступ к ЭБС ZNANIUM.COM между БашГУ в лице директора СФ БашГУ и ООО «Знаниум»№ 3/22-эбс от 05.07.2022
2	Договор на доступ к ЭБС «ЭБС ЮРАЙТ» (полная коллекция) между БашГУ в лице директора СФ БашГУ и ООО «Электронное издательство ЮРАЙТ» № 1/22-эбс от 04.03.2022
3	Договор на доступ к ЭБС «Университетская библиотека онлайн» между БашГУ и «Нексмедиа» № 223-950 от 05.09.2022
4	Договор на доступ к ЭБС «Лань» между БашГУ и издательством «Лань» № 223-948 от 05.09.2022
5	Договор на доступ к ЭБС «Лань» между БашГУ и издательством «Лань» № 223-949 от 05.09.2022
6	Соглашение о сотрудничестве между БашГу и издательством «Лань» № 5 от 05.09.2022
7	ЭБС «ЭБ БашГУ», бессрочный договор между БашГУ и ООО «Открытые библиотечные системы» № 095 от 01.09.2014 г.
8	Договор на БД диссертаций между БашГУ и РГБ № 223-796 от 27.07.2022
9	Договор о подключении к НЭБ и о предоставлении доступа к объектам НЭБ между БашГУ в лице директора СФ БашГУ с ФГБУ «РГБ» № 101/НЭБ/1438-П от 11.06.2019
10	Договор на доступ к ЭБС «ЭБС ЮРАЙТ» (полная коллекция) между УУНиТ в лице директора СФ УУНиТ и ООО «Электронное издательство ЮРАЙТ» № 1/23-эбс от 03.03.2023

Перечень ресурсов информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» (далее - сеть «Интернет»)

№ п/п	Адрес (URL)	Описание страницы
1	http://antat.tatar/ru/tatzet/	TATZET – сайт Академии Наук Республики Татарстан, который содержит большой электронный свод справочной, научной литературы по татарскому языку и

		литературе.
2	http://kazanutlary.ru/	Сайт литературно-художественного журнала “Казан утлары” (есть архив с 1922 года) в котором содержатся научные материалы для подготовки студентов к практическим занятиям, а также для самостоятельной работы
3	https://tatkniga.ru/audio-books/	Онлайн аудиокниги на татарском языке
4	https://tatkniga.ru/library	Онлайн библиотека книг на татарском языке Татарского книжного издательства
5	https://kitap.tatar.ru/ru/	Сайт Национальной электронной библиотеки Республики Татарстан
6	http://magarif-uku.ru/ru/	Сайт журнала «Магариф» включает в себя помимо журнала «Магариф», электронных журналов «Магариф.РФ» и «Магариф. Татар теле», также и ежемесячный журнал «Гаилә һәм мәктәп” (“Семья и школа”) на татарском языке. Содержатся научные и научно-методические материалы для подготовки студентов к практическим занятиям, а также для самостоятельной работы.

6.3. Перечень лицензионного и свободно распространяемого программного обеспечения, в том числе отечественного производства

Наименование программного обеспечения
Office Standart 2007 Russian OpenLicensePack NoLevel Acdmc - 200 / ООО «Общество информационных технологий». Государственный контракт №13 от 06.05.2009
Office Standart 2010 RUS OLP NL Acdmc - 200 /Лицензионный договор №04297 от 9.04.2012
Windows XP - Лицензионное соглашение MSDN. Государственный контракт №9 от 18.03.2008 г. ЗАО «СофтЛайн»

7. Материально-техническая база, необходимая для осуществления образовательного процесса по дисциплине (модулю)

Тип учебной аудитории	**Оснащенность учебной аудитории**
Учебная аудитория для проведения занятий семинарского типа. Учебная аудитория групповых индивидуальных консультаций. Учебная аудитория текущего контроля и промежуточной аттестации.	учебная мебель, доска
Учебная аудитория для проведения занятий лекционного типа. Учебная аудитория для проведения занятий семинарского типа. Учебная аудитория групповых индивидуальных консультаций. Учебная аудитория текущего контроля и промежуточной аттестации.	учебная мебель, доска, мультимедиа-проектор, экран настенный, учебно-наглядные пособия
Компьютерный кабинет. Учебная аудитория для курсового проектирования. Учебная аудитория для проведения занятий семинарского типа. Учебная аудитория групповых индивидуальных консультаций. Учебная аудитория текущего контроля и	учебная мебель, доска, персональный компьютер с доступом к сети Интернет

промежуточной аттестации.	
Помещение для хранения и профилактического обслуживания учебного оборудования	Демонстрационное оборудование
Читальный зал: помещение для самостоятельной работы	Учебная мебель, учебно-наглядные пособия, компьютеры с доступом к сети «Интернет» и ЭИОС Филиала